

1 OP DE 4

**KRIJN VAN BEEK, MAJONE STEKETEE,
LIA VAN DOORN & MARCEL HAM (RED.)**

**1 op
de 4**

**Kindermishandeling,
een publiek probleem**

vangennep amsterdam

1 op de 4 verschijnt als jaarboek bij het
Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, een uitgave van Movisie

Eerste druk november 2017

© 2017 *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* | Uitgeverij Van Gennep

Nieuwpoortkade 2a, 1055 RX Amsterdam

Beeld omslag *Photo by Timon Studler on Unsplash*

Drukwerk Bariet, Steenwijk

ISBN 9789461646781 | NUR 756

www.socialevraagstukken.nl

Inhoud

1	Inleiding 1 op de 4	
	<i>Kindermishandeling, een wicked problem</i>	9
	Krijn van Beek, Majone Steketee, Lia van Doorn & Marcel Ham	
.....		
	DEEL I HOE ZIT HET NU PRECIES MET KINDERMISHANDELING?	
.....		
2	De geschiedenis van kindermishandeling	
	<i>Veranderende opvattingen over de aanpak</i>	15
	Majone Steketee	
3	Het doorbreken van patronen	
	<i>Intergenerationele overdracht van geweld</i>	35
	Majone Steketee, Sietske Dijkstra & Katinka Lünemann	
4	Crimineel in de dop	
	<i>De relatie tussen kindermishandeling en criminaliteit</i>	53
	Esmah Lahlah	
▷	INTERMEZZO I ‘De ouders hebben geen idee wat kinderen nodig hebben’	
	<i>Gedwongen opvoedondersteuning bij onbedoelde verwaarlozing</i>	63
	Marijke Nijboer	
.....		
	DEEL II WAT GEBEURT ER IN HET VELD?	
.....		
5	Waarom het strafrecht kindermishandeling zo slecht past	
	<i>En het wel een high impact crime is</i>	81
	Katinka Lünemann & Sander van Arum	

6	Is kindermishandeling een misdrijf?	
	<i>Vaker voor de rechter</i>	95
	Malou van Hintum	
7	Mishandeld kind verdwijnt naar achtergrond	
	<i>Professionals zijn druk met onderlinge strubbelingen</i>	107
	Dana Feringa, Floor Peels, Jitske van der Sanden & Lilian Linders	
▷	INTERMEZZO II ‘Ik snap nog steeds niet waarom niemand iets deed’	
	<i>Zwijg niet bij een vermoeden van mishandeling of misbruik van kinderen</i>	122
	Jan van Dam	
.....		
	DEEL III WAT WERKT WAAR?	
.....		
8	Wat wil je zelf?	
	<i>Ouders met een lichte verstandelijke beperking motiveren om hulp te vragen</i>	133
	Noud Frielink, Carlo Schuengel & Petri Embregts	
9	Integrale gezinsaanpak MDA++	
	<i>Wie kinderen wil beschermen moet het geweld tussen ouders stoppen</i>	140
	Hilde Bakker & Hanan Nhass	
10	Zweedse ouders slaan hun kinderen niet	
	<i>Een succesvolle aanpak van kindermishandeling?</i>	151
	Caroline Vink	
.....		
	DEEL IV WAAROM IS HET ZO’N TAAIE KWESTIE?	
.....		
II	Over aankarten, melden, ingrijpen en niets doen	
	<i>De ethische dilemma’s van de professional</i>	165
	Mariëtte van den Hoven	

12 Tussen gulzigheid en fatalisme	
<i>Waarom kindermishandeling politiek zo moeilijk is aan te pakken</i>	178
Rien Fraanje & Rutger Stafleu	
13 Medialogica: kindermishandeling in de media	
<i>De sociale constructie van een maatschappelijk probleem</i>	190
Peter Vasterman	
14 Lucht en licht in de aanpak van kindermishandeling	
<i>Nieuwe oplossingsrichtingen voor een wicked problem</i>	209
Chris Sigaloff & Lobke van Rijn	
15 Slot Agenda voor een wicked problem	
<i>We kunnen echt beter</i>	226
Krijn van Beek, Majone Steketee, Lia van Doorn & Marcel Ham	
.....	
P O S T S C R I P T U M	
.....	
‘We zijn de humane reflex kwijtgeraakt’	
<i>Interview met Jacques Wallage, voorzitter van de Kring van Veiligheid</i>	241
Jurre van den Berg	
Noten	245
Literatuur	254
Over de auteurs	285

1 | Inleiding

1 op de 4

Kindermishandeling, een wicked problem

KRIJN VAN BEEK, MAJONE STEKETEE, LIA VAN DOORN & MARCEL HAM

Jaarlijks zijn er in ons land meer dan 118.000 kinderen slachtoffer van kindermishandeling of verwaarlozing. Eén op vier Nederlanders lijdt of heeft ooit geleden onder zulk geweld of vernedering. Dat is ernstig, maar het is ook best raar: van criminaliteit tot milieuvervuiling en van armoede tot emancipatie, op bijna elk vlak zien we gestage verbetering, waarom lukt dat niet bij kindermishandeling? De kosten van kindermishandeling zijn niet mis: mishandelde kinderen presteren minder op school en later op hun werk, doen als volwassene een groter beroep op de gezondheidszorg en hebben bovendien een neiging hun eigen kinderen ook weer te mishandelen. Mishandelde kinderen maken ook meer kans om de criminaliteit in te gaan. Dit alles moeten we natuurlijk optellen bij het individuele lijden van kinderen die mishandeld worden en van volwassenen die in hun kindertijd mishandeld zijn.

We verstaan onder kindermishandeling alle vormen van geestelijke en lichamelijke mishandeling, verwaarlozing en misbruik, al dan niet seksueel, zowel in het gezin als daarbuiten. Onder lichamelijke kindermishandeling vatten we alle vormen van lichamelijk geweld tegen een kind, zoals slaan, schoppen, bijten, knijpen, schudden van een baby of een kind laten vallen. Ook de zogenoemde corrigerende of pedagogische tik valt dus onder de mishandelingsdefinitie. Van psychische of emotionele mishandeling is sprake wanneer ouders of andere opvoeders het kind regelmatig uitschelden, vernederen, treiteren of angst aanjagen. Ook het opsluiten of sociaal isoleren van een kind valt hieronder. Dit oogt als een zeer ruime definitie, maar omvat niet meer dan de omschrijving in het Burgerlijk Wetboek sinds 2007.

Intussen dalen de cijfers dalen niet. De inspanningen – van mediacampagnes tot professionele hulp – ten spijt. Hoe komt dat eigenlijk? Een paar redenen liggen

voor de hand. Om te beginnen is kindermishandeling een misdrijf dat op een preciaire grens ligt van privé en publiek. Opvoedingsvrijheid is fundamenteel en bemoeizucht met andermans kinderen ligt gevoelig. Ondertussen wordt de schade voor een deel door de hele samenleving gedragen. Vervolgens weten we in veel gevallen niet goed wat we zouden kunnen doen aan het voorkomen of stoppen van dit misdrijf. Een harde aanpak (uit huis plaatsen) en straffen zijn vaak erger dan de kwaal. Preventie gaat moeizaam, is vaak ongericht en over de effecten weten we weinig. Wat ook niet helpt is dat er een batterij verantwoordelijke partijen is: de gemeente, jeugdzorg, wijkteam, kinderbescherming, de politie, maar liefst vier ministeries (Onderwijs, Veiligheid en Justitie, Volksgezondheid en Sociale Zaken), het Openbaar Ministerie, enzovoort. Geen van die partijen is evenwel echt verantwoordelijk. Voor allemaal is het een hete aardappel die ze graag naar een ander doorschuiven.

Deze verklaringen voeden slechts de nieuwsgierigheid: waarom lukt het niet? Vanwaar de machteloosheid tegenover een van de meest schadelijke van alle misdaden? Om hier licht op te werpen en te kijken of dat nieuwe aanknopingspunten biedt, benaderen we in dit boek kindermishandeling als een *wicked problem*, een taai en complex maatschappelijk vraagstuk waarvoor geen panklare oplossing bestaat. Een vraagstuk waarbij vele partijen en instanties zijn betrokken, die daar ook weer elk hun eigen ideeën over hebben. Een vraagstuk bovendien waarvan we niet goed weten wat een effectieve aanpak zou kunnen behelzen. Een vraagstuk ten slotte dat enorme kosten met zich meebrengt en waarvan we het ons niet kunnen veroorloven het er maar bij te laten zitten. Door de benadering van een *wicked problem* hopen we deze complexiteit beter te doorgronden en nieuw licht te werpen op mogelijke oplossingen. Hiertoe hebben we een breed scala aan onderzoekers en deskundigen op dit terrein gevraagd een bijdrage te leveren. Enkele journalisten brengen tussendoor de schrijvende praktijk en de worsteling van beroepskrachten in beeld.

In het eerste deel verkennen onderzoekers die zich al vele jaren met de kwestie bezighouden de complexiteit van de problematiek. Majone Steketeet zet eerst de geschiedenis op een rij. Zij beschrijft vervolgens in hoofdstuk 3 met Sietske Dijkstra en Katinka Lünemann hoe het zit met overdracht van generatie op generatie. Esmah Lahlah sluit dit eerste deel af met een verkenning van het verband tussen kindermishandeling en een criminele carrière. Maakt mishandeling misdadigers?

In een journalistiek intermezzo beschrijft Marijke Nijboer haar observaties van de hulp aan een probleemgezin dat zij jarenlang volgde. In deel II van deze bundel brengen we actuele ontwikkelingen in het veld in kaart. Katinka Lüneman en Sander van Arum beschrijven in hoofdstuk 5 de moeizame verhouding tussen het strafrecht en kindermishandeling. Malou van Hintum interviewt daarna betrokkenen over hoe het justitieel apparaat meer werk maakt van de vervolging van de daders van kindermishandeling. Onderzoekers Dana Feringa, Floor Peels, Jitske van der Sanden en Lilian Linders brengen de strubbelingen van professionals haarscherp in beeld in hoofdstuk 7 en laten zien hoe het mishandelde kind naar de achtergrond verdwijnt.

Deel III straalt enig optimisme uit. Allereerst beschrijven Noud Frielink, Carlo Schuengel en Petri Embregts hoe motiverende gespreksvoering ouders met een lichte verstandelijke beperking kan helpen om hulp te zoeken bij de opvoeding (hoofdstuk 8). Hilde Bakker en Hanan Nhass zetten daarna een werkwijze uiteen waarvan veel wordt verwacht in het professionele veld: een multidisciplinaire en integrale aanpak. Caroline Vink laat ons in hoofdstuk 10 zien hoe voortvarend Zweden de kwestie aanpakt, al decennialang, en daar succesvol in is.

In het laatste deel duiken we dan op de taaiheid van het probleem. Mariëtte van den Hoven rafelt in hoofdstuk 11 onder de noemers van ‘aankaarten, melden, ingrijpen en niets doen’ nauwgezet de dilemma’s van de professional uiteen. Waarom kindermishandeling politiek zo moeilijk ligt, onderzoeken Rien Fraanje en Rutger Staffeu aan de hand van verschillende visies van twee CDA-politici (hoofdstuk 12). Peter Vasterman analyseert daarna de medialogica rond kindermishandeling. Waar leidden de hypes over incidenten rond Rowena, Savanna en Daniëlla toe? Dit laatste deel sluit af met een beschouwing van Chris Sigaloff & Lobke van Rijn over de *wickedness* van kindermishandeling en hoe we daarmee rekening houdend op in kunnen spelen. Waarna we in het concluderende hoofdstuk niet alleen de grote lijnen samenvatten, maar ook een steen in de vijver proberen te mikken in de vorm van een maatschappelijke agenda.

Bij wijze van postscriptum leest u een interview met Jacques Wallage die als voorzitter van de Kring van Veiligheid – waarin bestuurders, professionals en ervaringsdeskundigen zich beijveren voor een betere aanpak – gegrepen raakte door de kwestie.

Deel I

Hoe zit het nu precies met kindermishandeling?

2 |

De geschiedenis van kindermishandeling*Veranderende opvattingen over de aanpak*

MAJONE STEKETEE

In Nederland worden ieder jaar ruim 118.000 kinderen mishandeld binnen het gezin waarin zij opgroeien. Schattingen wijzen erop dat jaarlijks bij vijftig kinderen hersenletsel wordt toegebracht en dat minimaal zeventien kinderen overlijden als gevolg van mishandeling.¹ Deze cijfers lijken niet af te nemen. Sterker nog, het aantal meldingen en ‘hermeldingen’ van geweldssituaties in gezinnen neemt alleen maar toe. Voor alle kinderen is mishandeling een ingrijpende en negatieve ervaring die levenslang littekens achterlaat. Waarom zijn we als beschaafde samenleving niet in staat om deze kinderen te beschermen en om ervoor te zorgen dat zij veilig opgroeien? In dit hoofdstuk beschrijf ik de geschiedenis van kindermishandeling. Hoe zijn we er vanaf de vorige eeuw mee omgegaan, wat zijn eigenlijk de gevolgen voor kinderen en wat hebben we er tot dusver aan gedaan?

Van ‘noodzakelijk’ tot strafbaar

Kindermishandeling is van alle tijden. Alleen de opvatting over de rechtvaardiging van geweld verschilt per tijdperk. Vrij lang wordt het gebruik van geweld beschouwd als een disciplinerende methode om kinderen op het rechte pad te houden. In 1820 wordt het verbod op geweld in het onderwijs vastgelegd in de wet. Dit betekende in de praktijk echter niet dat docenten zich hieraan hielden. De Bond van Nederlandsche Onderwijzers nam nog in het begin van de twintigste eeuw bij ledenvergaderingen moties aan waarin zij onomwonden vaststelde ‘dat op pedagogische gronden het toepassen van lichamelijke straffen als opvoedingsmiddel in sommige gevallen noodzakelijk is; dat in een aantal gevallen die toepassing ook waar zij niet beslist noodzakelijk kan genoemd worden, verschoonbaar is te achten.’ (Van der Lans, p. 31)

Ook binnen de jeugdbescherming heerste zelfs tot de jaren zeventig de opvatting dat geweld van ouders een vanzelfsprekende reactie is op het lastige en halsstarrige gedrag van hun kinderen (Komen, 1999). Volgens Komen blijkt uit de dossiers in de periode tussen 1960 en 1995 dat kinderbeschermers een onderscheid maken tussen een verdiend en een onverdiend pak slaag. Een hardhandige aanpak door ouders van kinderen die volgens kinderbeschermers wel slaag hadden verdiend, kon op begrip rekenen. 'Het ging dan om meisjes die te veel met jongens omgingen en om jeugdigen die zich schuldig maakten aan diefstal. Mishandeling door ouders werd gezien als gevolg van onhandelbaar gedrag van het kind' (Komen, 1999, p. 101). Dit wil niet zeggen dat mishandeling door de ouders altijd werd geaccepteerd. Tegen bewezen geweld tegen kinderen die geen slaag hadden verdiend, trad de kinderbescherming wel streng op. In de jaren zestig blijkt uit de dossiers dat ouders openhartig spreken over hun hardhandige opvoedingsmethoden. De kinderbescherming komt eind jaren zestig onder heftige kritiek te staan van alternatieve hulpverleners, ouders, kinderen en ook van juristen: zij zou te veel focussen op voorkomen dat het kind later zelf gevaarlijk of crimineel wordt en te weinig op de bescherming van kinderen (Van Montfoort, 1994). Er wordt meer aandacht gevraagd voor het fysieke, seksuele of psychische geweld dat door ouders of anderen op het kind wordt uitgeoefend.

In de jaren zestig verandert de klassieke gezinssituatie waarin de mannen kostwinners zijn, de vrouwen het huishouden doen en kinderen gewoon gehoorzaam zijn. Vanuit de pedagogiek komen er nieuwe inzichten waarin meer de balans gezocht wordt tussen disciplineren en vrijlaten. Het gezin verandert van een bevelshuishouden naar een onderhandelingshuishouden (De Swaan, 1979). De gezinsverhoudingen worden minder hiërarchisch en meer gelijkwaardig. Door de aandacht voor opvoeden en opgroeien en de pedagogische vorming van kinderen, komt er in de jaren zestig ook meer aandacht voor het mishandelen van kinderen. In 1962 verschijnt een artikel van de Amerikaanse kinderarts Henry Kempe die met collega's schrijft over het *battered-childsyndroom*. Hun inventarisatie bij ziekenhuizen en het Openbaar Ministerie levert 750 gevallen van kindermishandeling op, 78 kinderen zijn eraan overleden en 114 hebben er blijvend hersenletsel aan overgehouden. Door deze schokkende resultaten gaat men inzien dat kindermishandeling een probleem is dat een bijzondere aanpak behoeft (Baartman, 2010).

Binnen vijf jaar na verschijning van het artikel wordt in de VS in alle staten de wetgeving verscherpt in de vorm van een meldplicht. In Nederland is de reactie trager. In 1969 richten particulieren de Werkgroep Kindermishandeling op. De gedachte van de werkgroep is dat het om een bijzonder probleem gaat dat op een gewone, reguliere manier aangepakt moet worden. Kindermishandeling betreft altijd gezinsproblematiek, vindt men in de werkgroep (Evers-Goddard, 1976. In: Baartman, 2010). De beginselen zijn dat ouders vooral aandacht nodig hebben voor hun eigen problemen, dat ze met begrip tegemoet moeten worden getreden, dat hulp zich moet richten op het in stand houden of herstel van het gezinsverband en dat dwang zoveel mogelijk vermeden moet worden. Dit vormt ook de basis van de aanpak van de Bureaus Vertrouwensartsen (BVA) die in 1972 worden ingevoerd. De BVA's zijn bedoeld om aan de wens van artsen te voldoen om hun eigen vermoedens van kindermishandeling met collega's te kunnen bespreken. Van meet af aan staat de aanpak van kindermishandeling in het teken van 'het gezin bijeen te houden'.

De aandacht voor kindermishandeling en de afwijzing van geweld versterken elkaar wederzijds, zo blijkt ook uit de gesprekken tussen ouders en medewerkers van de Kinderbescherming (Komen, 1999). Waar voor kinderbeschermers hardhandig optreden (het slaan) van de ouders tot ver in de jaren zestig niet iets is om echt een punt van te maken, verandert dat in de jaren zeventig. De ouders spreken tot dan toe nog vrijelijk over het geweld als disciplinerend, maar in de loop der jaren verdwijnt deze openheid. Het zijn nu vooral anderen die er melding van maken: bureaus, familieleden, beroepskrachten. Uit het dossieronderzoek van Komen (1999) blijkt dat de gezinsleden steeds minder vaak geweld accepteren. Het is voor echtelieden steeds vaker een reden om te willen scheiden. Maar ook de kinderen komen in verzet, zij lopen weg of slaan zelfs terug.

Vanuit de vrouwenbeweging wordt in de jaren zeventig ook steeds meer aandacht gevraagd voor geweld tegen vrouwen en voor het andere taboe: seksueel misbruik van vrouwen en kinderen. In de jaren negentig komt de term huiselijk geweld op. Dit omvat allerlei geweld, geweld van ouders tegen kinderen, van kinderen tegen ouders en tussen ouders onderling. En het betreft zowel fysiek, psychisch als seksueel geweld en vaak van alles tegelijk. Toch blijven de hulpverlening voor huiselijk geweld en die voor kindermishandeling nog jaren gescheiden circuits. Van beide kanten is men huiverig voor de vermenging. Zowel

vanuit de vrouwenopvang als vanuit de beweging tegen kindermishandeling wordt gewezen op de verschillen en complexiteit van de problematiek die om een eigen gerichte aanpak vragen (Baartman, 2010). Ook de juridische versterking van kinderrechten heeft de beweging tegen kindermishandeling een belangrijke impuls gegeven. Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) uit 1989 heeft de sensibiliteit voor het thema versterkt en bijgedragen aan een bredere opvatting van het begrip kindermishandeling (Baartman, 2009). In dit verdrag is er geen onderscheid tussen emotionele verwaarlozing, seksueel misbruik of uitbuiting van kinderen door arbeid. In Nederland heeft vooral Defence for Children International (DCI) een belangrijke rol vervuld in de erkenning van deze rechten.

In navolging van Scandinavische landen zoals Zweden en Denemarken legt Nederland in 2007 in het Burgerlijk Wetboek vast dat het verboden is om geweld tegen kinderen te gebruiken. Het artikel 1:247 lid 2 van het Burgerlijk Wetboek is hierop aangepast. Daarin staat nu dat in de verzorging en opvoeding van het kind de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling mogen toepassen. In de toelichting op de wet staat dat ieder kind recht heeft op bescherming tegen alle vormen van lichamelijke en geestelijke mishandeling, verwaarlozing en (seksueel) misbruik, zowel in het gezin als daarbuiten. De overheid moet maatregelen nemen om dit te voorkomen en moet zorgen voor opvang en behandeling van kinderen die hiervan slachtoffer zijn. Onder lichamelijke kindermishandeling vallen alle vormen van lichamelijk geweld tegen het kind, zoals slaan, schoppen, bijten, knijpen, schudden (van een baby) of het kind laten vallen. Ook de zogenoemde corrigerende of pedagogische tik valt onder de mishandelingsdefinitie zoals die in de wet wordt gehanteerd. Van psychische of emotionele mishandeling is sprake wanneer ouders of andere opvoeders het kind regelmatig uitschelden, vernederen, treiteren of angst aanjagen. Ook het opsluiten of (sociaal) isoleren van een kind valt hieronder. De wet is bedoeld als een signaal aan ouders. Zij moeten begrijpen dat de norm is dat geweld gebruiken, mentaal of fysiek, tegen kinderen niet mag. De verwachting is dat die norm ook een bijdrage kan leveren aan vroegtijdige signalering van kindermishandeling. Ervaringen in het buitenland wijzen volgens de toenmalige minister van Justitie Donner uit dat zo'n verbod effect heeft. Daar is volgens hem minder fysiek geweld en is de acceptatie van het verbod sinds de invoering toegenomen (TK, 303106, 2006).

Ondanks de heldere formulering binnen de wetgeving wat wel en niet mag, komt de discussie over de corrigerende tik regelmatig terug. Ook de publieke opinie is hierover verdeeld. In 2009 bleek uit representatief onderzoek door researchbureau Motivaction dat 73 procent van de Nederlandse ouders zijn of haar kind wel eens een klap geeft die ze als een ‘corrigerende tik’ beschouwen; 5 procent zei dat zelfs geregeld te doen. Twee op de drie ondervraagden waren het er dan ook niet mee eens dat ‘de pedagogische tik’ in Nederland sinds 2007 verboden is (Van der Lelij, Ruysenaars, Motivaction, 2010).

Organisatorische drukte

Hoewel kindermishandeling en huiselijk geweld van alle tijden zijn, hebben we er dus eigenlijk pas zo’n vijftig jaar werkelijk aandacht voor. Een belangrijke kanteling begint in de jaren negentig, met kritiek op de fluwelen aanpak van de Bureaus Vertrouwensartsen. Het hoge aantal heraanmeldingen wijst erop dat de bemiddelings- en verwijzingsfunctie van het BVA niet werkt. De aanpak blijkt te veel gericht op de gezinsproblematiek en het functioneren van het gezin, en te weinig op de mishandeling zelf. Uit analyses van de dossiers van de toenmalige Bureaus Vertrouwensartsen blijkt dat in het Nederlandse systeem de mishandeling van ondergeschikt belang is aan het functioneren van het gezin (Christopherson, 1989). Het kind en het geweld dreigen zo uit het zicht geraken. Ook klinkt de kritiek dat het verifiëren van vermoedens geen maanden hoeft te duren. In 1994 wordt de Werkgroep Meldpunt Kindermishandeling onder leiding van Jo Hermans ingesteld die een einde wil maken aan deze omzichtige aanpak. Een nieuw op te richten Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) moet verandering brengen: niet meer eindeloos behandelen, maar handelen. En er moet beter worden samengewerkt met de politie en de Raad voor de Kinderbescherming. Mede door een aantal dramatische gebeurtenissen, zoals het gezinsdrama in Roermond waarbij zes kinderen omkwamen bij een brand gesticht door de vader (2002) en de gedode meisjes Rowena (2001) en Savanna (2004), krijgt kindermishandeling zowel publieke als politieke aandacht.

In 2002 bevat het regeerakkoord voor het eerst een passage over kindermishandeling. Het besef groeit ook daarna dat er betere en effectievere hulpverlening moet komen. Op initiatief van Defence for Children International wordt de lobbygroep RAAK, Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling,

opgericht. RAAK wordt een invloedrijke pressiegroep die de regionale aanpak kindermishandeling, de zogeheten ‘RAAK-aanpak’, ontwikkelt waarin meerdere gemeenten samenwerken met als doel het organiseren van een sluitende aanpak kindermishandeling (www.nji.nl, 2011). Het idee is een zorgcontinuüm te realiseren dat zich richt op een breed veld van preventie. Onder brede preventie wordt verstaan: primaire en algemene preventie, dus van gericht voorkomen van kindermishandeling tot algemene preventie bij mogelijke risicogezinnen. Ook het daadwerkelijk diagnosticeren en behandelen van de gevolgen van kindermishandeling moeten onder het zorgcontinuüm vallen. Een van de uitgangspunten van de RAAK-aanpak is dat er geen nieuwe instellingen hoefden te komen, maar dat de bestaande instellingen door anders te gaan werken en beter te gaan samenwerken voor een effectieve aanpak kunnen zorgen. In 2007 krijgt Nederland een vakminister Jeugd en Gezin, André Rouvoet, die met het landelijk Actieplan Aanpak Kindermishandeling ‘Kinderen veilig thuis’ geld beschikbaar stelt om de RAAK-aanpak landelijk in te voeren. Ondanks positieve evaluaties van de RAAK-aanpak is deze inmiddels weer verdwenen, onduidelijk is waarom.

Je zou je kunnen afvragen of de oplossing voor een moeilijk probleem steeds weer het realiseren van een nieuwe organisatie is. Nadat de BVA's zijn vervangen door de AMK's worden die in 2015 weer vervangen door de Veilig Thuisorganisaties waarin ze zijn samengevoegd met de Steunpunten Huiselijk Geweld (SHG's) die gericht zijn op vrouwenmishandeling. Opvallend is de analogie met de jeugdzorg. In 1994 zijn de Bureaus Jeugdzorg de oplossing voor de sterk verzuilde en verkokerde vorm van jeugdhulpverlening. Ze vormen het sluitstuk van een reorganisatie van de jeugdhulpverlening die ruim twintig jaar eerder van start is gegaan en moeten een eind maken aan de versnipperde en weinig effectieve hulpverlening. Alle toegang tot de hulp aan gezinnen en kinderen – uitgezonderd de jeugd-ggz – moet via het Bureau Jeugdzorg lopen. De hulp moet zo dichtbij mogelijk, zo licht mogelijk en zo snel mogelijk aan de gezinnen aangeboden worden. Dat lukt maar ten dele. Amper vijftien jaar na hun oprichting worden de Bureaus Jeugdzorg alweer opgedoekt of fors afgeslankt. In 2008 worden de eerste Centra Jeugd en Gezin (CJG) geopend door de minister van Jeugd en Gezin Rouvoet. Deze CJG's moeten ouders laagdrempelige voorlichting en begeleiding bieden en toeleiding naar de zwaardere vormen van hulp. In 2015 wordt deze inloopfunctie door de sociale wijkteams of jongerenteams geboden.

Ondanks alle organisatorische drukte blijken we niet in staat om het aantal kinderen dat te maken heeft met kindermishandeling omlaag te krijgen. Ook nu liggen vanaf de start de Veilig Thuis-organisaties onder vuur. Ze krijgen hevige kritiek dat ze de zaken nog niet op orde hebben, dat de wachtlijsten te lang zijn, dat de monitorfunctie nog te weinig ontwikkeld is en dat men te weinig aandacht heeft voor veiligheid (Inspectie, 2017).

Discussie over definities

Over wat er onder kindermishandeling wordt verstaan is, ook internationaal niet, geen eenduidige overeenstemming. In de loop der jaren worden onder de term steeds meer verschillende vormen van mishandeling geschaard. De discussie gaat vooral over de vraag of getuige zijn van geweld tegen een ouder of tussen ouders wel of niet onder kindermishandeling valt. In de huidige Jeugdwet (2015) wordt onder mishandeling zowel fysiek als psychisch geweld verstaan, alsook verwaarlozing, seksueel geweld en getuige zijn van geweld tussen ouders of opvoeders. Met name de laatste categorie valt internationaal niet altijd onder de definitie van kindermishandeling, hiermee loopt Nederland samen met landen als Zweden voorop.

In de afgelopen vijftig jaar zijn er in Nederland steeds verschillende termen en definities gebruikt voor geweld dat zich in de relationele sfeer afspeelt (Steketee et al., 2016). Vanuit de vrouwenbeweging van de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw komt het probleem op de agenda onder de noemer 'vrouwenmishandeling' en met het bredere begrip 'geweld tegen vrouwen'. Deze termen roepen ook discussie op omdat ze een beperkt aantal geweldsvormen in huiselijke kring benoemen en omdat ze alleen vrouwen als slachtoffer aanduiden. Begin deze eeuw raakt de seksneutrale term 'huiselijk geweld' in zwang. Huiselijk geweld wordt gedefinieerd als geweld dat door iemand uit de huiselijke kring of familiekring rond het slachtoffer is gepleegd. Plegers kunnen partners en ex-partners zijn, gezinsleden, familieleden en huisvrienden. Zowel partnermishandeling als kindermishandeling als oudermishandeling en ouderenmishandeling vallen dus onder het begrip huiselijk geweld, ongeacht de sekse van pleger of slachtoffer (De Boer, 2005). In 2013 wordt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport de term weer vervangen door Geweld in Afhankelijkheidsrelaties (GIA). Hieronder vallen geweld in huiselijke kring, geweld in instellingen en inrichtingen

en geweld door vrijwilligers en mantelzorgers. De term omvat vormen van fysiek, seksueel en psychisch geweld en heeft als belangrijke gemeenschappelijke noemer dat de dader en het slachtoffer elkaar kennen en een vertrouwensrelatie met elkaar hebben. Ook is de term ‘familiaal huiselijk geweld’ geïntroduceerd in de richtlijn voor hulpverleners (Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, 2009).

Nadeel van deze laatste definiëringen is dat kindermishandeling als een van de vele vormen van geweld in een afhankelijkheidsrelatie wordt gezien. Daarmee gaat men voorbij aan wat kindermishandeling zo bijzonder maakt, namelijk dat de veiligheid van kinderen gewaarborgd moet worden binnen de context van de ouder-kind relatie. Het gevaar van het gebruik van meer algemene en abstracte termen is dat kinderen uit het zicht verdwijnen. Mogelijk dat het samengaan van de Steunpunten Huiselijk Geweld en het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling in de organisaties Veilig Thuis meer in beeld brengt dat het een gezinsprobleem is waar alle gezinsleden – ouders en kinderen – bij betrokken zijn.

Hoe groot is het probleem?

We weten anno 2017 nog steeds niet goed hoeveel kinderen te maken hebben met kindermishandeling. We gaan nog steeds af op schattingen van professionals of op zelfrapportage van jongeren. Maar bij de schattingen van professionals is bekend dat ze niet alle gevallen waarnemen. Terwijl bij zelfrapportage de kritiek is dat deze de daadwerkelijke aard en omvang niet goed zou meten vanwege subjectieve interpretatie van het geweld en vertekening door het verloop van de tijd. Doordat we niet weten of we de juiste omvang van kindermishandeling kennen, weten we ook niet of het probleem is toegenomen of dat we het beter signaleren.

Eind jaren zestig van de vorige eeuw berekent het Haagse gemeenteraadslid Bé Ras-Heekema op basis van krantenberichten, ramingen en een extrapolatie van internationale onderzoeksgegevens dat zich in Nederland jaarlijks ongeveer twaalfhonderd gevallen van ernstige kindermishandeling voordoen (Van der Lans, 2016, p. 41). 10 procent daarvan heeft een dodelijke afloop en naar schatting 15 procent zou ernstig hersenletsel oplopen. Het eerste representatieve onderzoek naar seksueel misbruik wordt eind jaren tachtig door Nel Draijer gedaan (Draijer, 1990). Haar bevinding dat ruim 16 procent van de meisjes in Nederland slachtoffer is van incestueus misbruik roept veel discussie op. Het onderzoek wordt door

socioloog Han Israëls als te feministisch afgedaan, waarin de gevolgen van seksueel misbruik te zwartgallig worden afgeschilderd (Blok, 2001). Daarna blijven er telkens andere percentages in de media opduiken variërend van 2 tot 15 procent.

Bij kindermishandeling wordt anno 2017 door iedereen het getal van ruim 118.000 mishandelde kinderen per jaar aangehaald. Dat is ruim 3 procent van het totaal aantal kinderen in de leeftijd van nul tot achttien jaar. Dit getal is gebaseerd op prevalentie-onderzoek van de Universiteit van Leiden in 2005 en 2010 (IJzendoorn et al., 2007; Alink et al., 2011), waarbij men gebruik gemaakt heeft van een schatting van professionals over de omvang. Gelijktijdig met het eerste prevalentie-onderzoek in 2005 wordt aan scholieren in de eerste vier klassen van het voortgezet onderwijs naar hun ervaringen gevraagd. Een derde van de jongeren geeft aan ooit een gebeurtenis te hebben meegemaakt die als een vorm van kindermishandeling kan worden beschouwd. Een op de vijf jongeren zegt het afgelopen jaar te maken hebben gehad met een vorm van kindermishandeling (Lamers-Winkelmann et al., 2007). De Jongerentaskforce Kindermishandeling heeft recent samen met TNO een onderzoek gedaan onder leerlingen in groep zeven en acht van het reguliere basisonderwijs (Vink et al., 2016). Bijna 27 procent van de kinderen zegt ervaring te hebben met kindermishandeling, waarbij verwaarlozing het meeste voorkomt. Ter vergelijking: dit zou dan alleen al in de leeftijd van elf en twaalf jaar meer dan honderdduizend kinderen betreffen. Cijfers over toegebracht hersenletsel zijn er in Nederland niet. Maar verzamelde, betrouwbare gegevens in Schotland en in North Carolina (Verenigde Staten) wijzen op ongeveer dertig per honderdduizend kinderen jonger dan een jaar aan wie jaarlijks ernstig en matig ernstig hersenletsel wordt toegebracht. Het betreft iets vaker jongens dan meisjes. De meeste kinderen zijn tussen twee en zes maanden oud (Keenan et al., 2003; Barlow et al., 2000).

Er is geen landelijke registratie van het aantal kinderen dat overlijdt als gevolg van enige vorm van kindermishandeling. Kuyvenhoven en collega's proberen in 1996 tot een inschatting te komen door een enquête te houden onder huisartsen en kinderartsen. Zij komen uit op een schatting van veertig kinderen en jongeren per jaar. In 2006 zijn door Bureau Beke alle zaken van moord en doodslag uit het jaar 2006 geanalyseerd op huiselijk geweld. Een op de drie moorden en doodslagen in Nederland wordt veroorzaakt door huiselijk geweld. Van deze zaken zijn er eenentwintig vrouwen, dertien kinderen en dertien mannen die als

gevolg van geweld in huiselijke kring overlijden (Nieuwenhuizen & Ferwerda, 2010). Soerdjbalie-Maikoe en collega's pakken het in 2010 anders aan. Zij kijken naar alle gerechtelijke secties die in de periode van 1996 tot 2009 zijn verricht op minderjarigen. Op grond van een nauwkeurige analyse schatten de onderzoekers dat er gemiddeld elk jaar vijftien 'zekere' en twee 'waarschijnlijke' gevallen van fatale kindermishandeling zijn. Daarbij tekenen zij aan dat het in werkelijkheid waarschijnlijk om meer gevallen gaat.

Kortom, de cijfers over de prevalentie variëren van zorgwekkend hoog – de schatting door professionals – tot nog veel hoger: de zelfrapportage onder scholieren. Beide cijfers zijn dan wel weer vele malen hoger dan het aantal meldingen kindermishandeling. Het gaat om bijna 23.000 kinderen in 2010 en ruim 24.000 kinderen in 2014, waarna het aantal stabiliseert (Tierolf, Gilsing & Stekete, 2017). De verwachting is dat door het samengaan van de twee organisaties Advies en Meldpunt Kindermishandeling en Steunpunt Huiselijk Geweld in Veilig Thuis het aantal geregistreerde gevallen van kindermishandeling zal stijgen. Door dit samengaan, zullen meer gezinnen met geweld tegen kinderen in beeld komen.

Hoe dan ook hebben we sinds de eerste geschatte cijfers eind jaren zestig beter zicht gekregen op de aantallen kinderen die lijden onder kindermishandeling. Het lage aantal meldingen wijst erop dat veel kinderen nog niet de hulp en steun krijgen die zij nodig hebben. Dat het een zeer urgent probleem is dat meer aandacht zou moeten krijgen laten de mortaliteitscijfers zien. Ieder jaar sterven er ongeveer vijftig mensen door geweld in de huiselijke kring. Dit geweld maakt daarmee meer dodelijke slachtoffers dan geweld in het criminele circuit. Jacques Wallage noemt huiselijk geweld een sluipmoordenaar die jaar in jaar uit toeslaat waar we bij staan (Manifest Kring van Veiligheid, 2016). Duidelijk is dat gezinnen niet vanzelfsprekend de veilige plek zijn waar kinderen ongestoord kunnen opgroeien. Helaas blijkt dat de bescherming die kinderen geboden wordt als zij uit huis geplaatst worden eveneens niet voldoet. Ook binnen de pleegzorg, residentiële jeugdzorgvoorzieningen, de jeugd-ggz en justitiële jeugdinstellingen krijgen kinderen te maken met geweld, aldus de Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg (De Winter, 2016).

Grote gevolgen

Kindermishandeling en getuige zijn van partnergeweld heeft een enorme impact op kinderen. De lijst met gevolgen voor kinderen is onwaarschijnlijk lang. Uit diverse meta-analyses blijkt dat volwassenen die in hun kinderjaren te maken hebben gehad met kindermishandeling meer lichamelijke en psychische klachten hebben (Infurna et al., 2016; Lindert et al., 2014; Mandelli et al., 2015) en ook meer chronische pijn (Davis et al., 2005). Ziekten zoals diabetes, longziekten, ondervoeding en oogproblemen komen vaker voor bij volwassenen die een geschiedenis hebben van kindermishandeling (Widow et al., 2012). Slachtoffers vertonen vaker internaliserend en externaliserend probleemgedrag (Chan & Yeung, 2009; Evans et al., 2008), hebben vaker leer- en sociale problemen (Kitzmann et al., 2003) en ze belanden eerder in een gewelddadige relatie (Smith-Marek et al., 2015; Stith et al., 2000). Ze komen ook meer voor in de statistieken van tienerzwangerschappen (Madigan et al., 2014). Slachtoffers blijken later vaker een ongezonde leefstijl te ontwikkelen, met bijvoorbeeld roken en obesitas (Danese & Tan, 2014; Hemmingson et al., 2014). Ze vertonen ook vaker crimineel gedrag, zo blijkt uit ander onderzoek (Lahlah, 2013; Wilson et al., 2009). Ten slotte heeft mishandeling in de jeugd gevolgen voor de vaardigheden als latere opvoeder. Slachtoffers van seksueel misbruik blijken minder tevreden te zijn in hun rol als ouder, zij zijn vaker minder invoelend, hebben minder intimiteit met hun kinderen en ze gebruiken meer fysieke disciplineren die tot kindermishandeling kan leiden (Libbey et al., 2008; Douglas, 2009). Deze slechtere opvoedingskwaliteiten hebben te maken met de depressieve klachten als gevolg van het misbruik. Moeders met een verleden van seksueel misbruik hebben als opvoeder een laag zelfbeeld (Pazdera et al., 2013).

De vele gezichten van geweld tegen kinderen hebben zeer verschillende gevolgen. Het maakt verschil of je verwaarloosd bent, seksueel misbruikt, of psychisch of fysiek mishandeld. De duur en de ernst van het geweld doen er ook toe. De laatste jaren is er ook meer aandacht voor kinderen die getuige zijn van partnergeweld. Dit getuige zijn heeft grote gevolgen: de kinderen raken getraumatiseerd; ze ervaren een grote emotionele onveiligheid; hebben verstoorde hechtingsrelaties en krijgen op latere leeftijd te maken met psychiatrische klachten en cognitieve veranderingen (Tierolf, Lünemann & Stekete, 2014; Mak & Stekete, 2013; Pels, Lünemann, Stekete, 2011). Niet alleen het daadwerkelijk aanwezig zijn

bij de gewelddadige ruzies tussen de ouders, maar ook het indirect getuige zijn doordat je het hoort of geconfronteerd wordt met de gevolgen zoals letsel of huisverbod, leidt tot externaliserend en internaliserend probleemgedrag (De Jonghe et al., 2011). De Jonghe en collega's ontdekten dat oudere kinderen er meer last van hebben wanneer ze indirect betrokken waren bij partnergeweld. Hun verklaring is dat oudere kinderen beter de gevolgen van partnergeweld kunnen interpreteren, dus blauwe plekken of letsel aan het geweld koppelen, ook als zij het zelf niet hebben gezien of gehoord.

Al met al is er veel bewijs voor het verband tussen de ervaring met kindermishandeling en het later optreden van psychische problemen (Manly et al., 2001; Verdurmen et al., 2007). Naast deze psychische en lichamelijke gevolgen, zijn er ook sociale, maatschappelijke en economische kosten. Bijvoorbeeld als gevolg van gezinsontwrichting en uithuisplaatsingen. Meerding (2005) heeft uitgerekend dat de materiële kosten van kindermishandeling voor de samenleving circa negen miljard euro per jaar bedragen.

Ontwikkelingen in beleid en aanpak

Kunnen we nu de conclusie trekken dat er te weinig beleid is ontwikkeld sinds vijftig jaar geleden kindermishandeling een politiek en maatschappelijk probleem werd? Niet helemaal. In 1990 verschijnt de eerste beleidsbrief van overheidswege over kindermishandeling. 'Het is niet de vraag of het kan, maar weten dat het moet', zo luidde het daadkrachtige motto. De volgende beleidsbrief laat echter zeventien jaar op zich wachten, als de minister van Jeugd en Gezin in 2007 het Actieplan aanpak Kindermishandeling lanceert. Het afgelopen decennium is veel gebeurd. Hieronder worden de belangrijkste ontwikkelingen in vogelvlucht besproken.

Huisverbod

Op wettelijk gebied is het huisverbod een belangrijke verandering. In 2009 wordt de Wet tijdelijk huisverbod (Wth) ingevoerd (zie ook hoofdstuk 5). In plaats van dat slachtoffers van het geweld gedwongen worden het huis te verlaten, biedt de wet de mogelijkheid om bij een (dreigende) situatie van huiselijk geweld de pleger een tijdelijk huisverbod op te leggen voor de duur van tien dagen (eventueel te verlengen

met maximaal achttien dagen). Het huisverbod houdt in dat de pleger zijn of haar woning niet meer in mag en ook geen contact mag opnemen met de partner, kinderen en andere huisgenoten. Op deze wijze wordt een afkoelingsperiode gecreëerd waarin de nodige hulpverlening op gang kan worden gebracht en waardoor escalatie kan worden voorkomen. De invoering van het huisverbod zorgt ook voor een integrale aanpak omdat aan het verbod verplichte hulp aan achterblijvers en uit huis geplaatste is gekoppeld. Uit de evaluatie van dit wetsvoorstel blijkt dat er minder herhaling van huiselijk geweld is. Dit effect wordt vooral veroorzaakt door de zeer intensieve hulpverlening die tijdens het huisverbod wordt opgestart. Toch zien we hier ook weer dat binnen het jaar bij de helft van de huisverboden opnieuw huiselijk geweld plaatsvindt (De Vaan, Timmermans & Homburg, 2013).

Verplichte meldcode

Een ander probleem waar men een wettelijke oplossing voor probeert te vinden is het geringe aantal meldingen, zeker als het gaat om het onderwijs, de kinderopvang of maatschappelijke ondersteuning. In 2013 wordt de Wet verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling van kracht. Deze wet verplicht alle instellingen die te maken hebben met kinderen te werken met een meldcode, zodat professionals handvatten hebben bij het signaleren van geweld in huiselijke kring. Hoewel het verplicht is om een meldcode te hebben, kennen we in Nederland geen meldplicht. Ervaren jeugdzorgbestuurder Jan-Dirk Sprokkereef adviseert als opdrachtnemer van de VNG in 2016 het ministerie van VWS om melden verplicht te maken bij ernstige gevallen van huiselijk geweld en kindermishandeling – ook als de professional ervoor kiest zelf hulp te organiseren. Hierdoor verschijnen ernstige gevallen op de radar bij Veilig Thuis. Voorgesteld wordt dat professionals een eigen veldnorm definiëren over wat er valt onder ernstige gevallen. Daarnaast krijgt Veilig Thuis een regie- en monitorfunctie. Staatssecretaris Van Rijn heeft de aanbevelingen overgenomen:

‘Ik ben mij er zeer van bewust dat er professionals zijn die zich zorgen maken over meer verplichtingen omdat ze de mogelijkheid willen houden om zelf hulp te bieden zonder bij Veilig Thuis aan te kloppen. (...) We hebben het dus nadrukkelijk niet over een ‘platte meldplicht’ waarin alle vermoedens

van mishandeling gemeld moeten worden. Huisartsen, leraren, jeugdhulpverleners en andere professionals kunnen in elke situatie het best inschatten of er sprake is van kindermishandeling of huiselijk geweld. Maar we moeten nu met elkaar regelen dat we dit bij ernstige mishandeling altijd delen met Veilig Thuis. Dit is een noodzakelijke stap om veel vaker de cirkel van geweld te kunnen doorbreken.’ (Rijksoverheid, 2016)

Veilig Thuis

Een belangrijke beleidsontwikkeling is dat de aanpak kindermishandeling en de aanpak huiselijk geweld geen gescheiden circuits meer zijn, maar op 1 januari 2015 zijn samengevoegd in Veilig Thuis. Slachtoffers, daders en omstanders kunnen bij deze regionale organisaties terecht voor deskundige hulp, advies en melden van huiselijk geweld en kindermishandeling. Doel van dit gezamenlijke meldpunt is dat het voor burgers gemakkelijker wordt bij vermoedens van huiselijk geweld of kindermishandeling een melding te doen. De uitdaging voor de komende periode is het daadwerkelijk realiseren van een lagere drempel en een betere bereikbaarheid waardoor in een veel eerder stadium wordt gemeld. Er komt in het beleid bovendien meer aandacht voor groepen die tot nu toe minder zichtbaar waren, zoals ouderen en ‘verborgen vrouwen’ (in een gedwongen isolement), maar ook voor huwelijksdwang, eerge relateerd geweld en seksueel geweld, ook in de jeugdzorg. Dat komt tevens tot uiting in de diverse overheids campagnes, zoals tegen gedwongen huwelijken of achterlating, financiële uitbuiting van ouderen, over slachtoffers van seksueel geweld en de campagne ‘Veilig thuis, daar maak je je toch sterk voor’.

Multidisciplinaire hulpverlening

Op het terrein van de hulpverlening zijn er ook belangrijke ontwikkelingen. Zo is er de multidisciplinaire aanpak. In 2013 start het eerste Family Justice Center (FJC), waarin de gehele keten in de aanpak van huiselijk geweld – politie en justitie, reclassering, opvang en hulpverlening – fysiek aanwezig is in één gebouw (zie hoofdstuk 9). Slachtoffers kunnen daar naar binnen gaan, direct aangifte doen en hulp, opvang en politiebescherming krijgen. Daarnaast is in Kennemerland in 2016 een Multidisciplinair Centrum Kindermishandeling (MDCK) opgericht dat

analoog aan de Zweedse Barnahus-aanpak (zie hoofdstuk 8) werkt. De ambitie is om een aanpak van kindermishandeling te bieden die kind- en gezinsvriendelijk is, waarin het kind en het gezin centraal staan en waarbij de snelheid van handelen en de veiligheid van kinderen voorop staan. In 2015 besluiten de Nederlandse gemeenten om de multidisciplinaire aanpak (MDA++) regionaal te realiseren. Hierbij vinden op casusniveau een gezamenlijke analyse en aanpak van hulpverlening, zorg, politie en justitie plaats, met één vaste contactpersoon voor het hele gezin (zie hoofdstuk 9).

Vrij recent is de ontwikkeling van het triage-instrument Veilig Thuis (2015) dat professionals een checklist biedt om te beoordelen welke spoed en welke expertise nodig is om in te grijpen. De bedoeling is om de fysieke en emotionele veiligheid van gezinsleden aan de hand van een checklist direct en op termijn veilig te stellen. Het triage-instrument Veilig Thuis is bestemd voor alle professionals die zich bezighouden met de aanpak van huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel misbruik (Vogtländer et al., 2014). Ten slotte is er de afgelopen decennia ook meer aandacht gekomen voor een systeemgerichte aanpak met oog voor hulp aan daders, bijvoorbeeld door een instelling als de Waag, een centrum voor ambulante forensische geestelijke gezondheidszorg. Vanuit de reguliere hulpverlening is men echter nog niet goed in staat om de daders van huiselijk geweld of kindermishandeling te bereiken. Mannen die geweld plegen zijn volgens onderzoekers doorgaans niet gemotiveerd voor hulp (Paymar, 2000; Metin, Krikke & Simsek, 2006; Lünemann et al., 2012). Zij concluderen dat een belangrijke uitdaging voor de komende jaren het vinden van manieren is om mannen aan te spreken op hun verantwoordelijkheid als vader en ze op dat aspect te bewegen tot vrijwillige hulp. De onderzoekers pleiten dan ook voor meer interventies die gericht zijn op vaderprogramma's. Deze vormen een vervolg op de dadertherapie die meer gericht is op geweld en agressieregulering.

Interventies²

Naast deze intersectorale wijze van werken zijn er ook verschillende specifieke interventies ontwikkeld gericht op kindermishandeling. Een aantal daarvan is – als ze minimaal theoretisch goed onderbouwd zijn – opgenomen in de databank Effectieve Jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut.³ In de databank staan veertien erkende aanpakken of interventies rond kindermishandeling. Zes zijn gericht op het voorkomen van kindermishandeling, acht op het stoppen en

verminderen van de gevolgen. Preventieve interventies richten zich vaak op ouders met als doel het versterken van opvoedingsvaardigheden en het verbeteren van de ouder-kind-interactie (zie kader 1). Daarnaast zijn er interventies op school waarmee kindermishandeling vroegtijdig opgespoord en aangepakt kan worden. Een deel van deze interventies is specifiek gericht op het stoppen van mishandeling en het creëren van een veilige opvoedings situatie. Andere interventies richten zich op het behandelen van de gevolgen (zie kader 2).

Een recente meta-analyse van deze interventies laat zien dat er een significant maar klein effect is als het gaat om kindermishandeling voorkomen (Van der Put, Boekhout van Solinge & Gubbels, 2017). De interventies hebben vooral effect op het vergroten van het competentiegevoel en de opvoedingsvaardigheden van de ouders. De meta-analyse en de geïnterviewde professionals in deze studie benoemen als werkzame elementen van de interventies: het vergroten van de persoonlijke vaardigheden van de ouders, het aanpakken van praktische problemen, de ggz-problematiek van de ouders aanpakken, sociale en emotionele ondersteuning bieden en het vergroten van opvoedingsvaardigheden.

Wat betreft de bewezen effectiviteit van de interventies is er alleen bij VoorZorg een significante afname gevonden van het aantal meldingen kindermishandeling (Mejdoubi, 2014). De andere interventies laten vooral significante effecten zien bij het verminderen van bepaalde risicofactoren die ten grondslag liggen aan kindermishandeling (Van Put et al., 2017). De meta-analyse van Van Put en collega's bevestigt dat de erkende interventies zich richten op een deel van de onderliggende problematiek en niet de meest effectieve kenmerken bevatten, zoals vergroten van competentiegevoel van ouders (zie ook Steketee et al., 2016).

Kindermishandeling is een zodanig complex probleem dat de aanpak ervan een programmatische aanpak vraagt, waarin meerdere interventies ingezet moeten worden om de onderlinge risicofactoren en problematiek van de gezinsleden aan te pakken. Voorop blijft staan dat de veiligheid eerst geborgd moet zijn voordat men interventies inzet die gericht zijn op het verminderen van de onderliggende factoren en het herstel van betrokken gezinsleden (zie ook Vogtlander & Van Arum, 2016). Ander knelpunt is dat deze interventies niet overal beschikbaar zijn. Interventies waar wel onderzoek naar verricht is (VoorZorg, Bemoeizorg in de jeugdgezondheidszorg, Parent Child Interaction Therapy) worden nog niet in alle gemeenten ingekocht.

KADER 1 | KINDERMISHANDELING VOORKOMEN

1. Bemoeizorg in de jeugdgezondheidszorg: effectief volgens eerste aanwijzingen

Bemoeizorg is een actieve, outreachende werkwijze waarbij de jeugdgezondheidszorg zelf het initiatief neemt richting gezinnen die daar niet om gevraagd hebben. Getracht wordt met de ouders overeenstemming over een hulpvraag te bereiken. Daarna volgt het opstellen van een gezinsplan en kan de ondersteuning op gang komen.

2. Parent-Child Interaction Therapy (PCIT): effectief volgens eerste aanwijzingen

Dit is een behandelprogramma voor jonge kinderen met gedragsproblemen en hun ouders. Door het vergroten van de opvoedingsvaardigheden beoogt de interventie zowel de gedragsproblemen bij de kinderen als de stress bij de ouders te verminderen.

3. Safe you, safe me meldcode+ pakket: goed onderbouwd

Het Safe You, Safe Me Meldcode+ pakket helpt basisscholen bij het vroegtijdig opsporen en aanpakken van kindermishandeling. Het zorgt voor het daadwerkelijk gebruik van de verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling via onder andere adviesgesprekken, e-learning en het organiseren van een ouderbijeenkomst.

4. Stevig Ouderschap: goed onderbouwd

De interventie bestaat uit zes preventieve huisbezoeken bij gezinnen met een pasgeboren kind tijdens de eerste achttien maanden. Stevig ouderschap is bestemd voor gezinnen met een verhoogd risico op opvoedingsproblematiek.

5. Triple P: goed onderbouwd

Triple P (Positief Pedagogisch Programma) is een laagdrempelige opvoedingsondersteuning. Het is gericht op het bevorderen van competent ouderschap over kinderen tussen nul en zestien jaar met als doel de preventie van emotionele- en gedragsproblemen bij kinderen.

6. VoorZorg: effectief volgens goede aanwijzingen

VoorZorg start voor de geboorte van het kind. Verpleegkundigen gaan op huisbezoek bij kwetsbare jonge aanstaande moeders tijdens hun zwangerschap en eerste levensjaren. Het verbetert zwangerschaps- en geboorte-uitkomsten, de gezondheid en ontwikkeling van het kind en de persoonlijke ontwikkeling van de moeder.

Bron | *De databank van het Nederlands Jeugdinstituut.*

KADER 2 | KINDERMISHANDELING STOPPEN EN DE GEVOLGEN VERMINDEREN**1. Asja: goed onderbouwd**

Asja is een gestructureerd 24/7-programma voor meisjes die via loverboys in de prostitutie terecht zijn gekomen of het risico lopen daarin te belanden. Het is erop gericht de meisjes afstand te laten nemen van dat verleden en een nieuw begin te maken. Afhankelijk van de ernst van de problemen duurt het programma zes tot twaalf maanden.

2. Families First: effectief volgens eerste aanwijzingen

Families First is intensieve crisishulp aan gezinnen met als doel uithuisplaatsing van één of meer kinderen te voorkomen. De hulp duurt vier tot zes weken en is gericht op het vergroten van de competentie van gezinsleden door datgene wat goed gaat te versterken en nieuwe vaardigheden aan te leren.

3. Heibel Thuis: goed onderbouwd

Dit is een groepsinterventie voor jongeren tussen twaalf en zestien jaar die huiselijk geweld hebben meegemaakt, en voor hun ouders. Jongeren wisselen ervaringen uit en doen oefeningen. Ouders krijgen informatie over de groep, de gevolgen van huiselijk geweld en over opvoeding.

4. Horizonmethodiek: goed onderbouwd

De Horizonmethodiek is een cognitief-gedragsmatige groepsbehandeling voor kinderen tussen vier en twaalf jaar die seksueel misbruik hebben meegemaakt binnen of buiten hun gezin, met een parallelaanbod voor hun niet-misbrukende ouder(s). Het doel is om het vertrouwen en het functioneren van het kind te herstellen. Het parallelaanbod is erop gericht ouders in staat stellen hun kind optimaal steun te bieden.

5. NIKA: goed onderbouwd

NIKA richt zich op kinderen tot zes jaar en ouders die een verhoogd risico lopen op gedesorganiseerde hechting of signalen vertonen van verstoord hechtingsgedrag. Tijdens de sessies leren ouders, met behulp van videofeedback, psycho-educatie en huiswerkopdrachten, verstorend en beangstigend opvoedgedrag af en sensitief opvoedgedrag aan.

6. Storm en Spetters: goed onderbouwd

Deze interventie is voor kinderen tussen vier en zeven die getuige zijn geweest van huiselijk geweld en voor hun (verzorgende) ouders. In zeven groepsbijeenkomsten

van honderdvijf minuten werken ouders en kinderen zowel samen als apart aan het voorkomen of verminderen van PTS-symptomen en internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

7. Tijd voor Toontje: goed onderbouwd

Dit is een doorlopend, wekelijks programma voor kinderen tot tien jaar en hun moeders in de (vrouwen)opvang, die huiselijk geweld hebben meegemaakt. Met behulp van beeldend materiaal en handpopschildpad Toontje, wordt getracht de veerkracht van kinderen te versterken aan de hand van vier thema's: de kracht van fijne dingen doen, veilig boos zijn, 'van wie hou je?' en herinneringen.

8. WRITEjunior: goed onderbouwd

Een schrijftherapie voor getraumatiseerde kinderen en adolescenten tussen vier en achttien jaar. Tijdens tweewekelijkse individuele sessies beschrijft de jeugdige samen met de therapeut het verhaal van het trauma op de computer. De behandeling heeft een cognitief gedragsmatige aanpak en heeft als doel verdwijning of sterke afname van posttraumatische klachten.

Bron | *De databank van het Nederlands Jeugdinstituut.*

.....

Kinderen nog te weinig in beeld

In vijftig jaar tijd is er veel veranderd in de wijze waarop we naar kindermishandeling kijken. Het is inmiddels niet meer geaccepteerd dat ouders hun kinderen slaan, ook niet als het gaat om pedagogische disciplineren. In de wet wordt kindermishandeling breed omschreven, vastgelegd is dat alle vormen van fysiek geweld, seksueel misbruik, verwaarlozing en partnergeweld niet toelaatbaar zijn. Hoewel het eerste Actieplan aanpak Kindermishandeling van de rijksoverheid pas in 2007 verscheen, is er de laatste decennia in Nederland een uitgebreid stelsel van preventie en hulpverlening opgebouwd. We hebben randvoorwaarden geformuleerd, wetten en regels ingevoerd, samenwerking bevorderd en contactfunctionarissen aangesteld. Er kwam een meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling, een triage-instrument en een landelijk dekkend netwerk van Veilig Thuis-regio's.

Over al deze veranderingen zou je heel tevreden kunnen zijn, maar in de praktijk verandert er weinig voor de kinderen zelf in deze gezinnen. De cijfers over kindermishandeling dalen immers niet, er worden nog steeds honderdduizenden

volwassenen en kinderen slachtoffer van geweld in de thuissituatie. Het lukt ons kennelijk niet om het geweld effectief te stoppen (Tierolf et al., 2014). En er is sprake van een toename van ‘hermeldingen’ van huiselijk geweld (Polak et al., 2013). We reageren op het feit dat we niet in staat zijn om het aantal mishandelde kinderen terug te dringen voornamelijk met het ontwikkelen van nieuwe organisatorische werkvormen. En als deze niet het beoogde resultaat hebben, vervangen we ze weer door nieuwe werkvormen. Het meest recent zijn dat de Veilig Thuis-organisaties, waarvan men hoge verwachtingen heeft wat betreft het voorkomen en doorbreken van het geweld in gezinnen. Dat dit niet zonder meer gerealiseerd wordt, blijkt uit de kritische rapportages van de inspecties (Inspectie Jeugdzorg & Inspectie voor de Gezondheidszorg, 2017). Verbetering van Veilig Thuis is nodig bij het maken en vastleggen van de veiligheidsplannen; mondelinge afspraken worden nog te weinig vastgelegd en door een toename van het aantal meldingen zijn er te lange wacht- en doorlooptijden. Ook is er de kritiek dat de monitorfunctie van casuïstiek door Veilig Thuis niet goed van de grond komt.

Feit is dat we anno 2017 nog steeds niet precies weten hoeveel en welke kinderen er slachtoffer zijn van kindermishandeling. Zelfrapportages laat zien dat ongeveer één op de drie kinderen in Nederland ervaring heeft met geweld of verwaarlozing in het gezin. In elke schoolklas zitten minimaal drie kinderen die thuis te maken hebben met kindermishandeling. Toch zijn we niet in staat om deze kinderen voldoende te signaleren en hen te beschermen. Kinderen die slachtoffer zijn, hebben het gevoel dat zij in de steek gelaten worden door de volwassenen in hun omgeving. ‘Niemand heeft aandacht voor de kinderen’ en ‘Waarom heeft niemand wat gedaan? Ze moeten toch gehoord en gezien hebben wat er bij ons thuis gebeurde?’ zijn twee schrijnende uitspraken in interviews met kinderen (Pels et al., 2011). Duidelijk is dat kinderen nog te weinig in beeld zijn als het gaat om kindermishandeling. Meer dan de helft van de kinderen blijkt geen hulpverlening te krijgen als zij te maken hebben met geweld in het gezin (Tierolf et al., 2014). Laat staan dat zij betrokken worden bij de mogelijke oplossingen van het probleem en het herstel van de gezinssituatie.

Waarom is de aanpak van kindermishandeling zo’n taai probleem en lukt het ons, ondanks de inzet van vele hulpverleners en professionals, niet om de situatie in de gezinnen te verbeteren? Daar gaat dit boek over. De auteurs belichten de complexiteit van het probleem vanuit verschillende invalshoeken om zo hopelijk iets meer zicht te krijgen op de oplossingsrichting voor dit *wicked problem*.

3 |

Het doorbreken van patronen*Intergenerationele overdracht van geweld*

MAJONE STEKETEE, SIETSKE DIJKSTRA & KATINKA LÜNNEMANN

‘Maar ik praat er niet over, ik krijg meestal een woedeaanval. Waardoor ik echt iemand begin te slaan, alsof ik iemand wil vermoorden.’ (Marokkaans meisje, 16. In: Pels et al., 2011: p. 156)

De kans dat geweld in het gezin van generatie op generatie wordt overgedragen is groot. Er zijn verschillende mechanismen die een rol spelen bij deze overdracht. Zwijgen en woede-uitbarstingen, zoals de uitspraak van het meisje hierboven, horen daar bij. Kinderen willen aandacht voor hun leed en hun verhaal, maar ze schrikken ook terug om erover te praten. Het opgroeien in een conflictueus gezin met agressie en geweld vergroot het risico om zelf als volwassene geweld te plegen in intieme relaties en tegen kinderen (Sneddon et al., 2010). Volwassenen die als kind zijn mishandeld of getuige waren van geweld tegen of tussen ouders, gebruiken later vaker zelf geweld tegen hun kinderen of partner. Deze jeugdervaringen met geweld leiden eveneens tot een groter risico op herhaling van slachtofferschap (WHO, 2007; Emery, 2006; Swan & Snow, 2006). Er zijn geen exacte gegevens over hoeveel mishandelde kinderen later zelf pleger of opnieuw slachtoffer worden. Cijfers variëren, afhankelijk van de onderzoeksmethode, van 8 procent in Engeland (Browne & Herbert, 1997; Egeland et al., 1987) tot 40 procent in de Verenigde Staten (Kaufman & Zigler, 1987).

Men gaat ervan uit dat een derde van de kinderen in een gezin waar agressie en geweld plaatsvonden, als volwassene geweld gebruikt tegen zijn of haar kinderen, terwijl twee derde de geweldsspiraal weet te doorbreken (Kaufman & Zigler, 1987). Uit longitudinale studies in Engeland en de Verenigde Staten blijkt dat kinderen die mishandeld of verwaarloosd zijn een groter risico lopen later ook gewelddadig te zijn buiten het gezin. Eén op de zes mishandelde of verwaarloosde kinderen

gebruikt als volwassene geweld tegen anderen (Widom, 1989; Travis, 1996). Een op de acht jongens pleegt later seksueel geweld (Salter et al., 2003) (zie hoofdstuk 4). De *meeste* mishandelde kinderen zetten het geweld dus niet voort op latere leeftijd. Geweld in het gezin van herkomst leidt blijkbaar niet per definitie tot intergenerationale overdracht (Langeland & Dijkstra, 1995; Dijkstra, 2000; Radford & Hester, 2006). Wat weten we eigenlijk over dit patroon van intergenerationale overdracht? Waarom lukt het die meerderheid wel om het geweldspatroon te doorbreken? En kunnen we met de kennis daarover het geweld krachtiger aanpakken en helpen doorbreken? Wij richten ons in dit hoofdstuk op de brede definitie van kindermishandeling zoals die in de inleiding beschreven staat.

Theorieën over intergenerationale overdracht van geweld

In de loop van de tijd zijn er verschillende theorieën ontwikkeld om de intergenerationale overdracht van partnergeweld en kindermishandeling te verklaren (Dijkstra, 2007). In de jaren tachtig werd de sociale leertheorie gebruikt. Die zegt dat kinderen zich nieuw gedrag eigen maken door belangrijke anderen te observeren en te imiteren, een proces dat *modelling* wordt genoemd (Bandura, 1997). Wanneer kinderen zien dat geweld wordt gebruikt, kunnen ze daaruit de boodschap afleiden dat geweld effectief gedrag is. Bovendien kunnen ze leren dat mannen een machtsoverwicht hebben over vrouwen.

Een andere theoretische verklaring voor de intergenerationale overdracht is de hechtingstheorie, waarvan Bowlby de grondlegger is. Het aanschouwen van geweld verstoort de normale ontwikkeling van kinderen, het basisvertrouwen in ouders en een veilige gehechtheid. Door de angst en de dreiging van geweldsincidenten kunnen ouders niet garant staan voor de bescherming van de kinderen. Dit heeft tot gevolg dat het vertrouwen en de gehechtheid van de kinderen wordt geschaad (Belsky & Jaffee, 2006). Onveilige hechting kan ertoe leiden dat kinderen de opvoeder gaan vermijden of juist veel toenadering zoeken. In het eerste geval gedragen kinderen zich te prematuur zelfstandig, in het tweede geval zijn ze juist weinig geneigd om zelfstandig activiteiten uit te voeren. Er kan ook sprake zijn van gedesorganiseerde hechting, waarbij kinderen zowel toenadering zoeken tot de ouder als deze vermijden. Dit doet zich voor wanneer de hechtingsfiguur tegelijkertijd bron van veiligheid en van angst is (Nicolai. In:

Dijkstra, 2007). Verschillende studies hebben de onveilige hechting als gevolg van kindermishandeling en partnergeweld aangetoond (Godbaut et al., 2009). Bertherloth en collega's (2015) vonden dat moeders die zelf te maken hebben gehad met kindermishandeling vaker kinderen hebben met gedesorganiseerde hechting. Dit heeft te maken met het onvermogen van deze moeders om de behoefte van hun kinderen te herkennen en te interpreteren.

De emotionele veiligheidstheorie is een uitbreiding van de hechtingstheorie (Keller, 2011). In deze theorie gaat het vooral om de emoties die de conflicten oproepen en de wijze waarop kinderen daarop reageren. De veronderstelling is dat kindermishandeling de emotionele veiligheid ondermijnt en stress oplevert waardoor het adaptievermogen van kinderen wordt aangetast. Deze theorie gaat uit van drie componenten, de emotionele reactie van kinderen op het geweld, gedragsregulaties en de cognitieve perceptie van het gezin (Cummings & Davies, 2010; Cummings et al., 2006). Wanneer kinderen herhaaldelijk worden blootgesteld aan partnergeweld, is het niet zo dat er gewenning optreedt en dat zij hier na verloop van tijd minder door van slag raken. Het tegenovergestelde is het geval. Er treedt steeds sneller een stressreactie op. Kinderen reageren al op geringe spanning, waardoor ze steeds sneller en heftiger reageren op het conflict. Dit fenomeen wordt wel de sensitatisatiehypothese genoemd. Volgens Davies en collega's (2002, 2009) is er een verband tussen deze grotere gevoeligheid en een verhoogd risico op latere problemen van het kind.

Een meer recente theoretische verklaring van de intergenerationele overdracht is de traumatheorie. Deze theorie gaat ervan uit dat kinderen die regelmatig in gezinssituaties verkeren waarin zij zich onmachtig en onveilig voelen op den duur getraumatiseerd raken. Deze kinderen vinden het moeilijk om hun emoties te reguleren, zoals het meisje in het citaat aan het begin van het hoofdstuk, maar ze kunnen ook vlak of emotieloos lijken. Kinderen die opgroeien in gezinnen waarin zij zelf geweld meemaken lopen door hun *developmental* trauma⁴ een grote kans op het ontwikkelen van traumasymptomen, zoals depressiviteit, angst, opstandigheid, posttraumatische stresssymptomen en dissociatieverschijnselen (Veter & Cooper, 2005).

Ten slotte is er vanuit de biomedische wetenschap steeds meer aandacht voor en onderzoek naar de epigenetische veranderingen in het brein als gevolg van kindermishandeling (McGowan et al., 2009). In veel studies is inmiddels de

relatie tussen kindermishandeling en veranderingen in de hersenen aangetoond (Glaser, 2000; Perry & Szalavits, 2007). Hierdoor kunnen problemen zoals hyperactiviteit, agressie, dissociatie, moeilijkheden met bepaalde vaardigheden en leerproblemen beter begrepen worden. De stressreactie – zeker als de ervaring met kindermishandeling traumatiserend is – is een verklaring voor deze verandering. Als zeer jonge kinderen verstoken blijven van verbaal, lichamelijk of sociaal contact, blijken zij een kleinere hersenomvang te ontwikkelen dan andere kinderen. Als deze kinderen in een liefdevol gezin geplaatst worden, is een zekere mate van herstel te zien. Hoe ouder het kind is bij plaatsing, des te geringer het herstel van de neuroplasticiteit van de hersenen. De neurobioloog Perry (2007) combineert deze wetenschappelijke kennis met traumabehandeling. Hij stelt dat getraumatiseerde kinderen weer controle moeten krijgen door de verwerking van de angstige gebeurtenissen. Aan de hand van uitvoerige voorbeelden laat hij zien dat vriendelijke en aandachtige interactie met deze kinderen de stress vermindert en nieuwe ervaringen mogelijk maakt. In de verzorging en therapie is het goed te luisteren, begrip en steun te schenken, de kinderen zorgvuldig te observeren en veiligheid en positieve aanraking te geven (zie over Perry: Dijkstra, 2009).

Hoewel deze verschillende theorieën een deel van de intergenerationale overdracht verklaren, is hiermee zeker nog niet alles verklaard. Ook veranderingen in de sociale context van het gezin of de verzorgers, de aanwezigheid van ondersteunende vertrouwenspersonen, alsook de wijze waarop kinderen veerkrachtig weten te reageren, zijn bepalend voor de consequenties op latere leeftijd. Volgens sommige auteurs ligt de verklarende kracht juist in de combinatie van deze theorieën.

Risicofactoren

Over de manier waarop de cyclus van geweld doorbroken kan worden weten we nog weinig. Duidelijk is wel dat er genderverschillen zijn. Jongens hebben later meer kans om pleger van partnergeweld te worden en meiden om slachtoffer te worden (Stith et al, 2000). Bij jongens is vooral het getuige zijn van geweld van vader tegen moeder van invloed op hun ouderschap als volwassene, zowel tegen hun kind als hun partner. Meisjes lopen meer kans zelf slachtoffer te worden van partnergeweld wanneer ze hebben gezien dat hun moeder is mishandeld door hun vader en als ze door hun moeder zijn mishandeld. Als meiden in hun

jeugd getuige zijn van geweld van moeder tegen vader, vergroot dit de kans op het plegen van geweld tegen de partner als volwassene (Heyman & Smith Slep, 2002). Daarnaast blijkt dat vrouwen die slachtoffer waren van seksueel misbruik in hun jeugd, als volwassene vooral risico lopen slachtoffer te worden van seksuele dwang, maar niet van partnergeweld. Bij ernstig fysiek geweld is er ook een risico op partnergeweld (Coid et al., 2001).

Met veel onderzoek is inmiddels de impact aangetoond van een reeks van risicofactoren bij de overdracht van geweld die een rol spelen op individueel niveau, op het niveau van ouders, het gezin en het sociale netwerk (WHO, 2007; Lünemann & Pels, 2013). Op individueel niveau bijvoorbeeld zijn minder zelfcontrole en een slecht gevoel van eigenwaarde risicofactoren, terwijl positieve persoonlijkheidsaspecten, zoals intelligentie, beschermende factoren zijn. Risicofactoren op het niveau van de ouders zijn depressie, psychische en emotionele problemen, middelengebruik, beperkte sociale vaardigheden en een geschiedenis van huiselijk geweld (McWey et al., 2013). Armoede of laag inkomen zijn geweldsbevorderende factoren op gezinsniveau, evenals isolement van het gezin of een gering sociaal netwerk. Ook vroege scheiding van de moeder, stiefouders en een jonge leeftijd van de ouders vergroten het risico (Langeland & Dijkstra, 1995; Baas, 2001). Bepaalde karakteristieken van het kind kunnen stressvol zijn voor de ouders, zeker als zij zelf een geschiedenis van huiselijk geweld hebben. Denk aan complicaties tijdens de zwangerschap of geboorte, of kinderen met speciale behoeften zoals een psychische of fysieke handicap of een moeilijk temperament (Belsky & Jaffee, 2006).

Daartegenover zijn een sociaal netwerk of een ondersteunende partner beschermende factoren die kunnen helpen in het doorbreken van de intergenerationale overdracht van geweld (Pels et al., 2011; Lünemann & Pels, 2013). Belangrijk is ook opvoedingsondersteuning ofwel positief leren opvoeden (Dixon et al., 2009; Browne et al., 2007). Ten slotte is er een groep gezinnen die baat heeft bij therapeutische behandeling om de gevolgen van ervaringen van de ouders in de kinderjaren te kunnen verwerken (Engeland, 2002). Culturele sensitiviteit is hierbij van groot belang (Gomperts, 2009).

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar verklaringen waarom volwassenen met een kindermishandelingsverleden niet gewelddadig worden. Dergelijk onderzoek vraagt meer dieptekennis over achtergronden en mechanismen die

bij het doorbreken van het geweldspatroom een rol spelen. Wel is in een aantal studies onderzocht wat de veerkracht van kinderen bevordert, wat mogelijk kan verklaren waarom kinderen het gedrag van hun ouders niet kopiëren. De duur en de ernst van de mishandeling blijken een belangrijke rol te vervullen. De kans op herstel is groter als het geweld minder bedreigend en minder langdurig is, als de kinderen niet de schuld bij zichzelf zoeken, de moeder minder depressief is en er minder negatieve *life events* gebeuren (Martinez et al., 2009).

Kortom, hoewel er steeds meer onderzoek gedaan wordt naar de intergenerationale overdracht van kindermishandeling en partnergeweld blijkt tegelijkertijd des te meer hoe weinig we nog weten. De impact op de langere termijn verschilt naar gender, naar type en duur van het geweld of de verwaarlozing, maar ook naar culturele en sociaaleconomische achtergrond. Daarnaast blijkt dat het geweld impact heeft op een breed spectrum, van fysiek tot sociaal en psychisch. Ook binnen een en hetzelfde gezin kan een geschiedenis van geweld zowel herhaald als doorbroken worden. Soms vertellen geïnterviewden over broers en zussen die gewelddadig zijn of die blijven zwijgen en niet in staat zijn om over het vroegere geweld te spreken (Dijkstra, 2000).

Tekortkomingen in onderzoek

Er zijn een aantal tekortkomingen in het onderzoek naar intergenerationale overdracht. Als gezegd ligt de focus vooral op onderzoek naar de herhaling van geweld en veel minder op het doorbreken ervan. Het onderzoek heeft daardoor geringe analytische kracht: het richt zich vooral op de uitkomsten – wel of niet doorbreken – en veel minder op achterliggende mechanismen zoals zwijgen, ontkennen, woede, contact verbreken of confrontatie met de pleger. Bovendien concentreert veel onderzoek zich op de relatie tussen moeders en hun kinderen en veel minder op vaders als pleger van geweld. In die zin is het onderzoek *gendered*. Moeders hebben hierbij te maken met normatieve opvattingen over het moederschap. In het geval van partnergeweld wordt hen een gebrek aan bescherming – *failure to protect* – van de kinderen verweten (Dijkstra, 2009; Radford & Hester, 2006).

De visie en het perspectief van mishandelende mannen en hun vaderschap zijn nauwelijks onderzocht. De kennis over de rol van vaders komt overwegend uit onderzoek onder moeders. Hieruit komt naar voren dat vaders die hun

partner mishandelen meer problemen hebben met de opvoeding dan vaders die geen geweld gebruiken (Edleson & Williams, 2007). Mishandelende vaders houden zich afzijdig van de kinderen en zijn weinig betrokken (Pels et al., 2011; Van Lawick, 2015). Of ze zijn juist heerszuchtig en agressief tegen de kinderen, ze gedragen zich kleinerend, ook naar hun partner (Pels et al., 2011). Lünemann en collega's (2012) deden een onderzoek onder zesentwintig mishandelende mannen. Mannen praten niet gemakkelijk over geweld en nemen niet vaak de verantwoordelijkheid voor het gepleegde geweld. Soms zien ze gebruik van geweld als hun recht, maar vaker leggen ze de aanleiding buiten zichzelf en geven ze ter rechtvaardiging de vrouw de schuld, of de stress die ze ervaren door het werk, of de emoties waardoor ze werden overvallen (zie ook Paymar, 2000). Het grootste deel van de mannen heeft zelf als kind geweld meegemaakt, dikwijls van hun vader. Hoewel mannen willen veranderen en hun kinderen willen zien, blijkt niet iedereen dit te kunnen.

Ook is er relatief weinig onderzoek naar de behoeften van betrokkenen en naar welk soort ondersteuning helpt of naar de effectiviteit van de aangeboden programma's. Uitzondering is het programma VoorZorg voor jonge vrouwen tot vijftientig jaar die zwanger zijn van hun eerste kind en weinig of geen opleiding hebben genoten (zie hoofdstuk 2). Dit preventieprogramma blijkt kindermishandeling effectief terug te dringen (Mejdoubi et al., 2015). Tot slot is er nauwelijks longitudinaal onderzoek en is het meeste onderzoek retrospectief in plaats van prospectief van aard.

Geweld vroeg stoppen

De beste strategie om intergenerationeel geweld te doorbreken, is het geweld in een vroeg stadium stoppen. Dit is geen gemakkelijke opgave. Uit onderzoek blijkt dat anderhalf jaar na de melding van partnergeweld bij wat nu Veilig Thuis heet, het geweld nog steeds voortduurt (Tierolf et al., 2014). De specifieke hulp die voor het doorbreken van het geweldspatroon noodzakelijk is, ontbreekt vaak. Daardoor blijft vooral chronisch geweld voortduren. De hulpverlening besteedt veel aandacht aan de onderliggende risico's, zoals schulden, verslaving en opvoedingsonmacht, maar het geweld als issue verdwijnt in het hulpverleningstraject (Tierolf et al., 2014). Het verminderen van risicofactoren is evenwel geen garantie

voor het daadwerkelijk toenemen van de veiligheid in het gezin (Vogtländer et al., 2016). Professionals hebben last van collectieve vermijding: het geweld is aanwezig maar als gespreksonderwerp is het afwezig, de moed ontbreekt om gedrag te benoemen en normen te stellen die de veiligheid vergroten, zeker als het gaat om het aanspreken van degene die het geweld pleegt. Deze vermijding kan voortkomen uit angst, onkunde, gebrek aan kennis en onwennigheid. Het gaat bovendien vaak om ernstige niet gemakkelijk op te lossen problemen. Door geweld niet te benoemen, te interpreteren en betekenis te geven, ontbreekt het aan een goede probleemdefiniëring. De hulp die wordt geboden sluit daardoor niet aan. Vrouwen op hun beurt blijken moeite te hebben om geweld te bespreken met hulpverleners uit angst voor uithuisplaatsing van de kinderen door de kinderbescherming. Het zijn vooral de mishandelde moeders die worden aangesproken op het borgen van de veiligheid van de kinderen, onder meer door weg te gaan bij de agressieve partner. De vaders die agressief zijn en het nut van hulp en ondersteuning niet inzien, worden niet aangesproken op hun verantwoordelijkheid als vader voor de veiligheid van hun kinderen (Tierolf et al., 2014).

Uit een recent uitgevoerd praktijkgericht onderzoek naar ketensamenwerking in een strafrechtelijk kader werd het vermijden van geweld eveneens zichtbaar (Dijkstra, Krechtig & Menger, 2017). Daarnaast kwamen drie andere patronen naar voren. Het eerste betreft het niet herkennen van familiepatronen. Professionals hebben vaak te maken met herhaald geweld van 'oude bekenden': gezins- en familieleden die bekend zijn, gezinnen die eerder gemeld zijn bij Veilig Thuis, een partner die eerder onder toezicht stond bij de reclassering, aangiften in het verleden, bekendheid bij de maatschappelijke opvang of vrouwenopvang of een jarenlange ondertoezichtstelling voor een of meerdere kinderen. Dit patroon van zowel herhaald geweld als herhaling van verleende hulp wordt in de praktijk niet benoemd en geanalyseerd. Het tweede patroon is dat hulpverleners soms zijn vastgelopen in hun hulptraject. Het duurzaam stoppen van het geweld is niet gelukt, maar zij erkennen dit niet en bespreken dit niet met de ketenpartners (zie ook Vogtländer et al., 2016). Het derde patroon betreft het ontbreken van een samenhangend beeld en professionals die zich richten op een deel van de problematiek, zelfs als er casuïstiekbesprekingen zijn (zie hoofdstuk 7). Daardoor ontstaat er te weinig samenhang en is er te weinig focus op veiligheid voor alle gezinsleden. Om in multidisciplinair verband patronen van geweld te (h)erkennen

zijn kennis, vaardigheden en interactie met betrokkenen van belang: verdiepende vragen stellen, contact maken en verbinden met gezinsleden en het sociale netwerk, hardop denken in gezamenlijkheid en gerichte contextinformatie zoeken. Om zo al lerend met elkaar onderbouwde beslissingen te nemen en te onderzoeken waarin deze casus overeenkomt met andere of waarin deze juist anders is.

De urgentie van het vroeg stoppen van geweld wordt breed gedragen. In 2016 verscheen het visiedocument 'Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risicogestuurde zorg' (Vogtländer & Van Arum, 2016), waarin een visie op ketenzorg uiteen wordt gezet. Deze visie ligt ook ten grondslag aan het triage-instrument *Veilig Thuis* (zie hoofdstuk 2), een manier van beslissen over urgentie en benodigde expertise bij een melding van huiselijk geweld. In het visiedocument wordt het belang van gefaseerde ketensamenwerking in de juiste volgorde benadrukt: eerst samen werken aan acute veiligheid, dan werken aan risicogestuurde zorg (duurzame veiligheid) en vervolgens aan herstel, waarbij nadrukkelijk aandacht is voor traumabehandeling om de geweldservaringen te verwerken, psychische klachten te verminderen en persoonlijke ontwikkeling van de individuele gezinsleden te bevorderen.

Voor preventie van generatie op generatie overdracht is tot slot het leren omgaan met terugval van belang. In alle fasen moet altijd aandacht blijven voor de veiligheid. Samenwerken tussen de verschillende instellingen is daarbij cruciaal. De GIPS⁵ is een methodiek die uitgaat van deze gefaseerde ketenzorg en bouwt voort op *Signs of Safety* (Turnell & Edwards, 1999) en de analytische vragen van Munro (2002). De gestructureerde wijze van overleggen met concrete vragen en het stellen van doelen werkt motiverend voor de professionals. Bovendien leidt het opstellen van plannen met daarin concrete afspraken tot transparantie en eenduidigheid naar ouders, wat hun vertrouwen versterkt. Ouders worden van begin af aan betrokken bij het maken van de plannen. Professionals zijn tevreden over de GIPS omdat ze een gezamenlijke verantwoordelijkheid ervaren en hun expertise optimaal kunnen inzetten. En deze gestructureerde werkwijze leidt tot het vergroten van de veiligheid in de gezinnen en de afname van risicofactoren (Vogtländer et al., 2016).

Patronen van geweld

Preventie van intergenerationele overdracht betekent dat het geweld zo vroeg mogelijk gestopt moet worden. Daarvoor is het nodig dat hulpverleners weten welk patroon van geweld speelt in het gezin. Cruciaal daarbij is te beseffen dat partnergeweld en kindermishandeling vaak gezamenlijk voorkomen en samenhangen met verslaving, werkloosheid, schulden, een verstandelijke beperking en psychiatrische problemen. Welke patronen zijn er vervolgens te ontwaren als we kijken naar de frequentie van het geweld en naar de context 'wie wat doet bij wie en wat is daarvan de impact'? Het is van belang om te kijken naar de frequentie van het geweld: meer incidenteel of juist chronisch of structureel; geweld tegen de partner of ook tegen de kinderen of alleen tegen kinderen; wat is het effect van geweld; betreft het intergenerationeel geweld of niet?

We onderscheiden vier patronen van geweld: situationeel geweld in gezinnen, ernstig controlerend geweld in gezinnen, disciplinerend en opvoeden met harde hand en geweld na scheiding. De eerste twee patronen zijn oorspronkelijk vastgesteld voor partnergeweld op grond van een review en nader onderzoek naar deze patronen door Johnson en collega's (Johnson, 2006, 2008; Johnson et al., 2014). Wij hebben dit aangevuld met kennis over kindermishandeling. Het derde patroon richt zich meer op kindermishandeling waarbij we kennis omtrent partnergeweld inbrengen. Tot slot gaan we in op geweld na scheiding.

Situationeel geweld

Hier gaat het om gezinnen waar het geweld niet op de voorgrond staat. Er zijn conflicten die kunnen escaleren in geweld en dit heeft vooral met onmacht en stress te maken. Het partnergeweld bestaat doorgaans uit schreeuwen, schelden, duwen en trekken, maar kan escaleren tot ernstiger geweld. De partners zijn tevreden over de relatie, maar niet over het geweld. Deels heeft de escalatie van het conflict te maken met een gebrek aan communicatie- en opvoedingsvaardigheden. In tijden van extra stress, bijvoorbeeld ingrijpende persoonlijke gebeurtenissen, werkloosheid of tijdelijke psychiatrische problematiek, escaleert de situatie. De draagkracht en draaglast zijn uit balans. Gebruik van alcohol en drugs kunnen leiden tot afname van remmingen waardoor conflicten meer uit de hand

lopen. Alcoholgebruik kan tot ernstiger geweld leiden en bij jonge kinderen ook tot ernstige verwaarlozing. Er is geen sprake van eenzijdig geweld. Mannen en vrouwen kunnen beiden geweld gebruiken tegen elkaar. Er kan een proces zijn van wederzijdse vernedering en beschaming dat eindeloos wordt herhaald in een spiraal van beschamen, schaamte en geweld (Groen, 2015).

Het kan in dit patroon gaan om incidenteel partnergeweld, een korte periode van geweld door omstandigheden, maar ook om chronisch geweld, bijvoorbeeld door alcoholmisbruik, psychische problematiek of verstandelijke beperking. Ook kan sprake zijn van combinatieproblematiek, geweld hangt dan samen met verschillende problemen en belastende gezinsomstandigheden: een verstandelijke beperking, ernstige ziekte, een psychiatrisch probleem en een taalprobleem. Als er sprake is van cumulatie van verschillende problemen neemt de kans op geweld in gezinnen toe, zowel tussen partners als tegen de kinderen (Hermanns, 2005).

Als het gaat om incidenteel partnergeweld hebben de volwassenen in dit geweldspatroon in hun jeugd doorgaans geen geweld meegemaakt. Er is ook nauwelijks sprake van geweld in het publieke domein of criminaliteit (Johnson, 2006, 2008). Onduidelijk is of en hoe de relatie tussen kindermishandeling en partnergeweld is. We verwachten dat bij incidenteel partnergeweld de kans op kindermishandeling kleiner is dan bij chronisch partnergeweld. De nadruk in dit patroon ligt meer op onbalans tussen draagkracht en draaglast. Dit is een belangrijk verschil met het patroon van dwingende controle.

Dwangmatig controlerend geweld

In deze gezinnen waait een andere wind, namelijk de wind van angst, intimidatie en controle. In dit patroon zijn het vaker mannen die hun vrouw op verschillende manieren controleren, minachten en ondermijnen dan vrouwen hun man. De vrouw wordt sluipend geïsoleerd van vrienden en familie, bedreigd en vernederd, soms in bijzijn van anderen, en kinderen worden tegen haar opgezet. Het geweld escaleert dikwijls. Dit hoeft niet, er kan ook sprake zijn van een eenmalige gebeurtenis, dreiging, ondermijning en isolement (Stith et al., 2011). Als de vrouw wil scheiden is de kans op escalatie groot. Het geweld richt zich op het duurzaam ontwrichten van relaties tussen alle gezinsleden, in het bijzonder tussen moeder en kinderen (Thiara & Humphreys, 2015). Een belangrijk verschil met het patroon

van situationeel geweld is de grotere kans op aanwezigheid van seksueel geweld in de relatie. Of er ook vaker sprake is van seksueel misbruik van de kinderen weten we niet. Het effect van het seksuele geweld is dat de vrouw veelvuldig in angst leeft, dat er sprake is van depressiviteit en traumaklachten. Deze vrouwen vluchten vaker naar de vrouwenopvang, de politie of een andere veilige plek. In deze situaties is dikwijls sprake geweest van geweld in de jeugd, dus van intergenerationele overdracht van slachtofferschap en ook daderschap (Johnson, 2006, 2008; Johnson et al., 2014).

Het is ook mogelijk dat beide partners controlerend zijn naar elkaar toe, door te schreeuwen en vloeken, te provoceren en zich niet empathisch op te stellen. Maar uit onderzoek van Johnson en collega's kwam naar voren dat het vooral mannen zijn die met hun gedrag angst creëren bij hun partner, haar het gevoel geven dat ze niet deugt, haar zelfvertrouwen tenietdoen en belemmeren dat ze buitenshuis werkt. De controle van de man over de vrouw is verregaander dan andersom (Johnson et al., 2014). Binnen dit patroon van dwangmatig controlerend geweld is een grote subgroep van mannen die alleen binnen het gezin controle en geweld uitoefenen. Zij reageren sterk op te veel afstand of te veel nabijheid en hebben twee gezichten: naar buiten charmant en vriendelijk en naar binnen nors, controlerend en geïrriteerd. Dutton en collega's (2000) leggen een verklaring voor dit gedrag bij de traumatische ervaringen in de kindertijd: beschamen door de vader, onveilige gehechtheid aan de moeder en geweldservaringen in het ouderlijk gezin. Daarnaast is er een groep mannen die ook in de publieke sfeer gewelddadig is, een groep met een antisociale persoonlijkheid met soms ook psychopathologie (Lünnemann & Pels, 2013; Van der Knaap et al., 2010; Thijssen & de Ruiter, 2010).

We hebben geen kennis over de relatie tussen partnergeweld en kindermishandeling voor dit patroon. We weten dat bij ernstig geweld de kans op kindermishandeling groter is. We verwachten dat hier veel vaker dan bij het eerste patroon sprake is van zowel partnergeweld als kindermishandeling en dat kinderen door de mishandelaar gebruikt worden om de positie van de vrouw als moeder te ondermijnen (Thiara & Humphreys, 2015; Radford & Hester, 2006; Edleson & Williams, 2007).

Disciplineren en harde opvoeding

Het derde patroon heeft betrekking op de rechtvaardiging van disciplineren door geweld en opvoeden met harde hand. Het is te simpel om te zeggen dat elke pedagogische tik kindermishandeling is, het onderscheid tussen beide is een glijdende schaal. Ouders die zijn mishandeld in hun kinderjaren hebben vaker de opvatting dat hun ouders hen disciplineerden dan dat ze mishandeld zijn (Wilkes, 2002). De beeldvorming van deze ouders is dat gebruik van geweld gerechtvaardigd is: de kinderen misdroegen zich en daarom mocht er hardhandig gestraft worden. Belangrijk is om deze discussie over disciplineren door fysieke straffen niet los te zien van partnergeweld. Of moeders hun kind mishandelen, hangt bijvoorbeeld samen met de ernst van het ervaren geweld door hun partner. Bij ernstig geweld is de kans groter dat zij hun kinderen mishandelen dan wanneer het geweld minder ernstig is (Pels et al., 2011).

Vaders die hun partner mishandelen, hebben vaker een autoritaire stijl van opvoeden. Zij laten weinig ruimte aan de kinderen en hun eigen mening staat voorop (Edleson & Williams, 2007). Soms worden van generatie op generatie hardnekkige en hardhandige gewoonten overgedragen. Zoals een als kind mishandelde man vertelde: 'Hardheid was een deugd in mijn familie' (Dijkstra, 2000). In een onderzoek onder zesentwintig vaders van verschillende etnische achtergrond geven vooral Marokkaanse en Turkse vaders van de eerste generatie openlijk aan een harde hand van opvoeden te hanteren waarvan slaan onderdeel is, terwijl de tweede generatie aangeeft liever te praten en te voorkomen dat hun kinderen bang zijn voor hen. Onder de meeste vaders die hun partner mishandelen, wordt slaan wel geaccepteerd als laatste middel om te straffen (Lünnemann et al., 2012).

Geweld na scheiding

We zien dat na scheiding het geweld in veel gevallen voortduurt (Tierolf et al., 2014; De Vaan et al., 2016; Dijkstra, 2016) of zich juist als gevolg van een scheiding voordoet wanneer de liefde omslaat in woede en haat. Dat laatste gebeurt bijvoorbeeld wanneer er een andere relatie in het spel is. In geval van sterk controlerend gedrag tijdens de relatie zal dit geweld zich voorzetten na het verbreken, denk aan stalking. Rond de scheiding is de kans op (dodelijke) escalatie het grootst. Er

kan ook na de scheiding sprake zijn van negatieve beïnvloeding van de kinderen, ondermijnen van de andere ouder of van kwaadspreken over de ex-partner op school of werk, in rechtszaken, bij vrienden en familie en in het sociale netwerk (Peled, 2000; Pels et al., 2011). Thiara en Humphreys (2015) noemen in hun onderzoek onder ruim veertig gescheiden gezinnen waar partnergeweld een rol speelde, deze ondermijning van de ex-partner *absent presence*. De ex-partner drukt dan via deze minder zichtbare machtsuitoefening nog steeds een stempel op het leven van de voormalige partner en de kinderen.

Een belangrijke vraag is of en hoe omgang met de vertrekkende ouder, vaak de vader, gecontinueerd moet worden en hoe moet worden omgegaan met het herstel van de relaties na mishandeling. Uit het onderzoek van Pels en collega's (2011) kwam naar voren dat een omgangsregeling met de vader, als sprake is van ernstig geweld tegen de partner, leidt tot veel spanningen en herhaling van geweldsconflicten. Zeker als het gaat om complexe scheidingen waarin het conflict tussen de ex-partners na de scheiding voortduurt of verhevigt of juist ontstaat en dit ook het ouderschap aantast, kunnen kinderen in de knel komen.

Machtsverschillen

Binnen alle patronen spelen verschillen in macht tussen mannen en vrouwen, vaders en moeders, vaders en zonen, vaders en dochters, moeders en zonen, moeders en dochters en zussen en broers. Maatschappelijk gezien verkeren meer mannen dan vrouwen in een positie dat ze de partner of ex-partner kunnen controleren en intimideren, en dit doen ze in de praktijk ook vaker. De erkenning van daderschap van vrouwen is van belang, maar doet aan de scheve sekseverdeling en het maatschappelijke genderpatroon niets af (Pels et al., 2011; Steketee et al., 2016; De Vaan et al., 2016). Hoe die machtsverschillen een rol spelen in relatie tot controle en geweld vergt nader onderzoek, evenals de samenhang tussen partnergeweld en kindermishandeling. Ook het patroon dat kinderen gewelddadig kunnen zijn naar hun ouders, verdient hierbij aandacht. Meestal is hier sprake van een verstoorde machtsbalans en een ondermijnende gezagsrelatie (Omer, 2011; Vink et al., 2014).

Luisteren naar kinderen

Opgroeien in een gezin waar sprake is van geweld heeft invloed op de manier waarop kinderen zelf later intieme relaties aangaan, op hoe ze opvoeden en op hun kans om binnen die relaties dader of slachtoffer te worden van geweld. We weten nog weinig over hoe we dat patroon kunnen doorbreken. We weten wel dat het zwijgen doorbroken moet worden. Het actief verwerken van geweldservaringen door alle betrokkenen, moeders, vaders en kinderen, is essentieel om herhaling in welke vorm dan ook te voorkomen. Ruim een derde van de kinderen in een gezin waar partnergeweld plaatsvindt, heeft traumaklachten. Een ruime meerderheid krijgt geen hulp. 40 procent van de kinderen krijgt een of andere vorm van hulp, veelal betreft dat de inzet van een gezinsvoogd (Tierolf et al., 2014).

Het is gewoonte in Nederland om niet alle kinderen in het gezin hulp te bieden. Maar alle kinderen in het gezin moeten altijd bij de systeemgerichte behandeling betrokken worden, ook de kinderen die ogenschijnlijk geen schade hebben opgelopen, omdat de schade zich later kan openbaren en omdat altijd zicht moet worden gehouden op de veiligheid van ieder gezinslid en elk kind. Dus ook voor kinderen over wie niet direct zorgen zijn, is het van belang dat betrokken hulpverleners een kindplan maken om hun ontwikkelingsmogelijkheden optimaal te vergroten (Vogtländer et al., 2016). Binnen de bestaande hulpverlening moet er veel meer aandacht zijn voor traumascreening en traumahulp voor kinderen die slachtoffer zijn van geweld thuis. Temeer omdat kinderen allerlei klachten en problemen ervaren, maar dit eerder aan zichzelf dan aan de situatie thuis toeschrijven (Pels et al., 2011). Aparte aandacht voor alle kinderen is overigens iets anders dan kinderen onnodig problematiseren en medicaliseren, zoals onnodig diagnosticeren met een ADHD-problematiek als symptomen voortkomen uit de onveilige situatie waarin kinderen opgroeien (Tierolf et al., 2014). Aandacht voor veiligheid geldt ook voor de kinderen die uit huis zijn geplaatst, want uithuisplaatsing is geen garantie voor een veilige omgeving, zoals de commissie Samson naar seksueel misbruik en de commissie De Winter naar geweld in de jeugdzorg hebben aangetoond.

Kinderen zijn terughoudend om over hun ervaringen te spreken, ook uit schaamte. Schaamte functioneert als een signaal dat de belangrijkste bindingen bedreigd worden (Groen, 2015). Kinderen hebben ambivalente gevoelens: ze mis-

sen hun vader en zijn boos omdat hij geslagen heeft. Als kinderen erover praten, hebben ze sterk het gevoel dat niemand naar hen luistert en dat ze niet serieus genomen worden. ‘Niemand geeft om de kinderen is mijn ervaring’, aldus een vijftienjarig meisje dat geweld thuis heeft meegemaakt. Kinderen willen meer gehoord worden. Hoewel jongeren er niet gemakkelijk met anderen over praten, geven ze de tip aan leeftijdgenoten er wel over te praten. Dit duidt erop dat praten over geweld lastig is en met schaamte omgeven, maar dat de jongeren ook weten hoe belangrijk het is erover te praten. Maar dan moet de omgeving wel luisteren. Veel omstanders, van ouders, familie tot professionals, luisteren niet: zij willen of kunnen het verhaal niet horen en bieden geen passende hulp (Lünnemann et al., 2013; Lünnemann et al., 2012; Van der Rooij et al., 2015).

Willen we de intergenerationele overdracht doorbreken dan verdienen jongeren veel meer aandacht en ondersteuning voor die ingewikkelde positie. Het is belangrijk dat volwassenen rondom het kind, het kind steunen en kinderen een stem geven. Kinderen die in een onveilige situatie zitten, hebben recht op een luisterend oor en op de juiste hulp. Daarnaast is het belangrijk het gesprek met de ouders te voeren over kindermishandeling of vermoedens ervan. Het praten over kindermishandeling moet worden genormaliseerd. Van Eijkern en Hoek (2017) hebben daartoe een handleiding geschreven.⁶ Ook is belangrijk het gesprek tussen ouders en kinderen over het geweld thuis te stimuleren. Er zijn programma's die het praten over geweld tussen moeders en kinderen en vaders en kinderen stimuleren (Thiara et al., 2006).

Om de intergenerationele overdracht van geweld te doorbreken is het daarnaast belangrijk jongeren te benaderen met jongeren die zelf slachtoffer zijn of zijn geweest van geweld en agressie thuis. Voorbeeld daarvan is STUK, waarin het mishandelingsverhaal door jongeren zelf tot expressie wordt gebracht door middel van theater of film. We CAN Young is een peer-to-peer campagne gericht op respectvolle omgangsvormen en op bewustmaking van jongeren over grenzen in relaties en seks (Steketee et al., 2016). Dit soort initiatieven dragen bij aan het doorbreken van de intergenerationele overdracht doordat jongeren en jongvolwassenen erdoor versterkt worden in hun mogelijkheden tot het aangaan van gezonde relaties. Deze algemene preventieve programma's zijn bovendien belangrijk, omdat op die manier jongeren en volwassenen worden bereikt die ervaring hebben of hebben gehad met geweld thuis, maar hier niet mee naar

buiten durven te komen. Een ander mooi voorbeeld van het doorbreken van de intergenerationele overdracht is het eerder genoemde programma VoorZorg. Met dit effectief bewezen preventieprogramma voor aanstaande jonge moeders die zelf geweld hebben meegemaakt en misbruikt zijn, lijkt het mogelijk te zijn – met langdurige ondersteuning zonder vooroordelen – de cirkel van geweld te doorbreken.

Paradigmaswitch nodig

Het doorbreken van intergenerationele overdracht van geweld is een complex probleem waarin veel verschillende oorzaken van het geweld een rol spelen. We benadrukken twee belangrijke strategieën om deze cirkel te doorbreken: het duurzaam stoppen van geweld als beste vorm van preventie en het doorbreken van de machtsongelijkheid door veiligheid te bieden aan alle betrokkenen, waardoor ondersteuning en hulp geboden kan worden. Om het geweld daadwerkelijk te stoppen moet het aangepakt worden en de aanpak is afhankelijk van de patronen die aan het geweld ten grondslag liggen. We onderkennen intergenerationele patronen van geweld te weinig en hebben onvoldoende inzicht in de mechanismen die daartoe bijdragen. Daarmee bieden we te vaak hulp die niet helpt.

Er is een paradigmaswitch nodig waarin we breder, dieper en verder kijken. Het duurzaam stoppen van geweld vereist een grote, specifieke en langdurige inspanning. Onze aanpak is doorgaans niet duurzaam, inclusief en ondersteunend genoeg. We scheren langs het probleem en pakken het geweld niet aan. Doordat het geweld niet stopt, ondanks dat gezinnen gemeld worden en hulpverleningstrajecten in gang gezet, laten we de kinderen dubbel in de steek. We beschermen hen niet tegen het geweld en bieden hen en hun ouders niet de ondersteuning die ze nodig hebben. We zijn ons nog onvoldoende bewust van de impact van het patroon van dwingende controle op het leven van kinderen en jongeren, zo laat het recente onderzoek van Katz (2016) zien. Maar ook als het geweld wel stopt, is het voor kinderen belangrijk dat het geweld bespreekbaar wordt en dat zij kunnen praten over wat de gevolgen voor hen zijn. En dat er naar hen wordt geluisterd. Daarnaast hebben de ouders zelf vaak ook ondersteuning nodig om het patroon van hun eigen geweld en jeugdtrauma's te doorbreken. Loyaliteit van kinderen naar ouders is groot, zij zijn vaak ook dubbel in hun gevoelens naar hen.

Willen we diep ingesleten patronen van geweld benoemen en veranderen, dan is het noodzakelijk om nabij te zijn en betrokkenen, kinderen en hun ouders en leefomgeving te sterken, te empoweren. Dat is duidelijk iets anders dan uitgaan van eigen kracht. Het betekent na kindermishandeling actief helpen hun stress te reguleren en hun veiligheid te vergroten (Coppens, 2016; Van der Kolk, 2014; Vogtländer et al., 2016). Systeemgericht, genderspecifiek en traumasensitief werken zijn bij deze indringende en langdurige verandertrajecten voorwaarden. Dit betekent contact leggen en houden, uitleg geven, betrouwbaar zijn en onderbouwd grenzen stellen.

4 |

Crimineel in de dop*De relatie tussen kindermishandeling en criminaliteit*

ESMAH LAHLAH

Adam is een jongeman van twintig die onlangs bij zijn zwangere vriendin is ingetrokken. Ondanks de komst van een kleintje, gaat het niet zo goed met Adam. Zo haalt hij na een ruzie uit naar zijn vriendin en slaat haar in het gezicht. Adam schrikt hiervan en heeft veel spijt. Bij de politie staat hij te boek als veelpleger en ook op psychisch en financieel gebied spelen er problemen.

Het verhaal van Adam start al in zijn kindertijd. Er was sprake van een moeilijke en ongezonde thuissituatie met veel spanningen. Zijn ouders zijn op zijn tiende gescheiden na een jarenlange relatie die werd gekenmerkt door huiselijk geweld. Zijn agressieve vader leidde, in combinatie met zijn depressieve moeder, tot veel geweld in huis. Het was eerder regel dan uitzondering dat Adam en zijn jongere zusje Sara aan hun lot werden overgelaten. Adam had het niet alleen moeilijk thuis. Als kind vertoonde hij veel problemen op school: hij kon niet stilzitten, had moeite met zich concentreren en spijbelde veel. Al op zeer jonge leeftijd is hij met hulp van verkeerde vrienden gaan experimenteren met drugs en voorzag hij zichzelf via illegale activiteiten van geld.

Nadat Adam zijn middelbaar onderwijs had afgerond, begon hij met een mbo-opleiding. Dit viel hem zwaarder dan verwacht en hij haakte dan ook snel af. Hij vond een baantje, maar raakte dat ook snel weer kwijt. Hij bleef moeite houden met het behouden van een baan en voorzag zichzelf via illegale activiteiten van inkomen.

Diverse Nederlandse gemeenten kampen al jaren met groepen jongeren die vroegtijdig school hebben verlaten, werkloos zijn, overlast veroorzaken en in de criminaliteit zitten (Lahlah, 2013). Er is sprake van zowel sociale overlast, bijvoorbeeld in de vorm van hinderlijk of respectloos gedrag naar buurtbewoners

en gezagdragers, als van strafbare feiten zoals vernielingen en andere vormen van kleine criminaliteit. Daarnaast maken jongeren zich schuldig aan ernstiger vormen van criminaliteit – inbraken, drugshandel, straatroof en geweldscriminaliteit (Blokland, Grimbergen, Bernasco & Nieuwbeerta, 2010; Bol, Terlouw, Bles & Verwers, 1998; Lahlah, 2013). Bij een groot gedeelte van deze ‘problematische jeugd’ zien we dat in de vroege jeugd al sprake is van een moeilijke en ongezonde thuissituatie met veel spanningen. Schrijnende verhalen zoals de casus van Adam zijn niet uitzonderlijk.

Het als kind slachtoffer zijn van geweld in het gezin of getuige zijn van geweld tussen ouders vergroot de kans op het zijn van pleger of slachtoffer van familiaal geweld als volwassene (onder andere Hotaling & Straus, 1989; Widom, 1989). Dit verschijnsel krijgt in de onderzoeksliteratuur veel aandacht en wordt ook wel de intergenerationele overdracht van geweld of de cyclus van geweld genoemd (zie ook hoofdstuk 3). Onderzoek laat eveneens zien dat mannen en vrouwen die als kind mishandeld zijn, een verhoogde kans hebben om later delicten te plegen (Widom, 1989; 1991; 1994). Een relatie tussen jeugdcriminaliteit en kindermishandeling is echter een complex gegeven. De kennis over de gevolgen van mishandeling en verwaarlozing van kinderen voor risicogedrag, zoals antisociaal en crimineel gedrag, is beperkt (Lahlah, 2013; WHO & ISPCAN, 2006). In dit hoofdstuk kijken we wat we wel weten. En onderzoeken we hoe het komt dat sommige mishandelde kinderen wel delinquent en gewelddadig gedrag ontwikkelen en anderen niet. Wat betekent dit voor de aanpak?

Kindermishandeling en delinquentie

Een mogelijk gevolg van kindermishandeling is dat een kind als adolescent of volwassene in de criminaliteit terechtkomt. Studies uit de criminologische literatuur wijzen bij kindermishandeling in de richting van een verhoogd risico op een verscheidenheid aan antisociale en delinquente gedragingen in de adolescentie en volwassenheid (Baas, 2001; Salter et al., 2003; Smiths & Thornberry, 1995; Widom, 1989; 1991; 1994; Wijk, 2002).

Prevalentie

Veruit de meeste studies bestaan uit grote kwantitatieve onderzoeken die ingaan op de prevalentie van mishandeling in de jeugd en later gewelddadig en crimineel gedrag. Zo toonden Widom en Maxfield (1996) aan dat jonge kinderen die fysiek mishandeld zijn een grote kans hebben om gewelddadige misdadigers te worden. Dit blijkt overigens niet alleen te gelden voor fysieke kindermishandeling, ook andere vormen van kindermishandeling, zoals verwaarlozing, brengen een verhoogde kans op toekomstig gewelddadig gedrag met zich mee. Vergelijkbaar toonden Smith en Thornberry (1995) op basis van zelfrapportage-onderzoek aan dat kindermishandeling bij kinderen jonger dan twaalf jaar later geweld voorspelt in de adolescentie, onafhankelijk van geslacht, etniciteit, sociaaleconomische status en familiestructuur. Stouthamer-Loeber, Loeber, Homish en Wei (2001) onderzochten of kindermishandeling gerelateerd was aan een van de drie mogelijke ontwikkelingspaden voor gedragsproblemen en delinquentie: het 'overt' pad, het 'coverte' pad en het autoriteitsconflict pad. Het overte pad begint vaak met agressie op jonge leeftijd en eindigt met gewelddadige criminaliteit op oudere leeftijd. Het coverte pad begint dikwijls met diefstal, liegen en vandalisme en eindigt met delicten zoals fraude en inbraak. Het autoriteitsconflict pad begint met tegendraadsheid in de vroege jeugd en kan al op jonge leeftijd tot crimineel gedrag leiden. In vergelijking met de controlegroep hadden slachtoffers van kindermishandeling een grotere kans om in een van de drie delinquente ontwikkelingspaden terecht te komen. De onderzoekers benadrukten evenwel dat niet elk mishandeld kind op een dergelijk pad verzeild raakt: zes op de tien mishandelde kinderen ontwikkelden geen delinquente gedragingen.

Groter risico tijdens adolescentie

Uit longitudinaal onderzoek, waarbij groepen kinderen over een periode van jaren worden gevolgd, komt naar voren dat kinderen die een eerste mishandeling rapporteerden na hun veertiende jaar significant meer risico hadden om in de gevangenis terecht te komen dan kinderen die een eerste mishandeling rapporteerden vóór hun veertiende (Jonson-Reid & Barth, 2000). Hetzelfde blijkt uit onderzoek van Fagan (2005): er bestaat een sterke relatie tussen

adolescenten die fysiek mishandeld werden en delinquent gedrag dat voortduurt tot in de volwassenheid. Ook Smith, Ireland en Thornberry (2005) vonden dat kindermishandeling in de adolescentieperiode het risico verhoogt op een verscheidenheid aan delinquente uitkomsten in de vroege en late adolescentie vergeleken met niet-mishandelde kinderen.

Jong mishandelde delinquenten

Uit retrospectief onderzoek bij delinquenten, waarbij men zoekt naar een verklaring voor het probleemgedrag in iemands geschiedenis, zien we nagenoeg dezelfde patronen. Zo worden geweld, verwaarlozing en misbruik als risicofactoren regelmatig in dossiers over jeugdige zedendelinquenten gevonden (Wijk, 2002). Al in 1995 toonde onderzoek van Van Marle aan dat een groot deel van de delinquenten in hun jeugd emotioneel verwaarloosd is. Eén op de vijf is als kind seksueel misbruikt en bij meer dan de helft was de gezinssituatie zo ernstig dat ingrijpen van buitenaf noodzakelijk was. Akyüz, Kugu, Sar en Dogan (2007) onderzochten de relatie tussen traumatisering in de kindertijd en de ontwikkeling van een posttraumatische stressstoornis bij mannelijke gedetineerden. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat een groot deel van de gedetineerden rapporteerde slachtoffer te zijn van fysieke kindermishandeling (34,4 procent), verwaarlozing (22,2 procent), emotioneel misbruik (16,7 procent) en seksueel misbruik (3,7 procent). Als een van de weinige richtte het onderzoek van Roe-Sepowitz, Bedard en Pate (2007) zich op de impact van kindermishandeling bij gedetineerde vrouwen. Ook de vrouwen rapporteerden regelmatig slachtoffer te zijn geweest van kindermishandeling. Ongeveer de helft zei slachtoffer te zijn van fysieke kindermishandeling, een kwart rapporteerde slachtoffer te zijn van emotioneel misbruik en bijna driekwart van de vrouwen gaf te kennen slachtoffer te zijn geweest van seksuele kindermishandeling.

Ouderlijk wangedrag

Baas (2001) deed een uitgebreide literatuurstudie naar de overdracht van het disfunctioneren van ouders en van specifieke vormen van ouderlijk wangedrag, waaronder mishandeling en criminaliteit. Uit zijn onderzoek komt naar voren

dat kindermishandeling en kinderverwaarlozing voor het begin van de puberteit robuuste voorspellers van delinquent en gewelddadig gedrag zijn op de middelbare school en op volwassen leeftijd. Uit ander onderzoek komt naar voren dat een op de zes mishandelde of verwaarloosde kinderen geweld gebruikt tegen anderen (Widom, 1989) en dat een op de acht mishandelde jongens later seksueel geweld pleegt (Salter et al., 2003).

Traumatische jeugdervaringen

Ten slotte zijn er een beperkt aantal casestudies van delinquente volwassenen bekend, waarbij een uitgebreide individuele analyse van de jeugd heeft plaatsgevonden. Zo onderzochten Uchinuma en Sekine (2000) de ontwikkelingsgeschiedenis van een mannelijke delinquent veroordeeld voor moord. Uit de jeugd van deze man kwamen diverse traumatiserende, disfunctionele familieomstandigheden naar voren, waaronder fysieke kindermishandeling. Ross onderzocht (2008) de ontwikkelingsgeschiedenis van een mannelijke gedetineerde veroordeeld voor een zedenmisdrijf. Uit de individuele analyse van deze casus blijkt dat er sprake was van meerdere traumatische jeugdervaringen, waaronder kindermishandeling.

Tegenstrijdige onderzoeksresultaten

Hoewel het prematuur is om op basis van bovenstaande onderzoeken conclusies te trekken, lijkt er sprake te zijn van een relatie tussen kindermishandeling en delinquentie op latere leeftijd. Deze associatie lijkt onafhankelijk te zijn van geslacht: bij zowel mannen als vrouwen zien we een verband tussen kindermishandeling en delinquentie. De literatuur is echter minder eenduidig over de invloed van het specifieke moment waarop kindermishandeling plaatsvindt en eventuele delinquentie op latere leeftijd. Zo benadrukken een aantal studies dat mishandeling tijdens de adolescentieperiode een grotere waarschijnlijkheid tot latere delinquentie met zich meebrengt dan mishandeling in de kindertijd (Fagan, 2005; Jonson-Reid & Barth, 2000; Smith et al., 2005), terwijl andere studies tot tegenovergestelde conclusies komen. Deze studies stellen dat hoe vroeger kindermishandeling plaatsvindt, des te groter de kans is dat kinderen aanpassingsproblemen ervaren. Mishandeling in de vroege jeugd is gerelateerd aan toenemende problematische externaliserende gedragingen (Smith &

Thornberry, 1995; Widom & Maxfield, 1996). Ongeacht deze tegenstrijdigheid kan vastgesteld worden dat kindermishandeling grote gevolgen kan hebben voor zowel een optimale ontwikkeling in de kindertijd als een optimale ontwikkeling in de adolescentie, aangezien beide belangrijke en uiterst gevoelige perioden zijn.

Verstoorde hechting en trauma

Zoals hierboven blijkt suggereren veel studies een verband tussen kindermishandeling en delinquentie op latere leeftijd. In de wetenschappelijke literatuur worden verschillende theoretische verklaringsmodellen geopperd over de mechanismen die hier een rol bij spelen.

Hechtingstheorie

De hechtingstheorie van Bowlby (1973) stelt dat mishandelde kinderen een onveilige hechting ontwikkelen met hun mishandelende ouder. De hechtingsrelatie vormt voor een kind het voorbeeld voor alle overige relaties en is tevens van invloed op het zelfbeeld (Dijkstra, 2001; Hakkert, 2001). Mishandelde kinderen krijgen inconsistente antwoorden op de signalen die ze uitsturen. De ontwikkeling van het mishandelde kind, ook de emotionele ontwikkeling, raakt zo ontregeld. Het kind heeft geen controle over de eigen emoties en leert geen gepaste omgangsvormen. Hierdoor is het onvoldoende in staat om de emoties van anderen in te schatten. Het kind zal de enige manier van communicatie gebruiken die het wel kent en dat is een agressieve vorm, het opleggen van de eigen wil aan de ander, zonder rekening te houden met de verwachtingen van de ander.

Een mogelijke uitkomst van dit mechanisme is delinquent gedrag. Volgens Vanderkolk en Fisler (1994) komt dit doordat mishandelde kinderen niet leren om specifieke en verschillende emoties te ontwikkelen, anders gezegd, mishandelde kinderen maken weinig onderscheid tussen hun gevoelens en hebben veel moeite om deze in woorden te vatten omdat de mishandelende ouder de verschillende emoties bij het kind nooit heeft benoemd. Dit onvermogen tot differentiatie in emoties bemoeilijkt het vormen van flexibele responsstrategieën en promoot probleemgedrag. Het mishandelde kind richt zijn gevoelens naar buiten en reageert zonder te reflecteren.

Traumagerelateerde psychopathologie

Kindermishandeling en kinderverwaarlozing zijn veel genoemde risicofactoren voor de ontwikkeling van een traumagerelateerde psychopathologie (Bicanic, 2002; Finkelhor & Browne, 1985; Schoemaker, 1991). Omdat kinderen kwetsbaar zijn, kan traumatisering de ontwikkeling in het voelen, denken en de relatie tot zichzelf en anderen stremmen en vervormen (Bicanic, 2002; Schoemaker, 1991). Volgens Finkelhor en Browne (1985) gaat het trauma rondom kindermishandeling gepaard met verraad, machteloosheid en stigmatisering. Voor de relatie kindermishandeling en criminaliteit bieden vooral verraad en machteloosheid een verklaring. De onderzoekers stellen dat een mogelijke reactie op het verraad boosheid is. Boosheid is mogelijk een manier om zichzelf tegen een volgend verraad te beschermen. Deze boosheid kan zich manifesteren in de vorm van agressie en crimineel gedrag. Als reactie op machteloosheid hebben sommige mishandelde kinderen een disfunctionele behoefte tot controle of dominantie. Agressie en delinquentie komen dan voort uit het verlangen om onverschrokken te zijn en de machteloosheid te compenseren.

Theorie van algemene belasting

Een andere verklaring voor het verband tussen kindermishandeling en delinquentie op latere leeftijd vinden we in de General Strain Theory van Agnew (2006). Deze theorie stelt dat belastende omstandigheden een individu mogelijk de delinquentie in kunnen drijven. Naast economische moeilijkheden of een lage sociale status, kan ook kindermishandeling gezien worden als een belastende omstandigheid. Immers, kindermishandeling wordt vaak waargenomen als onrechtvaardig en traumatisch en zal daardoor negatieve emoties veroorzaken. Deze emoties kunnen op hun beurt de kansen vergroten dat een kind naar misdaden zal grijpen in een poging om te gaan met deze negatieve belasting (Hay & Evans, 2006).

Lastig te verduidelijken

Hoewel diverse mechanismen het verband tussen kindermishandeling en criminaliteit mogelijk verklaren, blijven sequenties en causale relaties toch lastig te

verduidelijken (Heck & Walsh, 2000). Immers, men kan slechts moeilijk vaststellen of kindermishandeling toekomstige criminaliteit veroorzaakt, of criminaliteit kindermishandeling veroorzaakt of dat er andere factoren in het spel zijn (Howing, Wodarski, Kurtz, Gaudin & Herbst, 1990). Bovendien vertoont niet iedereen die slachtoffer is geweest van kindermishandeling delinquent gedrag. De gevolgen van kindermishandeling op zowel korte als lange termijn manifesteren zich op een groot aantal domeinen, van lichamelijk letsel tot psychisch leed en disfunctioneren (Leerdam, Kooijman, Ory & Landmeer, 2001). Criminaliteit is slechts een van de mogelijke uitkomsten van kindermishandeling.

Vervlochten gezinsproblemen

De vraag of blootstelling aan kindermishandeling gevolgen kan hebben voor geweldpleging op latere leeftijd is dan ook niet eenduidig te beantwoorden. Hoewel empirische ondersteuning wordt gevonden voor een mogelijke relatie, kunnen bevindingen daarover niet als definitief worden beschouwd. Zo is een belangrijke vraag in hoeverre gesignaleerde problemen samenhangen met het geweld binnen het gezin of het gevolg zijn van het cumulatieve effect van kindermishandeling en mogelijke andere problemen in het gezin: een laag inkomen of een laag opleidingsniveau van beide ouders. Kindermishandeling is dikwijls tevens verweven met andere gezinsproblematiek, zoals geweld tussen ouders, alcohol- of drugsverslaving en psychiatrische problemen van de ouders (Barnett, Miller-Perrin & Perrin, 1997).

Daarnaast zijn patronen van geweld niet eenvoudig te veranderen en kunnen zij zich van de ene generatie op de andere generatie voortzetten. Of het geweld zich daadwerkelijk voortzet is van verschillende factoren afhankelijk, die van maatschappelijke aard kunnen zijn, op het niveau van het gezin liggen of meer van individuele aard zijn. Risicoverhogende factoren en beschermende factoren dragen in een complexe samenhang met elkaar bij aan het wel of niet voorkomen van toekomstig geweld (zie ook hoofdstuk 3). Onderzoek richt zich dan ook steeds meer op deze op elkaar inwerkende risicofactoren. Uit de literatuur blijkt dat een opeenstapeling van risicofactoren en ontbreken van beschermende factoren samengaan met een verhoogde kans op de ontwikkeling van delinquent gedrag. Naarmate er meer risicofactoren worden gesignaleerd, zijn er gemiddeld minder beschermende factoren aanwezig.

Bovendien begeven onderzoekers zich bij de vraag of blootstelling aan kindermishandeling leidt tot geweldpleging op latere leeftijd in een mijnenveld als het gaat om oorzaak en gevolg. Soms kan crimineel gedrag worden gezien als het gevolg van intergenerationale overdracht van factoren zoals familiale agressie, geweld, kindermishandeling, harde opvoeding of armoede. In andere gevallen als de oorzaak van andere factoren die worden overgedragen van generatie tot generatie, bijvoorbeeld het ontbreken van een ouder als gevolg van opsluiting, slecht ouderschap, slechte familierelaties of armoede. Deze kluwen kan nog niet ontward worden. Maar het kan dus betekenen dat gewelddadig of antisociaal gedrag geen gevolg hoeft te zijn van kindermishandeling.

Een bijkomend probleem is dat de gevolgen van kindermishandeling voor individuen geheel verschillend kunnen zijn. Sommige kinderen kunnen voor het leven getekend zijn, terwijl voor anderen de gevolgen minder ingrijpend zijn. Dit hangt waarschijnlijk samen met de ernst en langdurigheid van de mishandeling en met het feit of er sprake is van meerdere vormen van kindermishandeling. Een relatie tussen kindermishandeling en delinquentie lijkt er al met al te zijn, maar het gewicht ervan is wellicht minder groot dan meestal wordt aangenomen.

Jeugdcriminaliteit en kindermishandeling: één aanpak

Het terugdringen van jeugdcriminaliteit is een belangrijk beleidsthema. Zo is jeugdcriminaliteit een wezenlijk aandachtspunt in diverse beleidsprogramma's van het ministerie van Veiligheid en Justitie, zoals het beleidsprogramma Risico-jeugd en jeugdgroepen, de Veiligheidsagenda 2015-2018 en het adolescentenstrafrecht. Dit geldt eveneens voor de aanpak van kindermishandeling. Zo richt het Actieplan aanpak kindermishandeling 2012-2016 'Kinderen Veilig' zich op het voorkomen, signaleren, stoppen en beperken van de schadelijke gevolgen van kindermishandeling. Er wordt in het bijzonder aandacht besteed aan preventie in de vorm van opvoedondersteuning en aan het ondersteunen en volgen van veelbelovende initiatieven in de aanpak van kindermishandeling.

Sinds 2015 is de bestuurlijke en financiële verantwoordelijkheid voor de jeugdhulp in één hand gelegd: die van de gemeente (Liefwaard, Doek & Bolscher, 2016). Het idee hierachter is dat gemeenten maatwerk kunnen leveren en de zorg voor jeugd kunnen afstemmen op het beleid voor veiligheid, onderwijs, sport, werk

en inkomen. Hiermee hebben gemeenten niet alleen een regierol in de aanpak van jeugdcriminaliteit en grensoverschrijdend gedrag, maar ook in de aanpak van kindermishandeling. In de praktijk zien we dat de aanpak van jeugdcriminaliteit vaak bij de afdeling openbare orde en veiligheid wordt neergelegd, terwijl de aanpak van kindermishandeling meestal bij de afdeling zorg is belegd. Hoewel begrijpelijk, vragen beide problemen om een interdisciplinaire aanpak, waarbij verschillende beleidsterreinen en partners betrokken zijn. Juist in de aanpak van 'problematische jeugd' is de combinatie van preventie, zorg en repressie belangrijk. Beleidsmatig is er echter nog te weinig overeenstemming over de aanpak en continuïteit van interventies en zijn er lacunes in de samenwerking en informatie-uitwisseling tussen de verschillende afdelingen en instanties. Goede afstemming, regie en samenwerking zijn voorwaarden om daadwerkelijk succesvol te zijn.

INTERMEZZO I

‘De ouders hebben geen idee wat kinderen nodig hebben’*Gedwongen opvoedondersteuning bij onbedoelde verwaarlozing*

MARIJKE NIJBOER

Als blijkt dat Stefan en Martina met hun kinderen op een kale zolderkamer wonen en hun baby niet is ingeënt, komt de hulpverlening in actie. Ze krijgen een woning en opvoedondersteuning. Er is liefde in dit gezin en toch worden de kinderen uiteindelijk uit huis geplaatst. Dit is een verhaal over onbedoelde verwaarlozing en hulpverleners die hun best doen.

Voorjaar 2011

Stefan en Martina bivakkeren op een matras in de woonkamer. De ramen zijn afgeplakt met Komozakken. De andere kamers in huis staan leeg. Martina (24, klein, stevig) kwam als kind uit de Dominicaanse Republiek naar Nederland. Stefan (22, halfang donkerblond haar) heeft Nederlandse ouders. Samen voeden ze twee kinderen op: baby Delano, een kind van hen beiden, en de peuter Lorenzo, die vijf maanden na hun ontmoeting werd geboren. Gezinscoach Tjenna constateert dat er tot in de kleine uurtjes wordt gegamed, dat de ouders de kinderen alleen wiegen maar niet met hen spreken, dat er schulden zijn en dat er vaak te weinig eten in huis is. Stefan en Martina hebben geen netwerk en geen werk. Waarom weten zij niet hoe je een huis moet bewonen? Hoe zag hun jeugd eruit? Kunnen zij met hulp betere ouders worden en een zelfstandig leven opbouwen?⁷

Delano moet afvallen

In de box zit Lorenzo (vijftien maanden), een mannetje met een introverte blik. Delano (drie maanden) volgt het bezoek met wakkere oogjes vanuit de Maxi-Cosi.

Op de matras speelt Stefan op z'n spelcomputer, Martina kijkt naar Nickelodeon. Her en der liggen dichtgeplakte luiers. Er staan verschillende zuigflessen met restjes melk. Delano heeft een bol snoetje met onderkinnen. Hij blijkt twee kilo te zwaar en wordt op rantsoen gezet. Tjenna komt ter controle tijdelijk drie keer per dag langs. Martina houdt zich aan het voedingsschema zolang Tjenna meekijkt. Delano's hoofdje is van achteren plat van het liggen. Tjenna legt hem op z'n buik zodat hij z'n hoofd kan optillen en neemt Lorenzo op schoot. Beide kinderen lachen voorzichtig.

Stefan slaapt de meeste ochtenden uit en laat Martina de kleintjes naar het medisch kinderdagverblijf brengen. Daar wordt hun ontwikkeling gestimuleerd en krijgen ze verantwoorde maaltijden. Ze worden er vier dagen per week verwacht, maar Martina krijgt het wegbrengen maar zo'n twee dagen per week voor elkaar. Wanneer Stefan via het Jongerenloket begint aan een scholingstraject, leidt dat ritme ertoe dat Martina de kinderen trouw wegbrengt. Eind maart zit Stefan echter weer thuis. 'Ze willen dat ik anders ben dan ik ben', zegt hij. Hij is aangekomen. Omdat zijn kleren niet meer pasten, heeft hij z'n trainingspak aangetrokken. Dat vonden ze bij het traject ongepast. Hij mocht niet naar binnen en wil ook zelf niet meer terug. Delano valt ondertussen gelukkig af. Hij krijgt fysiotherapie om zijn ontwikkeling te stimuleren. Omdat de tips van het consultatiebureau niet beklijven, komt de fysiotherapeute een paar keer thuis langs.

Een moeder van dertien

'De ouders hebben geen idee wat kinderen nodig hebben', zegt Tjenna. Dat zal ook komen door hun eigen geschiedenis. Martina's moeder was dertien toen ze haar dochter kreeg. Martina werd door een tante meegenomen naar Nederland. Ze trouwde onder druk van haar familie met een man die een verblijfsvergunning nodig had. Stefans ouders waren verslaafd aan softdrugs. Hij was thuis regelmatig getuige van geweld en werd vaak alleen gelaten. Stefan en Martina hebben momenteel geen contact met hun families.

Hun bijstand, kinderbijslag, huurtoeslag en zorgtoeslag gaan naar de schulp-hulpverlening, die wekelijks 75 euro naar hen overmaakt. Na vier dagen is alles op. Deze week was er geen geld meer voor melkpoeder. Tjenna: 'Martina weet dan niet wat ze moet doen. Stefan heeft brood vermengd met water en dat aan

Delano gegeven. Dat mag Delano eigenlijk nog helemaal niet hebben, maar Stefan verzint tenminste een oplossing.'

Het is prachtig weer, maar ze zitten binnen. Tjenna doet voor hoe je kan spelen met de kinderen, maar dat zal na één dag weer wegzakken, is Tjenna's ervaring. Dan loopt Lorenzo z'n ouders achterna naar de keuken, langs het trapgat in de gang. Hij krijgt luidkeels op z'n kop, want er is nog steeds geen traphekje.

Stefan vertelt dat hij misschien niet meer wil meewerken met de hulpverlening. Tjenna legt uit wat de consequentie kan zijn: ondertoezichtstelling (OTS) en mogelijk uithuisplaatsing. 'Dan maken we wel een nieuwe', zegt Martina. Beide ouders ondergaan een IQ-test. Martina scoort 79 (80 is de bovengrens van zwak-begaafd). De psycholoog denkt dat zij mede onderpresteert door onderstimulatie in haar jeugd. Stefan scoort benedengemiddeld met 86. Hij wordt verder getest om te kijken of hij een stoornis heeft.

Zomer 2011

Leven op melk en brood

Het kinderdagverblijf wil een melding doen bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK). De kinderen zijn vaak moe of afwezig omdat in de ruimte waar zij slapen tot in de nacht wordt gegamed. Het kinderdagverblijf vindt dat de vele hulp tot te weinig verandering leidt. De arts van het consultatiebureau is het hiermee eens. Tjenna niet: 'Ze werken mee. Dat het langzaam gaat komt door onmacht, niet door onwil.'

Bij Stefan wordt geen stoornis geconstateerd. De diagnose luidt: passiviteit. Stefan past zich aan en denkt niet zelf na. Gezien zijn IQ en de afwezigheid van een stoornis vindt MEE begeleid wonen niet nodig. Ondertussen gaat het geld naar games en leeft het gezin al weken op melk en brood. Zwaarder weegt nog dat de veiligheid van de kinderen soms gevaar loopt. Tjenna: 'Ik heb uitgelegd dat als een kind met een munt in z'n mond valt, hij kan stikken. "Dan heeft hij pech", zei Stefan.'

Het Centrum voor Jeugd en Gezin doet een AMK-melding en het AMK stelt een onderzoek in. MEE wil de ouders nog een kans geven om opvoedingsondersteuning te accepteren. Martina stemt in, maar Stefan niet. Omdat hij geen van beide kinderen heeft erkend en niet staat geregistreerd als vader, kan MEE

verder met Martina. Maar zij staat onder invloed van Stefan. Als hij hulp blijft weigeren, komt er een raads melding. De kinderen komen nu ook al maanden uitgehongerd naar het kinderdagverblijf. Elke maand zijn er twee weken geen pap, fruit en pampers. Martina brengt de jongens nu dagelijks naar de opvang, omdat ze daar te eten krijgen. Tjenna helpt het gezin acht uur per week. Wanneer het niet goed gaat zoals nu, komt ze vaker langs.

Winter 2011

Zwanger

Martina is al dagen misselijk. Tjenna laat haar een zwangerschapstest doen. Het is raak. Martina wil het kind houden, maar Stefan haalt haar over tot een abortus. Na afloop zijn beiden opgelucht. Op advies van Tjenna laat Martina een spiraaltje inbrengen. Ze loopt nu stage bij een verzorgingshuis. Twee keer belt ze Tjenna omdat ze onderweg is verdwaald. Tjenna probeert haar te vergeefs naar de juiste plek te loodsen. Als ze drie keer heeft verzuimd, wordt ze ontslagen.

Er gaat een Verzoek tot Onderzoek naar de Raad voor de Kinderbescherming. De raadsonderzoeker vindt dat de ouders betrokken en liefdevol overkomen. Als hij hen vertelt dat een weigering van hulp kan leiden tot een OTS, beloven de Martina en Stefan dat ze de hulpverleners zullen binnenlaten. Omdat de hulpverlening niet het gewenste resultaat heeft gehad, terwijl de ouders zelf vinden dat het goed gaat en zij bovendien onvoldoende meewerken, ziet de Raad voor de Kinderbescherming OTS toch als de beste optie: 'Doel is dat ouders met gedwongen hulp in de behoeften van hun kinderen kunnen voorzien en dat de kinderen thuis kunnen blijven wonen. Als dit niet lukt, moet later alsnog een uithuisplaatsing overwogen worden.'

Voorjaar 2012

Martina en Stefano zijn boos: de problemen worden overdreven. Bovendien schreef de Raad voor de Kinderbescherming dat de vader van Lorenzo niet bekend is. Martina: 'Ik heb alleen maar de voornaam gezegd. De andere naam was te moeilijk om te onthouden.' Tjenna kalmeert hen en legt uit dat ze nu verbetering moeten

laten zien. Stefan zit in een nieuw traject waar hij het goed kan vinden met z'n begeleider. Diens contract wordt echter niet verlengd. Stefan: 'Nu krijg ik een vrouw. Zij is wel aardig, maar ik zal haar niks vertellen.' Al snel komt er weer de klad in. Wel heeft Stefan weer contact gezocht met z'n moeder. Stralend: 'Ze ging met mij cadeautjes halen. Delano zat bij haar op schoot, zij gaf hem een flesje.'

Drang wordt dwang

De OTS wordt uitgesproken voor beide kinderen, voor een jaar. Nu moet het gezin hulp accepteren. Ze krijgen een gezinsvoogd toegewezen van de William Schrikker Groep. Flexus Jeugdplein neemt de gezinscoaching over. Hisham, de nieuwe gezinscoach, heeft het dossier van Stefan en Martina nog niet kunnen vinden. Hij heeft ook geen overdracht gehad van zijn zieke voorgangster. Gezinsvoogd Marion komt langs. Stefan en Martina stellen zich welwillend op. Marion loopt de afspraken na. Zo moeten Stefan en Martina het taalgebruik van de kinderen meer stimuleren. Als Hisham vragend kijkt, legt Stefan uit: 'Als hij zegt: die, moet ik zeggen: wat is dat?'

Winter 2012

Bij een volgende ontmoeting blijkt Stefan zijn schoonmaaktraject te hebben afgerond met een diploma. Nu wacht hij thuis op bericht over een vervolgtraject. Martina is ontslagen uit haar schoonmaakbaan omdat ze twee werkdagen heeft gemist. Elke vrijdag gaan ze naar de voedselbank. En met kerst bezoeken ze Stefans moeder. Lorenzo komt naar Martina toe met twee boekjes. 'Dat is voor mama, alsjeblieft mama.' Martina pakt er eentje zwijgend aan en zegt: 'Geef die andere.' Lorenzo zegt nee en loopt boos weg.

Voorjaar 2013

Hun best doen

Stefan is positief. 'De situatie is nu beter qua schuld. En de kinderen zijn leuker met elkaar. Wij doen meer ons best.' Wat is voor hem de grootste verandering? 'Dat we weer contact hebben met familie. Het laat een beetje zien dat we niet

alleen zijn.’ Lorenzo, ruim drie nu, praat nog weinig en stopt dingen in z’n mond, iets waar hij eigenlijk te oud voor is. Hij wordt verwezen naar een andere gespecialiseerde kinderopvang voor observatie en stimulans.

Stefan wil een stapelbed kopen, maar daar vindt gezinsvoogd Marion de kinderen te jong voor. Zij wil ook dat de kinderen aan tafel eten. Stefan: ‘Tot wanneer bent u nou hier?’ Marion: ‘De ondertoezichtstelling is verlengd tot februari 2014. Zo lang wij vinden dat de kinderen een risico lopen in hun ontwikkeling, zijn wij hier.’ Stefan: ‘Dan gaan wij tot februari proberen om alles goed te regelen. Anders gaat het voor mij een probleem worden.’ Marion vertrekt en het stel ontspant. Stefan: ‘Ik was het enigste kind. Ik vind het gewoon leuk om ze samen te laten slapen.’

Zomer 2013

‘Sonic’

Lorenzo, inmiddels drieënhalve, zit in een kinderstoel voor de televisie. Hij verbetert mij als ik zijn naam noem: ‘Sonic’. Zijn ouders lachen: zo wil hij genoemd worden. Sonic is een snelle blauwe egel uit een Mario-spelletje. Lorenzo staart naar de tv, waar de ene na de andere tekenfilm voorbijtrekt. Delano is naar het kinderdagverblijf. Daar vinden ze Lorenzo’s problematiek te zwaar. Vanwege zijn achterblijvende ontwikkeling heeft hij meer stimulans nodig dan dit kinderdagverblijf hem kan bieden. Voor het andere medisch kinderdagverblijf kreeg hij geen indicatie. Nu zit Lorenzo dus thuis.

Najaar 2013

Lorenzo is geaccepteerd bij een ander kinderdagverblijf. Hij doet het er goed, hij zoekt contact, kent nieuwe woordjes. Zegt: ‘Kijk, zeehond’, gaat op de grond liggen en maakt zwembewegingen. Hupt als een konijntje. Delano’s kinderdagverblijf vindt dat ook hij zich niet naar zijn leeftijd gedraagt en onderzoekt of hij extra stimulans nodig heeft.

Winter 2013

Safira is de nieuwe gezinsvoogd. De gang van zaken wordt nu maandelijks geëvalueerd en gezinscoach Hisham heeft bijna dagelijks contact met de ouders. 'Safira zegt: "Wij hebben jullie ingehuurd, jullie moeten doen wat ik zeg." Ik zeg: nee, wij hebben onze eigen methodiek.' Hisham voelt zich overbelast. 'Vanochtend heb ik vijf mails van Safira gekregen, terwijl ze ziek is. Omdat dit mensen met een beperking zijn, wil zij dat ik hier zomaar zonder afspraak kom en opdrachten geef. Dat kan niet.' Martina: 'Wij brengen de kinderen weg, ook al zijn ze ziek, dat moet van Safira.' Even later belt het kinderdagverblijf om te melden dat Lorenzo koorts heeft. Stefan: 'Zie je wel!'

Voorjaar 2014

Delano's indicatie voor het medisch kinderdagverblijf is niet verlengd. Het lijkt ironisch, maar hij zit al drie weken thuis omdat hij meer begeleiding nodig zou hebben dan het kinderdagverblijf hem kan bieden. Beide kinderen zitten met hun neus bijna op de televisie. De OTS is voor allebei met een jaar verlengd. Dan volgt Jasmijn Safira op als gezinsvoogd. Stefan: 'Van haar mogen we wel een stapelbed. En de kinderen mogen op één kamer.' Ik merk voor het eerst dat de ouders vooruitkijken. Stefan: 'Als de schuldhulpverlening is afgerond, willen we naar een buurt met meer speelplaatsen. Ik wil niet meer schulden maken. En trouwen als we uit de schulden zijn.'

Verder aanscherpen

De verschillende hulpverleners zijn het onderling oneens. Ze troffen elkaar bij een DOSA-overleg.⁸ Gezinsvoogd Jasmijn: 'Hisham vindt dat er veel te zwaar naar de ouders wordt gekeken; de andere hulpverleners vinden dat hij de zaak onderschat. Wij staan als voogden in het midden. Ik wil dat Hisham blijft, omdat de ouders vertrouwen in hem hebben.' Hisham: 'Ik heb het gevoel dat er naar mij wordt gekeken. Maar ik heb alle afspraken gevolgd.' Jasmijn: 'Hisham, je hebt gelijk, maar we hebben die ketenpartners nu eenmaal. Jij hebt een vertrouwensband, wat mij betreft heb je dingen bereikt.'

Zomer 2014

Dan gaat Hisham een jaar met onbetaald verlof. Hij kan de gezinsvoogd niet bereiken voor een overdracht. 'Ik heb weinig overdracht gehad', zegt daarna ook Nicole, zijn opvolger. 'Wat moet ik hier oppakken?' Jasmijn praat haar bij. 'Bij het DOSA-overleg kregen we zoveel problemen over ons heen: dit moet, dat moet. Dat is precies waarom de nieuwe Jeugdwet er komt.' Vanaf 1 januari 2015 is de gemeente verantwoordelijk voor de jeugdzorg. Jasmijn en Nicole denken dat dit verbetering zal brengen. 'Ik wil hier rust', zegt Jasmijn. 'De basis moet eenvoudiger. Een beetje behang van de muur vind ik geen probleem.' Tegen Stefan en Martina: 'We willen dat jullie steeds meer zelf gaan regelen. De ondertoezichtstelling is er niet om steeds te worden verlengd. Op een gegeven moment moet het structureel goed genoeg zijn.'

Herfst 2014

Lorenzo zit nu op het speciaal onderwijs. Delano bezocht een reguliere peuterspeelzaal, maar hier kan men hem niet aan. Na een maand thuis is hij nu terug naar z'n oude kinderdagverblijf. In de achterkamer hangen twee schema's die Nicole met de ouders maakte. Het ene betreft de kinderen: wanneer slapen, eten, badderen, spelen. Het andere deelt het huishoudelijk werk in. Jasmijn: 'Je hoeft niet meteen alles goed te doen, maar hier gaan we steeds strenger in worden. Als deze dingen je lukken, heb je zoveel geleerd.'

Winter 2014 - voorjaar 2015

Vanwege het ingaan van de nieuwe Jeugdwet neemt vanuit het wijkteam gezinscoach Janneke de begeleiding over. Zij werkt bij Pameijer. 'Ik had al snel het idee dat moeder beperkter is dan wij dachten. Ze houdt zich staande, maar wordt zwaar overvraagd.' Ook de jongens zijn nu getest: Delano (vier jaar) scoort 85 op een IQ-test (laag gemiddeld) en er wordt bij hem PDD-NOS geconstateerd, een autistiestoornis. Het IQ van Lorenzo (vijf jaar) is 75 (moeilijk lerend). Hij noemt zichzelf na anderhalf jaar nog steeds 'Sonic'. Volgens zijn juf kan hij niet uit zijn Playstation-droomwereld komen.

Als de situatie niet verbetert, worden de kinderen op de wachtlijst gezet voor een pleeggezin. Martina lijkt opgelucht, maar Stefan is boos: 'Het is maar de vraag of dit doorgaat, omdat ik het ga tegenhouden.' Janneke zegt: 'Er is liefde in dit gezin, maar van een bepaalde soort. Ik denk dat Martina hechtingsproblemen heeft. Dat kan terugkomen in de kinderen.' Het verbaast haar dat de kleintjes niet eerder uit huis zijn geplaatst. Ze voorspelt: 'Gezien Martina's beperking en het feit dat zij geen goed voorbeeld heeft gehad, gaat ze het nooit leren. Zodra we dit gezin loslaten, zal blijken dat zij niet het vermogen hebben om het zelf goed te doen.' Er wordt gezocht naar een tijdelijk pleeggezin. Voor de langere termijn zien gezinscoach Janneke en gezinsvoogd Jasmijn een woonproject voor gezinnen als passende oplossing. Hiervoor wordt het gezin echter afgewezen: Martina's IQ is te hoog.

Excuses

Gezinsvoogd Jasmijn heeft schriftelijk aan de rechter toegelicht waarom zij een pleeggezin wenselijk vindt. Stefan is boos: 'De kinderen moeten uit huis omdat ik game. Dat is een achterlijke reden. Ik geef ze genoeg aandacht.' Jasmijn: 'Jullie zijn lieve warme ouders. Maar jullie hebben een moeilijk leven met veel problemen.' Stefan: 'Dat stond niet in de brief.' Jasmijn: 'Wat erg. Dan ga ik het anders opschrijven.' Ze vraagt aan Stefan: 'Wat wil jij graag voor de kinderen?' Hij: 'Dat ze goed hun best doen. En een goed leven hebben.' Jasmijn: 'Heb jij een goede jeugd gehad?' Stefan antwoordt ontkennend. 'Ik zat in de jeugdzorg, vanaf zestien jaar of zo.'

Jasmijn: 'Wie kookte er bij jou thuis en wie lette er 's avonds op jou?' Stefan zegt dat hij kookte en vult aan: 'En er was niemand.' Waarom konden jouw ouders niet goed voor jou zorgen? Hij: 'Ruzie, feesten, drugs, alcohol.' Jasmijn: 'Jij zegt eigenlijk: mijn ouders vonden drugs en alcohol belangrijker dan voor mij zorgen.' Stefan knikt. 'Mijn moeder is niet iemand die affectie toont.' Gezinscoach Janneke: 'Weet jij hoe jouw moeder het thuis had?' Slecht, volgens hem. Janneke: 'Dan is het heel moeilijk om het zelf beter te doen.' Stefan: 'Dat de kinderen in de buurt zijn, dat vind ik het belangrijkste. Ik ga niet stoppen met van ze te houden.' Jasmijn: 'Fijn dat jij dat vertelt. Ik vind dat wij jou vroeger veel eerder hadden moeten helpen. Excuses daarvoor. Het is een wonder dat jij zo lief bent voor de kinderen. Ik beloof dat ik dat tegen de rechter zal zeggen.' Stefan: 'Pas na mijn

eigen gevangenisstraf ben ik veranderd.' Wat heeft hij daar geleerd? 'Niet doen wat hun doen, niet ontploffen. Geen drugs, en ik drink bijna niet.'

Zomer 2015

Janneke wijst Martina op een adres waar je gratis kunt telefoneren en gaat met haar naar een inloophuis voor vrouwen. Daar is een kledingbank en je kunt er koffiedrinken. Ze heeft een vrijwilliger aangevraagd die Martina hier mee naartoe kan nemen. Afschalen is nu het beleid. Janneke: 'Wat kan het wijknetwerk, de buurtorganisatie, de kerk, vereniging, het eigen netwerk betekenen voor de mensen, en wat moet daarnaast de professional doen? Indien nodig kunnen wij weer opschalen.'

Naar een pleeggezin

Jasmijn vindt een tijdelijk pleeggezin. De ouders werken mee. De jongens gaan een weekendje 'proberen' en wonen er daarna door de week.

Najaar 2015

Lorenzo heeft gevochten en mag daarom van zijn pleegmoeder een keer niet mee naar zijn ouders. Stefan: 'Dat kan ik niet accepteren. Dat heb ik gezegd en toen gaf zij een grote mond. Ik wilde bijna gaan vechten. Dat heb ik niet gedaan, omdat ik de kinderen geen agressiviteit wil laten zien. Zo ben ik zelf opgevoed, ik wil het voor hen anders.' Jasmijn geeft hem gelijk: de kinderen mogen niet voor straf worden weggehouden van hun ouders. Het gezin voelt zich in het huidige huis bedreigd door Martina's familie. Ton, werkzaam bij Pameijer, begeleidt hen bij het zoeken naar een andere woning. Elke donderdag helpt Bianca van Humanitas met het huishouden. Stefan: 'We hebben diploma's en zo, maar ons huis is best ingewikkeld.' Ze poetsen liever buiten de deur, zegt wooncoach Els met een knipoog.

De jongens vertellen op school dat ze niet meer naar huis willen, omdat ze aan hun oren zijn getrokken. Volgens de ouders is het een misverstand; het is juist de pleegmoeder die tekortschiet. Delano zit volgens hen regelmatig onder de blauwe plekken. Stefan: 'Er gebeurt daar van alles. Hier gebeurt één klein dingetje en het is een probleem. In al die jaren doen wij alles om mee te werken, en nou dit.'

De bezoeken worden door de nieuwe gezinsvoogd Femke teruggedraaid naar eens per twee weken.

Winter 2015 - voorjaar 2016

Het oren trekken loopt met een sisser af. Er is consensus over wat er werkelijk gebeurd is: Martina had de oortjes van de jongens schoongemaakt. Kinderen houden daar niet van. Ze zitten bovendien tussen allerlei vuren in. En zo werd 'oren schoonmaken', 'oren trekken'. Gezinsvoogd Femke draait bij. 'Ik zie bij de bezoeken een enorme vooruitgang. Het plezier en de liefde spatten er van af.'

Juli 2016

Het huidige pleeggezin biedt eigenlijk alleen tijdelijke opvang en daarom wordt nog steeds gezocht naar een nieuw pleeggezin. De ouders zijn uit de schuldsanering. Ze hebben nog geen zicht op een nieuw huis of werk. Stefan: 'Het is zo ook wel goed. Als de kinderen komen, kunnen we die alle aandacht geven. Wij zijn niet rijk, maar wel rijk aan liefde.' De jongens maken het goed en komen nu iets vaker naar huis. Gezinsvoogd Femke wordt overgeplaatst naar een andere regio. Voor haar vertrek vroegen de ouders of ze de kinderen in de zomervakantie wat vaker mogen zien. 'Maar Femke zei nee.' Ze nemen een kleine revanche. Martina grinnikt. 'Als het lekker weer is, gaan we met de kinderen naar de park. Femke was hier. Toen moest ze mee naar de park.'

.....

KADER 3 | OVERZICHT VAN DE VERLEENDE HULP

WIE	WAT	WANNEER
CJG Rijnmond	wijst eerste gezinscoach toe: Tjenna	voorjaar 2011
Medisch kinderdagverblijf	opvang beide kinderen	vanaf 2010
Raad voor de Kinderbescherming	doet onderzoek	winter 2011
Kinderrechter	spreekt OTS uit over beide kinderen	voorjaar 2012
William Schrikker Groep	wijst eerste gezinsvoogd toe: Marion	voorjaar 2012

WIE	WAT	WANNEER
Sociale Dienst	verstrek tweede coach als brug tussen vrijwillige en verplichte gezinscoaching	voorjaar 2012
Flexus Jeugdplein	verstrek derde gezinscoach: Hisham	najaar 2012 - zomer 2014
Kinderrechter	verlengt OTS met een jaar	voorjaar 2013
Bureau voor Kinder- en jeugdpsychiatrie	observeert Lorenzo	voorjaar 2013
Medisch kinderdagverblijf	schrijft Lorenzo uit: 'Problematiek te zwaar'	zomer 2013
Centrum voor dagbehandeling en ambulante zorg	hier mag Lorenzo naar toe tot hij naar school gaat	zomer 2013
William Schrikker Groep	wijst tweede gezinsvoogd toe: Safira	najaar 2013
Centrum voor dagbehandeling en ambulante zorg	leidster komt thuis (video)training doen	winter 2013
Medisch kinderdagverblijf	schrijft Delano uit: 'Meer begeleiding nodig'	voorjaar 2014
Kinderrechter	verlengt OTS met een jaar	voorjaar 2014
William Schrikker Groep	wijst derde gezinsvoogd toe: Jasmijn en vierde, tijdelijke, gezinsvoogd Sander	voorjaar 2014
Lucertis, kinder- en jeugdpsychiatrie	begeleid Stefan en observeert Delano	2011 en 2014
Medisch kinderdagverblijf	leidster leert gezin om aan tafel te eten	voorjaar 2014
Flexus Jeugdplein	wijst vierde gezinscoach toe: Nicole	zomer 2014
Logopedist	behandelt beide kinderen	2014
Medisch kinderdagverblijf	observeert Delano op peuterspeelzaal	najaar 2014
DOSA	overlegt met verschillende behandelaars	najaar 2014
School voor speciaal onderwijs	schrijft Lorenzo in	najaar 2014
Medisch kinderdagverblijf	neemt Delano terug	najaar 2014
Wijkteam, Pameijer	wijst vijfde gezinscoach toe: Janneke	voorjaar 2015
Lucertis	stelt PDD-NOS vast bij Delano	voorjaar 2015
Flexus Jeugdplein	wijst pleeggezin toe	zomer 2015
Pameijer	wijst wooncoach Els en ondersteuner Ton toe	zomer 2015
Humanitas	wijst schoonmaakhulp Bianca toe	najaar 2015
School voor speciaal onderwijs	schrijft Delano in	najaar 2015
William Schrikker Groep	wijst vijfde gezinsvoogd toe: Femke	winter 2015
Kinderrechter	verlengt OTS met een jaar	voorjaar 2016
Pameijer	verstrek vrijwilliger voor activiteiten met Martina	voorjaar 2016
William Schrikker Groep	wijst zesde gezinsvoogd toe: Rachel	zomer 2016

.....

'Ik ben nu ook wel blij dat ik meewerkte'

Hoe kijken Stefan en Martina terug op de hulpverlening? Stefan: 'Met de praktische dingen heeft het zeker wel geholpen. We hebben tips gekregen en we leren nog steeds bij.' Maar hij begrijpt nog steeds niet waarom de jongens weg moesten. 'Het voelt alsof een deel van mij is weggenomen. We doen ons best om ze terug te krijgen.' Martina: 'Wij konden niet goed functioneren. Daarom was ik blij met de hulp.' Stefan knikt. 'Nu loopt het goed. Ton en Els zien ons, niet alleen maar de situatie. En ze zoeken naar een oplossing waar iedereen het mee eens is.' Stefan heeft zich weleens tegen de hulpverlening verzet. Hij zegt: 'Ik ben nu ook wel blij dat ik meewerkte.' Hij telt z'n zegeningen: 'We hebben geen hoge schulden meer. We zien de kinderen nog, ze doen het goed. Ze zijn lief, ik ben trots op ze.' Martina, trots: 'Ze beschermen elkaar.' Stefan: 'Ik heb geen leven buiten dit, maar het is geen slecht leven. Zo lang de kinderen goed terechtkomen, ben ik blij.'

KADER 4 | TERUGKIJKEN MET PROFESSIONALS

Ik heb met zowel de mensen 'op de werkvloer' als hun werkgevers teruggeblikt.⁹ Dat leidde tot de onderstaande punten, die zijn aangevuld door Jacques Bovens van Flexus Jeugdplein en Kees Bakker van het Nederlands Jeugdinstituut. Zij lazen op mijn verzoek de uitgebreide versie van het verhaal van Martina, Stefan, Lorenzo en Delano.

Betere opvoeders?

Met name Stefan heeft naar mijn idee een groei doorgemaakt. Hij verzette zich eerst tegen de hulp, maar ging steeds meer met de kinderen spelen en praten. Na de uithuisplaatsing ging hij zich inzetten om de kinderen terug te krijgen. Een belangrijke verandering vond ik ook dat hij doelen ging stellen voor zijn gezin. Martina bereikte het inzicht dat hulp nodig was en werkte daarna beter mee. Er zit ontwikkeling in. Maar kunnen de ouders het geleerde vasthouden na vertrek van de hulpverleners? Die laatsten zijn daar pessimistisch over en ik vrees dat zij gelijk hebben.

Wisselende hulpverleners

Het gezin zag veel hulpverleners. Mensen werden ziek, veranderden van baan of werden overgeplaatst. De ouders reageerden daar laconiek op. Toch denk ik dat al die wisselingen het effect van de hulpverlening afremmen. Ik merkte dat hoe meer de ouders zich gekend en begrepen voelden, hoe beter de hulp aansloeg. Er was echter niet altijd genoeg tijd om een vertrouwensband op te bouwen.

Informatieoverdracht

De informatieoverdracht en samenwerking tussen de hulpverleners was niet optimaal. Sommigen moesten aan de slag zonder dossier of overdracht. Soms kon een gezinscoach enige tijd de gezinsvoogd niet bereiken en er waren spanningen omdat een gezinsvoogd handelingen verwachtte van de gezinscoach die volgens de laatste indruisten tegen zijn beroepsopvatting. Al verschilden de accenten per hulpverlener; toch zat er een redelijke lijn in de impulsen die ze gaven. In de woorden van Jacques Bovens, lid van de raad van bestuur van Flexus Jeugdplein: 'Ze keken naar wat de ouders in de dagelijkse praktijk nodig hadden: hulp met de schulden, de vuilniszakken, de rotzooi. Ze gingen niet onder een lekkend dak zitten praten over het pedagogisch klimaat.'

Lag de lat te hoog?

Zijn er realistische eisen aan de ouders gesteld? Na een paar maanden vonden verschillende partijen al dat de hulp leidde tot te weinig verandering. Kees Bakker: 'Dit zijn beschadigde mensen die je niet meer repareert. Je kan werken aan de ontwikkeling en veerkracht van deze ouders, maar je moet heel bescheiden verwachtingen koesteren.'

Uithuisplaatsing: de juiste keuze?

De gezinscoaches zagen allemaal de noodzaak van de uithuisplaatsing. Volgens Bakker moet dit echter het laatste redmiddel zijn. 'Kinderen gaan van pleeggezin naar pleeggezin en van tehuis naar tehuis. Ze raken onthecht. Dan kan je maar beter thuis opgroeien, ook al zijn de omstandigheden niet optimaal. Bij dit gezin had dat denk ik gekund, met begeleiding.' Gezinsvoogd Femke zegt echter: 'Als de situatie niet meer goed genoeg is, moeten we tot uithuisplaatsing overgaan. Misschien was het beter geweest als dat eerder was gebeurd. Maar ik ben blij dat nu alles is geprobeerd en de ouders ook deels hebben ingezien dat het niet lukt.'

Hoe kan de hulp beter?

Bakker is onder de indruk van de inzet van de hulpverleners. 'Maar de gezinscoach heeft niets te zeggen over de inzet van de andere partijen. Er zit te weinig regie op de zaak.' Dat laatste ligt volgens hem mede aan het huidige systeem. Hij betwijfelt of de wijkteams een winnende formule zullen blijken.

'Je kan de structuur en financiering wel veranderen, maar als je dingen niet echt anders organiseert, blijft alles hetzelfde. Volgens mij gaan de wijkteams alleen goed werken als daar een hoog opgeleide professional zit, die verstand heeft van veel opgroei- en opvoedvraagstukken en kan beoordelen of er sprake is van psychiatrische problematiek.'

Dit gezin heeft volgens Bakker structurele stut en steun nodig. Die kan volgens hem binnen het huidige systeem om de volgende redenen niet goed worden geregeld:

- » bij dit type gezin is de relatie tussen betaalde, formele en informele zorg vaak niet structureel georganiseerd;
- » de vele wisselingen van professionals en vrijwilligers. Een langere aanwezigheid is vanwege de zwaarte van het werk moeilijk te organiseren;
- » veel maatjesprojecten lopen maximaal maar een jaar;
- » er wordt te veel geredeneerd vanuit behandelbaarheid en zelfredzaamheid, terwijl dat voor multiprobleemgezinnen te hoog gegrepen is;
- » specialismen en verkokering binnen de zorg.

'Gooi alle geld op één hoop'

Bakker vervolgt:

'Als we nu eens het geld dat aan zo'n gezin wordt besteed op één hoop gooien. Dat levert per gezin, de kosten van het pleeggezin meegeteld, tussen de vijftig en honderdduizend euro per jaar op. Vermenigvuldig dat met twintig jaar: dan hebben we het over tussen de een en twee miljoen euro. Daarmee kun je een duurzame structuur om dat gezin heen bouwen, gebaseerd op een langdurig commitment.'

Hij denkt aan een eigen 'vip', per gezin, aangevuld met meer specialistische hulp en ondersteuning. Dit is een begeleider die dicht bij het gezin staat en langdurig bij hen betrokken blijft. 'Dan voorkom je dat het gezin afglijdt en kunnen de kinderen thuis blijven.' Je kunt het huidige zorgsysteem niet zomaar buiten werking zetten, beseft hij: 'Maar je zou op bescheiden schaal een pilot kunnen doen. Als je de juiste context creëert en een goede stut en steun organiseert, lukt het soms om kinderen een kans te geven op een beter leven.'

.....

Een uitgebreid versie van dit verhaal verscheen in november 2017 in boekvorm bij uitgeverij De Graaff onder de titel Achter de voordeur.

Deel II

Wat gebeurt er in het veld?

5 |

Waarom het strafrecht kindermishandeling zo slecht past

En het wel een high impact crime is

KATINKA LÜNNEMANN & SANDER VAN ARUM

Is kindermishandeling een *high impact crime* (HIC), en zo ja, wat betekent dit dan? Een high impact crime is een delict met een grote impact op het slachtoffer, diens directe omgeving en het veiligheidsgevoel in de maatschappij. De vraag is daarom eenvoudig te beantwoorden. Ja, kindermishandeling is een high impact crime. Ben Rensen heeft dit eind vorige eeuw in het praktijkboek Jeugdgezondheidszorg al heel treffend en helder beschreven:

‘Als er één ‘ziekte’ is, waar kinderen en hun omgeving levenslang last van kunnen hebben is het kindermishandeling. Als er één afwijking is die trans-generationale en relationele effecten heeft, is het kindermishandeling. Als er één syndroom is dat te weinig, en te laat wordt onderkend, is het kindermishandeling. Als er één chronische situatie is die qua symptomatologie een heel kinderpsychiatrisch handboek kan vullen, is het kindermishandeling. Als er één maatschappelijk probleem is dat gigantische kosten aan leed en geld veroorzaakt, is het kindermishandeling.

Kindermishandeling is tevens een verschijnsel met medische, psychologische en juridische aspecten. Het gaat gepaard met vele ethische dilemma's. Het is een ziektebeeld dat in medische opleidingen gezien zijn epidemiologie, impact en moeilijke diagnostiek, te weinig aan bod komt. Het is een aan-doening die met veel verlies gepaard gaat. Mishandelde kinderen verliezen hun basisveiligheid, zelfrespect, vertrouwen, spontaniteit, vreugde, ouders, kindertijd, onschuld, liefde, soms hun leven en vaak hun gevoel. En toch: geen kind is zo loyaal als een mishandeld kind. En dat is nu juist wat behandeling van kindermishandeling zo moeilijk maakt.’

Dit citaat laat duidelijk zien dat kindermishandeling op allerlei fronten een enorme impact heeft, niet alleen individueel, maar ook op de directe omgeving en maatschappelijk. Bovendien is een oplossing bijzonder moeilijk, mede omdat de band tussen ouders en kinderen zo hecht is. De oplossing moet in eerste instantie gezocht worden in het gezin zelf met ondersteuning van buiten. Afhankelijk van de situatie is drang en dwang noodzakelijk, waarbij vooral gedacht wordt aan ‘civiele dwang’, dat wil zeggen onder toezichtstelling (OTS), mogelijk in combinatie met een tijdelijke uithuisplaatsing van het kind (UHP). Het strafrecht en het bestuursrechtelijke tijdelijke huisverbod bij huiselijk geweld worden bij kindermishandeling niet snel ingezet¹⁰ (zie ook kader 5). Laat staan dat er een helder beeld is in welke situaties politie, OM en reclassering iets kunnen doen en wat dan gepaste mogelijkheden zijn. De inzet van het strafrecht betekent dat het moet gaan om strafbare feiten, en dat er voldoende bewijs moet zijn om het strafrecht in te kunnen zetten. Een strafrechtsprocedure heeft een eigen dynamiek die haaks kan staan op wat nodig is om het kind te beschermen. Dat er vanuit de zorg twijfels zijn over het nut van de inzet van het strafrecht is gerechtvaardigd (zie hoofdstuk 6). Dit neemt niet weg dat het eerder inzetten van het strafrecht zou kunnen bijdragen aan het oplossen van de achterliggende problematiek (Van der Geest, 2015). Het ontbreken van een breed gedragen visie op de inzet van het strafrecht in geval van geweld tegen kinderen in het gezin – met daaraan gekoppeld de inzet van het tijdelijk huisverbod – vormt de achtergrond van de vraag: is kindermishandeling een high impact crime?

In het strafrechtelijke beleid staan onder het rijtje high impact crimes allerlei vormen van geweld, maar huiselijk geweld en kindermishandeling ontbreken. Inmiddels erkent de landelijke overheid in de Veiligheidsagenda 2015-2018 wel dat er naast de klassieke HIC-delicten nog andere delicten zijn die een hoge impact hebben op slachtoffers en hun omgeving, zoals kindermishandeling en huiselijk geweld. Bij laatstgenoemde delicten geldt een systeemgerichte aanpak:

‘Interventies richten zich bij voorkeur niet enkel op de dader, maar ook op het systeem waarbinnen het delict wordt gepleegd (gezin, partnerrelatie, afhankelijkheidsrelatie). Gelet op de systeemgerichtheid heeft het in beginsel de voorkeur om strafrechtelijke interventies te combineren met niet-strafrechtelijke (zorg, opvang en hulpverlening).’ (Veiligheidsagenda 2015-2018, p. 10-11)

Blijft de vraag of huiselijk geweld en kindermishandeling een bijzondere aanpak vergen of dat de algemene uitgangspunten van de HIC-aanpak gelden met een intensieve persoonsgerichte daderaanpak, versterking van de ‘heterdaadkracht’, preventie en een gebiedsgerichte aanpak met bijvoorbeeld extra maatregelen in wijken waar relatief veel geweld in gezinnen voorkomt.

Begin deze eeuw zijn de beleidsuitgangspunten voor de strafrechtelijke aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling geformuleerd. Afstemming tussen zorg en straf en aandacht voor maatwerk staan voorop. Dit zijn uitgangspunten die aansluiten bij de HIC-aanpak. Maar de praktijk is veel weerbarstiger. Ondanks jarenlang beleid en verschillende initiatieven is het nog niet gelukt om een goed lopende praktijk te creëren. Waarom is een strafrechtelijke aanpak van kindermishandeling zo lastig (zie ook hoofdstuk 6)?

Geen apart delict

Een veilig thuis is de basis voor een gezonde ontwikkeling van kinderen. Dit is ook juridisch vastgelegd, ten eerste als grondrecht: de bescherming tegen aantasting van lichamelijke en geestelijke integriteit. In het Verdrag inzake de Rechten van het Kind gaat het om het recht op bescherming tegen geweld. En sinds 2007 kent het Burgerlijk Wetboek een verbod op geweld in de opvoeding (art. 1:247 BW). In het strafrecht is kindermishandeling geen apart delict. Er zijn wel verschillende strafrechtsartikelen waar kindermishandeling onder kan vallen, van mishandeling en in hulpeloze toestand achterlaten tot dwang, seksueel misbruik en poging tot doodslag. Mishandeling van een echtgenoot of kind is een verzwarende omstandigheid (artikel 304 Wetboek van Strafrecht). Piëteit tegenover naaste verwanten rechtvaardigt een zwaardere straf (Lünnemann, 1996). Dit wetsartikel wordt overigens niet systematisch gehanteerd (Lünnemann 1996; Van Vianen et al., 2010). Mishandeling van het kind door de ouder of verzorger is dus weliswaar strafverzend, maar tegelijkertijd hebben ouders de vrijheid om vanwege pedagogische redenen pijn toe te brengen. Vroeger was kastijding zelfs een gerechtvaardigd doel, maar tegenwoordig zal dit door het civiele verbod op geweld in het Burgerlijk Wetboek nooit gerechtvaardigd zijn. De vraag is nu of bepaalde gedragingen binnen de grenzen van aanvaardbaar streng pedagogisch optreden vallen (Hof Den Haag, 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1539).

Toenemende repressieve aanpak

Vanaf begin deze eeuw zien we een toenemende repressieve aanpak van huiselijk geweld, dat wil zeggen dat het strafrecht wordt ingezet in geval van geweld in de privésfeer. De eerste strafrechtelijke Aanwijzing huiselijk geweld is van 2003. Aanvankelijk is deze aanwijzing vooral gericht op partnergeweld, maar later komt ook expliciet aandacht voor het kind als getuige, wat wordt beschouwd als een vorm van psychische mishandeling. In 2010 komt er een aparte Aanwijzing kindermishandeling, gevolgd door een Protocol kindermishandeling met als doel hulpverleners te stimuleren vaker aangifte te doen in geval van kindermishandeling. Vanaf 2016 is er een Aanwijzing voor huiselijk geweld en kindermishandeling en worden dezelfde uitgangspunten gehanteerd voor partnergeweld, kindermishandeling en zeden.

Deze uitgangspunten kunnen worden beschouwd als een paradigmaverandering doordat het strafrechtelijk optreden nu moet bijdragen aan directe en duurzame veiligheid.¹¹ In de Aanwijzing staat:

‘Bij de start van een zaak en tijdens het vervolg ervan wordt steeds afgewogen of voldoende maatregelen zijn getroffen om de directe veiligheid van betrokkenen en anderen te waarborgen en of er voldoende maatregelen zijn getroffen om duurzame veiligheid te versterken.’

Het versterken van de veerkracht van slachtoffers wordt bovendien een belangrijk uitgangspunt in het strafrechtelijke beleid van het OM. In dit beleid staat nadrukkelijker voorop dat voorkomen moet worden dat strafrechtelijk onderzoek leidt tot schade bij slachtoffers en anderen. Ook wordt meer dan voorheen aangesloten bij de omgeving van de betrokkenen en bij andere interventies. De reclassering en Raad voor de Kinderbescherming hebben als taak het Openbaar Ministerie te adviseren over de bijdrage van het strafrecht. Hierbij moeten ze nadrukkelijk ook de interventies en ontwikkelingen in het zorgdomein betrekken. Uitgangspunt is dat waar mogelijk multidisciplinair wordt samengewerkt en gebruik wordt gemaakt van de zogenoemde ZSM-methodiek.¹²

Minderjarigen worden in de Aanwijzing voor huiselijk geweld en kindermishandeling als extra kwetsbaar aangemerkt en verdienen daarom speciale bescherming. Waar nodig moet een zorgmelding aan Veilig Thuis¹³ worden gedaan,

ook als wordt verondersteld dat een kind in de knel zit, bijvoorbeeld ten gevolge van een complexe scheiding. Er moet rekening worden gehouden met loyaliteit aan de geweldpleger en met de juridische en sociale gevolgen van een strafrechtelijk onderzoek voor de minderjarige. Ouders kunnen weigeren hun kind aan forensisch medisch onderzoek mee te laten doen. De officier van justitie weegt vervolgens af of en hoe op andere wijze forensisch bewijs kan worden veiliggesteld. Indien nodig kan het OM via de Raad voor de Kinderbescherming zorgen voor een voorlopige ondertoezichtstelling zodat vervangende toestemming is geregeld. Tot slot worden minderjarige slachtoffers bij voorkeur maar één keer gehoord in een strafzaak. Hiervan wordt een audiovisuele opname gemaakt die niet in het openbare gedeelte van de terechtzitting mag worden vertoond. De Aanwijzing sluit hiermee aan bij de Europese slachtofferrichtlijn uit 2012.¹⁴ Volgens deze richtlijn heeft de minderjarige recht op een bijzondere vertegenwoordiging en een advocaat als de ouders het kind niet kunnen vertegenwoordigen wegens een belangenconflict tussen hen en het kind (art. 24 Eur. Richtlijn).

Bestuursrechtelijk instrument: het huisverbod

Naast deze recente ontwikkeling kent Nederland, in navolging van Oostenrijk en Duitsland, sinds 2009 de mogelijkheid van een huisverbod. Dit bestuursrechtelijke huisverbod (Wet Tijdelijk Huisverbod) maakt het mogelijk om bij een vermoeden van 'een ernstig en onmiddellijk gevaar' in het gezin de veroorzaker van dit gevaar een huisverbod op te leggen, dat tevens een contactverbod omvat. De duur is tien dagen, met de mogelijkheid van verlenging met achttien dagen. Het huisverbod is bedoeld om veiligheid te creëren en als een afkoelingsperiode ten tijde van een crisis. Daarnaast beoogt het huisverbod ook uitdrukkelijk de hulp op gang te brengen aan de verschillende partijen in het gezin: vader, moeder, kinderen. Het biedt een aanvulling op de strafrechtelijke aanpak door politie en Openbaar Ministerie (Lünnemann, Römken & De Roos, 2009; De Vaan & Smit, 2014).¹⁵ Het is mogelijk een tijdelijk huisverbod op te leggen bij kindermishandeling, maar in de praktijk wordt het vooral ingezet bij partnergeweld.

Het huisverbod is een bestuursrechtelijke maatregel, maar de politie is poortwachter. Na een melding van geweld in een gezin kan de politie bij ernstig en onmiddellijk gevaar of bij een vermoeden daarvan voor de veiligheid een huisver-

bod opleggen via de hulpofficier van justitie. Dikwijls wordt eerst de verdachte van geweld aangehouden en meegenomen naar het bureau, vervolgens wordt het huisverbod opgelegd. In dat geval wordt het huisverbod ingezet als er strafbare feiten zijn gepleegd (De Vaan, Timmermans & Homburg, 2013). Een van de redenen waarom het huisverbod nauwelijks wordt ingezet bij kindermishandeling is het ontbreken van een melding bij de politie. Meldingen van kindermishandeling worden vooral bij Veilig Thuis gedaan. Veilig Thuis kan om een huisverbod verzoeken, maar dient dit wel gemotiveerd te doen en het verzoek te staven met feiten en omstandigheden die aangeven dat sprake is van 'ernstig en onmiddellijk gevaar' (De Vaan & Smit, 2014).

Met een huisverbod wordt een duidelijk signaal afgegeven: de persoon die het geweld pleegt moet het huis verlaten en niet het kind dat slachtoffer is. Een uithuisplaatsing van het kind leidt doorgaans tot paniek bij de ouders die zich er samen tegen zullen gaan verzetten. Een huisverbod van een van de ouders biedt meer mogelijkheden om rust te creëren, een veiligheidsplan te maken en met ouders apart van elkaar te zoeken naar een oplossing. Dit komt duidelijk naar voren uit de pilot Geplande screening huisverbod bij kindermishandeling in Rotterdam, die plaatsvond in 2012. In Rotterdam werd een specifieke werkwijze – een screening door een weegteam van deskundigen van politie, OM en Veilig Thuis – ontwikkeld met als doel ook buiten politie-incidenten een huisverbod op te leggen. Tijdens de pilot bleek dat het huisverbod inderdaad positieve effecten heeft.¹⁶ In de meeste gevallen verbrak de vrouw definitief de relatie, en mede door de hulp en ondersteuning stopte het geweld. Bovendien voorkwam het huisverbod een voorgenomen uithuisplaatsing van een of meer kinderen (GGD Rotterdam-Rijnmond, 2013). De werkwijze van de pilot is sinds 2013 staand beleid van de gemeente Rotterdam.

De overheid deed in 2011 een beroep op gemeenten om bij kindermishandeling vaker het huisverbod in te zetten (GGD Rotterdam-Rijnmond, 2013). Er is overigens momenteel geen zicht op de mate waarin dat gebeurt. Uit een effectevaluatie huisverbod van 2013 kwam naar voren dat in 70 procent van de gezinnen waar een huisverbod wordt opgelegd, kinderen aanwezig zijn. Voor een groot deel zijn kinderen alleen getuige van geweld (De Vaan, Timmermans & Homburg, 2013).

KADER 5 | CIJFERS KINDERMISHANDELING

Op grond van een onderzoek naar de inzet van het strafrecht bij kindermishandeling in de periode 2007-2008 van Van Vianen en collega's (2010) zijn de volgende cijfers relevant: landelijk worden jaarlijks ruim achthonderd aangiften kindermishandeling opgemaakt (niet zijnde kind als getuige). De meeste van deze aangiften betreffen fysieke kindermishandeling (51 procent). Daarna volgt seksueel misbruik (33 procent) en emotionele verwaarlozing (16 procent). De grootste groep verdachten zijn vaders van de kinderen (53 procent) of de doorgaans mannelijke nieuwe partner van de ouder (27 procent). In veel mindere mate zijn moeders (10 procent) of familie (5 procent) verdachte. Als moeders verdachte zijn, is dit bijna altijd van mishandeling en bijna nooit van seksueel misbruik, terwijl dit voor familie juist andersom is.

De aangevers zijn vooral de kinderen zelf (48 procent) of een van de ouders (40 procent). Daarnaast wordt soms door een instantie – Raad voor de Kinderbescherming, Jeugdbescherming (7 procent) – of familie (5 procent) aangifte gedaan. Een derde van alle aangiften van kindermishandeling leidt tot een veroordeling. Hierbij wordt bij een derde een werkstraf opgelegd, bij een derde een voorwaardelijke gevangenisstraf met een werkstraf en bij een derde een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van gemiddeld twee maanden.

Uit de politiecijfers huiselijk geweld 2012 (Ferwerda & Hardeman, 2013) komt naar voren dat ongeveer 15 procent van de incidenten huiselijk geweld kindermishandeling betreft in de zin dat het kind direct slachtoffer is. De grootste groep slachtoffers is tussen de twaalf en achttien jaar oud (53 procent), dan volgen de leeftijdsgroep tussen de zes tot twaalf (29 procent) en de jongste leeftijdsgroep slachtoffers (17 procent). In 2012 zijn er 1868 incidenten seksueel misbruik geregistreerd en 2154 lichamelijk geweld. Bij lichamelijk geweld werd in 62 procent een aangifte opgenomen en bij seksueel misbruik was dit 28 procent. Bij zowel seksueel misbruik als lichamelijk geweld wordt ongeveer vier op de tien aangiften ingezonden bij het OM. Het aandeel kindermishandelingszaken van de instroom huiselijk geweldzaken bij het OM bedraagt ongeveer 7 procent en het aandeel partnergeweld 46 procent (Interne PowerPoint Jeugd, Gezin en Zeden – Huiselijk geweld, 2017).¹⁷

Cijfers huiselijk geweld

Wat betreft huiselijk geweld in het algemeen: de politie in Nederland wordt jaarlijks geconfronteerd met ongeveer 100.000 incidenten, dat wil zeggen dat de politie gemiddeld elke zes minuten uitrukt in verband met een melding huiselijk geweld. Meer dan een kwart van de geweldsincidenten die ter kennis van de politie komen, betreffen huiselijk geweld (Vink et al., 2015; Ferwerda & Hardeman, 2013). Van de huiselijk geweld zaken waarmee de politie wordt geconfronteerd, is rond de zeventig procent partnergeweld, waarbij het vaker gaat om getrouwde of samen-

wonende stellen (45 procent) dan om gescheiden stellen (22 procent). Daarnaast is niet alleen sprake van kindermishandeling (15 procent), maar plegen ook kinderen geweld naar hun ouders – oudermishandeling betreft ongeveer 10 procent.

Ongeveer een derde van alle getuigen van huiselijk geweld is minderjarig: ongeveer 9000 kinderen tussen nul en achttien jaar zijn op een of andere manier getuige van huiselijk geweld (Ferwerda & Hardeman, 2013). Als kinderen betrokken zijn, dat wil zeggen als minderjarige kinderen bij de ouders wonen en daardoor direct of indirect getuige zijn van het geweld, moet een zorgmelding worden gedaan bij Veilig Thuis. Als een huisverbod is opgelegd, wordt meestal een zorgmelding gedaan, maar als alleen een strafrechtelijke route is ingezet, gebeurt dit in minder dan de helft van de zaken (Vink et al., 2015).

Bij ongeveer twee derde van de incidenten van huiselijk geweld volgt geen strafrechtelijk noch een bestuurlijk – een huisverbod – traject, zo komt uit het onderzoek van Vink en collega's (2015) naar voren. Van de 100.000 incidenten bij de politie, gaat ongeveer 10 procent naar het Openbaar Ministerie. Bijna de helft van de huiselijk geweld zaken wordt door het OM zelf afgedaan, dat wil zeggen dat een strafbeschikking wordt opgelegd, een transactie wordt aangeboden of dat de zaak (onder voorwaarden) wordt geseponeerd. Ruim de helft wordt voor de rechter gebracht (Drost et al., 2015). Twee derde van de daders van huiselijk geweld is al eerder met justitie in aanraking gekomen. Binnen twee jaar na melding van het incident is een derde van de huiselijk geweldplegers weer betrokken bij een strafbaar feit, maar niet specifiek in huiselijke kring. Allochtone daders huiselijk geweld recidiveren minder dan autochtone daders huiselijk geweld (Alberda & Wartna, 2013).

.....

Samenwerken voor veiligheid

Al sinds het begin van deze eeuw staat een integrale aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling centraal met aandacht voor alle betrokkenen: pleger, slachtoffer en kinderen (Lünnemann, Goderie & Tierolf, 2010). Zoals gezegd geldt dat niet alleen voor de hulpverlening, maar evenzeer voor het strafrechtelijk beleid en het bestuursrechtelijke tijdelijk huisverbod. Beleid en praktijk zijn echter dikwijls een wereld van verschil. En het lukt maar niet om in de praktijk tot deze integrale aanpak te komen (Tierolf, Lünnemann & Steketee, 2014; Vink et al., 2015). Tot voor kort ontbrak een gemeenschappelijke visie op het doorbreken van het geweld.

Tegenwoordig wordt het landelijke visiedocument 'Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risicogestuurde zorg' (Vogtlander & Van Arum,

2016) door steeds meer organisaties in de verschillende domeinen omarmd. Het besef groeit dat er eerst voldoende veiligheid moet zijn voordat zorg van de grond kan komen en aan herstel kan worden gewerkt. Door de nadruk op veiligheid ontstaat ruimte in het strafrecht domein om niet alleen op repressie te focussen (bewijsbaarheid en straffen), maar ook om mede verantwoordelijk te zijn en te ondersteunen in het hulpverleningsproces. Pas als de veiligheid niet vrijwillig kan worden bereikt, kunnen strafrecht en bestuursrecht worden ingezet. Dit vergt afstemming en samenwerking, minimaal tussen Veilig Thuis en politie, maar dikwijls ook met OM, reclassering, Raad voor de Kinderbescherming en organisaties van zorg en welzijn.

Dat zijn uitdagingen. Er is bijvoorbeeld spanning tussen privacybescherming en beroepsgeheim versus informatie-uitwisseling of tussen opsporingsbelang versus hulpverleningsbelang. Ook verschillen in denkwijzen en perspectieven tussen de domeinen kunnen tot misverstanden leiden en een adequate aanpak in de weg staan: strafrechtelijk denken is bijvoorbeeld meer gericht op het achterhalen van harde feiten en omstandigheden, normeren en straffen, terwijl het sociale domein meer vanuit zachte informatie werkt en gericht is op motiveren en zorgen voor de ander (zie ook Boutellier & Lünemann, 2007; Groen, 2015; Vink et al., 2015). Het landelijke visiedocument kan een brug vormen tussen deze verschillende perspectieven. Hieronder gaan we aan de hand van twee voorbeelden uit de praktijk in op de verschillende uitdagingen rond afstemming en samenwerking. Eerst beschrijven we het recent gevormde samenwerkingsverband tussen Veilig Thuis, politie en Openbaar Ministerie gericht op het bewerkstelligen van directe veiligheid. Daarna gaan we in op de leerateliers Jeugd, Gezin en Zeden gericht op betekenisvolle afdoening van huiselijk geweld en kindermishandeling in het strafrecht.

Nieuwe afstemming tussen Veilig Thuis, politie en OM

Met de komst van zesentwintig Veilig Thuis-organisaties in Nederland per 1 januari 2015 is een nieuwe periode aangebroken waarin het sociale domein samenwerkt met het veiligheidsdomein.¹⁸ De Veilig Thuis-organisaties bepalen met behulp van een 'triage-instrument' de veiligheid: acuut gevaar, structurele ernstige onveiligheid en problematiek met een lager veiligheidsrisico (zie ook hoofdstuk 2).¹⁹

Doel van de triage is om na signalering van acute, ernstige onveiligheid eerst de veiligheid te vergroten door acuut maatregelen te nemen en een veiligheidsplan op te stellen. Pas als voldoende veiligheid in de relatie of het gezin is gecreëerd, kan worden gewerkt aan risicogestuurde zorg via een hulpverleningsplan. Dat betekent in de gezinsaanpak risicofactoren prioriteren en beïnvloeden, zodanig dat ze maximaal leiden tot meer veiligheid in de gezinsrelaties. Mensen die leven in een onveilige situatie en zich angstig, onveilig, gestrest en bedreigd voelen, kunnen niet goed nadenken over hun problemen en niet goed tot oplossingen komen omdat het gevaarsignalerende alarmcentrum van de hersenen actief is (Vogtländer & Van Arum, 2016). De politie en het Openbaar Ministerie hebben een belangrijke rol in het creëren van veiligheid. De politie is daarbij cruciaal in het leveren van informatie voor de uitvoering van de triage.²⁰ Voor versterking van de samenwerking tussen Veilig Thuis, politie en Openbaar Ministerie, reclassering en Raad voor de Kinderbescherming is in 2015 een model ontwikkeld.²¹ Het doel ervan is niet alleen vergroting van de samenwerking, maar ook vergroting van de aangiftebereidheid van hulpverleners bij kindermishandeling, zodat politie en OM in een eerder stadium een bijdrage kunnen leveren aan het vergroten van de veiligheid.

Wat zijn na twee jaar de belangrijkste lessen van dit Model Samenwerking Veilig Thuis, politie en Openbaar Ministerie? Allereerst is er meer duidelijkheid gekomen over de plaats en betekenis van het afstemmingsoverleg binnen het scala aan reeds bestaande overlegvormen. Het afstemmingsoverleg vindt plaats na de triage bij Veilig Thuis en vóór de onderzoeksfase en is gericht op het vergroten van de directe veiligheid. De deelnemers aan het overleg moeten een mandaat hebben zodat direct gehandeld kan worden. Bij acuut gevaar is er geen overleg maar wordt meteen actie ondernomen door politie, Veilig Thuis en zo nodig OM. De rol van het OM is essentieel in dit overleg, omdat de officier van justitie maatregelen kan nemen die het gevaar afwenden en de veiligheid direct vergroten. Dat kan via een tijdelijke gedragsaanwijzing, bijvoorbeeld een contactverbod, de verplichting tot begeleiding of meldplicht bij de reclassering. Als de verdachte is aangehouden, kan de verdachte worden vrijgelaten onder voorwaarden, zoals geen contact opnemen of een bepaald programma volgen. Daarnaast kunnen een huisverbod of een spoed ondertoezichtstelling worden ingezet. De politie kan meteen een opsporingsonderzoek starten, aanhouden of de wijkagent inzetten.

Veilig Thuis heeft de relevante informatie dankzij de triage, kan in gesprek gaan met betrokkenen en een civiel onderzoek starten. De lijnen met de Raad voor de Kinderbescherming zijn kort, mochten een spoed ondertoezichtstelling en voorlopige uithuisplaatsing noodzakelijk zijn. Het OM en de politie kunnen zo nodig de reclassering vragen om binnen een lopend reclasseringstoezicht activiteiten te ondernemen.

Naast de inrichting van het afstemmingsoverleg gaat het vooral om de manier van samenwerken. Belangrijke voorwaarden zijn vertrouwen en respect tussen de deelnemers. Ze moeten elkaars mogelijkheden en taal kennen, denken en handelen vanuit eenzelfde visie en buiten begaande paden durven gaan. Dit klinkt heel eenvoudig, maar de praktijk leert dat professionals zo gewend zijn vanuit eigen bevoegdheden en denkkaders te handelen, dat ze bewust van elkaar moeten leren. Door een dag met elkaar mee te lopen, wordt inzicht verkregen in elkaars perspectief en wijze van werken, wat de samenwerking ten goede komt.

ZSM-werkwijze bij huiselijk geweld en kindermishandeling: leerateliers

Het Openbaar Ministerie startte in 2011 met ZSM, Zo Snel, Slim, Selectief, Simpel, Samen en Samenlevingsgericht Mogelijk afdoen, een werkwijze voor de veelvoorkomende criminaliteit. Op ZSM zitten naast het OM, ook politie, reclassering, Raad voor de Kinderbescherming en Slachtofferhulp. Zij leveren de relevante informatie aan de officier van justitie, die dan kan beslissen of een zaak naar de politierechter gaat, naar een zogenaamde TOM-zitting (Taakstraf Openbaar Ministerie) waar het OM een taakstraf oplegt, of dat de zaak op ZSM wordt afgedaan (geseponeerd, eventueel onder voorwaarden). Oorspronkelijk lag de nadruk op snel afdoen, maar tegenwoordig is er ook aandacht voor een afdoening die bijdraagt aan de veiligheid; het gaat niet om vergelden maar om betekenisvol afdoen. Er is meer ruimte om de strafrechtelijke route om te buigen naar een zorgroute of naar een combinatie van zorg en strafrecht als dit de re-integratie bevordert en recidive voorkomt (Lünnemann et al., 2017).

In 2016 en 2017 vonden drie pilots of leerateliers van acht weken plaats om een betekenisvolle afdoening van huiselijk geweld, kindermishandeling en jeugdcriminaliteit te verdiepen. Hoe krijg je meer kwaliteit en wat vraagt dit van de verschillende organisaties? Er was sprake van maatwerk; de ene keer werd snel

ingegrepen, terwijl de andere keer via hulp en gesprekken de ruimte werd gegeven voor niet-strafrechtelijke oplossingen. Tijd is een belangrijk element om af te wegen, omdat de situatie soms direct strafrechtelijk handelen vergt (lik op stuk) of een gesprek met de officier van justitie ten parkette, terwijl een andere keer vooral binnen de zorg mogelijkheden liggen en het strafrecht zich terughoudend moet opstellen (Dijkstra, Krechtig & Menger, 2017). Door intensieve bespreking van de casussen ontstond meer inzicht in elkaars mogelijkheden, waardoor de professionals elkaar ook buiten ZSM makkelijker konden vinden. Toch was na afloop van pilot de infrastructuur niet veranderd: de aanwezigheid van Veilig Thuis op ZSM, waardoor zij een zelfstandige inbreng had, werd bijvoorbeeld weer te niet gedaan. De verbinding tussen zorg en straf (Veilig Thuis en ZSM) vindt nu weer plaats door de reclasering en de Raad die de informatie bij Veilig Thuis moeten opvragen, waardoor relevante informatie en inschattingen van gevaar verloren kunnen gaan.²² Door het ontbreken van goede informatiekanalen wordt ook langs elkaar heen gewerkt: Veilig Thuis is niet op de hoogte van de strafrechtelijke ontwikkelingen, bijvoorbeeld een heen-zending van de pleger, waardoor het slachtoffer in een gevaarlijke of bedreigende situatie komt (Lünnemann, Lünnemann & Bel, 2017; Lünnemann et al., 2016).

Te weinig kennisopbouw

De voorbeelden geven aan dat er een andere wind aan het waaien is. Straf en zorg hebben elkaar ontdekt, niet alleen in de aanpak van kindermishandeling en huiselijk geweld, ook in brede zin, zoals rond verwarde personen, verslaafden et cetera. Samenwerking vanuit ieders taak en bevoegdheid, waarbij gezamenlijk wordt opgetrokken vanuit eenzelfde visie, komt vaker voor. Het landelijk visiedocument van Vogtländer en Van Arum (2016) en het landelijke triage-instrument kunnen daarbij behulpzaam zijn. De praktijk laat zien hoe ingewikkeld dit is. Overleg kost tijd en capaciteit, kennis over elkaars mogelijkheden moet levend gehouden worden en kennis over de verschillende patronen van kindermishandeling en huiselijk geweld moet worden verdiept. Vooral voor kennisverdieping lijkt te weinig ruimte; de schaarse tijd die er is gaat op aan overleg en handelen waardoor er te weinig aan kennisopbouw wordt gedaan. Er is met name te weinig kennis over de verschillende patronen van geweld (zie ook hoofdstuk 3). De vraag

is daarom ook of het lukt om in zaken van kindermishandeling het strafrecht eerder erbij te betrekken en deze zaken via ZSM op te pakken, zoals in de recente Aanwijzing huiselijk geweld en kindermishandeling is vastgelegd.

Inmiddels is bepaald dat er tweemaal per jaar overleg zal zijn tussen de landelijke besturen van OM, politie, reclassering, Raad voor de Kinderbescherming, Veilig Thuis en de gemeenten. Op beleidsniveau bestaat zo'n zelfde overleg, waar het ministerie van Veiligheid en Justitie bij is aangesloten. Maar zonder niet-vrijblijvende samenwerking op bestuurlijk niveau en doorzetting daarvan naar het management van de verschillende organisaties komt er geen structurele samenwerking tot stand en zal de carrousel van pilots en projecten in stand blijven.

Voorzichtige hoop

Binnen het strafrecht (politie, reclassering en Openbaar Ministerie) is tegenwoordig meer aandacht voor betekenisvolle interventies. Het gaat daarbij niet alleen om het rekening houden met de persoonlijke omstandigheden van de verdachte, maar ook om de positie van het slachtoffer en de omgeving. In afstemming met bestuursrecht, civiel recht en zorg worden zaken zo afgedaan dat de kans op recidive zo klein mogelijk is (Lünnemann et al., 2017). Dit uitgangspunt geldt voor alle delicten, en zeker ook voor kindermishandeling, expliciet verwoord in de Aanwijzing huiselijk geweld en kindermishandeling. Kindermishandeling betreft ook het getuige zijn van geweld tegen een ouder of tussen de ouders. Partnergeweld en kindermishandeling behoren tot één patroon. In geval van partnergeweld is er vanuit de hulpverlening minder terughoudendheid ten aanzien van de inzet van het strafrecht.

Het is belangrijk de angst voor strafrechtelijk ingrijpen bij de hulpverlening ook in geval van mishandeling en verwaarlozing van kinderen te overbruggen. Deze angst is niet helemaal ongegrond want het strafrechtelijke domein is immers principieel gericht op straffen, normen stellen en het juridisch perspectief is dat van bewijs, strafbaar feit en schuld. Om de omslag te kunnen maken naar vertrouwen in elkaar bij het zoeken naar oplossingen in het belang van het kind, is intensief en structureel met elkaar optrekken nodig. Leren van elkaar kost tijd en het kost nog meer tijd om de verworven kennis levend te houden. Daarom zijn er na een periode intensief samen optrekken structureel opfrisbijeenkomsten nodig op verschillende niveaus van de samenwerkende organisaties.

Kindermishandeling is een crime met een grote impact, zowel in acute zin als op lange en zeer lange termijn in meerdere opeenvolgende generaties. Dat wil niet zeggen dat strafrecht altijd daadwerkelijk moet worden ingezet, maar de afweging om het strafrecht in te zetten moet veel vaker gemaakt kunnen worden. Hiervoor is een betere samenloop van opsporing en zorg voor veiligheid nodig. Hierin investeren zal naar alle waarschijnlijkheid niet leiden tot structureel meer inzet van strafrecht. Wel kan het strafrecht zo een meer effectieve bijdrage leveren aan het realiseren van directe en stabiele veiligheid in afhankelijkheidsrelaties.

6 |

Is kindermishandeling een misdrijf?*Vaker voor de rechter*

MALOU VAN HINTUM

Kindermishandeling is een relatief jonge term. De Jeugdwet definieert kindermishandeling als ‘elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of geweldadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel’.²³ Het gaat hierbij om lichamelijke mishandeling of verwaarlozing, psychische mishandeling of verwaarlozing, seksueel misbruik, en getuige zijn van huiselijk geweld. Volgens deze definitie moet het slachtoffer minderjarig zijn en een afhankelijkheids- of onvrijheidsrelatie hebben met de dader. De voorvechters van kinderbescherming die zich aan het einde van de negentiende eeuw roerden, hadden het over het ‘verwaarloosde kind’. De houding tegenover dit kind was ambivalent. Jurist en pedagoog Adri van Montfoort schrijft in zijn dissertatie *Het topje van de ijsberg* (1994): ‘(...) dit kind werd niet alleen gezien als slachtoffer van het wangedrag van volwassenen, maar tegelijkertijd als gevaar voor de maatschappelijke orde, als (pré-)crimineel.’ Het verwaarloosde kind was ook een misdadig kind: het moest beschermd worden tegen het geweld van volwassenen, en de maatschappij moest beschermd worden tegen dit gevaarlijk geachte kind. Beschermen en disciplineren gingen hand in hand, juristen en justitiële autoriteiten maakten daarbij de dienst uit.

De maatschappij beschermen werd in de loop van de jaren belangrijker dan het beschermen van het kind, totdat in de jaren zestig van de twintigste eeuw de ‘alternatieve hulpverlening’ de disciplinerende functie van de gevestigde kinderbescherming kritiseerde. Onder aanvoering van de medische stand deed het begrip ‘kindermishandeling’ zijn intrede. Begin jaren zeventig werden de eerste

vertrouwensartsen aangesteld en in de decennia erna werd ‘kinder mishandeling’ nader gedefinieerd en uitgebreid tot de ruime definitie die nu in de Jeugdwet te vinden is. In deze periode kregen ook de hulpverleners allengs meer voet aan de grond en werd er stevig gediscussieerd over de verhouding tussen hulp en recht. Het ‘kind in gevaar’ werd losgekoppeld van ‘het gevaarlijke kind’ en weggehaald bij het ministerie van Justitie. Daarnaast verloor de medische stand steeds meer terrein aan het zorg- en hulpverleningscircuit.

Er worden nog steeds fikse discussies gevoerd, tussen juristen enerzijds en zorg- en hulpverleners en artsen anderzijds, maar ze gaan niet over de kwestie of een ‘kind in gevaar’ ook een ‘gevaarlijk kind’ is.²⁴ Tegenwoordig gaat het over de vraag hoe de verschillende perspectieven van de verschillende professionals op het ‘kind in gevaar’ zich met elkaar laten verenigen. Daarbij is de aandacht gericht op de kindermishandelaar. In verreweg de meeste gevallen is dit de ouder van het kind, al komen we er de laatste tijd achter dat de veiligheid van kinderen in geen enkele afhankelijkheidsrelatie honderd procent is – niet bij familieleden, niet in instellingen, niet in pleeggezinnen, niet bij sportverenigingen, niet bij de scouting, niet in de kerk. Terwijl juristen onderstrepen dat de maatschappij een norm moet stellen en die moet handhaven, benadrukken hulpverleners in de regel de hulpvraag die achter de mishandeling schuilgaat. Hun uitgangspunt is dat ouders het beste willen voor hun kind. Mishandeling gebeurt zelden uit kwade bedoelingen, maar hangt veel meer samen met frustratie, onmacht en incompetentie. In de woorden van Eva Kwakman, landelijk officier van justitie Huiselijk Geweld en Zeden:

‘Als iemand jou in een kroeg een blauw oog slaat, vindt iedereen het volstrekt normaal dat hij daar een boete voor krijgt. Want dat doe je gewoon niet. Maar als je je kind een blauw oog slaat, wordt het in ons land ineens heel ingewikkeld. Want dan gaat het over de onmacht van ouders. Maar ja, die man in de kroeg is ook niet in zijn beste doen als hij een klap uitdeelt. Daarom zou het mij wat waard zijn als we als samenleving die klap voor het kind net zo zouden afwijzen als die klap in de kroeg. Vervolgens kan de officier van justitie of de rechter uit het grote arsenaal aan middelen van het strafrecht een keuze maken die het onderliggende probleem duurzaam helpt oplossen.’

Strafmaat en huisverbod

Bij het bepalen van de strafmaat voor kindermishandeling moet als uitgangspunt de bescherming van kinderen gelden, aldus de Richtlijn voor strafvordering kindermishandeling.²⁵ Het geweld tegenover het kind of de kinderen moet stoppen. Daarnaast wordt er rekening gehouden met de hulpverlening die het gezin al krijgt. Uitgangspunt bij het bepalen van de strafeis is dat er geen geldboete wordt geëist, want die 'doet geen recht aan de aard en ernst van het feit'. Bovendien kan een geldboete vanwege de financiële impact op het gezin een kind nog verder in de problemen helpen. Een 'kale' werkstraf opleggen, is volgens de Richtlijn niet zinvol, omdat op die manier de vaak onderliggende problematiek niet wordt aangepakt. Juist om die reden wordt in de strafeis zoveel mogelijk een voorwaardelijk strafdeel opgenomen, waarbij de verdachte gedwongen wordt aan zijn problemen te werken. Het gaat dan om bijzondere voorwaarden zoals gedwongen behandeling, reclasseringstoezicht, het volgen van een erkende gedragsinterventie, een verbod op het gebruik van alcohol en drugs of een contact- of straatverbod.

Strafmaten die als uitgangspunt dienen zijn bijvoorbeeld een taakstraf van tweehonderd uur en een voorwaardelijke gevangenisstraf van zes maanden bij het niet ingrijpen bij mishandeling door de partner en een gevangenisstraf van vier maanden, eventueel deels voorwaardelijk, bij een poging tot zware mishandeling. Het idee daarachter is dat de voorwaardelijke straf altijd gekoppeld is aan reclasseringstoezicht of gedwongen behandeling. In het geval van recidive zijn de straffen zwaarder en wordt bij zware mishandeling, poging tot doodslag en bij kindermoord of doodslag ingezet op 'maatwerk'. Daarnaast is het mogelijk om, wanneer tijdens een onderzoek naar strafbare feiten sprake is van een vermoeden, behandeling verplicht te stellen. Dit in het kader van schorsingen of voorlopige maatregelen.²⁶ Naast deze maatregelen is er ook nog het huisverbod, een bestuursrechtelijk instrument dat sinds 1 januari 2009 bestaat.²⁷ Het huisverbod wordt opgelegd door de burgemeester. Plegers van huiselijk geweld kunnen een huisverbod van tien dagen krijgen en mogen in die tijd geen contact zoeken met hun partner en kinderen. Deze afkoelingsperiode kan verlengd worden tot maximaal vier weken.

Deze wet wordt echter nog niet altijd optimaal ingezet. Volgens een advies aan het ministerie van Veiligheid en Justitie in 2016, 'Wet tijdelijk huisverbod: de volgende stap', denken betrokken hulpverleners vaak niet aan de mogelijkheid

van een huisverbod en komt het voor dat hulpofficieren van justitie – die vaak door de burgemeester zijn gemandateerd – niet alleen te weinig tijd hebben om de hele procedure te doorlopen, maar ook niet weten dat een huisverbod mogelijk is zonder een actueel politie-incident. Het zijn wellicht verklaringen voor het feit dat huisverboden tot nu toe relatief weinig worden opgelegd. Volgens de ‘Effectevaluatie van de Wet tijdelijk huisverbod’ (2013) hangt het opleggen van het huisverbod samen met minder nieuw huiselijk geweld. Is het de afschrikwekkende werking? Nee, waarschijnlijk werkt het bij een aantal mannen omdat ze in die periode hulpverlening hebben gehad. Als vervolghulpverlening (de hulpverlening in de tweede fase; de eerste fase bestaat uit het opstellen van een plan van aanpak) wordt aangeboden, wordt die door een minderheid van de tijdelijk uit huis geplaatsten ‘voldoende’ doorlopen. Over de resultaten van de hulpverlening is op individueel niveau weinig bekend, omdat hulpverleners dit meestal niet actief monitoren, aldus de Effectevaluatie.²⁸

Altijd strafbaar versus zelden

Terug naar het strafrecht. Terwijl het OM verplichte behandeling als bijzondere voorwaarde kan eisen, is omgekeerd de mogelijkheid van ‘straf’ in hulpverleningsland zelden een optie. Daar staan andere dingen voorop: de context, de voorgeschiedenis en de vaak ingewikkelde praktijk van gezinnen – schulden, werkloosheid, verslaving, psychische problematiek – waarin ouders en kinderen er het beste van moeten zien te maken. Ouders die schoppen en slaan, bedoelen het vaak niet zo. Bovendien, ‘als je kindermishandeling definieert als een misdrijf zonder daarbij de hulpverleningskant te benadrukken, moeten de ouders boeten; en dat kan voor het kind schadelijker zijn dan hulp waarbij de relatie met de ouders intact blijft’, zegt Lenneke Alink, hoogleraar Forensische Gezinspedagogiek aan de Universiteit Leiden en oud-lid van de Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik die in november 2016 haar eindrapport publiceerde. ‘De meeste kindermishandeling vindt plaats binnen gezinnen, en ouders en kind hebben een band die altijd zal bestaan.’ Dat is het verschil met de klapuitdeler in de kroeg. Met hem hoeft je je verjaardag niet te vieren, maar met je ouders wel.

Maar een norm stellen – ‘we hebben samen afgesproken dat dit niet door de beugel kan’ – is niet hetzelfde als ouders laten boeten. Kwakman:

‘Eerst stellen we de norm en vervolgens kijken we wat er moet gebeuren om te voorkomen dat iemand opnieuw de fout in gaat. Dat doen we bij alle andere strafbare feiten ook. Het strafrecht kan maatwerk leveren en heeft het vermogen om een probleemoplossing met dwangkader te ondersteunen.’

Weten hulpverleners dat niet of willen ze liever politie en justitie zo lang mogelijk buiten de deur houden? Alink: ‘Natuurlijk zijn er extreme situaties waar al te veel is misgegaan. Maar we hopen in andere gevallen dat je, als je er op tijd bij bent, samen met een ouder kunt werken aan diens opvoedingsvaardigheden.’ Maar wat is op tijd? Naar schatting overlijden er tussen de twintig en vijftig kinderen per jaar aan de gevolgen van kindermishandeling. Kinderen die worden uitgehongerd, ziek gemaakt, gemarteld, ernstig verwaarloosd, wier botten niet een keer, maar twee keer of zelfs drie keer worden gebroken. Het is een klein aantal vergeleken met die 118.000 die jaarlijks mishandeld worden. Maar wel een cruciaal aantal of beter gezegd: deze kinderen opsporen en beschermen moet topprioriteit zijn – omdat ze het met zeer ernstig letsel of de dood moeten bekopen als ze niet worden gezien. ‘We hebben inmiddels achttien voorbeelden waar we met z’n allen in die gezinnen hebben staan kijken toen die kinderen doodgingen. Ik heb al die casussen gelezen en in die gezinnen hadden we echt andere dingen kunnen doen met elkaar’, vindt Kwakman, die daarmee verwijst naar de rapporten die door de diverse betrokken inspecties zijn opgesteld.

Kindermishandeling mag nooit en is daarom altijd strafbaar, maar daarmee is het niet ook altijd automatisch een zaak voor het strafrecht, legt Mariëlle Bruning, hoogleraar Jeugdrecht aan de Universiteit Leiden uit. ‘Vanuit het Mensenrechtenhof in Straatsburg en vanuit de Europese Unie wordt heel sterk de norm ingezet om de strafrechtelijke aanpak serieus te nemen’, zegt ze.

‘Het Mensenrechtenhof heeft ook gezegd dat op het moment dat aangifte wordt gedaan, er heel serieus onderzoek moet worden gedaan. Maar in Nederland zijn we daar heel terughoudend in, veel meer dan in landen zoals Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Canada. Wij zitten veel meer op de pedagogische aanpak en gaan een beetje doormodderen.’

En dat ziet Bruning in de rechtszaal terug.

Los van de bovenbeschreven straffen kent Nederland kent twee kindbeschermingsmaatregelen: de ondertoezichtstelling (OTS) met of zonder uithuisplaatsing en de gezagsbeëindigende maatregel. De OTS, met gedwongen hulpverlening, is de lichtste maatregel; de gezagsbeëindiging de zwaarste. De wetgever zegt dat er sprake moet zijn van gezagsbeëindiging als de ontwikkeling van het kind ernstig wordt bedreigd zonder perspectief op verbetering of als de ouders het gezag misbruiken. Bruning:

‘In de praktijk vinden de rechters nog steeds allerlei uitwegen om de OTS langer te laten doorlopen, ook al heeft de wetgever dat sinds 1 januari 2015 moeilijker gemaakt. Ze zijn nogal eens gevoelig voor de argumenten van ouders die het verzoek tot gezagsbeëindiging aanvechten. Soms kiezen rechters de weg van de minste weerstand om ouders bereid te houden mee te werken aan hulpverlening en niet tegen de hulpverleners in het harnas te jagen.’

Bruning denkt dat de praktijk van strafoplegging bij kindermishandeling daarmee vergelijkbaar is.

‘De laatste jaren zijn er initiatieven om kindermishandeling hoger op de agenda te zetten bij de strafrechtelijke aanpak, er zijn convenanten gemaakt tussen politie, Openbaar Ministerie en Veilig Thuis en er is afgesproken om informatie met elkaar te delen. Maar uiteindelijk heeft dat – nog? – niet geleid tot een hardere aanpak.’

In landen om ons heen, zoals Groot-Brittannië en ook de Scandinavische landen, wordt veel gemakkelijker een zware maatregel opgelegd. In veel landen eindigt een kindbeschermingstraject met de adoptie van een kind, weet Bruning, en worden alle juridische banden met de biologische ouders doorgesneden. ‘Hier leeft het uitgangspunt heel sterk dat het kind het beste af is bij de eigen ouders’, zegt ze.

‘Dat zal heus vaak het geval zijn, maar het uitgangspunt bij beslissingen moeten de belangen van het kind zijn, en niet de houding of de wens van de ouders. Uiteindelijk is een kind het beste af bij de beste opvoeders en dat zijn niet per definitie en altijd de ouders.’

Een hulpvraag in een naar jasje

In ons land wordt kindermishandeling geïnterpreteerd als een hulpvraag in een naar jasje. Daarom zijn we mild tegenover de mishandelaars en krijgen ouders kansen om hun opvoedingsvaardigheden te verbeteren. Zo kan het gebeuren dat handelingen die strafbaar zijn en schadelijk voor kinderen, het geheim blijven van de arts of hulpverlener en de ouder in kwestie. Die vertrouwensrelatie mag, ook in het belang van het kind, niet geschaad worden – tot frustratie van de landelijk officier Huiselijk Geweld en Zeden:

‘Wat helaas ook nog steeds gebeurt, is dat artsen die een melding bij ons doen via Veilig Thuis zeggen: “Ik weet heel veel, ik wil het dossier niet geven, maar het is allemaal wel heel erg, dus ga maar vervolgen.” Tja, dat kan dus niet als we niets in handen hebben.’

Ook gaat er soms een flinke tijd overheen voordat alle stukken binnen zijn en het dossier compleet is. In de tijd die dat duurt, ligt de boel stil en gaat de mishandeling gewoon door. Kwakman: ‘Ook ernstige zaken, zoals jonge kinderen die ernstige brandwonden in hun gezicht hebben omdat hun ouders te gedrogeerd waren om goed toezicht te houden, krijgen we laat en onvolledig.’

Iets anders is, dat de officier niet alsnog kan worden ingevlogen als alle gedragsinterventies zijn mislukt. Want dan is de mogelijkheid verkeken om een zaak te bouwen. Kwakman:

‘Als een kind drie keer op rij beenbreuken heeft, moeten wij rond het moment dat het is gebeurd de sporen vaststellen en de situatie ter plaatste beoordelen en uitsluiten dat het kind is gevallen. Als we pas vier, vijf maanden later één röntgenfoto krijgen en de mededeling van de hulpverlener: “We denken dat vader het heeft gedaan, ga maar vervolgen want wij komen er niet verder mee”, dan kunnen wij daar niets mee. Wij zullen de kans moeten krijgen om een bewijsbare zaak te bouwen.’

In zulke gevallen lijkt het erop dat – ernstige – kindermishandeling pas als een misdrijf geldt als de zaak gierend uit de hand is gelopen en de hulpverleners het ook niet meer weten.

Wordt er dan helemaal niet gestraft? Uit het in 2010 gepubliceerde onderzoek 'De inzet van het strafrecht bij kindermishandeling' blijkt dat tussen 1 januari 2007 en 30 juni 2008 bijna een op de drie aangiften van kindermishandeling (31 procent) leidde tot een veroordeling (Vianen et al.). In deze periode werden er ruim achthonderd aangiften in de politiesystemen getraceerd; niet alle gevallen waren, door verschillende manieren van registreren, goed te achterhalen. In de helft van deze achthonderd aangiften ging het om fysiek geweld, bij een derde om seksueel misbruik en de rest betrof emotionele verwaarlozing. Meestal deed het kind (48 procent) of een van de ouders (40 procent) aangifte. In bijna de helft van de gevallen (47 procent) legde het Openbaar Ministerie mishandeling ten laste, op de voet gevolgd door zedenmisdrijven (39 procent). In 2 procent van de gevallen ging het om doodslag.

In welk licht moeten we deze cijfers zien? Ga je uit van 118.000 gevallen van kindermishandeling per jaar, dan zijn achthonderd aangiften er maar bar weinig en als maar één op de drie daarvan leidt tot een veroordeling, is dat helemaal peanuts. Kwakman vindt dan ook dat de weegschaal tussen strafrecht en hulpverlening uit balans is, ten nadele van haar eigen professie. Maar Adri van Montfoort, die zich al decennialang verdiept in de aanpak van kindermishandeling en jeugdzorg en plaatsvervangend rechter is, zegt op basis van zijn eigen ervaringen stellig:

'We zitten in een fase van criminalisering. Kijk je naar begin jaren negentig of naar nu, dan is er laatste twintig jaar onmiskenbaar een trend dat ouders vaker voor kindermishandeling worden veroordeeld. Het is minder vergeleken met de jaren vijftig van de twintigste eeuw, maar meer vergeleken met de jaren zeventig en tachtig. Toen werd het echt helemaal gezien als een psychologisch probleem of een probleem van gezinsdynamiek.'

Kwakman zegt op haar beurt dat ze geen grote stijging van het aantal strafzaken in minder ernstige gevallen heeft gezien. Wie heeft gelijk?

Vaker strafrecht?

De WODC-factsheet 'Registratie kindermishandelingszaken in de justitieketen' die in april 2017 is gepubliceerd, opent met de zinnen:

‘Het actuele aantal kindermishandelingszaken in de justitieketen is niet bekend. De beschikbaarheid van up to date informatie over het aantal zaken dat bijvoorbeeld jaarlijks behandeld wordt door justitie organisaties lijkt niet verbeterd sinds het onderzoek naar de inzet van het strafrecht bij kindermishandeling uit 2010 (...).’

Bedenk bovendien dat een registratie geen aangifte is, dus een vergelijking met het onderzoek uit 2010 gaat alleen al om die reden niet op. De onderzoekers van de factsheet, die de periode vanaf 2012 onder de loep hebben genomen, hebben de grootste moeite moeten doen om – gehinderd door verschillende definities, registratiesystemen en -gegevens, en ontbrekende of onbetrouwbare getallen en percentages – toch een beeld te kunnen krijgen van het aantal geregistreerde zaken. Het grootste probleem is, dat de meeste gegevens niet aansluiten bij de definitie van kindermishandeling zoals die in de Jeugdwet staat. De Jeugdwet spreekt alleen van kindermishandeling als er sprake is van een afhankelijkheids- of onvrijheidsrelatie tussen dader en kind. De cijfers voor kindermishandeling zoals gedefinieerd in de Jeugdwet zullen daardoor lager zijn dan de gepresenteerde cijfers in de factsheet, schrijven de onderzoekers dan ook. Deze voorbehouden in aanmerking genomen, hebben ze gevonden dat in 2012 683 van de 1429 verdachten van seksueel geweld tegen minderjarigen een ‘geldige afdoening’ hebben gekregen, dat wil zeggen een straf of maatregel opgelegd door de rechter of een afdoening door de officier van justitie. In datzelfde jaar kregen 540 van de 672 verdachten van niet-seksueel geweld tegen minderjarigen een geldige afdoening.

Kun je kindermishandeling terugdringen door het strafrecht vaker in te zetten? Het is belangrijk om een norm te stellen; als dat niet gebeurt, wordt gedrag genormaliseerd dat niet door de beugel kan. Dat geldt voor gewone burgers, maar ook voor hulpverleners. Hulpverleners kunnen de neiging hebben om te lang te blijven ‘investeren’ in hun ‘relatie’ met de ouders, vaak zonder dat het ernstige geweld minder wordt. Dat blijkt uit het onderzoek ‘Doorbreken geweldspatroom vraagt gespecialiseerde hulp’ van het Verwey-Jonker Instituut (2014). Onderzoekers van dat instituut hebben tussen 2009 en 2014 in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht ruim tweehonderd ouders en bijna vierhonderd kinderen tussen de drie en achttien jaar anderhalf jaar lang gevolgd vanaf het moment dat zij aangemeld waren bij een Steunpunt Huiselijk Geweld of een hulpverlenings-

instelling. In al deze gezinnen was sprake van ernstig partnergeweld, waarvan met name voor de moeders en kinderen de gevolgen zeer ingrijpend waren. De meeste gezinnen, lees: moeders (*sic*), hebben hulp ontvangen. Maar, schrijven de onderzoekers:

‘Een belangrijk kritiekpunt is het ontbreken van aandacht voor de geweldssituatie bij de reguliere hulpverlening. In veel gezinnen is het geweld nog steeds niet gestopt, ook niet als de partners uit elkaar zijn gegaan. De moeders hebben het gevoel dat hun partner zich kan onttrekken aan de hulpverlening en dat hij niet wordt aangesproken op zijn verantwoordelijkheid voor het creëren van een veilige leefsituatie voor de kinderen.’

Twee op de drie kinderen kreeg zelfs geen enkele vorm van hulp aangeboden en ook de betrokkenheid van Bureau Jeugdzorg bij het gezin impliceerde niet altijd dat de kinderen hulp kregen.²⁹ De onderzoekers concluderen bovendien dat dankzij de hulpverleners weliswaar het milde geweld afnam, maar het langdurige en vaak voorkomende ernstige partnergeweld niet. Daarbij is de moeder als enige verantwoordelijk voor de veiligheid in het gezin, terwijl de vader-dader, zeker na een scheiding, geen zin heeft om met de hulpverleners aan tafel te gaan zitten – en daarmee wegkomt.

Snellere en betere interventies

De onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut doen onder meer de aanbeveling om de veiligheid in het gezin voorop te stellen, een advies dat Linda Vögtlander en Sander van Arum in hun rapport ‘Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risico-gestuurde zorg’ onderschrijven en verder uitwerken (2016). Zij pleiten ervoor om eerst te zorgen voor directe veiligheid en pas als die in orde is, hulp te organiseren. Dus een baby die met twee gebroken ribben in het ziekenhuis komt (een voorbeeld uit hun rapport) en bij wie ook tekenen van oudere fracturen te zien zijn, gaat niet terug naar de ouders, maar gaat naar een crisisleeggezin. Waarom? Omdat veiligheid en bescherming tegen geweld een universeel mensenrecht is, schrijven ze. Zo nodig wordt de strafketen ingezet om met een spoedmaatregel die veiligheid te realiseren.

In de aanpak die Vöglander en Van Arum voorstellen, zitten alle betrokken professionals samen aan één tafel om vanuit hun eigen kennis en expertise te kijken wat er nodig is om die veiligheid succesvol te organiseren. Want daar zijn ze het allemaal wel over eens: de veiligheid van het kind moet centraal staan. Pas als de situatie ‘stabiel veilig’ is, komen de oorzaken aan bod en wordt er een hulpverleningsplan opgesteld op basis van risicofactoren die een belangrijke rol spelen bij de veroorzaking van gezinsgeweld en kindermishandeling. Denk dan met name aan verslaving, psychische problematiek, schulden en jeugdtrauma’s bij de ouders.³⁰ Vervolgens kan er, in fase drie, gewerkt worden aan herstelgerichte zorg. Kwakman:

‘Waar ik ontzettend blij mee ben, is dat het landelijk netwerk van managers en bestuurders van Veilig Thuis-managers samenwerking met de strafketenpartijen heeft gezocht. We zijn nu met elkaar bezig een handelingskader te ontwikkelen, dat hebben we nog nooit gehad.’

Kindermishandelingsofficier

Kindermishandeling is strafbaar. Je kunt van een misdrijf spreken wanneer kinderen ernstig letsel of pijn oplopen, wanneer hun gezondheid wordt benadeeld, wanneer ze in levensgevaar komen, wanneer ze geweld of verwaarlozing met verminkingen, handicaps of de dood moeten bekopen, en wanneer ze seksueel worden misbruikt. Bij dit misdrijf zijn voor de dader talloze combinaties van straf en hulp mogelijk, afhankelijk van wat het beste is voor (de ontwikkeling van) het beschadigde kind. Voorwaardelijke straf, onvoorwaardelijke straf, taakstraf, verplichte klinische behandeling, verplichte ambulante behandeling, verplicht begeleid wonen, een tijdelijk huisverbod, het verplicht deelnemen aan een gedragsinterventie of een gedragstraining, een verbod op het gebruik van alcohol en drugs, een contact- of straatverbod of een combinatie van deze mogelijkheden. Kwakman zou wel graag meer zaken op haar bordje krijgen.

‘We krijgen nu de echt zware gevallen, kinderen die bijna dood of al overleden zijn. Botbreuken, kinderen die langdurig worden uitgehongerd, kinderen die ziek worden gemaakt. Ook zulke heel ernstige zaken krijgen we laat en

onvolledig. Kennelijk is de drempel om gebruik te maken van het strafrecht heel erg hoog.’

Sinds mei 2017 werkt op negen van de tien parketten een speciale kindermishandelingsofficier van justitie. Wat deze officieren onderscheidt van collega’s is dat zij kennis en ervaring hebben met het bouwen van een bewijsbare strafzaak in de complexe wereld van hulpverlening en medici, legt Kwakman uit. Dat moet onder meer leiden tot snellere en betere interventies. Ook kan zo’n herkenbaar aanspreekpunt er wellicht voor zorgen dat hulpverleners geen handelingen uitvoeren die een mogelijke latere strafzaak kunnen belemmeren. En *last but no least*: de strafketen en de andere betrokken partijen kunnen zo kennis en ervaring uitwisselen. Dat lijkt geen overbodige luxe.

Gesproken met

- » **Lenneke Alink**, hoogleraar Forensische Gezinspedagogiek (Universiteit Leiden), oud-lid van de Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik
- » **Mariëlle Bruning**, hoogleraar Jeugdrecht (Universiteit Leiden)
- » **Wouter Karst**, forensisch arts met aandachtsgebied kinderen bij het Nederlands Forensisch Instituut
- » **Eva Kwakman**, landelijk officier van justitie Huiselijk Geweld en Zeden
- » **Adri van Montfoort**, jurist, pedagoog, raadsheer plaatsvervanger en oprichter van Advies- en onderzoeksbureau VanMontfoort
- » **Elise van de Putte**, kinderarts Sociale Pediatrie, Wilhelmina Kinderziekenhuis, UMC Utrecht

7 |

Mishandeld kind verdwijnt naar achtergrond

Professionals zijn druk met onderlinge strubbelingen

DANA FERINGA, FLOOR PEELS, JITSKE VAN DER SANDEN & LILIAN LINDERS

Het ondersteuningsadviesteam van een middelbare school komt vier keer per jaar bij elkaar om leerlingen te bespreken die hulp nodig hebben en die het met reguliere ondersteuning in de klas niet redden, bijvoorbeeld vanwege problemen thuis. Aanwezig bij dit overleg zijn de zorgcoördinator van de school, drie wijkwerkers van het sociale wijkteam, de leerplichtambtenaar, een jeugdarts van de GGD, een wijkagent en een trajectbegeleider van een externe organisatie. De laatste van de twaalf casussen op de agenda betreft een meisje dat onlangs opgenomen is geweest in een crisisgroep, een opvangplek voor jongeren met psychosociale en gezinsproblemen. Het meisje is thuis onhanteerbaar en er is sprake van geweld tussen haar en haar vader. Ondanks de opname lijken de problemen thuis niet opgelost. De boel lijkt zelfs weer te escaleren en er is al een nieuwe veiligheidsmelding gedaan. Het team bespreekt de situatie.

Zorgcoördinator ‘De volgende casus is ook via jou [doelt op leerplichtambtenaar] gegaan, je hebt een gesprek gehad?’

Leerplichtambtenaar ‘Ja, het is een aparte meid.’

Zorgcoördinator ‘Ze is makkelijk beïnvloedbaar, kan zo in de loverboy-problematiek raken.’

Leerplichtambtenaar ‘Ze heeft uitleg nodig waarom iets is zoals het is. Dit werkt raar bij haar.’

Wijkwerker ‘Er zit ook veel hulp in dit gezin.’

Leerplichtambtenaar ‘Ik heb ook overleg gehad met de betrokken instantie voor jeugdhulpverlening waar ze op een crisisgroep heeft gezeten. Hun advies was: wees duidelijk als je een keuze maakt. Die weg volgen we nu. Ze is niet voor niks op crisis beland, ze moet leren dat keuzes consequenties hebben.’

Trajectbegeleider ‘Is er vanuit die instantie ook duidelijk geworden wat ze nodig heeft daarin, alleen die grenzen? Wat zou school kunnen doen hierin?’

Leerplichtambtenaar ‘Ze komt op het moment niet naar school, vanwege geweld van haar naar vader en andersom. Maar ze is nu toch weer terug naar haar ouders.’

Zorgcoördinator ‘Vader was zo over de flos dat hij niet voor zichzelf in kon staan.’

Leerplichtambtenaar ‘Ze is wel stellig, zo van dat ga ik niet doen, lessen inhalen. Dat vindt ze dan onredelijk en zegt “dat doe ik niet”.’

Wijkwerker [*Kijkt ondertussen in het zorgsysteem van zijn organisatie op zijn iPad*] ‘Er speelt wel heel veel. Ik lees hier in meldingen wat, maar ik kan in dit overleg ook niet alles zeggen. Er is vorige week een melding vanuit [*noemt de naam van een veiligheidsteam*] gekomen. Ze is pas op de groep weggegaan en daarna is er nog een melding gekomen. Er zit wel vertraging in dit systeem.’

Leerplichtambtenaar ‘Dan ga ik die [*noemt naam professional uit het wijkteam*] bellen.’

Wijkwerker ‘Nee het is een andere, dit is een andere wijk. Er zit ook ambulante jeugdhulp in van stichting [*noemt naam van de stichting*]. Deze persoon weet alles.’

Leerplichtambtenaar ‘Ik vraag me af in hoeverre school en zorg een lijntje hebben?’

Zorgcoördinator ‘Ik heb wel dagelijks contact gehad met de instantie voor jeugdhulpverlening, dan ging het erover dat ze er weer niet was.’

Leerplichtambtenaar ‘Daarin trokken jullie dezelfde lijn, er is niet voor niets een melding gedaan. Ik ga dit met haar oppakken. Ik koppel dat aan jou terug. Ik vraag me nu toch af wat wijsheid is?’

Wijkwerker ‘Er is intensief ingezet op de methodiek geweldloos verzet.’

Wijkwerker ‘Het lijkt alsof ze thuis niet hanteerbaar is.’

Zorgcoördinator ‘Lieve mensen, het is tijd en we gaan afronden.’

Leerplichtambtenaar ‘Ik weet niet hoe die lijnen lopen nu? Wat er extern gebeurt en wat wij als school doen?’

Trajectbegeleider ‘Voor zoiets mag je ook ambulante begeleiding inzetten.’

Leerplichtambtenaar ‘De mentor heeft daar ook iets in.’

[iedereen praat door elkaar]

Zorgcoördinator ‘Ik dank jullie hartelijk.’

[Het overleg is afgelopen en iedereen vertrekt]

Dit team is belast met complexe hulpverleningsvraagstukken waarbij vaak meerdere instanties betrokken zijn. In sommige gevallen, zoals in deze casus, is er sprake van onveiligheid en mogelijke of dreigende kindermishandeling. Door de overvolle agenda van twaalf casussen in anderhalf uur tijd en gebrekkig timemanagement heeft het team – dat hierin niet uniek was in ons onderzoek – echter weinig tijd over om deze casus te bespreken. De leerplichtambtenaar die de casus heeft ingebracht, geeft herhaaldelijk aan dat voor haar niet duidelijk is hoe de lijnen tussen school en de overige hulpverlening lopen. Zij krijgt echter geen helder antwoord op haar vragen en het overleg eindigt niet in een concreet besluit of actie. De vraag ‘hoe gaat het nu verder met dit gezin?’ blijft onbeantwoord. Dat is een zorgelijke zaak, want mishandeling is voor veel kinderen aan de orde van de dag.

Kindermishandeling stond de afgelopen jaren hoog op de politieke agenda. Met de installatie van een minister voor Jeugd en gezin in 2007 lag de focus sterk op preventie en zijn diverse protocollen gemaakt voor signalering (Alink et al., 2011). Een studie van Euser en collega's (2013) naar de prevalentie van kindermishandeling in Nederland laat een toename van het aantal meldingen zien. Hiermee lijkt het bewustzijn voor het signaleren van en rapporteren over kindermishandeling te zijn toegenomen. Mishandeling van kinderen is kortom een voortdurend probleem. Het bieden van adequate jeugdhulp aan kinderen die al dan niet in een crisis verkeren, blijft daarom urgent. Deze taak is na de transitie in 2015 van de provincies naar gemeenten overgegaan. Nu, bijna drie jaar na dato, is het een mooi moment om de balans op te maken en te bekijken hoe na de transitie hulp tot stand komt voor kinderen, jongeren en gezinnen die daar dringend behoefte aan hebben, bijvoorbeeld vanwege mogelijke mishandeling.

We laten in dit hoofdstuk zien hoe professionals in de jeugdzorg, jeugdgezondheidszorg en het jeugdwelzijn samenwerken rondom (vermoedens van) kindermishandeling. We baseren ons daarbij op bevindingen uit het onderzoek *Bijzonder Domein Jeugd (2014-2020)*.³¹ Op basis van empirische bevindingen vertellen we hier een pittig verhaal. We delen dat met een groter publiek omdat het over het welzijn van kinderen, jongeren en gezinnen gaat en wij, evenals alle betrokkenen bij dit onderzoek, het creëren en borgen van een gezonde en veilige opvoeding van kinderen belangrijk vinden. Daarnaast gaat dit verhaal niet alleen over het werkveld, maar ook over ons als hogere beroepsopleiding voor sociaal agogen. Wij leiden de toekomstige professionals op.

Velen zien domeinoverstijgend samenwerken als een belofte voor het realiseren van de transformatiedoelstellingen en een effectievere aanpak van sociale vraagstukken. Om te zien hoe deze samenwerking vorm krijgt in de praktijk hebben we gedurende 2016 en 2017 bij negen praktijken 116 multidisciplinaire casuïstiekbesprekingen gevolgd en 31 betrokkenen geïnterviewd.³² Deze negen praktijken verschillen van elkaar in de zwaarte van de ondersteuning. Daarnaast zijn de praktijken gevestigd in stedelijke en niet-stedelijke gemeenten. Voorbeelden van praktijken zijn een sociaal wijkteam, een zorgadviesteam op een basisschool en een middelbare school, een gezondheidscentrum, een team van specialisten met een adviserende rol richting sociale wijkteams en een crisisteam.

Als wantrouwen overheerst

Uit ons onderzoek blijkt dat tijdens casuïstiekbesprekingen de aandacht van professionals vooral uitgaat naar randvoorwaardelijke zaken in plaats van naar het kind, de jongere of het gezin. Dat komt doordat er veel wantrouwen over en weer heerst en doordat professionals onvoldoende zijn toegerust. Het wantrouwen heeft drie oorzaken. Wantrouwen ontstaat in de eerste plaats vanuit het gebrek aan kennis over elkaars rollen en verantwoordelijkheden (Feringa, Van der Sanden & Peels, 2016). Dit blijkt bijvoorbeeld uit onderstaande casusbespreking in een wijkteam. De wijkwerkers ventileren hun frustraties over de samenwerking met een expertteam op een moment dat leden van dit team niet bij hen aan tafel zitten. Ze zijn ontevreden over het aantal taken dat ze moeten vervullen, de mate waarin ze hierover zijn geïnformeerd en de werkdruk die de beoogde werkwijze oplevert.

Wijkwerker 1 ‘En ik heb alleen maar crises. Overal komt mijn naam in voor. Misschien ligt het aan mij, iedereen benadert mij ook van: hé kun jij even mee een keer? En vervolgens ontploft de hele zaak. Op zich vind ik gesprekken niet vervelend, maar dat gebeurt wel vaak. Waar ik heel erg tegenaan loop, is dat de samenwerking niet goed loopt: [*naam organisatie 1, 2 en 3 waar specialisten werken*], het sociale wijkteam, alle instanties die je nodig hebt om voor veiligheid te zorgen. En nou ben ik er ook achter gekomen dat wij veel meer taken hebben dan verwacht. Wij moeten ook risicoscreening doen, codes bepalen, rood – geel – groen. Maar dan vind ik ook dat wij moeten weten dat we die

screening moeten doen. En dat het op onze manier in het systeem kan. Niet dat wij zoals nu vier uur bezig zijn met een vragenlijst.’

Wijkwerker 2 ‘Nee, daar kom je pas achter als het eenmaal gebeurt.’

Wijkwerker 1 ‘Dus ik heb mijn collega [*expert in het werken met kinderen in crisis*] erbij geroepen, zo van sinds wanneer is dit? Zij zegt: “Nee, dat is al altijd, dat is toch ook logisch?” Ik zo: nee, jij vindt het logisch dat als ik zes kinderen heb, dat ik ook zes screenings moet doen? Dat kost me veertig uur per week. Het zit mij hoog.’

Wijkwerker 2 ‘Maar dat is al heel lang de discussie, dat zij makkelijk dingen bij ons gooit.’

Opmerkelijk aan situaties als deze is tevens dat professionals zich een slachtofferrol toedichten. Zoals in dit fragment waarin wijkwerkers gefrustreerd zijn over een werkwijze die hen in hun beleving is overkomen en tot hogere werkdruk leidt. Nadat ze contact hadden met een expert op het gebied van kinderen in crisissituaties om te vragen wanneer deze werkwijze is ingevoerd, eindigt hun eigen gesprek met het uiten van frustraties. Er volgen geen voorstellen die de huidige werksituaties voor hen handiger kunnen maken. Tegelijkertijd biedt de gespecialiseerde collega ook geen hulp aan als de wijkwerkers aangeven niet uit de voeten te kunnen met de huidige werkwijze, bijvoorbeeld door hen te vragen wat ze nodig hebben om de situatie voor hen werkbaarder te maken.

In de tweede plaats ontstaat wantrouwen vanuit een aanname dat anderen niet toegerust zijn op het werken met kinderen die zich in een crisissituatie bevinden. Professionals vertellen dat ze soms casussen oppakken die niet bij hen horen, omdat degene die geacht wordt de regie te voeren niet over de juiste expertise beschikt. Zo zegt een gedragswetenschapper uit een veiligheidsteam: ‘We hadden laatst ook een casus en we zeggen dan: we gaan onderzoek doen, maar eigenlijk hoort deze casus bij jullie [*het sociale wijkteam*]. We hebben de casus wel opgepakt. Ik denk dat de wijkwerker niet de juiste kennis had.’ Ook hier wordt de ander die zich handelingsverlegen voelt of wordt bevonden niet geholpen bij het vervullen van zijn rol. In plaats daarvan wordt de totale casus overgenomen. Anderen zijn nog uitgesprokener als het gaat om de expertise van collega’s in het omgaan met kinderen in crisis. Zo vertelt een pedagogisch medewerker uit een crisisteam:

‘Mijn functie is niet veranderd sinds de transitie. Maar we merken wel dat er heel veel dingen aan het veranderen zijn. Met name de rol van de gemeenten. Dat je te maken hebt met wijkwerkers die, ja heel lullig gezegd, nog geen kaas hebben gegeten van jeugdzorg. Laat staan van crisiswerk.’

De groep die het vermogen van andere professionals in het omgaan met kinderen in crisissituaties wantrouwt, ziet spoedhulp als een specialisme. Ze zien een crisis als een kans die je moet kunnen zien en waar je op in moet springen om te lang aanmodderen met een gezin te voorkomen. Een gedragswetenschapper verbonden aan een crisisteam verwoordt dit als volgt:

‘Spoedhulp is wel echt een specialisme. Ik geloof sowieso meer in specialisme dan in generalisme. Je merkt ook wel van daar zit het verschil in, want we hebben ook oude spoedhulp-mensen die nu als wijkwerker werken. Ja, daar krijgen wij nooit spoedhulpvragen van. Ik bedoel als die een crisis hebben in hun eigen gezin, waar zij dan komen als wijkwerker, dan kunnen zij daarin doorpakken. Maar je hebt ook andere mensen die van de schuldhulpverlening komen. En dan kan het zijn dat iemand al jaren aanmoddert zonder het probleem daadwerkelijk te zien. Dat maakt dan als een kind of een gezin bij spoedhulp komt, dat er zo lang is aangemodderd dat mensen echt hulpverleningsmoe zijn. En dat je dan de reactie binnen spoedhulp krijgt van: hier heb je mijn kind hè, ik hoef er niks meer van te weten. Ik ben er klaar mee. Dan is er te veel gebeurd. Dan is er te lang, te veel opgelopen waardoor mensen niet meer openstaan voor hulp. Je moet die crisis echt als kans pakken. En dat is ook een expertise. Hoe kan je die crisis als kans benutten?’

Wantrouwen ontstaat tot slot in situaties waarin onuitgesproken verwachtingen niet worden waargemaakt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het telefoongesprek tussen twee professionals van een sociaal wijkteam en een expert op het gebied van veiligheid van een andere instantie. Ze bellen met elkaar om een gezin met vijf kinderen te bespreken waarin eerge relateerd geweld dreigt. Moeder vertrouwt de thuissituatie niet langer en is met haar kinderen vertrokken naar een blijf-van-mijn-lijfhuis. Uit dit telefoongesprek blijkt hoe de verschillende professionals bepaalde verwachtingen van elkaar hebben en over en weer ervaren dat

deze verwachtingen niet worden waargemaakt. Zo zouden professionals uit het wijkteam graag zien dat de medewerker van de organisatie gespecialiseerd in de veiligheid van kinderen de regierol op zich neemt bij dit gezin, terwijl zij deze rol bij het wijkteam wil laten.

Wijkwerker 1 ‘Ik wilde weten wat de stappen zijn van dat gezin, wanneer zou het jou uitkomen? Hoe staat het ervoor? Moeder is opgenomen in een ‘blijf-van-mijn-lijfhuis’, in principe moeten ze bij [*naam hulpverleningsinstantie*] doorplaatsing krijgen. En wat moeten wij nu doen?’

Medewerker veiligheid ‘Voor mij is het even niet overzichtelijk. Er lopen allemaal mailtjes door elkaar, maar het is in principe geen casus van ons. Het is een crisissed van [*naam hulpverleningsinstantie*], maar daarvoor had ook al een risicoscreening moeten gebeuren, om daar vervolgens een code te kunnen aanhangen.’

Wijkwerker 1 ‘Wie had die screening dan moeten maken?’

Medewerker veiligheid ‘Ja jullie! Dat hebben wij ook afgesproken, dat is vorige week nog gezegd.’

Wijkwerker 1 ‘Nou daar weten wij niets van en ik werk hier al twee jaar en heb dit nog nooit gezien.’

Wijkwerker 2 ‘Er moet iemand toch de regie pakken?’

Wijkwerker 1 ‘De wijkagent is vrij, wie neemt over, iemand van de politie?’

Wijkwerker 2 ‘De kinderen zijn niet op school, school is niet op de hoogte, wie gaat er hierin nou de regie nemen?’

Medewerker veiligheid ‘In principe jullie als wijkteam, samen met moeder.’

Wijkwerker 1 ‘En hoe dan?’

Medewerker veiligheid ‘Ja, jullie kunnen een afspraak maken met moeder.’

Wijkwerker 1 ‘En wat is jullie rol dan?’

Medewerker veiligheid ‘Wij hebben geen rol. Wat zou je willen dat wij doen dan?’

Wijkwerker 1 ‘Nou ik weet niet hoor, iets met veiligheid of zo, het is toch een veiligheidsvraagstuk?’

Medewerker veiligheid ‘Nou als er onderzoek nodig is, dan komen wij om de hoek kijken, maar het is al duidelijk, er ligt al een plan. Maar ik wil best helpen, het is niet dat ik niks wil doen, ik kan er induiken, maar dan moet ik alles aanhoren en dan denk ik: daar gaat zoveel tijd overheen terwijl jullie alle info al hebben. Ik snap de meerwaarde niet zo.’

Het drietal sluit het telefoongesprek af. De regierol blijft bij de professionals in het wijkteam liggen. Zij moeten iets met moeder ‘samen oppakken’, maar weten niet goed hoe noch welke volgende stap ze samen met het gezin kunnen zetten. Het gesprek zit hen hoog blijkt uit de uitspraak van een van hen na afloop van het telefoongesprek: ‘Hoor je de vijandigheid! Zij praten alleen vanuit systemen, regels, wetten!’

Op elkaar afschuiven

In situaties waarin sprake is van wantrouwen, vanuit onbekendheid met rollen, twijfels over de deskundigheid van de ander of impliciete verwachtingen die in de praktijk niet uitkomen, zien we geen pogingen om dit wantrouwen weg te nemen. In plaats van initiatief te nemen zitten professionals een beetje op elkaar te wachten of proberen ze de regie over een casus op elkaar af te schuiven. Zo ook in bovenstaand fragment waarin een van de wijkwerkers in eerste instantie vraagt wat ze nu moet doen en zelf geen zicht lijkt te hebben op de mogelijke scenario’s met betrekking tot het eigen professionele handelen in deze situatie. Wanneer blijkt dat de wijkwerkers een risicoscreening hadden moeten uitvoeren, verandert het onderwerp van gesprek van ‘wat moeten we doen’ naar ‘wie is verantwoordelijk’. Gesteggel start tussen beide typen professionals over wie al dan niet de regie zou moeten voeren, de wijkwerkers, de medewerker veiligheid van kinderen, de wijkagent of de school. Wanneer uiteindelijk de regierol bij het wijkteam blijft liggen, geven de wijkwerkers wederom aan niet te weten wat te doen, waarop een korte tip van de medewerker veiligheid volgt: een afspraak maken met de moeder. Hoe het nu precies met moeder en haar kinderen gaat of wat er concreet voor hen moet gebeuren in termen van veiligheid, vormt geen onderwerp van gesprek.

We zien ook situaties van wederzijds wantrouwen tussen professionals waarin zij elkaar niet opzoeken om rollen te articuleren of aannames en verwachtingen bij elkaar te checken. Gesprekken over ‘de manier waarop we nu werken vind ik niet constructief’ en ‘hoe zouden we onze werkwijzen op elkaar aan kunnen laten sluiten’ vinden vooralsnog tijdens casuïstiekbesprekingen nauwelijks plaats. Zo blijkt ook uit het volgende fragment waarin professionals uit een wijkteam en een gedragsdeskundige van een specialistische organisatie niet op één lijn zitten

over de werkwijze. Dit leidt tot frustraties bij de gedragsdeskundige, die deze pas uit op het moment dat de wijkwerkers het overleg hebben verlaten.

Gedragsdeskundige ‘Waarom is ze uit huis geplaatst en waar is ze geweest? Ik heb dat nergens gelezen, ik wist niet dat ze uit huis geplaatst is geweest.’

Wijkwerker ‘Waar ze geplaatst is. Dat moeten jullie weten. Dat is via een collega gelopen. Ik ben er niet bij betrokken geweest, toen.’

Gedragsdeskundige ‘Kijk, in dit verslag moet eigenlijk staan: eerdere hulp in de geschiedenis.’

Wijkwerker ‘Dat moeten we allemaal terug gaan zoeken dan. Of via de ouders.’

Gedragsdeskundige ‘Weet je waar ze gezeten heeft?’

Wijkwerker ‘Kunnen we dat dan niet terugvinden?’

Gedragsdeskundige ‘En als een meisje jarenlang uit huis geplaatst is, moet toch iemand de behandelcoördinatie over haar hebben?’

Wijkwerker ‘Nog nooit gehoord.’

Gedragsdeskundige ‘Ik bedoel over het jongste meisje. Er speelt van alles, maar je hebt geen flauw idee wat. Maar ik heb maar een beperkt verslag gehad. Misschien staat er in de papieren dossiers wel veel meer informatie. Maar dat heb ik dus nog niet kunnen lezen omdat ze die niet had meegestuurd.’

Na afloop en vertrek van de wijkwerker reflecteert de gedragsdeskundige op de casus en de bespreking van zojuist.

‘Een chaos, wat een chaos. Deze wijkwerker is vast een hele goede jeugdverpleegkundige. Maar dit soort complexe casussen, daar heeft ze helemaal geen zicht op. En ze voelt het ook volgens mij helemaal niet als haar taak om er wel zicht op te krijgen. Er is geen ideale oplossing. Maar het loopt nu al wel weer twee maanden en de aanvragen verschillen steeds. Ik krijg hele lege en halve aanmeldformulieren. Hoe moet ik hier nou iets van beoordelen?’

Ook hier nemen beide professionals een afwachtende houding aan, geen van beiden neemt de regie. De wijkwerker heeft geen overzicht over de casus, blijkt niet op de hoogte van relevante kwesties uit het verleden rondom de veiligheid van het kind en toont tegelijkertijd niet de intentie om dit zich op korte termijn

eigen te maken. De gedragsdeskundige uit zich geërgerd over het gebrek aan overzicht bij de wijkwerker, het incomplete dossier en neemt evengoed niet het initiatief om overzicht te scheppen. Er kunnen zo geen concrete stappen worden ondernomen ten gunste van het creëren of borgen van de veiligheid van dit kind.

Onvoldoende toegerust

Naast wantrouwen is er nog een belangrijke reden waardoor professionals afgeleid worden van de hoofdzaak: ze voelen zich onvoldoende toegerust op het werken met kinderen die zich in een crisissituatie bevinden. Professionals worden hier handelingsverlegen van en dat resulteert in gevoelens van angst, frustratie, onzekerheid of verlamming van hun professioneel handelen (Feringa, Van der Sanden & Peels, 2015, 2016). Een aantal wijkwerkers zegt dat ze kennis, vaardigheden en ervaring missen in het werken met kinderen in crisis, bijvoorbeeld omdat zij vanuit een hele andere achtergrond bij een wijkteam zijn komen te werken. Sommigen komen bijvoorbeeld vanuit de schulphulpverlening en vinden het moeilijk om ook het kind bespreekbaar te maken: 'Ik kom voor schulden. Zo'n ouder heeft een vraag over financiën of schulden. Wie ben ik dan om te vragen hoe het met de kinderen gaat?' Ook professionals die wel over toereikende kennis, vaardigheden en ervaringen beschikken herkennen dit hiaat bij collega's. Zij geven tevens aan dat hierdoor signalen dat het welzijn van kinderen gevaar loopt of onder spanning staat soms over het hoofd worden gezien. Zo blijkt bijvoorbeeld uit dit teamoverleg op een woongroep voor jongeren.

Pedagogisch medewerker 1 'In de sociale wijkteams zien we vaak dat professionals helemaal geen ervaring hebben met jeugd.'

Pedagogisch medewerker 2 'Er zijn er wel enkelen die specifiek vanuit een jeugdfunctie in het wijkteam zijn gekomen.'

Pedagogisch medewerker 1 'Maar heel veel ook niet. We zien daar vaak onbewust onbekwaam handelen. Zo hadden we laatst een aanmelding vanuit het wijkteam. Wij zagen meteen dit is een jongere met een licht verstandelijk beperking, maar dat hebben zij dan over het hoofd gezien.'

Pedagogisch medewerker 2 'Gewoon omdat ze dat niet kennen, nooit eerder gezien hebben.'

Pedagogisch medewerker 1 ‘Dus die jongere hoorde hier gewoon helemaal niet. En soms blijkt dat ze ook gewoon helemaal niet weten wat wij doen.’

Uit dit fragment blijkt nog iets anders wat we al eerder constateerden: als het wringt tussen verschillende professionals wordt er vooral naar de ander gekeken en maar weinig op de eigen inbreng in de situatie gereflecteerd. De vraag ‘wat kan ik nu doen om deze situatie te verbeteren?’ wordt tijdens dit soort overleggen nauwelijks gesteld.

Tijdens multidisciplinaire casuïstiekbesprekingen geven professionals geregeld aan niet te weten wat ze moeten doen. Daar zijn dergelijke besprekingen dan ook voor bedoeld. Tijdens onderstaande bespreking komt bijvoorbeeld een gezin ter sprake waarvan twee kinderen eerder uit huis zijn geplaatst en waarbij de wijkwerker niet goed weet wat te doen met een kind dat nog thuis woont dat volgens hem moeilijk haar emoties kan reguleren. De professional schat de thuissituatie in als onveilig, heeft het meisje emotieregulatie en mindfulness laten volgen en geeft tijdens dit overleg aan niet goed te weten wat verder te doen.

Wijkwerker 1 ‘Het gaat om een meisje van twaalf dat haar emoties niet kan reguleren. Ze komt uit een gezin met vier kinderen, drie meiden en een jongen. Er zijn verschillende kinderen uit huis geplaatst. En het gaat hier nu om de jongste. Dat meisje zat op basisschool een, maar moest daar van school, want dat ging niet. Toen ging ze naar basisschool twee. Daar ging het goed. Tot nu. Het is een niet leefbaar systeem thuis. Ik heb haar al emotieregulatie laten doen en mindfulness. Dat heeft echt helemaal niks opgeleverd. Het is ook niet een gemotiveerd meisje. Het meisje escaleert ook thuis. Het hele gezin escaleert. De ouders zeiden gisteren nog: “Neem haar maar mee en plaats haar maar het huis uit net als die andere twee.” Het is ook niet veilig. Dat meisje groeit al lang niet gezond op. Het is dat ik het zo erg vind voor dat meisje. Vader heeft ook klappen verkocht. De politie was aan de deur.’

Teamleider ‘Stop, even stoppen. Je verhaal is helder. Wie heeft er verhelderende vragen?’

Het inbrengen van deze vraag van de teamleider leidt tot een gesprek over of dit soort complexe gezinnen thuishoren in een wijkteam. Een van de andere wijkwerkers merkt op: ‘Wij zijn wijkwerkers, dit kunnen wij toch niet?’ Ondanks

het verzoek van de teamleider om verhelderende vragen te stellen, mondt het inbrengen van deze casus – net als in het fragment aan het begin van dit hoofdstuk – niet uit in een duidelijke actie of concreet besluit. In het overleg wordt niet duidelijk of de wijkwerker die de casus heeft ingebracht nu ook weet wat hij binnen en met het gezin kan doen.

Professionals voelen zich niet alleen geregeld handelingsverlegen in relatie tot het werken met kinderen in onveilige situaties, ze worstelen ook met het concreet invulling geven aan doelstellingen als het versterken van eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid. Deze concepten zijn op het eerste gezicht helder en niemand zal er tegen zijn. Maar hoe geef je er precies vorm aan in de praktijk? Wat betekent normaliseren voor het professionele handelen? Hoe doe je dat en waar trek je precies een grens? Wat is nog normaal in een situatie waar sprake is van een crisis? Veel professionals lopen rond met dergelijke vragen vanuit de wens iets goeds voor de ander te doen terwijl niet per se duidelijk is wat ‘goed’ is. Een professional uit een wijkteam vertelt hoe het normaliseren voor haar een zoektocht is. Zij denkt dat normaliseren ‘niets doen’ betekent, maar weet niet zeker of niets doen wel altijd een goede keuze is.

‘Ja, en dat je denkt: ik moet alles normaliseren, dat is het echt. Je moet alles normaliseren, je moet alles terugleggen bij waar het hoort, en dat je niet goed meer in kunt schatten van moet ik nou opschalen of moet ik nou afschalen. Ik weet het eigenlijk niet meer zo goed. Dat we minder moeten problematiseren, dat vind ik ook wel. Maar als je alles blijft weg normaliseren, dan denk ik dat je ook gewoon dingen over het hoofd gaat zien. Ik bedoel, ik ben heel erg van het normaliseren hoor, maar dat is ook wel een beetje wat daarbij hoort, dat je de deur dichttrekt en dat je dan denkt: ok, doe. En je weet het eigenlijk niet.’

Deze professional raakt in de war omdat ze het idee heeft dat ze te allen tijde moet normaliseren. Het is natuurlijk maar de vraag of deze aanname klopt. Het niet checken van aannames over of samen reflecteren op de concrete invulling van dit soort grote doelstellingen zien we vaker in de praktijk terugkomen.

Wel iets doen zonder te weten waarom is overigens evengoed niet altijd wenselijk. Soms is het namelijk kiezen uit twee slechte alternatieven. Ingrijpen is niet in elke situatie beter. Expertise en ervaring met het werken met kinderen in crisis

is in zulke situaties wenselijk. En als je hier zelf niet over beschikt is het raadzaam anderen te consulteren, vertelt deze professional van een specialistenteam.

‘Dus jij als persoon denkt misschien: het is wel heel heftig geweest. Die vader heeft zijn kind geslagen. Ja, dat kind kan niet meer thuis wonen. Nou, dan ga ik maar uit huis plaatsen. Maar als je heel veel achtergrond hebt binnen de jeugdzorg dan weet je ook dat een uithuisplaatsing, dat kan veel schadelijker zijn. Ik zeg niet dat het slaan van een kind goed is, maar uit huis plaatsen kan heel schadelijk zijn. Voor zo’n wijkwerker zou het goed zijn dat je dan goed gaat overleggen voordat je vanuit je eigen persoon handelt en denkt: hé, dat kind moet uit huis.’

Focus weer op kind

Multidisciplinair en domeinoverstijgend samenwerken zou moeten bijdragen aan het realiseren van een integrale aanpak van problemen van kinderen, jongeren en gezinnen en eerder passende zorg op maat moeten opleveren. In de praktijk zien we echter dat tijdens multidisciplinaire casuïstiekbesprekingen het kind juist naar de achtergrond verschuift. Zulke besprekingen gaan vooral over onduidelijkheden over wie welke rollen, taken en verantwoordelijkheden vervult, aannames ten aanzien van het al dan niet bekwaam zijn van anderen in het werken met kinderen in crisis en impliciete verwachtingen die in de praktijk niet uitkomen. We zien en horen een interne focus tijdens deze overleggen en geen initiatief tot het wegnemen van deze obstakels. Tegelijkertijd is het sociaal domein volop in beweging, wat op tal van gebieden een nieuwe dynamiek met zich meebrengt. Het valt niet mee om te moeten werken in een dynamische context waarin niet alleen de spelers maar ook het spel is veranderd. Gemeenten zijn nu verantwoordelijk voor een groot deel van de jeugdzorg en in het professioneel handelen moet een ideologische omslag plaatsvinden. De overheid zet een stap terug en vraagt om actieve burgers die zelf zorg dragen voor hun eigen welzijn en het welzijn van anderen. Professionals zorgen niet langer ‘voor’ de burger, maar zorgen ‘dat’ de burger zoveel mogelijk voor zichzelf kan zorgen. Daarnaast moeten verschillende organisaties bezuinigen. Het is knap lastig om aan te geven dat je iets nog niet kan, weet of durft als je niet zeker bent van je baan en je ook niet altijd houvast vindt bij collega’s en collega-instellingen. Het

gedroomde domeinoverstijgende en multidisciplinaire samenwerken komt dan ook vooralsnog niet van de grond.

Transformeren kost veel tijd en het is niet terecht om te verwachten dat er nu optimaal samengewerkt wordt, zeker omdat de sector nog steeds in beweging is. Ondertussen kunnen we wel al leren van de in dit hoofdstuk beschreven observaties en interviews. Om te beginnen kunnen we ons in het sociaal domein allemaal de vraag stellen: wat kan ik nu zelf doen om de ervaren problemen zoals rolverwarring, handelingsverlegenheid en wantrouwen weg te nemen? En daar vervolgens naar handelen. Elkaar opzoeken bij onduidelijkheden, aannames checken bij de persoon in kwestie, verwachtingen uitspreken, open zijn over eigen kunnen en elkaar helpen als iemand iets niet volledig zelf kan, zijn daar voorbeelden van. Ook nu het sociaal domein wordt gekenmerkt door ‘verandering als nieuwe constante’ en bezuinigingen voor veel onzekerheden zorgen. Vertrouwen ontstaat namelijk alleen wanneer je samen positieve ervaringen met elkaar opbouwt. Daarin is het elkaar opzoeken en het gesprek aangaan over de ervaren strubbelingen een eerste stap.

Dit verhaal gaat ook over de hogeschool. Wij moeten ons herbezinnen op de vraag of wij onze studenten Social Work voldoende toerusten op het werk. Daarnaast blijkt uit ons onderzoek het belang van samenwerken, terwijl het onderwijs de laatste jaren juist verder is geïndividualiseerd. Hogescholen moeten op zoek naar nieuwe manieren om kennis, vaardigheden maar vooral de juiste beroepshouding aan te bieden zodat studenten ook kritisch en creatief leren denken. Het creëren van situaties waarin toekomstige professionals met een drijfveer om anderen te helpen, dienstbaar en bescheiden leren zijn in het ondersteunen van de ander bij het realiseren van diens wensen en doelen in het leven. Ondersteuning van professionals vanuit het management van organisaties voor jeugdhulp is daarbij onontbeerlijk. Organisaties zouden in het licht van ‘een leven lang leren’ naast collectieve scholing ook op maat ondersteuning moeten bieden in relatie tot individuele leervragen van hun professionals. Daarnaast is het van groot belang dat managers de professionals laten merken achter hen te staan, bijvoorbeeld door hen rugdekking te geven als ze op gegronde redenen buiten de kaders moeten treden of door ruimte voor innovatief handelen te creëren. Tot slot schuilt in dit onderzoek een opdracht voor gemeenten, namelijk handelen vanuit het bewustzijn dat een actieve burger ook vraagt om een actieve overheid. Want

zoals Tonkens zegt: ‘De meeste burgers gaan niet spontaan voor elkaar zorgen en elkaar helpen als de overheid zich terugtrekt’ (2014, p. 2).

Kortom, we staan met zijn allen – onderwijs, organisaties, gemeenten – voor een grote uitdaging, namelijk het samen reflecteren op en leren van ervaringen uit de praktijk. Dit onderzoek leert ons voor de korte termijn: ‘nodig het kind en de ouder uit aan tafel’ tijdens multidisciplinaire casuïstiekbesprekingen. Als dit fysiek niet mogelijk is, wijs dan bijvoorbeeld iemand aan die verantwoordelijk is voor het bewaken van de focus op het kind tijdens het gesprek. Op langere termijn biedt het samen leren in de praktijk uitkomst. Beroepsleerplaatsen waarin onderwijs, organisaties voor jeugdhulp, gemeenten en burgers met elkaar leren. Waar we elkaar kritisch bevragen over onze werkwijzen en de wijze waarop deze bijdragen aan het welzijn van het kind, met als doel een ondersteuning bieden die aansluit op de noden van het kind en het gezin.

INTERMEZZO II

‘Ik snap nog steeds niet waarom niemand iets deed’*Zwijg niet bij een vermoeden van mishandeling of misbruik van kinderen*

JAN VAN DAM

In een kroeg praten over mishandeling en misbruik van kinderen, er zijn logischere combinaties te verzinnen. Maar Lisa, Kim en Linda vinden het fijn om tussen onbestemde muziek en het geraas van koffieapparaten hun relaas te doen. ‘De omgeving zorgt voor een beetje lichtheid’, zeggen ze breed lachend. Er hoeven nog net geen lootjes te worden getrokken om te bepalen wie er begint. Uiteindelijk biedt Lisa aan om als eerste haar verhaal te doen.

Lisa: ‘Ik was ongeveer tien jaar oud toen het misbruik begon’

Lisa (23), geboren en getogen in België, komt uit een streng christelijk gezin. Haar ouders waren nog heel jong toen ze kinderen kregen en mede door hun geloofsopvattingen ‘pakten ze de opvoeding niet heel handig aan’, zegt Lisa. ‘Seks bijvoorbeeld was een groot taboe, daar werd niet over gesproken, laat staan dat mijn broer en ik erover werden voorgelicht. Mijn oudere broer – anderhalf jaar ouder dan ik – liep daardoor vast in zijn ontluikende seksualiteit.

Nadat hij door mijn ouders was gestraft toen hij op zijn twaalfde wat experimenteerde met een leeftijdsgenootje van zijn klas, nam hij gefrustreerd zijn toevlucht tot mij – zijn jongere zusje – om seksueel zijn weg te vinden. Ik was ongeveer tien jaar oud toen het misbruik begon. Ik voelde wel aan dat het niet klopte wat hij deed, maar durfde mijn ouders er niet over te vertellen. Jaren later – ik was inmiddels vijftien – leerde ik door een online spel andere mensen kennen. Toen ik hen beetje bij beetje mijn verhaal vertelde, spoorden ze me aan om hulp in te roepen. Ik wendde me daarop tot mijn mentor op school en die heeft mij geadviseerd om mijn ouders in te lichten.’

Ver weg opnieuw begonnen

'Mijn moeder zei, nadat ze mijn verhaal had aangehoord, dat ze al een vermoeden had dat er iets aan de hand was. Dat was niet heel fijn. Vanaf het moment dat mijn ouders ervan wisten, stopte het misbruik, maar de gevolgen lieten zich toen pas gevoelen. Ik werd steeds depressiever en heb me uiteindelijk tot de hulpverlening gewend. Die heeft snel crisisopvang voor me geregeld. Maar dat was slechts voor zes weken. Daarna heb ik tijdelijk bij mijn mentor thuis gewoond.

Ik was toen al zeventien en mijn voogd bij de jeugdzorg zat met de handen in zijn haar. Wat moest hij in vredesnaam aan met die "oudere jongere"? Pleeggezinnen willen nu eenmaal geen zeventienjarigen in huis. Lichtelijk wanhopig heb ik mijn tante in Nederland een mailtje gestuurd. Die antwoordde dat ik bij haar terecht kon. Haar aanbod heb ik met beide handen aangenomen. Door haar kreeg ik de kans om driehonderd kilometer verderop opnieuw te beginnen. Verhuizen was het beste besluit dat ik ooit genomen had. De letterlijke ruimte, tussen mijn oude en nieuwe thuis, heeft me zeker geholpen om mijn ervaringen redelijk snel te verwerken.'

Vertrouwen en aandacht

'Wat me ook geholpen heeft, is dat mijn tante me onvoorwaardelijk geloofde. Dat was bij hulpverleners met wie ik te maken kreeg, niet altijd het geval. Ik was een keer het land uitgegaan en toen belde de voogd van de jeugdzorg me op met het bevel om nú terug te komen. En waarom? Omdat ik geen toestemming zou hebben gevraagd. Terwijl ik een week voor mijn vertrek had gemeld dat ik van plan was naar het buitenland te gaan. Hij weigerde me echter te geloven. Dat veranderde pas toen een begeleider van het opvangcentrum waar ik verbleef, bevestigde dat ik wel degelijk om toestemming had gevraagd.' Een goede hulpverlener moet zijn cliënt niet alleen vertrouwen, maar ook tijd voor haar hebben, vindt Lisa. 'Ik snap dat sommige hulpverleners zich strikt aan de regels en protocollen houden en afstand bewaren – dat is hen tenslotte ingepeperd op de opleiding – maar dat is niet wat een cliënt nodig heeft. Ik vraag mijn hulpverlener niet om rijtjes af te lopen en hokjes af te vinken, maar om menselijkheid en aandacht.'

Lisa – ze praat zo nu en dan met een coach voor hulp en advies – doet er van alles aan om te voorkomen dat haar nare ervaringen te zeer een stempel drukken op haar toekomst. Ze studeert criminologie en wil na haar studie een interessante baan vinden en carrière maken. Of zoals ze zelf zegt: ‘Mijn jeugd is naar de Filistijnen geholpen, maar de toekomst is aan mij.’

Kim: ‘... het ontaardde uiteindelijk in aanranding en verkrachting’

‘En nu wil je mijn verhaal zeker horen?’, vraagt Kim (33). ‘Nou, om kort te zijn, ik ben in mijn jeugd ook misbruikt.’ Zich richtend tot Lisa en Linda: ‘Zullen we een high five doen?’ Hun lach is aanstekelijk, zonder cynische ondertoon. Nadat de ober de bestelde koffie en frisdrank op tafel heeft gezet, vertelt Kim dat ze is opgegroeid in een gezin van drie kinderen in Noord-Limburg. Vanwege psychische problemen voelde moeder niet altijd goed aan wat haar kinderen nodig hadden. ‘Vooral bij mijn zusje niet. Die heeft een handicap en veel zorg nodig. Omdat mijn moeder haar die niet kon geven, zag ik het als mijn verantwoordelijkheid om voor mijn zusje te zorgen. Doordat ik altijd met haar bezig was, had ik echter geen enkele ruimte om te bedenken wat ik zelf nodig had. Op school liep het daardoor niet goed. Soms voelde een juffrouw of meester aan wat ik nodig had, en die liet mij dan, na schooltijd, de klas schoonmaken. Ik was daar super blij mee, want dan voelde ik me gezien. Bovendien hoefde ik thuis niet zo lang op mijn moeder te wachten.’

Niet boos, wel teleurgesteld

Kim is niet boos op haar moeder – ‘ze probeerde het echt wel, maar kon het gewoon niet’, maar wel diep teleurgesteld in haar vader. ‘Hij had ons moeten beschermen, maar hij vertrok toen ik dertien jaar oud was. Voor mijn moeder kwam zijn vertrek volkomen onverwacht, waardoor ze helemaal doordraaide. Tegen ons zei ze vaak: “Wat jullie vader deed, kan ik ook doen: weggaan.” Elke keer dat ze daarmee dreigde, dacht ik meteen na over hoe ik de huur dan zou kunnen opbrengen.’ Getriggerd door het vertrek van haar echtgenoot, wilde Kims moeder niet langer in het dorp, waar iedereen elkaar kent, blijven wonen. Ze verhuisde met haar kinderen naar Utrecht. De overgang van een klein dorp

naar een grote stad ervoer Kim als een grote schok. 'Al die flats en winkels. In heel korte tijd heb ik al mijn spaargeld "opgewinkeld".'

Buurman slaat prooi

En ineens was daar toen de buurman. 'Mijn broertje vond het leuk om zijn hond uit te laten en dat bood deze zestiger een ingang om bij ons thuis te komen. Daar zag hij een instabiele vrouw met drie kinderen. Vanaf het begin begroette hij mij overdreven enthousiast, en het ontaardde uiteindelijk in aanranding en verkrachting. De eerste keer was op een kinderboerderij, 's avonds laat. Er ging een deur dicht en ik kon helemaal niets meer. Het is zelfs nu nog zo frustrerend dat ik er toen onbeweeglijk als een pop bij bleef liggen. Wat ik gek vind, ook na al die tijd, is dat de burens twee jaar lang zagen dat een jong meisje met een veel oudere man over straat liep en er helemaal niets over zeiden. Dat is toch raar. Of de keer dat de buurman mij 's avonds in een bos verkrachtte. Ik herinner me dat een boswachter toen op het raam tikte van de auto waarin we zaten, maar dat hij, hoewel hij gezien moet hebben dat er iets niet in de haak was, geen enkele actie ondernam.'

Vallen en weer opstaan

Aan het misbruik door de buurman kwam een eind toen het gezin naar een andere buurt verhuisde. 'Daardoor verloor de buurman de controle over ons leven. Via mijn moeder heeft hij ettelijke pogingen gedaan om het contact te vernieuwen, maar zonder succes. Toen ik me eenmaal veilig waande, stortte ik helemaal in. Trok ik de haren uit mijn hoofd, schreeuwde ik de wereld bij elkaar en sneed ik mezelf. Ik heb heel lang therapie gevolgd, en het duurde een behoorlijke poos voordat ik weer op straat durfde.'

Toen ze weer enigszins normaal kon functioneren, is Kim een opleiding sociaal pedagogisch werk gaan doen. 'Ik heb altijd met gehandicapte kinderen willen werken, dacht ik, maar op gegeven moment realiseerde ik me dat ik helemaal geen zin had om altijd maar luiers te verschonen en kwijl van gezichten te vegen. Ik wil natuurlijk altijd voor mijn zusje zorgen want die is en blijft de liefste van de hele wereld, maar niet voor anderen.' Ook met haar studie

pedagogiek liep Kim vast. ‘Bij een module over kindermishandeling werd het zwart voor mijn ogen, en besepte ik dat mijn situatie weliswaar gestabiliseerd was, maar dat ik de trauma’s nog lang niet verwerkt had. Tot overmaat van ramp liep mijn relatie stuk en voelde ik hoe bang ik eigenlijk was om alleen te zijn. Ik heb sindsdien keihard moeten werken om te komen tot waar ik nu ben. Om grenzen te respecteren, om lief te zijn voor mezelf en vooral om mezelf niet de schuld te geven wanneer dingen niet goed gaan. Dat hoeft namelijk niet per se aan mij te liggen.’

Nooit meer zwijgen

‘Terugkijkend, vind ik dat ik als kind een wijs iemand heb gemist, iemand die kon uitleggen waarom mijn zusje zoveel zorg nodig had en waarom mijn moeder zich gedroeg als ze deed. Iemand die mij had kunnen helpen de wereld te begrijpen en liefde en bescherming had gegeven. Tegen de mensen die me later vertelden dat ze wel vermoedden dat er iets aan de hand was, zou ik willen zeggen: weten jullie wat die woorden betekenen? Het feit dat niemand ingreep is voor mij erger dan al die nare momenten bij elkaar. Maar wat zij hebben laten gebeuren, zal ik altijd proberen te voorkomen. Ik stap overal op af, zelfs al levert dat af en toe ingewikkelde situaties op. Dat is misschien ook niet goed, maar alles beter dan je mond te houden als je vermoedt dat er iets mis is.’

Linda: ‘Ik vind dat ze bij mijn vader had moeten weggaan’

Ook Linda (26) is nog steeds verbaasd – of is het verbijsterd – over het zwijgen van mensen uit haar omgeving die een sterk vermoeden hadden dat zij werd misbruikt. De ouders van Linda waren jong – 21 jaar – toen ze haar kregen en leefden in tamelijk armoedige omstandigheden. Of zoals Linda het beeldend omschrijft: ‘Ze hadden bepaald geen potloden om aan de kleurwedstrijd mee te doen. De situatie veranderde toen mijn vader samen met een compagnon een bedrijf in o6-lijnen opzette. Ineens was er veel geld en gingen we, mijn vader, moeder, mijn twee jaar jongere zusje en ik, vaak op dure vakanties.’

Gevlucht en misbruikt

Even plotseling als het geld er was, verdween het weer. Wat niet veranderde was dat vader moeder regelmatig sloeg en ten slotte ook zijn dochters mishandelde. 'Naast pijn, voelde ik voortdurend angst. Bang dat ik iets verkeerd zou doen en mijn vader reden zou zien om ons te slaan. En dan heb ik het niet over een tikje, vooral mijn moeder sloeg hij vaak tot bloedens toe. Als ze dan weer eens bont en blauw geslagen was, belde ze haar ouders of zij en de kinderen niet een paar dagen konden blijven logeren. En vervolgens zat opa met zijn handen in mijn broek. Hij heeft me zes jaar – van mijn derde tot mijn negende – wekelijks misbruikt. Het stopte pas nadat ik mijn moeder erover had verteld. Ze bleef heel rustig, mijn vader was weg, en zei: "Ga maar naar boven, ik regel het wel." En daar bleef het bij, althans voor zover ik toen wist.'

Op zoek naar waarheid

Om erachter te komen, wat er werkelijk gebeurde nadat zij haar moeder in vertrouwen had genomen, heeft Linda zes jaar geleden voor haar studie media en entertainment management aan de hogeschool Inholland een documentaire gemaakt: 'Mama, ik moet je iets vertellen'.³³ In die film praat Linda met haar ouders, zusje, oma en andere familieleden over wat voor man haar opa was en wat er is gebeurd nadat ze over zijn handtastelijkheden vertelde. 'Ik ben er onder meer achter gekomen dat mijn moeder, nadat ik haar over opa had verteld, haar lievelingsbroer heeft gebeld. En die heeft opa luid en duidelijk gezegd dat hij mij en mijn zusje nooit meer zou zien en dat hij met hem te maken zou krijgen als er ooit nog eens zoiets zou gebeuren. Ik heb opa, op een toevallige keer na, sindsdien nooit meer gezien.'

Bij het maken van haar documentaire is Linda te weten gekomen dat minstens twee mensen wisten van het misbruik, maar het op zijn beloop hebben gelaten. En dit terwijl Linda's opa op jongere leeftijd al eens had vastgezet voor kindermisbruik. Bovendien had een van haar nichtjes, de dochter van de zus van haar moeder, een jaar voordien ook al over hem geklaagd. 'Maar mijn nichtje werd niet geloofd. Dat vind ik al moeilijk te accepteren, maar wat ik echt onbegrijpelijk vind, is dat een andere broer van mijn moeder zijn kinderen nadat ik mijn verhaal had verteld nog steeds naar opa en oma bleef sturen.'

Onverstandig besluit

Nadat het misbruik door opa bekend was gemaakt, heeft Linda een paar sessie bij een kinderpsycholoog gehad, maar daar is nooit een vervolg op gekomen. 'Eerlijk gezegd weet ik niet waarom dat stopte. Waarschijnlijk heb ik er zelf weinig zin in gehad. Wat ik me van die sessies namelijk kan herinneren, is dat ik met diertjes moest spelen over wat opa met mij had gedaan, de volgende sessie zou ik moeten gaan praten over details en daar had ik bijzonder weinig zin in. Ik hoefde dan ook niet meer te gaan. Het besluit om niet met de sessies door te gaan, is achteraf overigens niet verstandig geweest.'

Een paar jaar geleden raakte Linda steeds depressiever, op gegeven moment wilde ze niet meer verder leven. 'Eenmaal weer in therapie werd me steeds duidelijker dat ik behalve het misbruik door opa ook de mishandeling door mijn vader systematisch probeerde weg te drukken. Met weinig succes. Het gaat nu een stuk beter met me – ik heb geen nachtmerries of herbelevingen meer – maar ik kan nog steeds niet met stress omgaan. Er zijn overigens nog genoeg trauma's over waar ik wat mee moet', zegt Linda met een stem die opgewekt klinkt maar tegelijkertijd verdrietig is.

Niet boos

'Door over mijn ervaringen te vertellen – en dat is niet altijd even gemakkelijk – hoop ik mensen ertoe aan te zetten om bij een vermoeden van mishandeling of misbruik actie te ondernemen. Bij ons thuis is de politie vaak aan de deur geweest, maar zelfs de aanblik van een vrouw met een bloedende hoofdwond en twee huilende kinderen heeft er toen niet toe geleid dat de hulpverlening in werd geschakeld. Ook de keren dat ik op de basisschool vertelde over wat er thuis aan de hand was, deed geen alarmbellen rinkelen. Een van de leraressen van toen heeft me na het zien van de documentaire opgebeld en me bezworen dat ze bij mij nooit signalen had opgevangen van mishandeling en misbruik. Ik neem niemand iets kwalijk, maar ik snap nog steeds niet waarom niemand iets deed.'

Linda is evenmin boos op haar moeder. Ze vindt wel dat zij zichzelf en haar kinderen beter voor het geweld had moeten beschermen. 'Ik vind dat ze bij mijn vader had moeten weggaan. Aan de andere kant begrijp ik wel dat ze dat niet heeft

gedaan, ze was doodsbang voor hem. Ik denk dat ze echt niet heeft geweten dat opa mij misbruikte, maar dat oma, die hem nota bene betrapte met zijn hand in mijn broek, niets heeft gedaan, vind ik wel erg. Maar ja, het is zo'n lieve vrouw, ik kan gewoon niet boos op haar blijven. Ik vind het zelfs moeilijk om boos te blijven op mijn vader, soms vind ik hem gewoon zielig.' Onlangs vroeg iemand Linda welke hulp toentertijd een uitweg had kunnen bieden, vooropgesteld dat die überhaupt was aangeboden. Ze antwoordde dat haar zusje en zij iemand nodig gehad hadden die hun moeder ervan had kunnen overtuigen om weg bij haar man te gaan.

.....

KADER 6 | MEER DAN SLACHTOFFER ALLEEN

Team Kim³⁴ geeft workshops over kindermishandeling en seksueel misbruik aan professionals, politie, artsen, GGD en leerkrachten. Team Kim, vernoemd naar de initiatiefnemer Kim van Laar, de Kim in dit hoofdstuk, komt voort uit het project: 'Kindermishandeling? Praten Helpt', waarmee twee jaar lang via persoonlijke verhalen aandacht werd gevraagd voor kindermishandeling en seksueel misbruik. Over dit project is een documentaire gemaakt – 'Onze stem, onze kracht' – onder regie van Ingeborg Brunt. Met deze film, die op 9 februari 2017 zijn première beleefde in het stadhuis van Amsterdam, maakt Team Kim een rondgang door Nederland.

De teamleden verzetten zich tegen het gangbare beeld dat mishandelde en misbruikte kinderen zielig zijn. Kim van Laar zegt daarover: 'We willen laten zien dat wij heel krachtig zijn, ondanks de nare ervaringen in onze jeugd. Als je ons alleen ziet of hoort als slachtoffers van misbruik of mishandeling, en niet als de krachtdadige mensen die met energie, humor en zelf ontwikkelde mechanismen hun leven weer op rails hebben gezet, dan zie je slechts de helft van wie wij werkelijk zijn. Als we niet sterk zouden zijn, waren we toch al lang aan onze trauma's ten onder gegaan.'

Het team beijvert zich ook voor een professionele en menselijke hulpverlening. Van Laar: 'En dat betekent dat hulpverleners protocollen los moeten durven laten. Ik heb iemand tegenover me gehad die haar gezicht achter een blaadje met vragen verborg die zij eigenlijk niet durfde te stellen. Zij durfde me gewoon niet aan te kijken toen zij vroeg hoe vaak ik verkracht was. Ik kan je verzekeren: een hulpverlener die geen vragen durft te stellen en zich achter blaadjes of protocollen verbergt, boezemt weinig vertrouwen in.'

.....

Deel III

Wat werkt waar?

8 |

Wat wil je zelf?*Ouders met een lichte verstandelijke beperking motiveren om hulp te vragen*

NOUD FRIELINK, CARLO SCHUENGEL & PETRI EMBREGTS

Mensen met een lichte verstandelijke beperking krijgen even vaak kinderen als mensen zonder beperkingen. Opvoeden gaat bij hen vaker gepaard met meer risico's, zoals financiële problemen, kleine ondersteuningsnetwerken en gezondheidsproblemen (Schuengel, Kef, Hodes & Meppelder, 2017). Een lage opleiding, zoals dikwijls het geval is bij mensen met een lichte verstandelijke beperking, hangt samen met een verhoogde kans op kindermishandeling (Euser, Van IJzendoorn, Prinzie & Bakermans-Kranenburg, 2010). Veelvuldiger dan bij ouders zonder beperkingen gaat het daarbij om verwaarlozing. In veel gevallen zullen ouders met een lichte verstandelijke beperking daarom hulp nodig hebben bij het opvoeden van hun kinderen. Hun bereidheid om hulp en ondersteuning te vragen en die te accepteren is bepalend voor de veerkracht van het gezin (Willems, De Vries, Isarin & Reinders, 2007). Zonder hulp redden ze het dikwijls niet. De 'motivatie voor hulp' is op de eerste plaats afhankelijk van de relatie die ouders met een lichte verstandelijke beperking hebben met de professional (Meppelder, Hodes, Kef & Schuengel, 2014). Ouders met een goede relatie met een professional zoeken deze sneller op voor steun. Het blijkt echter niet altijd eenvoudig te zijn om hulp en ondersteuning daadwerkelijk te vragen. Professionals in de jeugdhulp geven aan dat ouders met een lichte verstandelijke beperking vaak weerstand bieden of niet meewerken met de hulpverlening (McConnell, Llewellyn & Ferronato, 2006). De ouders op hun beurt ervaren de hulpverlening niet altijd als helpend (Pixa-Kettner, 1998).

Deze verschillende percepties komen ook naar voren in de recente review van Koolen, Van Oorsouw en Embregts (2017). Volgens hen vinden ouders met een lichte verstandelijke beperking het belangrijk dat professionals hen als ouders zien, zonder daarbij te kijken naar het label 'verstandelijke beperking'. Professionals

moeten vertrouwen stellen in hun mogelijkheden, met een open mind naar hen luisteren, aardig, behulpzaam en begripvol zijn en geen neerbuigende houding aannemen. Professionals zien het daarentegen als hun taak om ouders met een lichte verstandelijke beperking te helpen om zich bewust te worden van hun eigen beperkingen. Zij hebben soms vooroordelen over de opvoedcapaciteiten van deze ouders en vragen zich af of ze wel voldoende verantwoordelijkheidsgevoel hebben voor de veiligheid van hun kind (Koolen et al., 2017). Ouders met een lichte verstandelijke beperking krijgen dus niet altijd de begeleiding en ondersteuning die voor hun kinderen het beste is. Een betere afstemming zou ertoe kunnen leiden dat ze eerder steun vragen en accepteren. Het inzetten van motiverende gespreksvoering kan de aansluiting verbeteren. Wat behelst deze techniek en hoe kan die in dit geval helpen?

Motiverende gespreksvoering

Motiverende gespreksvoering is een cliëntgerichte en tegelijkertijd directieve vorm van begeleiding waarbij de professional het gesprek stuurt op basis van wat de cliënt vertelt (Miller & Rollnick, 2012). Het doel ervan is om de ambivalentie ten aanzien van bepaald gedrag te verkennen en te verminderen. Met andere woorden, als de cliënt nog niet goed weet wat hij wil – bijvoorbeeld: wil ik gebruikmaken van professionele ondersteuning bij de opvoeding van mijn kinderen? –, dan kan de professional helpen om hier meer duidelijkheid in te verkrijgen. De cliënt kan zich vervolgens ook in gaan zetten voor de gemaakte keuze. Met motiverende gespreksvoering kan een professional een goede werkrelatie opbouwen met ouders, vanuit een open en niet-veroordelende houding zonder daarbij complexe onderwerpen, zoals de noodzaak voor hulp en ondersteuning bij het opvoeden van hun kinderen, te mijden.

Binnen motiverende gespreksvoering zijn niet de doelstellingen van de professional het uitgangspunt ('ik vind dat ouders dit en dit moeten doen omdat ik denk dat dit het beste is voor hun kind'), maar veeleer de bereidheid, de beweegredenen en de eigen verantwoordelijkheden van de cliënt. De professional maakt daarbij gebruik van vier basisprincipes (Miller & Rollnick, 2012): begrip tonen, verschillen tussen huidig en gewenst gedrag bespreken, meegaan met weerstand en ondersteunen van persoonlijke effectiviteit ofwel geloof hebben in eigen kunnen. Om met ouders in gesprek te gaan, kan de professional vanuit deze basisprincipes vijf gesprekstechnieken gebruiken:

- a) **Vragen stellen.** De professional laat de ouders hun verhaal in hun eigen woorden vertellen, zonder daarbij sturend te zijn. De professional kan bijvoorbeeld vragen: ‘Hoe ziet u de toekomst voor zich?’ of ‘Wat verwacht u van mij?’.
- b) **Reflectief luisteren.** De professional benoemt wat hij denkt dat de ouders bedoelen of non-verbaal uitdrukken, met als doel hen te laten reflecteren op wat zij zelf hebben gezegd of non-verbaal uitdrukten. Als een ouder bijvoorbeeld zegt: ‘Mijn ouders vinden dat ik hulp moet zoeken bij de opvoeding van mijn kind’, dan zou een reflectie van de professional kunnen zijn: ‘U bent hier omdat dat moet van uw ouders’.
- c) **Bevestigen.** De professional laat aan de ouders merken dat hij hun sterke kanten ziet en benadrukt deze. De professional kan de ouders bijvoorbeeld begrip en waardering tonen, of een compliment geven: ‘Wat goed dat u er bent, dat is vast niet makkelijk geweest’.
- d) **Samenvatten.** De professional noemt kort de belangrijkste aspecten uit het gesprek. De professional kan ook aan de ouders vragen of zij dit willen doen, zodat de professional kan zien wat voor hen de belangrijkste aspecten uit het gesprek waren.
- e) **Verandertaal uitlokken.** De professional laat ouders zelf met argumenten komen voor verandering. Op die manier formuleren ouders zelf redenen om gebruik te maken van jeugdhulp bij het opvoeden van hun kinderen. De professional bekrachtigt vervolgens de uitspraken die betrekking hebben op de bereidheid om te veranderen en het geloof in eigen kunnen. Ook uitspraken die betrekking hebben op bezorgdheid over de huidige situatie of de toekomst als er geen gebruik gemaakt zou worden van jeugdhulp, worden bekrachtigd. Zo kan de professional vragen: ‘Wat zijn nadelen van de huidige situatie?’ of ‘Wat zijn voordelen van de gewenste situatie?’.

Motiverende gespreksvoering doet een beroep op redeneren en taal. Om die reden wordt soms verondersteld dat deze methode niet in te zetten is bij mensen met een lichte verstandelijke beperking (onder andere Lundahl & Burke, 2009). Andere onderzoekers vinden dat dat wel kan, met een aantal aanpassingen (McLaughlin, Taggart, Quinn & Milligan, 2007). Wij bevelen op basis van interviews met mensen met een lichte verstandelijke beperking enkele aanpassingen aan

(Frielink & Embregts, 2013). Allereerst is het belangrijk om rekening te houden met de verwerkingstijd van mensen met een lichte verstandelijke beperking. Geef bijvoorbeeld duidelijk aan dat ze hun tijd kunnen nemen voor het formuleren van het antwoord en stel telkens één vraag per keer. Ten tweede is het belangrijk om af te stemmen op het taalniveau van mensen met een lichte verstandelijke beperking. Gebruik bijvoorbeeld specifieke, concrete, korte en eenvoudige zinnen en stel gerichte vragen. Ten slotte dienen professionals er rekening mee te houden dat mensen met een lichte verstandelijke beperking vaker geneigd zijn om vragen instemmend te beantwoorden. Ook al proberen zij zelf die indruk te vermijden (Lindsay, 2009), mensen met een lichte verstandelijke beperking begrijpen niet altijd wat er gezegd wordt (Tuffrey-Wijne & McEnhill, 2008). Het is belangrijk dat professionals herkennen wanneer een instemmend antwoord niet authentiek en gemeend is, en dus een sociaal wenselijk antwoord is. Immers, ingaan op en bekrachtigen van sociaal wenselijke antwoorden – waar de ouders dus niet zelf achter staan – dragen niet bij aan het versterken van hun werkelijke motieven.

Autonome en gecontroleerde motivatie

Wat maakt motiverende gespreksvoering nu effectief? Daarvoor bezien we de methode vanuit de zelf-determinatietheorie van Deci & Ryan (2002; Ryan & Deci, 2000), die daarin drie psychologische basisbehoeften centraal stellen: autonomie, verbondenheid en competentie. De behoefte aan autonomie heeft betrekking op de mate waarin iemand het gevoel heeft psychologisch vrij te kunnen handelen en eigen beslissingen te kunnen nemen. De behoefte aan verbondenheid verwijst naar het verlangen om relaties op te bouwen met anderen, verzorgd te worden door anderen en om zelf ook voor anderen te zorgen. De behoefte aan competentie heeft ten slotte betrekking op de mate waarin iemand zich bekwaam voelt in de dingen die hij doet. Bij een adequate inzet van motiverende gespreksvoering ondersteunt de professional deze drie basisbehoeften.

De zelf-determinatie-theorie onderscheidt twee typen motivatie: autonome en gecontroleerde motivatie (Deci & Ryan, 2002). In het geval van autonome motivatie voert iemand een activiteit uit omdat (a) hij die activiteit leuk of interessant vindt (ook wel intrinsieke motivatie genoemd), (b) die activiteit past binnen zijn normen en waarden, of (c) die persoonlijk belangrijk of waardevol is. Er is

van gecontroleerde motivatie sprake als iemand een activiteit uitvoert vanwege (a) oplegde consequenties, ofwel straffen of belonen, of (b) ervaren externe of interne druk, zoals gevoelens van schuld, angst of trots. Iets doen uit autonome motivatie geeft positieve uitkomsten, zoals een verhoogd welbevinden en meer tevredenheid met het leven. Bovendien is de kans op blijvende gedragsverandering groter. Bij gecontroleerde motivatie is die kans aanzienlijk kleiner (Ryan & Deci, 2000) en zijn er negatieve uitkomsten, zoals depressieve gevoelens (Deci & Ryan, 2002). Inspelen op autonome motivatie is dus van cruciaal belang.

Recent onderzoek laat zien dat de zelf-determinatie-theorie ook opgaat bij mensen met een lichte verstandelijke beperking of zwakbegaafdheid met een IQ tussen de 50 en 85 (Frielink, Schuengel & Embregts, 2017). Aan ons onderzoek deden 186 volwassenen met een lichte verstandelijke beperking mee (110 mannen, 76 vrouwen). Wij onderzochten in hoeverre zij hun begeleiders ervaren als autonomie-ondersteunend. In welke mate geven hun begeleiders hen ruimte en stimuleren ze hen om zelf keuzes te maken? Het onderzoek laat zien dat ervaren autonomie, competentie en verbondenheid samenhangt met een hoger subjectief welbevinden van de cliënten. Het toont eveneens dat wanneer begeleiders de drie psychologische basisbehoeften ondersteunen bij mensen met een lichte verstandelijke beperking of zwakbegaafdheid, dit samenhangt met autonome motivatie. Met andere woorden, het creëren van een autonomie-ondersteunende omgeving zou er toe kunnen leiden dat ouders met een lichte verstandelijke beperking meer vanuit zichzelf gebruikmaken van jeugdhulp bij het opvoeden van hun kinderen. Motiverende gespreksvoering kan daarbij helpen.

Binnen gedwongen kader

Het hierboven beschreven onderzoek vond plaats binnen de reguliere zorg aan mensen met een lichte verstandelijke beperking. Sommige cliënten ontvingen ambulante ondersteuning in hun eigen huis, anderen kregen ondersteuning vanuit de 24-uursvoorziening waar ze verbleven. Een deel van de ondersteuning aan mensen met een lichte verstandelijke beperking vindt in Nederland echter plaats binnen een gedwongen kader, waarbij hulp en ondersteuning worden opgelegd. Je kunt je afvragen of stimulering van de autonome motivatie en gebruik van motiverende gespreksvoering dan ook zinvol zijn. Bijvoorbeeld wanneer een

ondertoezichtstelling is uitgesproken door de kinderrechter. Medewerkers van de William Schrikker Groep en de Vrije Universiteit Amsterdam onderzochten bij honderd zestig ouders, van wie er zeventig een verstandelijke beperking hadden, welk type motivatie voor verandering kon worden beluisterd binnen het gedwongen kader.³⁵ Bij de meeste ouders was er sprake van gecontroleerde motivatie. Zo voelden veel ouders zich schuldig of schaamden zich voor hun huidige situatie tegenover andere mensen, maar ook tegenover hun eigen kind. Bij ongeveer een kwart van hen was er sprake van autonome motivatie, waarbij zij het zelf belangrijk vonden om hun gedrag te veranderen. Dit gold voor ouders met én zonder een verstandelijke beperking. Daarnaast liet het onderzoek zien dat ouders meer gemotiveerd zijn als er een goede werkrelatie is met een professional. Kortom, ook binnen het gedwongen kader kan er dus sprake zijn van autonome motivatie voor gebruikmaking van jeugdhulp bij het opvoeden van hun kinderen.

Deelnemen aan opvoedprogramma's

We onderzochten ook of motiverende gespreksvoering werkt in het geval van een concrete interventie (Frielink, Schuengel, Kroon & Embregts, 2015). We deden dat bij Sterker dan de kick, een training om mensen met een lichte verstandelijke beperking met verslavingsproblematiek te motiveren tot gedragsverandering (Kroon, Frielink, Embregts, 2013). Na afloop lieten deelnemers een kwalitatief betere motivatie zien dan voor de training. Hoewel ons onderzoek zich beperkte tot autonome motivatie ten aanzien van verslavingsproblematiek, rechtvaardigt het de verwachting dat de bevindingen ook van toepassing zijn op andere contexten, zoals de jeugdhulp voor ouders met een lichte verstandelijke beperking. Methoden als Sterker dan de kick, maar dan gericht op opvoeden, zouden als korte pre-interventie toegevoegd kunnen worden aan reeds bestaande opvoedprogramma's voor mensen met een lichte verstandelijke beperking. Deze programma's, zoals Videofeedback Intervention for Positive Parenting – Learning Difficulties (VIPP-LD) (Hodes, Meppelder, De Moor, Kef & Schuengel, 2017), zouden daarmee aan effectiviteit kunnen winnen. Recent onderzoek laat zien dat de toevoeging van onder andere motiverende gespreksvoering aan een bestaand opvoedprogramma leidde tot een vier keer grotere kans dat ouders uiteindelijk

gebruikmaken van opvoedingsondersteuning en dat de kans op succesvolle beëindiging van deze ondersteuning – waarbij er dus sprake is van een succesvollere opvoeding – acht en half keer groter werd (Damashek, Doughty, Ware, & Silovsky, 2011). Ofschoon dit onderzoek zich niet richtte op mensen met een verstandelijke beperking, verwachten we bij hen vergelijkbare resultaten.

In gesprek blijven

In dit hoofdstuk is vooral gesproken over het belang van het creëren van een autonomie-ondersteunende omgeving door jeugdhulpprofessionals. Dit is een omgeving waarin ouders ervaren dat hun psychologische basisbehoeften aan autonomie, verbondenheid en competentie vervuld worden. Dat kan er immers toe leiden dat zij autonoom gemotiveerd zijn voor professionele hulp en ondersteuning bij de opvoeding van hun kinderen. Uiteindelijk zal dit de kwaliteit van de opvoeding ten goede komen en het risico op verwaarlozing of mishandeling van kinderen van ouders met een lichte verstandelijke beperking verminderen. In sommige gevallen zullen pogingen om autonome motivatie te stimuleren echter moeilijk zijn. Immers, uiteindelijk bepalen ouders zelf of zij hun gedrag willen veranderen en zo ja, op welke wijze.

Met het oog op de veiligheid van kinderen zal het dan soms nodig zijn om maatregelen te nemen die ingaan tegen de wensen van ouders. Dit hoeft de professional er echter niet van te weerhouden om voortdurend met ouders in gesprek te blijven door middel van motiverende gespreksvoering. Bouwend aan een goede werkrelatie is het van groot belang dat professionals ouders uitleggen waarom een bepaalde keuze voor hen is gemaakt en dat professionals zich proberen te verplaatsen in het perspectief van ouders. Om ervoor te zorgen dat kinderen van ouders met een lichte verstandelijke beperking even veilig kunnen opgroeien als andere kinderen.

De auteurs danken Suzanne van den Bos, Anna Harbers, Douwe Kamer en Lea van der Zee. Zij hebben in het kader van het afronden van de master Orthopedagogiek – jeugdbescherming vanuit de William Schrikker Groep in samenwerking met de VU Amsterdam bij honderdzesig ouders data verzameld die gebruikt zijn voor dit hoofdstuk.

9 |

Integrale gezinsaanpak MDA++

Wie kinderen wil beschermen moet het geweld tussen ouders stoppen

HILDE BAKKER & HANAN NHASS

‘Mijn vader dronk veel. Soms maakte hij me ’s nachts wakker en trok me uit bed. Hij sloeg me met een riem en liet me buiten in de kou staan. Zomaar. Mijn ouders schreeuwden ook tegen elkaar. Mijn moeder dacht: de kinderen liggen op bed, die horen het niet.’ (Coen, 16)³⁶

Coen en ruim 118.000 andere kinderen voelen zich thuis niet veilig door mishandeling of verwaarlozing. In gezinnen waar kindermishandeling voorkomt, is vaak sprake van verstoorde interactie. Wil je kindermishandeling duurzaam aanpakken, dan moet je beginnen bij de ouders. Oog hebben voor partnergeweld en andere problemen binnen het gezin is cruciaal als je kindermishandeling effectief wilt aanpakken. Dat is de crux. Hoe zorg je als professional dat je de problemen in een gezin in samenhang aanpakt?

In Nederland leven zo’n 70.000 multiprobleemgezinnen. Dit zijn gezinnen die langdurig kampen met een combinatie van sociaaleconomische en psychosociale problemen, waaronder huiselijk geweld. In de ogen van hulpverleners zijn deze gezinnen moeilijk te helpen, omdat ze vaak ook problemen hebben met de hulpverleners en jeugdhulp (Raad voor Volksgezondheid en Zorg, 2012). In zulke gezinnen komen soms wel twintig hulpverleners over de vloer. Jaar in jaar uit. De gezinsleden begrijpen vaak zelf niet waar het allemaal voor dient en zijn het overzicht kwijt. Ondanks al die hulp kan het geweld gierend uit de klauwen lopen. Meerdere keren per jaar wordt een kind zo ernstig mishandeld dat hij of zij het niet overleeft, zoals Savanna, Rowena, Gessica en Daniëlla.

Hoe kan het toch gebeuren dat zich – nota bene onder de ogen van zo veel hulpverleners – een familiedrama ontvouwt? De onderzoeksrapporten over deze

ernstige incidenten van onder andere de Inspectie Samenwerkend Toezicht Jeugd (2015) geven als belangrijke verklaring dat niemand van de betrokken hulpverleners het hele overzicht heeft. Iedere professional is slechts verantwoordelijk voor een stukje van de puzzel. Er is geen plan van aanpak en ook geen gezamenlijke analyse. Daar komt bij dat veel professionals amper oog hebben voor de onveiligheid in het gezin. Dat een verslaving of een psychische stoornis van ouders tot agressie kan leiden, zien hulpverleners nog wel. Dat de gezinsleden daardoor geregeld ernstig gevaar lopen, onderkennen ze vaak niet. Professionals uit bijvoorbeeld maatschappelijk werk, jeugdzorg, ggz of verslavingszorg richten zich op een deelprobleem. Dat wordt echter niet aangepakt in relatie tot het geweld, de verwaarlozing of het misbruik. Een gezamenlijke aanpak ontbreekt, waardoor het geweld niet stopt, laat staan dat er stabiele veiligheid ontstaat (Vogtländer & Van Arum, 2016; Tierolf, Lünemann & Steketeer, 2014).

Pak de grondoorzaken van kindermishandeling aan, anders is het dweilen met de kraan open, zeggen experts.³⁷ Een van de risicofactoren voor kindermishandeling binnen een gezin is een problematische partnerrelatie. Partnergeweld is de meest voorkomende vorm van huiselijk geweld. De gevolgen van blootstelling aan geweld tussen de ouders zijn vergelijkbaar met de gevolgen die kinderen ondervinden die zelf fysiek mishandeld zijn (Kitzmann, Gaylord, Holt & Kenny, 2003). Kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld ervaren onmacht en dit kan leiden tot intrinsieke problemen, zoals depressie. Ook is de kans op intergeneratieel geweld groter. Ouders van kinderen in de jeugdzorg zijn vaak als kind zelf slachtoffer geweest van huiselijk geweld, kindermishandeling of verwaarlozing.³⁸ In de praktijk komen partnergeweld en kindermishandeling zowel gezamenlijk voor, als na en los van elkaar. De Amerikaanse onderzoekers Appel en Holden schatten in 1998 dat er in 40 procent van het totale aantal gezinnen waarin fysiek geweld plaatsvindt zowel sprake is van kindermishandeling als van partnergeweld (In: Slep & O'Leary, 2001). Het is dus van belang om de inhoudelijke kennis over beide vormen van geweld te verdiepen en om een geïntegreerde aanpak na te streven, meent Sietske Dijkstra (2016). In het manifest Stop huiselijk geweld! (2014) doen professionals, wetenschappers en bestuurders met kennis en expertise op het terrein van geweld in relaties, een dringende oproep aan de overheid om de integrale aanpak te stimuleren als 'de enige effectieve manier om kindermishandeling (inclusief seksueel kindermisbruik) en relationeel geweld aan te pakken'.³⁹

Historische terugblik

Waarom wordt zo'n integrale aanpak nog niet toegepast? Een korte historische terugblik is nodig om de weerbarstige praktijk – en dus het antwoord op deze vraag te formuleren en te begrijpen. Huiselijk geweld en kindermishandeling zijn decennialang gescheiden werelden geweest. Deze verkokering heeft meerdere oorzaken, waaronder verschillende financieringsstromen, met als gevolg dat beide vormen van geweld lange tijd ieder hun eigen vaktaal, benadering, aanpak en onderzoek hadden (zie hoofdstuk 2). In de maatschappelijke discussie in de jaren zeventig van de vorige eeuw stond fysieke kindermishandeling los van vrouwenmishandeling. De verschillen kwamen ook tot uitdrukking in de aanpak. Voor mishandelde kinderen was er het Bureau Vertrouwensartsen. Dit had de wettelijke taak om onderzoek te doen na een melding, om maatregelen te treffen, minderjarigen te beschermen en vrijwillige hulpverlening op gang te brengen. Het bureau kon ook de Raad voor de Kinderbescherming inschakelen, die dwingende maatregelen mocht opleggen, zoals ondertoezichtstelling en uithuisplaatsing. Voor de aanpak van geweld tegen vrouwen lagen er veel minder wettelijke mogelijkheden. Tientallen jaren leek er meer juridische en maatschappelijke aandacht voor de aanpak van kindermishandeling dan voor partnergeweld. Er werd nauwelijks aandacht besteed aan een mogelijke correlatie tussen partnergeweld en mishandeling van de kinderen in het gezin. Lang werd gedacht dat geweld tussen de ouders nauwelijks effect had op het kind.

Eind jaren negentig verschoof de focus in het publieke debat naar 'geweld in huiselijke kring' om geweld in de privésfeer te duiden. Het grote keerpunt in beleid en aanpak was de Rijksnota 'Privé geweld – Publieke zaak' uit 2002 waarmee het ministerie van Justitie het voortouw nam bij de interdepartementale aanpak van alle geweld achter de voordeur. Met deze nota werd de term 'huiselijk geweld' geformaliseerd en als verzamelnaam gebruikt voor partnergeweld, kindermishandeling, seksueel geweld en misbruik, en ouderenmishandeling in huiselijke kring. De overheid onderstreepte dat huiselijk geweld altijd en onder alle omstandigheden onaanvaardbaar is.⁴⁰

Er kwam meer erkenning voor de omvang en gevolgen van (ex-)partnergeweld. De politie trad actiever op bij partnergeweld door 'ambtshalve te vervolgen' (zie hoofdstuk 5 en 6) in plaats van te wachten op een aangifte van het slachtoffer. Reguliere hulpinstanties als het Algemeen Maatschappelijk Werk en de ggz ontwik-

kelden een hulpaanbod voor slachtoffers van huiselijk en seksueel geweld, zodat deze overal terecht konden. De gespecialiseerde instellingen, als Tegen Haar Wil, moesten hun expertise overdragen en het eigen aanbod afbouwen. De hulp werd meer systeemgericht, zowel gericht op slachtoffers en plegers als op de kinderen als getuigen. Hulpinstellingen voor volwassenen, kinderen en jeugd, politie en Openbaar Ministerie gingen meer met elkaar samenwerken in een driesporen- of ketenaanpak. De inmiddels ingerichte regionale Steunpunten Huiselijk Geweld kregen veelal een coördinerende rol bij casusoverleggen. Bij de decentralisatie en transitie van de jeugdzorg in 2015 werden deze Steunpunten Huiselijk Geweld samengevoegd met de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling tot één advies- en meldpunt onder de naam Veilig Thuis. Deze organisatie is verspreid over zesentwintig regio's.

Mentaliteitsverandering nodig

Nederland behoort inmiddels wereldwijd tot de koplopers als het gaat om methodieken, interventies en protocollen bij de aanpak van kindermishandeling en huiselijk geweld. Toch daalt het aantal slachtoffers niet. Waarom is het zo lastig op te lossen? Daarvoor is verandering in mentaliteit en systeem nodig, bepleitte de Kring van Veiligheid eind 2016. De Kring, bestaande uit bestuurders van verschillende organisaties en ambtenaren die nauw zijn betrokken bij het beleid en de aanpak van kindermishandeling en huiselijk geweld, had een integrale visie op beide vraagstukken tot doel. In haar Manifest Huiselijk geweld te lijf (Vuijsje, 2016) maakt de Kring de volgende analyse:

‘Het idee van een keten is dat alles aan elkaar is gekoppeld, maar in de praktijk komt het er vaak op neer dat instanties zich alleen verantwoordelijk voelen voor de eigen schakel. De schakels verderop en de keten als geheel zijn niet hun “pakkie-an”.’

En over de rol van gemeenten:

‘Zeker, de decentralisatie krijgt lokaal nog maar net vorm, voor een eindoordeel is het te vroeg, maar voor optimisme is voorlopig nog weinig aanleiding: de versnipperde organisatie en financiering van zorg en veiligheid blijkt taaier

dan gedacht.’(...) ‘Verder worden veel regio’s geplaagd door lange wachtlijsten en zijn er grote verschillen in ambitie, gevoelde urgentie en financiering.’⁴¹

De Kring constateert ook dat de hulp onnodig duur is. ‘De schotten tussen de specialismen zijn inefficiënt en kostbaar. Het zou Nederland enorm schelen als we het geld ter bestrijding van huiselijk geweld en kindermishandeling op een minder verkokerde manier zouden inzetten.’

Volgens de Kring kan de kennis en kunde van specialisten veel meer worden benut om vroegtijdig in te grijpen en latere schade te voorkomen. Dat geldt ook voor de sociale wijkteams, laagdrempelige voorzieningen die kunnen bijdragen aan het vroeg signaleren en aanpakken van geweld en mishandeling. Mits zij deze deskundigheid hebben en op tijd specialisten inschakelen. Een voormalig teamleider van een wijkteam in de Utrechtse wijk Overvecht zegt hierover:⁴²

‘Mensen die gebruik maken van een wijkteam hebben doorgaans meerdere problemen. Ze zijn vaak minder draagkrachtig, zowel in materiële als in immateriële zin. En die combinatie van armoede, soms verslaving, of verstandelijke beperking, laag IQ, laaggeletterdheid, en taalproblemen zorgen ervoor dat ze op meerdere leefdoelgebieden in de knel zitten en hevige stress ervaren. Kindermishandeling en partnergeweld liggen dan op de loer.’

Professionals worstelen

Uit recente interviews met een aantal sociaal werkers in wijkteams blijkt dat zij nog vaak worstelen met hun rol bij huiselijk geweld (Willemsen, 2017). Vanuit de nieuwe Jeugdwet hebben zij een taak in het signaleren en melden van kindermishandeling. Een aantal sociaal werkers doet daardoor vooral, en soms zelfs uitsluitend, melding bij kindermishandeling. Ingrijpen bij partnergeweld heeft bij hen geen prioriteit, onder andere omdat ‘er in het gezin nog zoveel andere problemen spelen die urgenter lijken’. Ook noemen zij de uitgangspunten van zelfregie en eigen verantwoordelijkheid als reden voor niet ingrijpen: ‘Zij is een volwassen vrouw en kan weggaan als ze wil’ (Willemsen, 2017).

Experts vinden zo’n uitspraak te kort door de bocht, sterker nog: ‘Als je dit zegt, dan heb je geen flauw benul van hoe de mechanismen van partnergeweld

werken', aldus Gerriane Rozema, strategisch expert Huiselijk geweld en Kindermishandeling. Zij vervolgt:

'Een vrouw kan emotioneel, maar ook financieel en sociaal afhankelijk zijn van haar partner. Daar komt bij dat de moeder soms wordt verweten niet goed voor de kinderen te zorgen, dat zij hen niet voldoende beschermt of zélf de kinderen verwaarloost. Er lijkt te weinig oog voor haar situatie, want bij langdurig, excessief geweld is de moeder vaak niet in staat goed voor haar kinderen te zorgen of hen te beschermen tegen geweld, omdat zij zélf slachtoffer is van geweld.'

Wanneer sprake is van overlap tussen kindermishandeling en partnergeweld lopen vrouwen de kans om er bij professionals slecht af te komen. Hoe minder ervaring de professional heeft met de problematiek of de doelgroep, des te minder kans op passende hulp en des te negatiever het oordeel over de moeders die zij ten onrechte *failure to protect* verwijten (Dijkstra, 2007). Dijkstra citeert Van IJzendoorn uit een prevalentiestudie waarin opvangmedewerkers 'regelmatig affectieve verwaarlozing, fysieke mishandeling' door de moeders vermoeden of signaleren.

Onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut toont aan dat de resultaten van de hulpverlening na huiselijk geweld en kindermishandeling niet tot blijvende verbetering van de situatie leiden (Tierolf et al., 2014). Het geweld stopt tijdelijk, maar komt na verloop van tijd terug. Duidelijk wordt dat hulpverlening aan gezinnen waar vaak van generatie op generatie ernstig geweld wordt gebruikt en waar meerdere problemen spelen, zoals verslaving en armoede, een heel lastige opgave is. Hier is de inzet van specialisten in de aanpak van geweld en trauma's na geweld nodig om samen met het wijkteam en met het gezin aan de slag te gaan. Samenwerking met de justitiële instellingen is vanaf het begin nodig om ook efficiënt 'dwang en drang' in te zetten. Sommige gemeenten zorgen er bijvoorbeeld voor dat er in elk wijkteam een 'specialist' op huiselijk geweld en kindermishandeling zit, andere gemeenten hebben een stedelijk 'specialistenteam' dat de wijkteams bijstaat.

Professionals kennen het uitgangspunt voor hulp: één gezin, één plan, één regisseur. Structurele samenwerking en vooral regievoering blijken evenwel lastig te realiseren. Professionals weten niet altijd precies van elkaar wie welke rol heeft. Of ze delen informatie niet met de andere hulpverleners in het gezin, wat wel van belang is om op tafel te krijgen wie er verantwoordelijkheid neemt (zie hoofdstuk 7).

Integrale MDA++ aanpak

Om een kwaliteitsverbetering te bewerkstelligen, ontvingen de centrumgemeenten van de VWS-staatssecretaris in 2015 een extra budget van tien miljoen euro.⁴³ In 2018 moet er in elk van de zesentwintig Veilig Thuis-regio's een intersectorale en specialistische multidisciplinaire aanpak zijn voor acuut ernstig (seksueel) geweld en voor structureel huiselijk geweld en kindermishandeling. Bij de uitwerking van de plannen nam de VNG, in samenwerking met Movisie en het Nederlands Jeugdinstituut, de expertise van de initiatiefnemers voor een dergelijke multidisciplinaire aanpak mee. Deze psychosociale en justitiële specialisten⁴⁴ in de aanpak van ofwel huiselijk geweld, seksueel geweld, ofwel kindermishandeling, ervoeren de noodzaak en de meerwaarde van een integrale aanpak. Deze integrale werkwijze is nog in ontwikkeling, maar is inmiddels bekend onder de naam MDA++.⁴⁵

In MDA++ bundelen psychosociale, medische, forensische en justitiële specialisten uit verschillende instellingen hun expertise voor een gecoördineerd en gefaseerd onderzoek en een goede opvang na acuut geweld. Alle hulp en onderzoek zijn beschikbaar op één plek, zodat het slachtoffer niet van instantie naar instantie hoeft, en niet nodeloos vaker dan één keer haar of zijn verhaal hoeft te doen. Bij structureel geweld maakt een MDA++-team met het gezin en het lokale sociaal wijkteam gezamenlijk een analyse van oorzaken en risicofactoren. Vervolgens stellen zij samen een veiligheidsplan en een hulpverleningsplan op. Eerste doel is om directe veiligheid in het gezin te bewerkstelligen, daarna om recidive en herhaald slachtofferschap te voorkomen. Als dat betekent dat de armoede en schulden eerst moeten worden aangepakt, dan gebeurt dat. Ook wordt hulp georganiseerd om de trauma's en andere gevolgen van langdurig geweld te herstellen.

Per casus kan verschillen welke specialistische hulp nodig is. De lokale teams zullen een belangrijke rol vervullen bij de uitvoering. Een casusregisseur – tevens vaste contactpersoon voor het gezin – heeft het mandaat om het aanbod op elkaar afgestemd te organiseren. Dit gebeurt in overleg met het gezin, zodat zij samenhang ervaren en er zelf iets over te zeggen hebben (Van Arum et al, 2017). Zo'n MDA++-aanpak krijgt bijvoorbeeld vorm in het Family Justice Center Midden-Brabant. Daar werken gespecialiseerde professionals uit verschillende sectoren – naar gelang de casus – samen in de analyse, opstelling en uitvoering

van het plan van aanpak. Dit is gericht op het hele gezin met al zijn problemen die het risico op gebruik van geweld vergroten. De casusregisseur zorgt voor de uitvoering.

Nooit zonder veiligheidsplan

Gerrienne Rozema is initiatiefnemer en projectleider van dit succesvolle Family Justice Center (FJC) Midden-Brabant. Zij vertelt dat het FJC een organisatie-overstijgende aanpak is waarbij men samenwerkt voor een hoger doel. Over de werkwijze zegt ze:

‘De eerste stap is altijd een einde maken aan de onveiligheid. Daarna maak je samen met het gezin een plan. Wat moet er het eerst gebeuren? Het is belangrijk om er achter te komen wat een kind heeft gezien en meegemaakt. Door een traumabril kijken naar het kind is essentieel. Daarnaast pakken we de dieper liggende oorzaken aan, die liggen meestal bij de ouders. Als vader aangeeft: de schulden groeien me boven het hoofd; ik krijg er stress van, dan zet je een schuldhulpverlener in. Parallel daaraan start je een traject om moeder bij te staan om beter voor de kinderen te zorgen en haar eigen trauma’s te behandelen. Niet meer over de hoofden van het gezin beslissen, maar mét hen. De eigen regie van het gezin is belangrijk bij een dergelijke integrale aanpak. Zo zijn ze niet alleen eigenaar van het probleem, maar worden ze ook deel van de totaaloplossing. Het is heel belangrijk voor het herstel van een kind om te zien dat pappa en mamma er zélf ook de schouders onder zetten.’

In het FJC-model komen de aanpak van huiselijk geweld, waaronder eengerelateerd geweld en ouderenmishandeling, seksueel geweld en kindermishandeling, samen. En daar plukken cliënten de vruchten van. Zo maakt het FJC gebruik van gestandaardiseerde instrumenten, zoals één intakeformulier, met als doel te voorkomen dat slachtoffers elke keer opnieuw hun verhaal moeten doen. Rozema: ‘Vrouwen geven aan dat ze ontzettend blij zijn dat ze direct na een crisis zijn geholpen door verschillende experts en niet telkens hun verhaal opnieuw hoefden te doen.’ Via een groot scherm zien zij wat er ingevuld wordt en wat wel en niet gedeeld wordt met andere hulpverleners. ‘Dit geeft cliënten veel rust en

structuur.’ Intake, risicotaxatie en veiligheidsplan moeten in ieder geval aan bod komen direct na een incident, benadrukt Gerriane Rozema: ‘Niemand vertrekt zonder veiligheidsplan.’ Daarnaast maakt het FJC gebruik van gemandateerde casusregie. ‘De regisseur heeft dus mandaat om een medewerker van een andere organisatie erop af te sturen. Het helpt als je veel vliegreuen maakt, want dan raak je als collega-professionals op elkaar ingespeeld en kun je het vertrouwen kweken.’

Crisismoment aangrijpen

Wat niet werkt – voorbijgaan aan de relatie van de ouders – is inmiddels ook bekend, en dat is op zich al winst, weet Rozema. Ze verwijst naar het rapport van het Verwey-Jonker Instituut dat in haar optiek goed blootlegt dat kinderen gebaat zijn bij herstel van de veiligheid tussen ouders (Tierolf et al., 2014). Dit heeft als effect dat de veiligheid van kinderen op langere termijn gegarandeerd is. ‘Investeer in ouders bij de aanpak van kindermishandeling. Werk nooit alleen op één spoor’, is haar stellige overtuiging. En die overtuiging wordt breder gedeeld, al laat de praktische uitvoering ervan op zich wachten, ziet Rozema:

‘Professionals stappen nog vaak in de valkuil dat ze de ouder alleen aanspreken op zijn of haar ouderlijke verantwoordelijkheden waarbij ze amper oog hebben voor de mens achter het slachtoffer, maar óók achter de pleger. Het kind heeft prioriteit, gezien de kwetsbaarheid. Maar een vrouw die al tien jaar geterroriseerd wordt door haar man, kun je niet alleen als moeder benaderen. Dat is geen goede zaak. Je moet ook oog hebben voor haar slachtofferschap. En je zult ook wat met de vader moeten. Het is onmenselijk om alleen bezig te zijn met het kind. Bovendien, je bereikt daarmee geen duurzame oplossing voor het kind.’

Hoe dan wel? Rozema: ‘We richten ons op de werkzame bestanddelen: samenwerken met forensische experts, ggz, jeugdzorg en vrouwenopvang, en niet voor korte duur, maar – in de ernstige gevallen – voor zo lang als nodig is.’ En hoe gaat dat dan in de praktijk? Het crisismoment dient zich aan: oplopende spanningen in het gezin komen tot een agressieve uitbarsting, en het is niet de eerste. Vader vliegt moeder aan en deelt rake klappen uit aan een ieder die hem in de weg staat,

onder wie het kind. ‘Op zo’n moment is het belangrijk dat professionals elkaar inhoudelijk verstaan’, benadrukt Gerrienne Rozema.

‘Onze ervaring is dat afhankelijk van de beroepsgroep het geweld anders wordt geduid. Waar bijvoorbeeld de gedragswetenschapper code rood geeft, bestempelt de politie het geweld als code oranje. Door intervisie kun je je bewust worden van hoe je als professional een enkelvoudig, solistisch, perspectief hanteert. Voor de veiligheid van het hele gezin moet je kijken naar alle perspectieven, dus óók naar dat van de pleger. Dat maakt dat de integrale aanpak broodnodig is.’

Het crisismoment is, hoe paradoxaal het ook klinkt, tevens een gouden moment, zo leert de ervaring. Rozema:

‘Ik zie een crisis als kans. Pak je moment om aard en omvang in kaart te brengen. Betrokkenen zijn direct na een crisis hoog gemotiveerd om iets aan de situatie te doen. Bovendien is het cruciaal dat je het crisismoment aangrijpt om meteen de zorg te starten, zowel de medische en forensische als de maatschappelijke en psychologische hulp.’

Professionals van het FJC staan naast de slachtoffers, onder meer door een open gesprek aan te gaan. Rozema vertelt:

‘Als een jonge vrouw die door haar vriend wordt geslagen bij ons komt, dan zeggen we niet meer: “Ga bij hem weg”, maar we gaan open het gesprek aan, zodat de jonge vrouw zelf kan leren wat een gezonde relatie is en wat niet. Een interventie die goed kan werken, is het aanbieden van een time-out cursus Veilig ruzie maken. Zo blijf je verschillende contactmomenten met de jonge vrouw houden, zodat je er vroeg bij kunt zijn als het geweld escaleert of overslaat op andere gezinsleden. Je kunt er namelijk vergif op innemen dat als er een baby komt, het geweld niet zomaar stopt. In alle waarschijnlijkheid slaat het over op de kinderen. De cirkel van geweld en onmacht moet je doorbreken.’

Niet los van elkaar zien

Sociale wijkteams, specialisten, maar ook de familie, buren en het sociale netwerk rond een gezin, de kerk en de moskee, allen kunnen een belangrijke rol vervullen bij het signaleren en bespreekbaar maken van geweld in gezinnen. Burgers moeten gestimuleerd worden om samen de verantwoordelijkheid te dragen voor een veilig leefklimaat in relaties en gezinnen, vindt de Kring van Veiligheid (Vuijsje, 2016). Onderdeel daarvan is het ontwikkelen van handvatten om alle betrokkenen – omstanders, vrijwilligers en professionals – in staat te stellen de ernst van partnergeweld en kindermishandeling beter te duiden en daarover het gesprek aan te gaan. Kindermishandeling en huiselijk geweld zijn taaie problemen die je niet afzonderlijk van elkaar kunt zien. Dat geldt zeker voor geweld tussen de ouders, in de meeste gevallen van de vader tegen de moeder. Om veiligheid voor kinderen in gezinnen te creëren zijn vooral emotioneel gezonde ouders nodig, die in veiligheid met elkaar samenleven en van daaruit hun kinderen opvoeden en beschermen. Het is soms letterlijk van levensbelang dat de slachtoffers van ernstig en langdurig partnergeweld adequaat worden geholpen, in samenhang met de hulp, wellicht onder dwang en drang, aan de pleger.

De cirkel van geweld tussen de ouders moet doorbroken worden, zodat ook de intergenerationele overdracht kan stoppen. De integrale aanpak van kindermishandeling en huiselijk geweld in MDA++ lijkt een goede manier om dat te bewerkstelligen, omdat zowel specialisten, het lokale team als het gezin met het eigen netwerk, nauw samenwerken. En omdat veiligheid voorop staat en daarnaast ook de andere problemen in het gezin in samenhang en in overleg worden aangepakt. Deze integrale aanpak van kindermishandeling en huiselijk en seksueel geweld, waarmee Nederland overigens vooroploopt in de wereld, zal uiteindelijk het verschil kunnen maken.

Met dank aan Wilma Schakenraad, informatiespecialist bij Movisie, voor haar onmisbare bijdrage aan dit artikel.

10 |

Zweedse ouders slaan hun kinderen niet

Een succesvolle aanpak van kindermishandeling?

CAROLINE VINK

In de zomer van 2011 wordt een Italiaanse politicus in de oude binnenstad van Stockholm gearresteerd op verdenking van mishandeling van zijn zoon. De verontwaardiging op de voorpagina's van Zweedse en Italiaanse kranten is groot. Het incident legt bovendien een cultuurverschil tussen beide landen bloot in het denken over het straffen van kinderen in het openbaar. De Italiaanse politicus zit uiteindelijk een paar dagen in de cel, maar hoeft van de Zweedse rechter de boete van duizend euro niet te betalen omdat hij al genoeg is gestraft. Wat is er eigenlijk gebeurd? De Italiaan is op vakantie in Zweden en wil met zijn gezin gaan eten in een restaurant in Stockholm. Zijn twaalfjarige puberzoon is dwars en wil niet naar binnen. Zijn vader trekt hem – aldus de vader – enkele seconden aan zijn haren en shirt om hem naar binnen te krijgen. Andere gasten in het restaurant zien mishandeling, reageren verontwaardigd en bellen de politie.

In Zweden is *zero tolerance* voor ouders die hun kinderen slaan. Als dit in het publieke domein gebeurt, reageren omstanders afkeurend en bellen ze vaak de politie. Maar is de aanpak van kindermishandeling in Zweden door deze maatschappelijke opvatting over fysiek geweld tegen kinderen effectiever dan in Nederland? Welke andere factoren spelen mogelijk een rol? Is het Zweedse beleid succesvoller? Er zijn in ieder geval belangrijke lessen te leren van de manier waarop de Zweden het vraagstuk van geweld tegen kinderen aanpakken. Het gaat in Zweden niet om één oplossing of interventie, maar om een combinatie van factoren, een lange adem en een belangrijke maatschappelijke boodschap: voorkom dat er geweld tegen kinderen wordt gebruikt en bescherm ze er tegen. Daar is wel wat voor nodig. Dit hoofdstuk beschrijft een aantal belangrijke aspecten van de Zweedse aanpak. Hierbij moet wel

een kanttekening geplaatst worden: ook in Zweden lukt het niet om geweld tegen kinderen uit te bannen. Het onderwerp is daarom nooit van de Zweedse politieke agenda verdwenen.

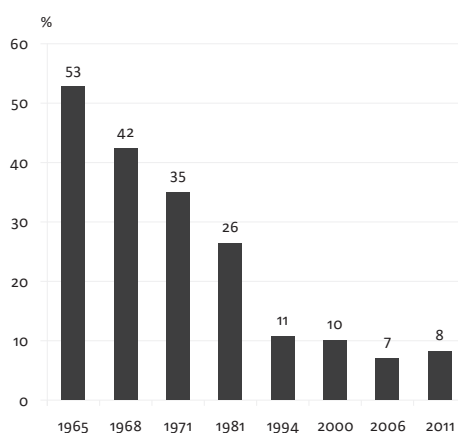
Verbod op slaan in het gezin

Het zerotolerancebeleid tegen kindermishandeling is niet van recente datum. Zweden kent al bijna veertig jaar een verbod op alle vormen van fysiek en emotioneel geweld tegen kinderen in het gezin. In 1979 werd Zweden het eerste land ter wereld dat het uitbannen van geweld tegen kinderen door ouders opnam in zijn wetgeving. Dat ging niet zonder slag of stoot. Degenen die zich verzetten waren bang dat het ouders zou kunnen criminaliseren en dat een wettelijk verbod de privacy van gezinnen te veel zou schenden. De wet had als voornaamste doel kinderen recht te geven op bescherming. De Zweden hadden niet de illusie dat geweld tegen kinderen helemaal uit te bannen zou zijn, het was vooral een signaal om de rechten van kinderen te borgen en geweld maatschappelijk af te wijzen.

De wetwijziging ging gepaard met een enorme mediacampagne op televisie en in kranten om ouders en professionals bewust te maken van de nieuwe situatie, maar vooral om ouders te ondersteunen om andere soorten van sancties te geven dan een tik. Zelfs melkpakken werden met campagneteksten bedrukt. Ieder huishouden ontving een brochure, die beschikbaar was in verschillende talen, met als titel 'Kun je je kind succesvol opvoeden zonder slaan?' Twee jaar later was meer dan 90 procent van de ouders op de hoogte van de wetwijziging. Dat dit ook daadwerkelijk leidde tot minder fysiek straffen is te lezen in een publicatie van de Zweedse regering en Save the Children (2009), uitgebracht ter gelegenheid van het dertigjarig bestaan van de wetwijziging. Hierin wordt een overzicht gegeven van onderzoek vanaf 1954 naar de prevalentie van en opvatting over fysiek straffen onder ouders. Deze onderzoeken laten een sterke daling zien van het percentage ouders dat positief staat tegenover fysieke straf bij het opvoeden. Uit een overzichtsstudie van Jansson (2011) – waarvan de uitkomsten zijn verwerkt in figuur 1 – komt naar voren dat twee jaar na de invoering van het verbod op slaan door ouders in 1979 nog maar 26 procent van de Zweedse ouders slaan als sanctie goedkeurt. Vanaf 2000 is dat minder dan

10 procent. Het is lastig om een goede vergelijking met Nederland te maken. Er is een onderzoek van SCP/TNO uit 2005 waaruit naar voren kwam dat nog altijd 40 procent van de Nederlandse ouders het eens is met de stelling dat een tik geen kwaad kan.

FIGUUR 1 | *Percentage ouders in Zweden dat slaan als sanctie voor kinderen goedkeurt*

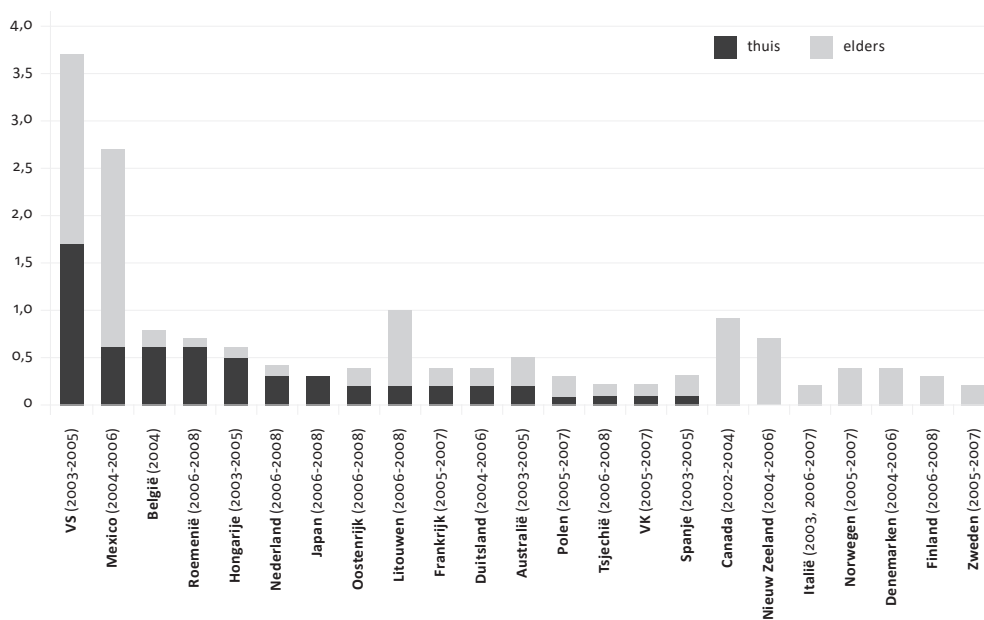
Bron | Jansson, Jernbro & Långeberg 2011

Eerder Zweeds onderzoek van de Zweedse Child Welfare Foundation liet zien dat ongeveer 12 procent van de ouders in het voorafgaande jaar een tik had uitgedeeld (Janson, Langberg, Svensson, 2007). In Nederland zei volgens het SCP/TNO-onderzoek uit 2005 26 procent van de ouders met een kind van veertien maanden en 31 procent van ouders met een kind van drie jaar weleens een tik uit te delen. Voorzichtig gesteld lijkt het erop dat in Zweden minder geslagen wordt en dat de tolerantie voor een tik er minder groot is dan in Nederland. Met enige voorzichtigheid kan uit figuur 2 worden afgeleid dat in Zweden ook minder kinderen thuis omkomen door mishandeling dan in Nederland en veel andere landen.

Zweedse ouders wijzen inmiddels fysiek straffen massaal af, maar leidt dit ook tot minder geweld tegen kinderen? Opvallend is dat de Zweedse overheid geweld tegen kinderen blijft agenderen op de politieke en beleidsagenda. In 2010

is onder andere een nieuw actieplan voor kinderrechten gelanceerd, waarvan ook een groot deel gewijd is aan de aanpak van geweld tegen kinderen. De afwijzende maatschappelijke houding tegenover het gebruik van geweld tegen kinderen is een heel belangrijk signaal dat kinderen veilig moeten kunnen opgroeien, maar de Zweden zijn zich ervan bewust dat dit op zichzelf niet voldoende is om kindermishandeling volledig uit te bannen. Een belangrijk aandachtspunt is ook het ondersteunen van ouders om alle kinderen een zo goed mogelijke start in het leven te geven.

FIGUUR 2 | *Doden onder kinderen tussen de 0 en 19 jaar ten gevolge van verwaarlozing, mishandeling en fysieke aanranding per 100.000*

Bron | OESO (2013) gebaseerd op de *WHO mortality database*. De data voor IJsland zijn hier niet weergegeven. Daar overleed één kind, wat zich vertaalde naar een zeer hoog sterftecijfer (1,5) vanwege het lage bevolkingsaantal.

Ouders ondersteunen

In de welvaartsstaat Zweden gaat veel ondersteuning en aandacht van de overheid uit naar het welzijn van de burgers. Dit is ook terug te zien in de wijze waarop ouders ondersteuning krijgen om zo goed mogelijk ouder te kunnen zijn en hun kinderen zo optimaal mogelijk te laten opgroeien. Hierbij wordt een belangrijke bijdrage van de vader verwacht, wat onder andere blijkt uit het verlot dat vaders tijdens het eerste levensjaar van de baby deels verplicht moeten opnemen. In het Zweedse jeugd- en gezinsbeleid staat het kind centraal. Om dit te faciliteren worden ouders zo goed mogelijk in hun rol als ouder begeleid. Dat begint al voor de geboorte.

In de jeugdgezondheidszorg gaat veel aandacht uit naar de voorbereiding van ouders op hun toekomstige rol als ouder. Iedereen die ouder wordt, ontvangt via de jeugdgezondheidszorg het boek *Leva med barn* ('Leven met kinderen', Gustafsson & Köhler, 1983). Dit boek is sinds de eerste druk al negen keer herzien. Het beschrijft wat het betekent om een kind te krijgen en hoe een kind zich sociaal en fysiek ontwikkelt. Er is ook een hoofdstuk gewijd aan de Zweedse wetgeving over het verbod op slaan, met achtergrondinformatie over waarom het afwijzen van geweld in de opvoeding voor de ontwikkeling van het kind zo belangrijk is. Het hoofdstuk biedt ouders alternatieve strategieën om kinderen te corrigeren en manieren waarop zij hun agressie kunnen beheersen. Het VN-verdrag inzake de Rechten van het Kind loopt als een rode draad door het boek. De voorbereiding op het ouderschap is de verantwoordelijkheid van moeder en vader, beiden worden uitgenodigd voor prenatale cursussen. Omdat dit een standaardaanbod is voor alle aanstaande ouders, doet bijna iedereen hieraan mee. Uit een gesprek met Zweedse jeugdhulpverleners tijdens een werkbezoek werd duidelijk dat ook aanstaande ouders die vanuit hun werk al heel veel weten over het ondersteunen van kinderen meedoen aan zo'n cursus. Zij vinden vader of moeder worden toch van een andere orde dan kinderen professioneel begeleiden.

De jeugdgezondheidszorg speelt een belangrijke rol in de eerste jaren van het kind en de ondersteuning van ouders. Al eerder werd gerefereerd aan het betaald verlot in het eerste levensjaar van het kind voor zowel moeders als vaders. Er is geen kinderopvang voor baby's. Een kind mag pas naar de crèche als het een jaar oud is. Ouders moeten dan vier dagen mee om het kind te laten wennen. De

algemeen heersende mening is dat kinderopvang voor baby's onaanvaardbaar is, zelfs een vorm van kindermishandeling. Maar ouders hebben in dit eerste levensjaar van hun kind wel veel behoefte aan sociaal contact. Ze willen graag met andere ouders informatie uitwisselen over hun baby. De jeugdgezondheidszorg faciliteert in samenwerking met andere organisaties ontmoetingsmogelijkheden, met name via open peuterspeelplaatsen. Meestal zijn die te vinden bij een familiecentrum. Er komen vooral ouders met jonge kinderen, ook kinderen die al naar de kinderopvang gaan. Het familiecentrum lijkt op het Nederlandse Centrum voor Jeugd en Gezin wat betreft de laagdrempelige ontmoetingsfunctie. In het Zweedse familiecentrum is ook het consultatiebureau gevestigd. Er werken sociaal werkers die ouders bijstaan en er worden veel activiteiten voor ouders georganiseerd – van opvoed- tot kookcursussen –, alles gratis en gebaseerd op vrijwillige deelname. Het is een laagdrempelig aanbod. Ouders hoeven zich bijvoorbeeld niet te registreren als ze met hun kind naar de open peuterspeelplaats komen, ze schrijven alleen hun eigen naam en die van het kind op. Er is wel veel zichtbare en onzichtbare ondersteuning als de ouders dat wensen. Er zijn altijd vaste hoogopgeleide leidsters aanwezig en in het toilet hangt informatie over waar en bij wie je terecht kunt als je te maken hebt met huiselijk geweld of als je je zorgen maakt over de ontwikkeling van je kind. De leidsters kunnen je ook helpen met meer specifieke opvoedondersteuning of een cursus. Zij zijn goed getraind in het contact met ouders en weten hoe ze moeten handelen. Praten met ouders is een standaardonderdeel van de opleiding van Zweedse professionals die in de open peuterspeelplaatsen en crèches werken.

Diepeworteld geloof in preventie

Het algemene, preventieve aanbod van opvoedondersteuning en laagdrempelige voorzieningen voor ouders met hun kinderen, is ook in Zweden op veel plekken niet toereikend. Het land kent een traditie van lokaal onderzoek naar problemen in het sociaal domein. Bovenaan het lijstje staat structureel overlast en geweld. Dit houdt de aandacht voor het aanpakken en voorkomen van geweld hoog op de lokale beleidsagenda. Interessant is dat de oplossingen meer in de sfeer van ondersteuning dan repressie liggen. Zo heeft de gemeente Botkyrka, een zeer multiculturele voorstad van Stockholm met veel huiselijk geweld en geweld op

straat, gekozen voor intensieve opvoedondersteuningsprogramma's voor gezinnen waar huiselijk geweld speelt en buddy- en mentorondersteuning voor jongeren op scholen. Het geloof in preventie is in Zweden diepgeworteld.

De maatschappelijke opvatting over het afwijzen van geweld tegen kinderen is verankerd in een universeel aanbod van ondersteuning van ouders met jonge kinderen. Dit is gebaseerd op het idee dat een zo goed mogelijke start de beste bescherming is voor een kind. Dit principe is terug te zien in heel veel Zweeds beleid, zoals het eerdergenoemde ouderschapsverlof en de vergoeding die ouders krijgen als ze door ziekte van hun kind thuis moeten blijven. Deze vergoeding geldt ook voor grootouders als zij deze zorg overnemen. Verder kent het publieke domein veel kindvriendelijke wetgeving, zo moeten openbare gelegenheden over een plek beschikken om kinderwagens te stallen en kun je in veel Zweedse steden als ouder met je kinderwagen gratis gebruikmaken van het openbaar vervoer.

Wettelijke meldplicht

Met het verbod op geweld tegen kinderen wilde de Zweedse overheid, nu bijna veertig jaar geleden, een attitudeverandering teweegbrengen ten aanzien van straffen. Ter ondersteuning van dit verbod is het zeker zo belangrijk om ouders, professionals en de maatschappij duidelijke richtlijnen te geven over wat al dan niet acceptabel is in het opvoeden en corrigeren van kinderen. In de publiciteit over het verbod zijn burgers er steeds nadrukkelijk op aangesproken om het gebruik van geweld te signaleren, te bespreken maar vooral ook te melden. Gemeenten hebben de wettelijke plicht om hun burgers te stimuleren dit te doen en hen te informeren waar en hoe dat kan. De afdeling social services van de gemeente heeft de opdracht deze meldingen op te pakken. Het is een bekend gegeven dat een combinatie van een afwijzende publieke opinie over geweld tegen kinderen, publieke campagnes en een duidelijke voorziening waar gemeld kan worden – in Zweden meestal een gemeentelijk loket – leidt tot meer meldingen. Zweden heeft ook een wettelijke meldplicht voor professionals die beroepsmatig te maken hebben met kinderen. Dit geldt voor de gezondheidszorg, het onderwijs, crèches en het jeugd- en jongerenwerk. Ook de politie heeft een meldplicht. Zij is bovendien verplicht om de gemeentelijke afdeling social services te informeren als er kinderen betrokken zijn bij misdaden of overtredingen. Het rapporteren

is een persoonlijke verplichting en het niet melden kan leiden tot individuele sancties. In de praktijk is niet melden overigens niet eenvoudig te bewijzen.

Als een ouder verdacht wordt van geweld tegen het kind dan krijgt het kind een eigen speciale vertegenwoordiger toegewezen door het Openbaar Ministerie. Daarbovenop is sinds 2010 de kindcheck wettelijk verplicht voor iedereen in de medische wereld, inclusief de psychiatrie. Als een ouder verslaafd, fysiek of geestelijk ziek is, onder behandeling is voor een mentale stoornis of onverwachts overlijdt, moeten professionals ervoor zorgen dat er voor de kinderen professionele ondersteuning wordt geregeld. Hiervan moet ook een melding gedaan worden. Deze wet, de zogeheten Lex Therese, is vernoemd naar een meisje dat zelf jarenlang is verwaarloosd door een psychisch zieke moeder en uiteindelijk haar eigen NGO is begonnen. Als waardering voor haar jarenlange strijd om aandacht te vragen voor de kindcheck is de wet naar haar vernoemd.

Ter ondersteuning van de meldplicht is door de nationale overheid veel gedaan, door bijvoorbeeld richtlijnen te ontwikkelen, handreikingen te maken en professionals te trainen. Ook is de gemeente verplicht burgers er continu op te wijzen dat professionals een meldplicht hebben. Sinds 2008 is het tevens verplicht om onderzoek te doen naar casussen van kinderen die onder verdachte omstandigheden zijn overleden. De National Board of Social Affairs, een overheidsagentschap dat gemeenten en professionals ondersteunt met kennis en training, moet het beleid iedere twee jaar analyseren en daarover rapporteren. Dit leidt vaak tot een aanpassing of vernieuwing van de wetgeving over het signaleren van, rapporteren en handelen bij geweld tegen kinderen. Zweedse professionals geven aan dat de meldplicht hen helpt in hun relatie met ouders. Daardoor weten ze waar de grens ligt en kunnen ze sneller en makkelijker het gesprek met ouders aangaan en maatregelen treffen als de veiligheid van het kind in het geding is. Ze voelen zich gesteund door de maatschappelijke afwijzing van geweld tegen kinderen. Burgers of professionals kunnen ook direct of via de social services bij de politie melden. Dit speelt vooral in situaties waarbij sprake is van ernstige mishandeling, een misdrijf of seksueel geweld. De social services en de politie werken in toenemende mate samen bij de behandeling van dit soort zaken in het zogeheten Barnahus.

Kind centraal in het Barnahus

Het Barnahus – vertaald het kinderruimte – is een kindvriendelijke voorziening, waar de social services en de politie nauw samenwerken bij vermoedens van, vooral seksuele, kindermishandeling. De voorziening speelt een steeds belangrijkere rol in de aanpak, maar vooral ook in de behandeling en veroordeling van kindermishandeling in Zweden. Er is veel internationale belangstelling voor dit kinderruimte. Het eerste Barnahus is in 2005 geopend, inmiddels zijn er meer dan achtentwintig locaties waarbij ruim een derde van alle Zweedse gemeenten is aangesloten. In het Barnahus geldt één gouden regel voor de betrokken professionals: alle kinderen die te maken krijgen met het Barnahus – ongeacht de juridische uitkomst – moeten na afloop beter af zijn dan daarvoor. Social workers van de gemeentelijke social services, de politie en de openbare aanklager werken er nauw met elkaar samen. Het verschilt per Barnahus hoe de samenwerking met de gezondheidszorg en de psychiatrie verloopt. Een onderzoek van Save the Children Zweden en de Universiteit van Linköping uit 2013 spreekt over de vier kamers van het Barnahus: politieonderzoek, kindbescherming, fysieke gezondheid en ondersteuning van het psychisch welbevinden (Langberg, Svedin, 2013).

Het Barnahus concept is een voorbeeld van hoe nadrukkelijk het kind in het Zweedse beleid centraal staat. Bij een vermoeden van mishandeling of verwaarlozing, kan een sociaal werker een kind van school halen voor onderzoek en verhoor in een Barnahus, zonder dat de ouders daar eerst over geïnformeerd worden. De samenwerking tussen de verschillende disciplines in het Barnahus zelf is vooral belangrijk in de voorfase van het onderzoek, dat wil zeggen bij een vermoeden van kindermishandeling, en als het kind daadwerkelijk verhoord gaat worden. Dit verhoor gebeurt altijd in de kindvriendelijke setting van het Barnahus en niet op het politiebureau of op het kantoor van de social services. Er is ook altijd iemand bij het verhoor aanwezig die het kind vertegenwoordigt en een speciaal getrainde politieagent neemt het verhoor af. De overige professionals kunnen het verhoor via een videoverbinding volgen in een aanpalende ruimte. Het Barnahus beschikt meestal ook over een ruimte waar zo nodig medisch onderzoek kan plaatsvinden. Er is veel aandacht voor de sociale en psychische begeleiding van de kinderen. Deze ondersteuning is de afgelopen jaren sterk verbeterd. Zo kwam uit het onderzoek van Save the Children Zweden en de Universiteit van

Linköping naar voren dat er zorgvuldige afspraken zijn over hoe kinderen worden opgehaald voor het verhoor. De school of kinderopvang wordt geïnformeerd en het is meestal een social worker die het kind ophaalt. De vertegenwoordiger van het kind, in de meeste gevallen is dit een advocaat, gaat mee of is in het Barnahus aanwezig. Afhankelijk van de verdenking kan ook een van de ouders aanwezig zijn, maar nooit de vermoedelijke dader. Er is een zorgvuldige begeleiding van het vervolgtraject, als het kind na verhoor weer naar huis gaat.

Net als in Nederland is er in Zweden ook veel discussie over privacy en uitwisseling van informatie en gegevens. Er is vaak kritiek op de social services omdat ze niet altijd terug rapporteren aan de professional die de melding heeft gedaan, met name leerkrachten klagen hierover. Jeugdhulpverleners mogen echter niets terug melden in verband met privacyregels. Een Nederlandse delegatie van gemeenten en zorgaanbieders die voorjaar 2016 het Barnahus bezocht, dacht dat het hier vast over heel ernstige verdenkingen van kindermishandeling moest gaan. Men keek vreemd op toen – na enige spraakverwarring – bleek dat het om situaties ging waarbij ouders ervan verdacht werden hun kinderen een paar klappen te hebben gegeven. Voor de Zweedse professionals is dat voldoende reden om kinderen van school te halen voor onderzoek en verhoor in het Barnahus, zonder de ouders vooraf te informeren. Die worden pas op de hoogte gesteld als de kinderen al in het verhoor zitten.

Het Barnahus groeit steeds meer uit tot een belangrijke bron van lokale en regionale kennis over de aanpak van geweld tegen kinderen (Langberg, Svedin, 2013). Doordat professionals uit verschillende disciplines in het Barnahus samenwerken en ook de social services uit diverse gemeenten nauw betrokken zijn, wordt er veel kennis verzameld over wat de meest effectieve aanpak van kindermishandeling is. Die kennis wordt tijdens gezamenlijke trainingsdagen gedeeld met andere professionals die met kinderen te maken hebben. Professionals van het Barnahus geven voorlichting en presentaties aan andere beroepskrachten en ontvangen delegaties uit andere gemeenten. Zo bouwen ze een groot kennisbestand op en beschikken ze over veel expertise. Dat komt een effectieve aanpak van geweld tegen kinderen alleen maar ten goede. Het is een interessant voorbeeld voor Nederland hoe je op deze wijze een regionale ‘hub’ creëert rondom de aanpak van kindermishandeling

Continuüm

Zweden heeft destijds een norm gesteld door als eerste land ter wereld het geweld tegen kinderen wettelijk af te wijzen. Maar daar hebben ze het niet bij gelaten. De Zweedse aanpak om geweld tegen kinderen te voorkomen laat zien hoe belangrijk het is om niet op één facet te focussen, maar om te werken vanuit een brede en integrale aanpak op meerdere fronten tegelijkertijd. De norm over het afwijzen van geweld, die inmiddels maatschappelijk is omarmd en door de Zweedse overheid wordt uitgedragen, is wel een belangrijke basis. Maar net zo belangrijk is de ondersteuning die Zweedse ouders krijgen bij het opvoeden, vooral in de eerste levensjaren van hun kinderen. De Zweden benoemen zelf altijd het continuüm van beleid en voorzieningen als een belangrijke voorwaarde om een effectieve aanpak van kindermishandeling te genereren. De basis is de universele toegang tot voorzieningen, maar ook de financiële compensaties zoals langdurig zwangerschapsverlof, een goede gezondheidszorg, kinderopvang voor alle kinderen en toegang tot opvoedondersteuning. Daarnaast is er zo nodig meer ondersteuning en hulp, weten professionals mede door de meldplicht waar ze aan toe zijn en is er een multidisciplinaire voorziening zoals het Barnahus als er echt sprake is van mishandeling. Opvallend daarbij is dat de Zweden consequent blijven spreken van geweld tegen kinderen en dat het woord kindermishandeling nauwelijks terugkomt in beleidsstukken. Van kindermishandeling is sprake als er al echt iets aan de hand is. Vanuit de preventiegedachte is geweld tegen kinderen veel universeler. Daar moet al veel vroeger een signaal naar uit gaan, verankerd in een maatschappelijke norm dat dit onacceptabel is.

Nog even terug naar de Italiaanse parlementariër. Voor hem was de publieke ophef misschien wel het meest ongemakkelijk. Ook in Italië is het niet echt acceptabel om een kind in het openbaar te slaan, maar de relatie tussen ouder en kind is privé. In het publieke domein spreekt niemand je daarop aan, laat staan dat je gearresteerd wordt. Dat is anders in de Zweedse samenleving, waar ze een duidelijke grens trekken: een ouder slaat zijn kind niet, en als het wel gebeurt dan is dat niet goed, maar je hebt als ouder dan wel hulp en ondersteuning nodig. Het sociale systeem stimuleert Zweedse burgers geweld tegen kinderen aan te kaarten en te melden. Het feit dat dit vervolgens niet zonder consequenties blijft, zorgt voor een enorme bescherming van het kind en zet diens belangen daadwerkelijk

centraal. Er is een grens in wat wel of niet acceptabel is. Alle inwoners van Zweden worden aangesproken, ook nieuwkomers. Hierdoor kan niemand wegstijgen als het gaat om geweld tegen kinderen. Ook al zal het geweld nooit helemaal verdwijnen, het is de Zweden gelukt om een collectieve verontwaardiging en schaamte te introduceren rondom geweld tegen kinderen. Dat is waarschijnlijk effectiever dan wetgeving of een verplichte opvoedcursus. Ook de Italiaanse parlementariër zal in het vervolg wel twee keer nadenken voor hij zijn puber weer aan zijn haren het restaurant in trekt.

Deel IV

Waarom is het zo'n taaie kwestie?

II |

Over aankaarten, melden, ingrijpen en niets doen

De ethische dilemma's van de professional

MARIËTTE VAN DEN HOVEN

Kindermishandeling is fout en moet gestopt worden. Deze morele imperatief is overduidelijk: kinderen mishandelen, schade berokkenen is moreel verkeerd. Dat moeten we stoppen waar het kan en voorkomen waar mogelijk. Er zullen weinig handen op elkaar gaan voor het tegendeel. Maar daarmee is helaas lang niet alles gezegd over deze thematiek, ook niet vanuit de ethiek. Want wat aan de ene kant klip en klaar lijkt, is in de praktijk toch een kwestie van veel hoofdbreken, vraagtekens en aarzelingen. Welke vragen dat zijn en waarom dit morele dilemma's kunnen zijn waarvoor niet altijd een eenduidige oplossing is, is onderwerp van dit hoofdstuk. Ik ga in op de normatieve lading van het woord kindermishandeling en zal laten zien dat het begrip meedeint met de morele wind die in de samenleving waait. Daarnaast zal ik de vragen behandelen waar hulpverleners mee kampen in hun afweging of ze wel of niet zullen ingrijpen. Ik zal deze vragen benaderen als dilemma's en nagaan hoe je daar vanuit moreel perspectief soms heel verschillend naar kunt kijken, variërend van morele perplexiteit tot handelingsverlegenheid. Tot slot ga ik in op de rol van beroepsmoraal en publieke moraal. Ik pleit ervoor om het aanpakken van kindermishandeling als collectieve verantwoordelijkheid te zien die misschien wat minder moet leunen op de 'morele moed' van de professional omdat het thema hoe dan ook lastig en beladen blijft.

Wat is kindermishandeling?

Kinderen zijn kwetsbaar. Dit wordt elke keer weer duidelijk als we lezen over kinderprostitutie, kindsoldaten, over het roven van kinderen die met hun ouders vluchten voor oorlogsgeweld en over kinderarbeid. Een bijkomend probleem voor

alle kinderen die gebruikt en verwaarloosd worden, is dat ze vaak erg loyaal zijn aan degenen die hen primair verzorgen: hun verkrachters verraden ze niet, degene die ze slaat of verwaarloost verlaten ze niet. Deze twee aspecten maken dat we moreel verontwaardigd zijn als kinderen uitgebuit, geëxploiteerd of verwaarloosd worden en ernstig beschadigd raken. Kinderen zijn immers nog jong, in ontwikkeling, onschuldig en kunnen niet zelf kiezen. Er is vaak sprake van macht van anderen over hen waar ze zich niet tegen kunnen verweren. En daarom verdienen juist kinderen extra bescherming. 'Bring back our girls' was de campagne die Michelle Obama startte om honderden meisjes die van school ontvoerd waren door Boko Haram terug te krijgen. Het is een duidelijke en sterke morele intuïtie dat misbruik maken van kwetsbaarheid fout is. Bij kindermishandeling, waar de schade wordt berokkend door mensen die een verzorgende rol hebben voor kinderen, spelen deze morele intuïties op dezelfde manier.

Interessant is dat wie in de ethische literatuur gaat zoeken naar artikelen over ethiek van kindermishandeling niet veel zal vinden. De vanzelfsprekendheid dat kindermishandeling moreel fout is, behoeft geen uitleg. Die vanzelfsprekendheid is ook verankerd in artikel 19 van het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind.

'Art 19 Bescherming tegen misbruik en verwaarlozing:

De Staat zal het kind beschermen tegen elke vorm van mishandeling door ouders of door een derde die de zorg over het kind heeft. Ook zal de Staat doelgerichte sociale programma's opzetten om misbruik te voorkomen en om hulp te bieden aan slachtoffers.' (Unicef, 1989, p. 26)

Het is een onvervreemdbaar mensenrecht dat iedereen menselijke waardigheid heeft en daarmee het recht om niet geschaad te worden door anderen. Die waardigheid is niet minder omdat men kind is. Deze rechten leggen een sterke claim: ze roepen op tot stoppen van wantoestanden. Kinderarbeid uitbannen is bijvoorbeeld al jarenlang een belangrijk speerpunt in de internationale handel en het ontwikkelingswerk. Maar dat dit probleem zich niet van de ene op de andere dag oplost, is ook duidelijk. Als een kind een gezin mede moet zien te onderhouden of als ouders geen geld hebben om een kind naar school te sturen, dan is het lastig om kinderarbeid te stoppen. Als rijke toeristen veel geld willen neertellen voor een

avondje seks met je dochter, is het aanlokkelijk dit te accepteren en nog gemakkelijker als dit via webcams wordt geregeld. Groot onrecht gaat vaak gepaard met grote problemen die dikwijls sterk samenhangen met armoede.

Ook in Nederland is de inschatting dat kindermishandeling ten minste 118.000 keer per jaar voorkomt (NJI, 2017). Deze schatting is voorzichtig. We kunnen vaak niet achter de voordeur kijken en het wordt meestal niet openlijk bekend. Feit is wel dat inmiddels een op de tien kinderen in Nederland in 2015 jeugdhulp kreeg (CBS, 2016). Betekent dit dat er veel kinderen die slachtoffer zijn van mishandeling al opgevangen worden? Zo eenvoudig ligt het helaas niet. Een getal zegt niet veel, zeker als we niet weten welke definitie wordt gehanteerd, want de groep die potentieel slachtoffer is wordt daarmee groter of kleiner. Jos Kole noemt in een essay voor VWS 'Woorden met Waarde' werk van Baartman dat duidelijk laat zien dat de definitie van kindermishandeling in ontwikkeling is en normatief 'fluctueert' met de tijd (Kole, 2013). Opvattingen over wat moreel acceptabel is en wat niet, lijken eveneens per land en per cultuur te verschillen. Ik geef een paar voorbeelden. Niet lang geleden werd een echtpaar aangehouden voor verwaarlozing, omdat zij in Italië hun kinderen slapend op hun jacht hadden achtergelaten en zelf iets waren gaan drinken. In Denemarken vindt men het daarentegen een teken van goede opvoeding als je je kind in de kinderwagen buiten laat staan en zelf in een koffiecorner iets gaat drinken; soms staan de kinderwagens gemoedelijk op een rij. Het vertrouwen waarmee men de kinderwagens buiten laat staan, is groot.

Een ander voorbeeld is de pedagogische tik. Hoewel inmiddels bij wet verboden, zijn er genoeg landen waar de pedagogische tik nog vanzelfsprekend is en wie een rondgang door Nederland zelf maakt, zal ook groepen mensen kunnen identificeren die zich niet achter dit besluit scharen. Zo is in sommige religieuze kringen het 'niet sparen van de roede' een opvatting over het opvoeden van kinderen en zijn er rechtszaken bekend waarin ouders juist op dit punt worden aangeklaagd. Vaak zitten we met culturele en religieuze opvattingen een beetje in onze maag; mag je nu wel of niet handelwijzen op basis van geloof of cultuur afwijzen en ingrijpen? Mag iemand uit het Caribisch gebied of het Middellandse Zeegebied anders denken over de pedagogische tik? Bij Jehova's getuigen is het bekende dilemma het weigeren van bloedtransfusies: in uitzonderlijke gevallen worden ouders uit de ouderlijke macht ontzet, maar niet bij voorbaat.

Wie orthodox christelijk is en in de Biblebelt woont, mag ervoor kiezen om z'n kinderen niet in te enten (Spruyt, 2016), maar dat betekent niet dat alle mogelijk voor het kind schadelijke opvattingen over opvoeden door de beugel kunnen. Het feit dat mensen in Nederland wonen, betekent dat ze zich moeten conformeren aan het gegeven dat een pedagogische tik niet acceptabel is, wat je er ook van vindt en tot welke culturele of religieuze groep je ook behoort (Van Rossum & Van den Hoven, 2016). Slechts een enkeling komt er op hoog niveau nog mee weg, zoals een Russische diplomaat die zijn kinderen sloeg tijdens dronkenschap (Van den Hoven, 2014).

Verdragen als het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind zijn juist opgesteld met het idee dat alle landen die tot de VN behoren deze zullen ondertekenen en naleven. Daarmee claimen we een universeel geldende norm, namelijk dat kinderen bescherming verdienen en zich moeten kunnen ontwikkelen tot volwassen burgers. Waar de mores in landen en groepen anders lijken, is er tegelijkertijd dus een beweging die voor alle kinderen ter wereld bescherming biedt tegen uitbuiting. 'Dat doen we hier nu eenmaal zo', telt dan niet als geldig excuus. Toch is daarmee de fluctuatie in de normatieve maalstroom niet volledig in beeld. In een verkenning van morele dilemma's in de jeugdzorg maken de auteurs van het Centrum voor Ethiek en Gezondheid (CEG) dit duidelijk:

'Aan de ene kant is er een beweging in de richting van paternalisme en bemoeizorg. Cijfers laten dat duidelijk zien: in 1960 waren er 40.000 onder toezichtstellingen (OTS), in 1980 was dat gedaald naar 15.500, en in 2007 is het aantal weer gestegen naar 24.000. De grens van wat nog wel en niet meer toelaatbaar is, maakt golfbewegingen: ten opzichte van 1960 is er in 2007 een daling te zien, maar vergeleken met 1980 is er sprake van een stijging.' (RVZ, 2008)

De auteurs van CEG maken ook melding van een rapport van de WRR uit 2007 dat stelt dat we in toenemende mate in een veiligheidsmaatschappij leven waarin we geen risico's tolereren (WRR, 2008). De mate waarin een samenleving de lat hoog legt – geen kind mag meer risico lopen – of juist lager stelt, bepaalt de mate waarin van hulpverleners wordt verwacht dat zij actief optreden. Baartman schetst, aldus Kole, naast een verticale beweging ook nog een horizontale beweging: de definitie van wat als kindermishandeling of verwaarlozing telt, wordt ruimer (Kole, 2013).

‘Artikel 1 Wet op de Jeugdzorg:

Elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.’ (Wet op de Jeugdzorg, 2015)

Het gaat niet alleen om fysiek maar ook om psychisch leed, om een breed scala van aspecten. Zo ontstond door de documentaire ‘Rauw’ een felle discussie in de media of een moeder haar zoon Tom niet mishandelde door hem alleen rauw voedsel te geven (NPO, 2012). Een kinderarts gaf aan dat Tom in zijn ontwikkeling achterbleef in vergelijking met leeftijdgenoten. Dit was ook kindermishandeling, werd gesteld. De jongen wordt waarschijnlijk liefdevol opgevoed door zijn moeder met de levensfilosofie dat rauw voedsel gezonder en beter voor je is. Het idee dat hier sprake is van kindermishandeling staat daarmee in schril contrast. Eenzelfde soort vraag dringt zich op bij overgewicht van kinderen. In Groot-Brittannië moest de moeder van Connor McCreddie zich voor de rechter verantwoorden voor het feit dat haar zoon morbide obese was geworden en hulp tot dat moment niets uithaalde. De moeder werd hiervoor verantwoordelijk gehouden en kon de ouderlijke macht verliezen (NBC, 2007). Zij hield in een interview vol dat ze haar kind alleen maar wilde verwennen en dat hij het allemaal zo lekker vond.

Deze voorbeelden zijn niet nieuw en worden vaker genoemd. Ze laten heel goed zien hoe we het domein verbreden van wat als ‘mishandelen’ bij kinderen wordt beschouwd. De grenzen zijn niet scherp gesteld en het is dynamisch wat we eronder vinden vallen. De publieke moraal van de samenleving heeft daar sterke invloed op. Publieke moraal is overigens iets anders dan de ‘public vote’, want dan heeft het iets wispelturigs in zich doordat we de ene dag zero tolerance zouden kunnen voorstaan in de jeugdzorg en de dag erna de teugels kunnen laten vieren. Publieke moraal is stroperiger dan dat en daarmee minder snel aan veranderingen onderhevig. Dat opvattingen over allerlei onderwerpen veranderen, zonder daarmee direct een uitspraak te doen dat zij tot betere morele inzichten leiden, is helder. Zo houden we in toenemende mate mensen moreel verantwoordelijk

voor hun eigen gezondheid en veranderen onze visies op veiligheid en privacy. In beleid en regelgeving geven we invulling aan deze publieke moraal en stellen we daarmee de normatieve kaders waarbinnen gehandeld dient te worden. Professionals moeten binnen deze kaders werken, maar daarmee zijn de morele vraagstukken zeker niet opgelost.

De dilemma's van de hulpverlener

Het Centrum voor Ethiek en Gezondheid heeft al in 2007 een rapport gepubliceerd over de dilemma's waar hulpverleners in de jeugdzorg mee kampen (RVZ, 2008). Er worden drie typen dilemma's onderscheiden: er is geen eenduidige legitimatie voor ingrijpen in gezinnen, er bestaat angst voor het schaden van een vertrouwensrelatie en er is angst om zelf schade op te lopen. Hoewel er sinds 2007 flink wat ontwikkelingen in de jeugdzorg zijn geweest, zoals de recente Transitie Jeugdzorg met professionalisering en het invoeren van een meldcode kindermishandeling, blijft het de moeite waard deze drie typen dilemma's nader onder de loep te nemen. Er worden hiermee voor de beroepsgroep inherente spanningsvelden blootgelegd.

Geen eenduidige legitimatie voor ingrijpen

Ouders wordt in eerste instantie de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van hun kinderen toevertrouwd. Het is aan hen om te bepalen welke kleding hun kinderen aan krijgen, wat ze eten, welke school ze volgen, of ze religieus opgevoed worden en welke normen en waarden meegegeven worden in de opvoeding. In een liberale samenleving wordt vrijheid als zelfbeschikkingsrecht als een groot goed beschouwd. Veel westerse samenlevingen hanteren een scheiding tussen de publieke en de private samenleving, waarbij de opvoeding voor een groot deel tot het private domein behoort. Ouderlijke autonomie geeft een grote mate van ouderlijke vrijheid. Het moment waarop de balans zou moeten doorslaan naar ingrijpen vereist uitleg en legitimatie. Dat een kind schade oploopt of ernstig risico loopt om geschaad te worden, is een goede reden om in te grijpen. Alleen is niet altijd op voorhand goed vast te stellen wanneer er sprake is van een ernstig risico op schade, zeker als we de definitie van kindermishandeling ruimer opvatten. Is

overgewicht voldoende om als ‘schade’ te bestempelen? Is Tom het slachtoffer van kindermishandeling in de documentaire ‘Rauw’?

De antwoorden op deze vragen zijn niet altijd eenduidig. Toch zoeken we voortdurend naar maatstaven die we kunnen gebruiken. Zo is de term ‘goed genoeg ouder’ in zwang om te bepalen wat de minimumlat is om kinderen aan ouders toe te vertrouwen. Basisvoorwaarden als een veilige omgeving, voldoende voeding, interesse en liefde voor het kind worden daarin genoemd. Vanuit de ethiek is het belangrijk met elkaar vast te stellen waarom deze criteria doorslaggevend zouden moeten zijn en waarom ze dus het wel of niet ingrijpen legitimeren. We moeten bereid zijn kritisch te blijven reflecteren op elke lijst met criteria. Zo liet een studie van Willems over de kinderwens van mensen met een verstandelijke handicap verrassend genoeg zien dat een van de belangrijke voorspellende factoren voor succesvol ouderschap is of zij bereid zijn hulp te accepteren (zie hoofdstuk 8) en niet het IQ, zoals velen vaak wel vermoeden (Willems et al., 2007). Recent werd in een proefschrift geconcludeerd dat het instrument Sputovamo geen diagnostisch maar een signaleringsinstrument is (Schouten, 2017). Sputovamo is een vragenlijst die spoedeisende hulpposten in ziekenhuizen gebruiken om vast te stellen of letsel bij een kind mogelijk het gevolg is van kindermishandeling. Het instrument baseert zich vooral op generieke kenmerken als ‘eenoudergezin’ of ‘werkloosheid’ en is daarmee mogelijk niet specifiek genoeg om tot een goede beoordeling van een situatie te komen (Schouten, 2017).

De voorbeelden laten zien dat jeugdzorg geen rocket science is. Elke lat is normatief en daarmee een – waardegeladen – keuze. Waarom zouden de huidige criteria voor ‘goed genoeg ouderschap’ immers goed zijn? Waarom zijn kinderen volgens ons primair beter af bij hun ouders en moet hereniging van het gezinsverband voorop staan? Wat zijn voldoende voorwaarden in de opvoeding om uiteindelijk een gelukkig mens te worden of een burger die zelfstandig mee kan doen aan de samenleving? De filosoof Joel Feinberg heeft een onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten belangen, waarbij hij heel duidelijk laat zien dat je potentieel een oneindige stroom aan belangen kunt hebben (Feinberg, 1986). Je hebt primaire belangen en welzijnsbelangen. En als een overheid over de belangen van kinderen moet waken, welke zullen dat dan zijn: dat ze bed, bad, brood hebben, dat ze gelijke kansen krijgen in het onderwijs of dat ze gelukkig worden? Hoe we de notie ‘belang van het kind’

ook invullen, het blijft altijd een keuze en die is normatief. Elke lat die we leggen eveneens. Dit maakt dat het voor professionals in de praktijk lastig blijft om te beoordelen of ingegrepen moet worden. Inschatten wat uiteindelijk het beste is in het belang van het kind, is een evenwichtskunst tussen ouderlijke vrijheid en overheidsondersteuning.

Gelukkig is jeugdzorg niet altijd een kwestie van nietsdoen of alle hens aan dek. In de vrijwillige jeugdzorg wordt veel hulp geboden aan gezinnen op verzoek van ouders zelf. De vraag van het ingrijpen is daarmee in de meeste gevallen gelegitimeerd. Maar wanneer er geen toestemming is van ouders en een kind in de knel zit, komt paternalistisch handelen in beeld. Paternalisme is het handelen in het belang van een persoon zonder de toestemming van die persoon. In het geval van kinderen: handelen in het belang van het kind desnoods zonder toestemming van de gezaghebbende ouders of voogden. Interessant genoeg blijft het belangrijk om ook dan te streven naar medewerking en instemming. Er wordt al jaren gepleit voor een aanpak van kindermishandeling waarbij ouders zelf melding maken van de mishandeling. Dit kan in Nederland ook. Het is niet onmogelijk en soms zelfs noodzakelijk in het zoeken naar oplossingen. Het heeft immers geen zin om kinderen massaal bij alle ouders weg te halen waar het niet goed gaat. En dus blijven we altijd met het spanningsveld tussen ingrijpen en aanzien geconfronteerd. Er zijn geen duidelijke checklists die ons het finale antwoord geven en als we aanleiding hebben te denken dat paternalistisch ingrijpen gerechtvaardigd is, zetten we de stem van ouders en die van het kind nog niet zomaar opzij.

Als ethicus denk ik dat het goed is dat jeugdzorghulpverleners zich altijd bewust blijven van dit spanningsveld, wegpoetsen heeft geen zin. We zouden inboeten op belangrijke ethische principes als we het dilemma niet langer zouden voelen. Er zijn in onze samenleving nog steeds overtuigende redenen om te vinden dat kinderen juist opgevoed moeten kunnen worden in een intieme sfeer met verzorgers, en om ze niet, zoals de Griekse filosoof Plato ooit opperde, in staatsinstituties te laten opgroeien. Het spanningsveld is daarmee een inherent dilemma in de jeugdzorg, zelfs als we in de loop van de tijd criteria om prioriteit aan ingrijpen of terughoudendheid te geven zien verschuiven.

Bang om schade te berokkenen

Nu moeten we op basis van bovenstaande niet concluderen dat het een vrijblijvende keuze is om wel of niet te handelen op basis van signalen, maar eerder dat het opvangen van signalen en het interpreteren daarvan lastig blijft. Er is juist een sterke morele imperatief, ook in wet- en regelgeving verankerd, dat professionals in de jeugdzorg vermoedens van kindermishandeling juist wel onderzoeken. De Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling, sinds 1 juli 2013 van kracht, is daarover duidelijk. In de praktijk speelt nog een andere factor mee, namelijk dat hulpverleners vaak aarzelingen kennen om te handelen. Ze ervaren 'blokkades', weten niet wat ze moeten doen, hebben sterke morele intuïties om aan de zijlijn te blijven staan. Een ervan is dat sociaal werkers bang zijn om een vertrouwensband te verliezen met ouders en kinderen wanneer ze een melding zouden maken. Of ze zijn bang dat mensen zorg gaan mijden en dat ze daarmee het zicht op een gezin helemaal verliezen. Nu zal het aangaan van een gesprek over vermoedens van kindermishandeling nooit gemakkelijk zijn, maar het stappenplan horend bij de meldcode laat helder zien dat een hulpverlener niet alleen is met zijn vermoedens, collega's en cliënt zijn er nadrukkelijk bij betrokken. Met medeweten van ouders kunnen professionals vermoedens uitspreken en vervolgstappen bespreken. Het verdient zelfs de morele voorkeur om ouders zelf te motiveren tot vrijwillige medewerking aan hulpverlening en hen dus in een vroeg stadium zo transparant mogelijk in een zorgtraject te betrekken.

De schroom die professionals kunnen voelen is begrijpelijk, maar lastig uit te leggen als we menen dat een kind geschaad wordt. Jeugdzorgprofessionals hebben de morele verantwoordelijkheid gekregen van de samenleving om de ogen en oren te zijn namens ons allen, omdat zij bij uitstek degenen zijn die in contact staan met gezinnen en ouders. De meldcode kindermishandeling geeft deze opdracht mee aan allen die eerstelijns met kinderen in aanraking komen, zoals leerkrachten, wijkagenten en buurtwerkers. De opdracht om default actie te ondernemen bij bepaalde vermoedens kan ook leiden tot schade. Vooral wanneer er geen sprake van kindermishandeling blijkt te zijn, kunnen ouders zich in de beklagdenbank gezet voelen. Echter, deze vorm van schade lijkt toch ondergeschikt te zijn aan de kans dat als een kind wel mishandeld wordt en men daar niet naar gehandeld heeft. Zoals een kinderarts in een interview vertelde: 'Ik heb nu twee keer

meegemaakt dat ik helemaal aan de signalen voorbij ben gegaan. Vreselijk vind ik dat' (Kole, Van den Hoven, Janssens, 2012). Het dilemma bestaat enerzijds uit de angst dat men schade berokkent door te handelen en geen ingangen meer heeft naar de ouders en anderzijds uit angst dat men mishandeling 'laat gaan'. Dit hangt samen met nog een derde type morele kwesties dat het Centrum voor Ethiek en Gezondheid destijds al signaleerde.

Angst om zelfschade op te lopen

Geweld en agressie komen voor in elke cliëntgerichte professie. Toch is de angst om zelf klappen op te lopen bij het opkomen voor de belangen van een kind niet de grootste angst waar jeugdzorgwerkers naar verwijzen. In de meeste gevallen is men met name bang om aansprakelijk te worden gesteld en die angst is veel verlammerend dan de eerste. In 2007 stond een gezinsvoogd terecht omdat Savannah, ondanks een stroom aan hulpverlening die aan het gezin werd geboden, door haar moeder en stiefvader werd vermoord (*de Volkskrant*, 2007). Dat een gezinsvoogd hiervoor juridisch aansprakelijk werd gesteld, ging als een schokgolf door de jeugdzorg. De overheid kondigde meer stringente maatregelen aan. Professionalisering van de jeugdzorg en een register dat de kwaliteit van jeugdzorgverlening meer moet waarborgen, zijn hier de resultanten van. Angst is vaak een slechte raadgever. Maar zelfs als er een klimaat is waarin weinig risico's ten aanzien van kinderen geaccepteerd worden, zijn het dezelfde jeugdzorgwerkers die ook in staat zijn om de redelijke grenzen van de professie aan te geven. Zoals Lydia Janssen in een eerder interview zei: 'Je kunt niet heel Nederland onder toezicht stellen en uit huis plaatsen (...) je kunt jeugdzorgprofessionals niet voor alles verantwoordelijk houden als ze maar een uur in de maand bij een gezin langs kunnen komen' (Keinemans & Kanne, 2011). We zien dat jeugdhulpprofessionals weinig beslissruimte geboden wordt. In plaats van de angstcultuur te laten regeren zou duidelijk moeten worden wat een reële autonome beslissruimte is voor professionals. De angstcultuur laat nog iets anders zien: als we deze kleine beweegruimte combineren met de normatieve pendelbeweging die we waarnemen in de discussie rond kindermishandeling, dan wordt het lastiger om het handelen van professionals moreel te duiden.

Geen verwijten maar collectief draagvlak

Mensen die in de jeugdzorg werken, weten dat ze met kindermishandeling in aanraking zullen komen en dat zij degene kunnen zijn die ‘de kaart kindermishandeling’ moet spelen. Dat is nooit gemakkelijk, omdat de terminologie al een veroordeling in zich heeft. Sommigen spreken dan ook over professionele moed als deugd die men kan ontwikkelen. Het vraagt lef om je schroom te overwinnen, om je angst voor een gewelddadig gezinslid opzij te zetten en in het belang van een kind te handelen. Het vraagt ook lef om niet bang te zijn in een toenemende aansprakelijkheidscultuur. Aandacht voor reflectie op de eigen morele bagage en de dingen die je juist als, mogelijk aankomend, professional nog moet leren zijn natuurlijk cruciaal. Meer dan eens gaan we er wellicht te gemakkelijk vanuit dat iedereen dat van nature wel kan. Het vraagt expliciete aandacht, zowel in de opleiding als in de praktijk, om na te gaan hoe je het handelen op basis van vermoedens van kindermishandeling in de praktijk het beste aan kunt pakken. Cruciaal daarbij is dat de professional niet alleen staat.

Eerder merkte ik al op dat een professional namens de samenleving opereert. Dat kent twee aspecten: enerzijds dat je beroepsgenoten hebt die eenzelfde moreel imperatief kennen en die dezelfde dilemma’s herkennen en anderzijds dat er een samenleving is die achter de hulpverleners staat. Het feit dat het signaleringsinstrument Sputovamo op de spoedeisende hulp standaard wordt toegepast bij alle kinderen die met letsel worden aangemeld, heeft tot een andere norm geleid. Voor elk kind geldt nu dat er een eerste screening plaatsvindt om kindermishandeling uit te sluiten. Het vraagt dus niet langer de moed van een enkele professional om een vermoeden te uiten, maar het is eerder andersom: men kijkt standaard en alleen als de vermoedens bevestigd worden, dan moet een lastig gesprek gevoerd worden. Er is dus institutionele morele back-up. Deze back-up is niet alleen institutioneel, maar komt ook vanuit de beroepsgroep. Hulpverleners doen het met elkaar. Institutionele ondersteuning is van groot belang, want het haalt de angel vaak uit de problematiek. Het is een wereld van verschil of hulpverleners kunnen melden dat het ‘standaardbeleid is in het ziekenhuis om alle kinderen te checken’ of dat ze het zware onderwerp als eerste ter sprake moeten brengen en collega’s om zich heen hebben die het ook liever mijden.

Ditzelfde geldt voor de jeugdzorg. De opdracht om efficiënte zorg te bieden en collectief de handen ineen te slaan (NJI, 2007) is een duidelijke morele opdracht die als ondersteuning kan dienen voor de professional die op pad gestuurd wordt. Dat kent wel voorwaarden: het mag niet zo zijn dat er vanuit de samenleving wantrouwend wordt gekeken naar de jeugdprofessional. Op het moment dat deze besluit niet te handelen, is misschien niet wantrouwen (men vindt de jeugdprofessional handelingsverlegen) de juiste conclusie, noch morele verontwaardiging en een roep om meer controle als een gezinsdrama plaatsgevonden heeft, maar erkenning en ondersteuning van de lastige taak die hulpverlening heeft. Wetende dat we niet iedereen uit huis kunnen plaatsen bij elk eerste signaal, wetende dat medewerking van ouders belangrijk is en wetende dat er vaak veel verschillende soorten problematiek in een gezin spelen, is het in de praktijk voor veel hulpverleners een gevoel van schipperen, van juist interpreteren en van hopen op verbetering.

Als hulpverleners wel daadkrachtig zijn, zijn ze vaak afhankelijk van andere instanties die de hulp overnemen, maar een melding bij Veilig Thuis garandeert helaas ook geen directe instant oplossing. Kanne en Keinemans noemen daarom sommige dilemma's in de jeugdzorg voorbeelden van morele perplexiteit: je weet soms niet wat beter is in het belang van een kind, omdat het te ingewikkeld in elkaar steekt (Keinemans & Kanne, 2011). Het kan soms een kluwen van belangen zijn, van gezinsleden die elkaar naar het leven staan, elk met hun eigen problemen, wensen en belangen. Dan is het lastig te bepalen waar te starten om deze te ontwarren. Het helpt in gevallen van morele perplexiteit niet om van buitenaf verwijten van handelingsverlegenheid te maken aan het adres van de professional. Handelingsverlegenheid wordt vaak genoemd in die gevallen waar outsiders vinden dat er gehandeld dient te worden, maar dat dit door schroom, wilswakke of welke andere, wellicht onverklaarbare, reden dan ook niet gebeurt (Van den Hoven & Kole, 2015). Ditzelfde geldt voor de gemeenten die de verantwoordelijkheid voor jeugdzorg hebben. Als zij allerlei soorten van meldingen en inkijkjes in het handelen en beslissen in de praktijk opeisen in een 'afrekencultuur' leidt dat tot druk op diezelfde zorg om te 'scoren'.

Met andere woorden, als we het een belangrijke taak vinden om kindermishandeling aan te pakken, dan moeten we degenen die de ogen en oren namens de samenleving zijn daar ook in vertrouwen en hen niet aan de leiband houden. In

het verleden claimden diverse andere professies hun professionele autonomie om speelruimte te krijgen in het beslissen en handelen. Ook in de professionalisering van de jeugdzorg zou discussie over dergelijke speelruimte zinvol kunnen zijn. Voor de samenleving rest dan niet de taak de professional voor een tribunaal te roepen als het misgaat, maar om te reflecteren op de vraag hoe de morele opdracht – het stoppen van kindermishandeling – zo goed mogelijk kan worden omgezet in verdere institutionele back-up.

Tussen gulzigheid en fatalisme

*Waarom kindermishandeling politiek zo moeilijk is
aan te pakken*

RIEN FRAANJE & RUTGER STAFLEU

Kindermishandeling is een van de grootste gezondheidsbedreigingen en maatschappelijke problemen onder de Nederlandse jeugd. En er zijn weinig onderwerpen waar de klassieke politieke en bestuurskundige vraag naar wat de overheid vermag, zo pregnant boven komt drijven als bij dit vraagstuk. Het is evident dat de mishandeling van kinderen, juist omdat zij in een afhankelijke en daarmee kwetsbare positie verkeren, een maatschappelijke misstand is waartegen overheidsop treden noodzakelijk is. Via de zwaarmacht kan de overheid daders van kindermishandeling voor het gerecht dagen en aansturen op straffen. Mogelijk dat daar een preventieve werking van uitgaat, maar die is in ieder geval te weinig om kindermishandeling geheel uit te bannen. En dus wordt de politiek voor de taak gesteld beleid en maatregelen te bedenken die de geestelijke en lichamelijke mishandeling van kinderen voorkomen. Precies daar worden de grenzen van het handelingsperspectief van overheid en politiek ten volle uitgedaagd. Want het zijn hier niet alleen wetten en praktische bezwaren die de droom van een samenleving zonder kindermishandeling in de weg staan. Het gaat hier om een fundamentele kwestie, namelijk: de grenzen van wat de overheid kan en mag doen om een misstand tegen te gaan en vooral de moeite die wij mensen hebben om die grenzen te accepteren.

Dit hoofdstuk gaat in op de vraag waarom het politiek zo moeilijk is om kindermishandeling uit onze samenleving te bannen. Dat doen we in drie stappen. Eerst geven we enkele noties weer uit de bestuurskunde over het agenderen en aanpakken van maatschappelijke misstanden – de theorie. Vervolgens laten we zien hoe die theorie uitpakt voor het centrale thema in dit boek – de praktijk. Daarna laten we twee politici van een politieke partij – het CDA – aan het woord

die het verschil in benadering duidelijk maken – de politiek. De een is minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de ander Tweede Kamerlid. We ronden af met een pleidooi voor het zoeken naar een balans in de bestrijding van kindermishandeling tussen een ambitieuze politiek en één die haar hand niet overspeelt.

De theorie

Wat maakt iets tot een politiek probleem? Hoogerwerf omschrijft een probleem als ‘een discrepantie tussen een maatstaf (beginsel, norm) en een voorstelling van een bestaande of verwachte situatie’ (Hoogerwerf & Herweijer, 2008, p. 64). Hij koppelt er zelfs een ogenschijnlijk wiskundige formule aan vast: $\text{Probleem (P)} = \text{Norm (N)} - \text{Waarneming (W)}$. Als we deze formule vertalen naar kindermishandeling is evident dat sprake is van een probleem. De norm is immers: kinderen mogen niet mishandeld worden. We nemen echter waar dat die norm bij lange na wordt gehaald. Kindermishandeling komt helaas nog veel voor. De constatering van een probleem wil nog niet zeggen dat het automatisch op de politieke agenda komt te staan. Dat is weer afhankelijk van andere factoren. In de eerste plaats van de ernst van het probleem en dan misschien vooral de mate waarin een probleem als ernstig wordt gepercipieerd. Die perceptie wordt daarbij onder meer bepaald door de zichtbaarheid en de mate waarin mensen zelf het risico voelen of ervaren dat hen het ook kan overkomen. Daarbij wordt tevens de vergelijking gemaakt met andere problemen, want de beschikbare aandacht, tijd, geld en menskracht die in een vraagstuk kunnen worden geïnvesteerd is beperkt (Hoogerwerf & Herweijer, 2008)

Als het is gelukt een maatschappelijk vraagstuk op de politieke agenda te krijgen, leert ons het eerste het beste inleidende lesboek in de bestuurskunde en politicologie dat de overheid drie instrumenten heeft om een ongewenste situatie om te zetten naar een gewenste situatie: de stok, de wortel en de preek. De stok staat daarbij symbool voor wet- en regelgeving. De overheid kan regels opstellen en kan die met zijn zwaarmacht ook handhaven. Bij overtreding van de gestelde regels kan en mag ze sancties uitdelen. Naast repressie via regels en handhaving kan de overheid gewenst gedrag ook stimuleren door het positief te belonen. De wortel is de metafoor voor het verstrekken van prikkels om een situatie in de beoogde richting bij te sturen. Dat kan via het verstrekken van subsidies, maar

bijvoorbeeld ook door projecten te financieren. De preek ten slotte, staat voor het instrument van communicatie en voorlichting. De overheid kan met het verstrekken van informatie een beroep doen op de redelijkheid van de mens. Ze kan bijvoorbeeld via Rijksoverheid, een informatieve website of een lesprogramma een positieve opvoeding promoten met als doel kindermishandeling tegengaan. Dit instrument veronderstelt dat als mensen de feiten kennen vanzelf datgene doen wat verstandig is (vergelijk Rosenthal, 1987). Het onderscheid tussen de drie beleidsinstrumenten is in de praktijk uiteraard niet absoluut. De beleidspraktijk laat een hybride situatie zien waarbij de overheid de drie instrumenten naar hartenlust combineert. Bijvoorbeeld: na het introduceren van nieuwe wet- en regelgeving start de overheid een voorlichtingscampagne waarin ze uitlegt wat de nieuwe wet inhoudt en wat die beoogt. Voor een succesvolle communicatie-campagne is bovendien vaak geld nodig.

Daarnaast is het belangrijk op te merken dat de overheid met dit instrumentarium verschillende doelen kan nastreven. Vertaald naar het centrale thema van dit boek: de overheid wil in de eerste plaats voorkomen dat kinderen worden mishandeld – preventie –, daarnaast wil ze dat als wel sprake is van kindermishandeling we die ook op kunnen sporen – signaleren – en ten slotte wil de overheid dat de mishandeling van kinderen stopt. Om die verschillende doelen te kunnen bereiken moet de politiek differentiëren met haar instrumentarium.

Pleidooi voor terughoudendheid

De laatste jaren klinken in de bestuurskunde de pleidooien voor enige terughoudendheid bij de inzet van het overheidsinstrumentarium steeds luider. Eerst was daar de Amsterdamse hoogleraar Willem Trommel die in zijn inaugurele rede het begrip ‘gulzig bestuur’ muntte. Die rede laat zich lezen als een pleidooi voor zelfbeheersing van overheid en politiek omdat niet elke maatschappelijke misstand is te verhelpen (Trommel, 2009). De Delftse bestuurskundige Michel van Eeten stelde in 2011 in een prikkelend essay het in de politiek bestaande taboe op fatalisme ter discussie. Hij bekritiseert de politieke angst om de eigen grenzen en onmacht onder ogen te zien en daar bovendien eerlijk over te zijn: ‘Fatalisme laat zich samenvatten in vijf woorden: zo is het nou eenmaal. Het is de leer van de onmacht. Er zijn dingen we niet kunnen veranderen of voorkomen’ (Van Eeten, 2011, p. 72). Niets doen staat

volgens Van Eeten niet erg hoog op de lijst van mogelijke interventies van politici en bestuurders omdat fatalisme politiek slecht verkoopt. Politieke standpunten gehoorzamen namelijk aan een eenvoudig moreel schema: er is leed, dus er moet iets gebeuren. Of dat iets ook daadwerkelijk helpt, is in de politieke realiteit van minder belang. Ten onrechte, vindt Van Eeten. Hij stelt dat het toegeven van onmacht om tegenslag te voorkomen, niet automatisch leidt tot machteloosheid.

'Ze ontkoppelt onmacht van machteloosheid doordat juist de erkenning van onmacht de mogelijkheid schept om te handelen. En zo wordt onmacht getransformeerd in macht. Niet door de onmacht te ontkennen of te beloven dat ze opgeheven zal worden. Integendeel, macht wordt juist mogelijk door de acceptatie van wat onafwendbaar is.' (Van Eeten, 2011, p. 82)

Het is hier belangrijk te vermelden dat Trommel noch Van Eeten pleit voor wegstappen van kindermishandeling. Geen van beiden noemt de mishandeling van kinderen als voorbeeld waar sprake is van een al te gulzig bestuur en waar meer fatalisme op zijn plaats is. Het punt dat beide auteurs willen maken, is dat een al te ambitieuze overheid soms meer slecht dan goed doet; dat het middel soms erger is dan de kwaal. Dat risico ontstaat uiteraard niet wanneer het gaat om de handhaving van wet- en regelgeving; als is vastgesteld dat een kind is mishandeld, moet de dader daarvoor worden bestraft. Hier kan de overheid niet gulzig genoeg zijn en van fatalisme kan in zo'n geval nooit sprake zijn. In het geval van kindermishandeling kan gulzigheid ten kwade keren als de overheid in het private domein van het gezin treedt met als doel mishandeling te voorkomen of als vanuit de overheid de juiste opvoeding wordt gepredikt.

Morele disciplineren ongewenst

Van Eeten's pleidooi voor fatalisme inspireerde zijn Tilburgse collega Paul Frissen om twee jaar later het boek 'De fatale staat' te publiceren. Dat pleit voor een aanzienlijke vermindering van de pretenties van politiek en overheid. Frissen noemt juist wel expliciet de van overheidswege ingestelde Centra voor Jeugd en Gezin als voorbeeld van een politiek die te ver ingrijpt in domeinen waar ze volgens Frissen van weg moet blijven.

‘Een belangrijk kenmerk van de democratie is dat die minderheden beschermt en dat die het verschil juist bescherming mag en kan bieden. Dat betekent de acceptatie van ongemak en ongeluk. Dat betekent verdraagzaamheid voor het afwijkende en het vreemde. Er zijn al ruim voldoende strafrechtelijk verboden om gedrag te corrigeren. Daar is geen morele disciplineren voor nodig. Die is ook ongewenst: een staat die goede bedoelingen heeft, is gevaarlijk.’ (Frissen, 2007)

Frissen toont zich hiermee een intellectuele erfgenaam van de christendemocratische *founding father* Abraham Kuyper die stelde dat de samenleving bestaat uit tal van aan elkaar nevenschikte domeinen (kringen), zoals bedrijven, scholen, verenigingen, kerken en niet in de laatste plaats het gezin. Deze kringen zijn volgens Kuyper soeverein in die zin dat de overheid geen politieke bemoeienis mag hebben met deze kringen. Kuyper poneerde ‘de soevereiniteit in eigen kring’ in de openingsrede die hij in 1880 hield bij de stichting van zijn eigen, soevereine Vrije Universiteit in Amsterdam.

De toegenomen interdependenties in de netwerksamenleving maken de strikte toepassing van het soevereiniteitsbegrip zoals Kuyper die voor ogen had niet meer opportuun. Niettemin is het beginsel nog steeds een belangrijke inspiratiebron voor de christendemocratie waarop de grote politieke terughoudendheid van het CDA ten aanzien van een dominante overheid is gebaseerd. Christendemocraten verzetten zich hevig tegen de gedachte dat de samenleving maakbaar is met politieke interventies. Zij bepleiten bescheidenheid in de pretenties van overheid en politiek over wat ze met haar instrumentarium kan bereiken (vergelijk Woldring, 2003, p. 113-115)

De praktijk

Deze bestuurskundige noties bieden een kader dat kan helpen wanneer we de dilemma’s bij de aanpak van kindermishandeling inzichtelijk willen maken. Het overheidsbeleid ter bestrijding van kindermishandeling bestaat uit een keten van voorkomen, signaleren, stoppen en de schade beperken. Laten we de dilemma’s van de eerste twee schakels van de keten nader onder de loep nemen.

Voorkomen en bemoeizucht

Allereerst kun je stellen dat wet- en regelgeving niet alleen beoogt om daders te straffen, maar zeker ook om mensen met de dreiging van een straf ervan te weerhouden kinderen te mishandelen. Maar hoe ver moet de politiek willen gaan met wet- en regelgeving om kinderen bescherming te bieden – de ‘stok’? Vergaande maatregelen die ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer van ouders en kinderen of in de professionele autonomie van hulpverleners kunnen immers weerstand oproepen die een andere schakel in de keten, namelijk de signalering van het probleem, belemmeren. Bij wet- en regelgeving speelt ook de kwestie van de proportionaliteit: hoe voorkomt de politiek na een ernstig incident dat ze in de welbekende risico regelreflex schiet die vaak meer schaadt dan baat (zie hoofdstuk 13)? Fundamenteel is de vraag in hoeverre de zwaarmacht van de overheid daadwerkelijk een afschrikwekkende werking heeft. De meeste ouders willen de opvoeding immers goed doen. Kindermishandeling is doorgaans geen vooropgezet kwaad, maar eerder een uiting van onkunde van de ouders. Of zou het zo zijn dat de sancties van de overheid onvoldoende afschrikken omdat het veel te weinig tot opsporing en straffen komt (zie hoofdstukken 5 en 6)?

Preventief beleid kan natuurlijk ook op een andere manier dan met de stok alleen worden vormgegeven. Zo kan opvoedondersteuning ouders handvatten bieden om ook bij lastige situaties positief te blijven. Diverse overheidsinstanties geven deze ondersteuning, waaronder jeugdgezondheidszorg, GGD, Bureau Jeugdzorg, scholen, maatschappelijk werk, welzijnswerk en steeds vaker via de Centra voor Jeugd en Gezin. De ondersteuning is vrijblijvend en gaat uit van de gedachte dat opvoeden nu eenmaal voor eenieder een enorme uitdaging is waarbij alle hulp welkom is. Een dergelijk ondersteuningsaanbod loopt wel tegen de beperking aan dat ouders de ondersteuning al snel kunnen ervaren als bemoeizuchtig – de ‘preek’. Soms vrezen ze zelfs dat al te grote openhartigheid over je problemen bij de opvoeding, het risico in zich draagt dat je kinderen uit huis worden geplaatst – de ‘stok’. Daarmee is het voor de overheid een lastige taak om met opvoedondersteuning de ouders te bereiken die dit het hardste nodig hebben maar vaak tevens het moeilijkst te bereiken zijn.

Maar mag de overheid wel voorschrijven hoe ouders hun kinderen moeten opvoeden – ‘de preek’? Om alle ouders te bereiken, wordt met enige regelmaat

het voorstel van een wettelijk verplichte opvoedcursus voor alle aanstaande ouders gedaan. Daarmee zou dan immers iedereen bereikt kunnen worden. Een dergelijk voorstel lijkt een prachtig voorbeeld van politieke gulzigheid. Criticasters merken op dat een verplichte cursus de intrinsieke motivatie van ouders aantast omdat opvoeden in zo'n geval te veel wordt geproblematiseerd. Bovenal treedt bij het voorstel van een verplichte opvoedcursus de overheid wel erg opzichtig de soevereine kring van het gezin binnen. Kan de overheid bepalen welke opvoeding 'goed genoeg' is en dat via een verplichte cursus aan alle ouders opleggen?

Signaleren met meldcode

Het aantal meldingen van kindermishandeling en vermoedens van kindermishandeling blijft ver achter bij het daadwerkelijke aantal. Daarom zijn professionals in de gezondheidszorg, onderwijs, kinderopvang, maatschappelijke ondersteuning, jeugdhulp en justitie sinds 2013 wettelijk verplicht bij een vermoeden van kindermishandeling te werk te gaan volgens de zogenoemde 'Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling'. Met het doorlopen van vijf stappen in deze verplichte meldcode kan de professional zich geleidelijk een oordeel vormen over de juistheid van zijn vermoeden en de vraag beantwoorden of er al dan niet hulp moet komen.

Van begin af aan heeft hierbij de politieke discussie gespeeld of er niet sprake zou moeten zijn van een 'meldplicht' in plaats van een 'verplichte meldcode'. Maar een dergelijke meldplicht heeft belangrijke keerzijden die Trommel, Van Eeten en Frissen bij hun pleidooien tegen gulzigheid en voor een beetje meer fatalisme in gedachten moeten hebben gehad. Met een wettelijke meldplicht treedt de overheid immers in de autonomie van de professional en dat kan een contraproductieve uitwerking hebben. Artsen geven bijvoorbeeld aan dat een meldplicht de vertrouwensrelatie met een gezin kan aantasten waardoor ook het bespreekbaar maken van het probleem flink wordt bemoeilijkt. Daarnaast kan een meldplicht een stuwmeer aan meldingen veroorzaken, waardoor het moeilijk wordt de terechte verdenkingen te onderscheiden van de misplaatste beschuldigingen (NJI, 2008).

De politiek

René Peters en Hugo de Jonge hebben veel gemeen. Ze begonnen hun werkzame leven allebei in het onderwijs. Peters was docent in het middelbaar onderwijs, De Jonge stond voor de klas op een basisschool. Beiden werden uiteindelijk wethouder voor het CDA in hun woonplaatsen Oss respectievelijk Rotterdam, met sociale zaken en onderwijs in hun portefeuille. Peters werd in het voorjaar van 2017 gekozen tot Tweede Kamerlid, De Jonge is sinds oktober 2017 minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het is vanuit hun beider onderwijs- en wethouderservaring dat zij zich vol overgave inzetten voor de bestrijding van kindermishandeling. Maar hun startpunt is wel verschillend.

Afchecklijstjes zijn vluchtroutes

René Peters begint zijn uiteenzetting met de erkenning van de beperkte macht van de overheid. Hij heeft dus geen last van een taboe op fatalisme:

‘De overheid kan uiteindelijk niet voorkomen dat iemand zijn kind slaat. Als je wel denkt dat de overheid dat kan voorkomen, ga je iets optuigen dat elke sociale samenhang de nek omdraait. Dan krijg je checklijstjes, anonieme meldlijnen of meldprotocollen. Dat is volgens mij niet de oplossing. Dergelijke maatregelen zijn gebaseerd op wantrouwen. Het zijn instrumenten waarin we aanmoedigen dat mensen elkaar zwart maken. Afchecklijstjes zijn een daad van agressie naar de goeden en een vluchtroute voor mensen die wat te verbergen hebben. Dat betekent zeker niet dat de politiek niets moet doen. We moeten flink investeren in een positieve opvoeding. En daarvoor hebben we juist sociale samenhang nodig om een situatie te creëren waarin mensen naar elkaar omkijken en elkaar durven aanspreken op lastige dilemma’s die iedere ouder ervaart bij de opvoeding. Ouders moeten niet binnen een kwartier buiten staan bij het consultatiebureau waar ze een spervuur van vragen hebben moeten beantwoorden voor die checklist. Daar moet een gesprek gevoerd kunnen worden over wat het vraagt om een kind op te voeden. Je wilt niet dat de buurman een vermoeden van mishandeling doorgeeft bij een anonieme tiplijn, maar dat hij even opbelt en vraagt: “Hoe gaat het bij jullie?”

Bij kindermishandeling kunnen we leren van de inzichten van het Stanford Prison Experiment. Bij dit legendarische experiment in de kelders van Stanford University kreeg de helft van 24 studenten de rol van bewaker en de andere helft van gevangene. Binnen de kortste keren gingen de studenten zich naar hun rol gedragen, waarbij de gevangenenbewaarders al snel misbruik maakten van hun machtspositie. De kritische vragen van een studente over de bedenkelijke omstandigheden waarin de gevangenen verkeerden, zorgden uiteindelijk voor de beëindiging van het experiment. De verkeerde vraag bij dit onderzoek is: wat maakt dat mensen tot dit gedrag in staat zijn en hoe kunnen we dat voorkomen? We weten immers dat mensen zich kunnen misdragen en dat de sociale omstandigheden daarbij een rol spelen. De juiste vraag moet daarom zijn: wat maakt dat er mensen zijn zoals die studente die zorgen dat het stopt? Het gaat er mijns inziens om dat gedrag te stimuleren en een context te creëren waarin mensen durven opstaan om het bespreekbaar te maken.'

Als de overheid het niet doet, wie dan wel?

Hugo de Jonge vindt de politiek te weinig gulzig ten aanzien van kindermishandeling:

'Een gesprek over een gulzige overheid kun je voeren als het over verkeersveiligheid gaat. We hebben de autogordel ingevoerd en kruispunten omgebouwd tot rotondes. Daar is niet zoveel winst meer te halen. Maar bij kindermishandeling staan we nog maar aan het begin van de rit. Er zijn nog zoveel interventies mogelijk. Huiselijk geweld is het grootste veiligheidsprobleem in onze samenleving: de statistisch grootste kans om in elkaar geslagen te worden is niet op straat, maar thuis. We investeren enorm veel menskracht, energie en geld in de strijd tegen terrorisme. Het risico dat je gewond raakt door kindermishandeling is echter groter dan dat je een verwonding oploopt bij een terroristische aanslag. Kindermishandeling krijgt slechts een fractie van de tijd, aandacht en investering die naar terrorismebestrijding gaat. We hebben nog heel veel uit te leggen over het risico en de impact van kindermishandeling. Als Feyenoord hier gehuldigd wordt, begrijpt iedereen met tal

van terroristische aanslagen in het achterhoofd dat duizend politiemannen en politievrouwen in de stad aanwezig zijn. Mensen die niets kwaads in de zin hebben snappen ook dat ze gefouilleerd worden of dat ze hun tas moeten openen. Bij kindermishandeling moeten we beter gaan uitleggen wat de maatschappelijke impact is. Dat tachtig procent van de tbs'ers te maken heeft gehad met kindermishandeling. Dat zestig procent van de kindermishandeling intergenerationeel is. Dat we miljarden euro's per jaar verspillen aan ziekteverzuim dat wordt veroorzaakt door huiselijk geweld en kindermishandeling.

Mijn stelling is dat de overheid heel ver mag gaan om de rechten van kinderen te borgen, want als de overheid het niet doet, wie dan wel? Ik heb de halve wereld over mij heen gekregen toen ik voorstelde dat incompetente ouders, die bijvoorbeeld vanwege een ernstige psychiatrische stoornis of verslaving ook met ondersteuning niet in staat zijn een kind een veilige opvoedomgeving te bieden, verplicht moeten worden tot anticonceptie. Een dergelijke maatregel zou veel te ver gaan, zo was de kritiek. Maar de prikpil gaat mijns inziens veel minder ver dan een uithuisplaatsing waarvan je vrijwel zeker weet dat die onvermijdelijk is bij een incompetent ouderpaar. Weggehaald worden bij je ouders heeft een enorme impact op kinderen. Bovendien wordt de beschadiging bij kinderen van dergelijke ouders vaak al in de zwangerschap toegebracht, dus in veel gevallen kan kindermishandeling dan met uithuisplaatsing niet meer worden voorkomen. We mogen niet weggijken. Screeningslijsten kunnen hulpverleners in ziekenhuizen, op scholen en in de Centra voor Jeugd en Gezin helpen om kindermishandeling te herkennen. Dat blijft een probleem. De meest voorzichtige inschatting is dat een op de dertig kinderen te maken heeft met mishandeling. Als een school van driehonderd kinderen dan een heel jaar geen melding doet van een geval van kindermishandeling, doen ze simpelweg iets niet goed. We bellen daar achteraan. Dan zegt zo'n school: wij hebben bij ons in de wijk niet te maken met kindermishandeling. O nee, vragen wij dan, zijn er geen echtscheidingen? Komen kinderen niet in de verdrukking door ruziënde ouders? Dan is hun reactie: o ja, zo kun je er ook naar kijken.

Ik zie wel dat er grenzen zijn in het optreden van politiek en overheid. Zo moeten we altijd voorzichtig zijn met ongerichte verdachtmakingen. En je moet uitkijken dat je een grote groep op basis van gemeenschappelijke kenmerken aanmerkt als een risicogroep. Maar over het algemeen stel ik bij een

beoogde maatregel eerder kritische vragen over de effectiviteit dan dat ik vind dat een maatregel te ver gaat. Voordat we kunnen gaan spreken over de soevereiniteit van het gezin waarin de overheid niet mag treden, moeten we eerst nog vele jaren uitgebreid spreken over de impact van kindermishandeling.’

De balans vinden

Het verschil in de benadering van Peters en De Jonge is scherp neergezet, waardoor de onterechte indruk kan ontstaan dat sprake is van een tegenstelling. In de praktijk vinden de twee elkaar vaker wel dan niet in wat nodig is om kindermishandeling te voorkomen en bestrijden. Maar het onderscheid tussen de beide CDA-politici zet wel het licht op wat kindermishandeling tot een *wicked problem* maakt. In de eerste plaats blijkt het moeilijk om kindermishandeling voluit op de politieke agenda te krijgen als een urgent en groot vraagstuk. De Jonge stelt dat de persoonlijke consequenties en maatschappelijke kosten van kindermishandeling omvangrijk zijn, maar dat niet naar evenredigheid daarvan wordt ingezet om het probleem het hoofd te bieden. De betrekkelijke onzichtbaarheid van het probleem helpt daarbij niet. Daarmee verliest kindermishandeling de concurrentiestrijd met andere vraagstukken die in omvang minder ernstig en omvattend zijn maar wel hogere prioriteit krijgen. Wat een terroristische aanslag voor consequenties heeft, kunnen we maar al te vaak zelf live waarnemen via televisie en internet. Daardoor voelen we de angst voor dat gevaar ook en dus vragen we onze politici om het risico op aanslagen zoveel mogelijk te reduceren. Als je zelf geen slachtoffer bent van kindermishandeling, ervaar je de angst ervoor ook niet aan den lijve. In die zin is er zeker nog heel wat werk te verrichten om de urgentie van een stevige aanpak onbetwistbaar te maken.

Peters laat zien dat een forse ambitie om kindermishandeling tegen te gaan mogelijk een blinde vlek voor de negatieve effecten van overheidsmaatregelen creëert. De redeloze opsporing van de mishandeling en verwaarlozing van kinderen kan de pijlen op onschuldigen richten, met wantrouwen en de teloorgang van sociale cohesie als zeer ongewenste bijeffecten, terwijl vertrouwen en sociale samenhang cruciaal zijn om een context te scheppen waarin mensen met elkaar durven spreken over hun problemen bij de opvoeding. De Jonge heeft het gelijk aan zijn zijde als hij stelt dat het voor een fatalistische erkenning van kindermis-

handeling nog veel te vroeg is, tal van mogelijkheden zijn nog niet benut. Peters stelt terecht dat politiek en bestuur oog moeten hebben voor wat ze met hun beleid kapot kunnen maken.

Kortom, de politicus die zich bezighoudt met de aanpak van kindermishandeling moet de balans vinden tussen fatalisme en gulzigheid. Hij moet zoeken naar het evenwicht tussen de onmiskenbare noodzaak voor politieke bemoeienis en het bewaken van de grens van wat de politiek vermag. Omdat in de politiek geen consensus bestaat waar dat evenwicht ligt, is de aanpak van kindermishandeling helaas nog steeds een *wicked problem*.

13 |

Medialogica: kindermishandeling in de media

De sociale constructie van een maatschappelijk probleem

PETER VASTERMAN

‘Verkeerde vragenlijst leidt tot veel onterechte verdenkingen van kindermishandeling’, meldt *de Volkskrant* begin dit jaar (20 maart 2017). Uit onderzoek is gebleken dat de vragenlijst die artsen verplicht moeten gebruiken om kindermishandeling op te sporen leidt tot een stortvloed aan valse meldingen. Op ruim vijftigduizend ingevulde formulieren bleken er 108 positief (0,2 procent), maar slechts in negen gevallen (0,018 procent) bleek de melding terecht, de overige 99 waren dat niet, in totaal 92 procent van alle meldingen. Bij de positieve meldingen ging het in de meeste gevallen overigens om emotionele verwaarlozing. Omgekeerd werden er ook mishandelde kinderen gemist: 0,01 procent. De vragenlijst voor deze verplichte screening werd nooit wetenschappelijk gevalideerd.

Het nieuws over de screening leverde een paar dagen discussie en controverse op in de media. Zo schreef *de Volkskrant* (21 maart 2017) in een commentaar dat het absurd is dat artsen in negen van de tien gevallen excuses moeten aanbieden aan de verdachte ouders. En *NRC Handelsblad* (28 maart 2017) publiceerde een kritisch opiniestuk waarin Ido Weijers, emeritus hoogleraar jeugdbescherming aan de Universiteit Utrecht, van leer trekt tegen de ‘bonte verzameling screenings- en risicotaxatie-instrumenten’ die gebaseerd zijn op groot wantrouwen tegenover de ouders en het streven naar het absoluut uitsluiten van risico’s. Allemaal het gevolg van een aantal schokkende gezinsdrama’s, terwijl intussen de algemene opvoedingssituatie zich in Nederland op een historisch en internationaal ongekend hoog peil bevindt, aldus Weijers. In haar reactie in *NRC* (28 maart 2017) kiest Corinne Dettmeijer, Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, voor een lage drempel: liever ouders onterecht verdenken dan mishandelde kinderen naar huis sturen. ‘Dat is niet per se problematisch:

screenen is iets anders dan een diagnose stellen. Een positieve uitslag van een screeningsinstrument betekent alleen dat nader onderzoek gewenst is, en dat is iets anders dan een “verdenking”. De ophef over de screening is in de media ook weer snel voorbij. In de maanden daarna volgen allerlei berichten die juist weer de nadruk leggen op de falende aanpak van kindermishandeling, zoals ‘Alarmbel ging, hulp bleef uit’ (*Leidsch Dagblad*, 12 mei 2017) of ‘Alarm om aanpak geweld’ (*Noordhollands Dagblad*, 22 mei 2017).

Dit soort berichten passen in de gebruikelijke beeldvorming in de Nederlandse media over kindermishandeling: er is sprake van een omvangrijk en ernstig maatschappelijk probleem – de gevallen die aan het licht komen vormen slechts het topje van de bekende ijsberg – terwijl de samenleving er maar niet in slaagt om, ondanks alle inspanningen, de zaak onder controle te krijgen. Hoe is dit mediabeeld tot stand gekomen in de afgelopen decennia en wat waren de gevolgen voor de definitie en de aanpak van het probleem? Om deze vraag te beantwoorden is het van belang om zowel naar de rol van de bronnen van het nieuws te kijken – vooral de professionals, de onderzoekers, beleidsmakers en hulpverleners – als naar de rol van de media en de manier waarop zij nieuws maken. De beeldvorming is het resultaat van de interactie tussen deze twee sectoren.

Sociale constructie

In dit hoofdstuk volg ik een constructivistische benadering.⁴⁶ Een maatschappelijk probleem is niet ‘objectief’ gegeven, maar het resultaat van een constructieproces waarin allerlei actoren een belangrijke rol spelen, belangengroepen, hulpverleners, politici, bestuurders en uiteraard de media. De berichtgeving in de media vormt onderdeel van die constructie. Media doen niet alleen verslag van wat er in de samenleving gebeurt op het gebied van kindermishandeling, maar bieden een selectieve constructie van het probleem. Daarin domineren bepaalde frames met bepaalde aspecten, invalshoeken, voorbeelden, incidenten en bronnen.⁴⁷ Daarmee beïnvloedt de berichtgeving op haar beurt weer de sociale constructie van het probleem. Als voortdurend zeer ernstige gevallen van kindermishandeling het nieuws halen, heeft dat invloed op de perceptie van het publiek en daarmee op de politiek en de hulpverlening. Omgekeerd, als de media nauwelijks aandacht besteden aan kindermishandeling daalt het onderwerp op de lijst van urgente

maatschappelijke problemen.⁴⁸ De mediaconstructie wordt weliswaar sterk beïnvloed door het optreden van maatschappelijke actoren die als bronnen fungeren, maar heeft ook een autonome inbreng, gebaseerd op de manier waarop media nieuws produceren.

Hier staat het vraagstuk centraal welk beeld de media creëren en hoe zich dat verhoudt tot de maatschappelijke constructie van het probleem. Op welke manier komt deze berichtgeving tot stand en wat zijn de effecten op de samenleving? Aan de productie kant spelen nieuwswaardecriteria een belangrijke rol bij de selectie van nieuws en die van de bronnen van het nieuws.⁴⁹ Daarnaast is de dynamiek van nieuws als collectief besluitvormingsproces van belang, waardoor soms golven van nieuws ontstaan rond bepaalde incidenten of issues.⁵⁰ Aan de kant van de impact staat *medialogica*⁵¹ centraal. Daarmee wordt de grote invloed bedoeld die de media hebben op allerlei domeinen van menings- en besluitvorming. In termen van media-effecten ligt de nadruk vaak op de invloed op het publiek, maar veel belangrijker is de impact van mediaberichtgeving op professionals, bestuurders, politici en belangenbehartigers, kortom de *decisionmakers* in de samenleving. *Medialogica* laat zien dat die actoren zich steeds meer gaan richten op de eisen die de media stellen, niet alleen in hun communicatiebeleid, maar ook in besluitvorming. Dat betekent dat ze inspelen op de behoefte van de nieuwsmidia aan interessant en spannend nieuws, waarin personen, conflicten, crises, incidenten en emoties centraal staan en dat makkelijk te framen is langs bekende lijnen. In dit hoofdstuk laat ik zien hoe dit werkt bij kindermishandeling en wat de gevolgen zijn voor de constructie van het probleem in termen van ernst, omvang en oplossingen.

Berichtgeving

De berichtgeving over kindermishandeling in de afgelopen vijftien jaar overziend, valt op dat het onderwerp regelmatig in de media aan bod komt maar dat de variatie in onderwerpen en invalshoeken beperkt is. Qua nieuwswaarde geldt de volgende rangorde: berichten over extreme gevallen van kindermishandeling met (soms) fatale afloop (eventueel in combinatie met 'familiedrama'), artikelen over falende instanties en hulpverleners die signalen negerden (rechtbankverslagen), resultaten van onderzoek waaruit blijkt hoeveel kinderen

ieder jaar slachtoffer zijn van kindermishandeling, evenals toenamen in het aantal meldingen van kindermishandelingen. Daarna volgen met iets minder nieuwswaarde: achtergrondartikelen over interventies en therapieën of over oorzaken en gevolgen. Daarnaast zijn er verbindingen met nieuws over seksueel misbruik binnen de kerk, de sport of jeugdzorg, vaak naar aanleiding van onderzoeksrapporten.⁵²

Over fatale incidenten

In de afgelopen vijftien jaar zijn er regelmatig ernstige gevallen van mishandeling en verwaarlozing van kinderen in het nieuws gekomen. Sommige namen zoals Rowena (meisje van Nulde, 2001), Savanna (2004) of Gessica (Maasmeisje, 2005) krijgen door de massale publiciteit landelijke bekendheid en fungeren al snel als symbolen van een falende hulpverlening. Want in deze gevallen is de hulpverlening er ondanks interventies niet in geslaagd om de fatale afloop te voorkomen. Ook in de jaren daarna blijven dit soort incidenten terugkeren in de berichtgeving. In april 2017 bijvoorbeeld worden de ‘Horrorouders’ (*De Telegraaf*) uit Roelofarendsveen, veroordeeld tot anderhalf en drie jaar cel vanwege de ernstige mishandeling van Wendy en Dylan. ‘De Inspectie Jeugdzorg en de Inspectie voor de Gezondheidszorg concludeerden dat jeugdzorg, de gezinshulpen, maar ook de huisarts en de school jarenlang forse steken hadden laten vallen’ (*De Telegraaf*, 25 april 2017). In 2016 wordt een stiefvader in Rotterdam tot zes jaar veroordeeld wegens de fatale mishandeling van zijn tien maanden oude stiefzoontje Efe. En in 2015 krijgt de stiefvader van de verstandelijk gehandicapte Daniëlla achttien jaar en tbs voor moord. *NRC* schrijft: ‘Uit rapportages is gebleken dat de hulpverlenende instanties ernstig zijn tekortgeschoten bij het gezin’ (*NRC Handelsblad*, 19 februari 2015). Het ligt voor de hand waarom deze gruwelijke incidenten groot nieuws zijn: ze scoren hoog op een reeks van nieuwswaardecriteria (relevantie, impact, drama, negativiteit en onverwachtheid); ze leiden tot rechtszaken die ook weer nieuws worden (‘continuïteit’ als nieuwswaarde); en ze zijn aanleiding tot publiek debat en reflectie op het functioneren van hulpverlenende instanties. Iconische incidenten kunnen daarmee grote invloed uitoefenen op de perceptie en constructie van kindermishandeling als maatschappelijk probleem.

Maar omdat nieuws zich vooral concentreert op het afwijkende, op de uitzondering, op het onverwachte blijven tientallen, zo niet honderden minder extreme gevallen van kindermishandeling onder de radar van de media. Deze incidenten halen alleen het nieuws wanneer een rechtszaak volgt, zoals in het geval van een Rotterdams echtpaar dat er door justitie van wordt verdacht hun een maand oude baby ernstig te hebben mishandeld. De ouders worden door de rechtbank vrijgesproken (*AD/Rotterdams Dagblad*, 23 februari 2017), omdat niet bewezen kon worden dat ruw spelen het letsel zou hebben veroorzaakt. ‘Lichte’ gevallen van kindermishandeling waarbij geen sprake is van zwaar letsel maar wel van bijvoorbeeld verwaarlozing, halen zelden of nooit het nieuws, ook niet in regionale media. Tenzij er sprake is van een bijzondere aanleiding, zoals in het geval van de ouders die uit de ouderlijke macht worden gezet omdat ze zich aansloten bij een religieuze sekte (*De Gelderlander*, ‘Uit huis geplaatst vanwege het geloof’, 15 april 2017). Vergelijkbaar met nieuws over Jehova’s getuigen die uit de ouderlijke macht worden geplaatst om een bloedtransfusie voor hun kind mogelijk te maken (*AD/Haagsche Courant*, 23 december 2016). Bovendien betreft dit allemaal zaken waar een rechter aan te pas komt en dat sluit goed aan bij de nieuwsroutines, ze staan op de rol en zijn openbaar.

Instanties als Veilig Thuis komen in de berichtgeving voornamelijk aan bod in de context van beleidsissues, zoals wachtlijsten (bijvoorbeeld ‘Wachttijd voor mishandeld kind is onacceptabel lang’, *Brabants Dagblad*, 18 maart 2017) of ‘Veilig Thuis Gelderland-Zuid onder verscherpt toezicht’ (*De Gelderlander*, 28 april 2016). Ook dat zijn voornamelijk negatieve berichten, met een enkele uitzondering zoals de oprichting van Multidisciplinair Centrum Kindermishandeling in Noord-Holland (‘Kindhuis, uniek project in wording’, *Haarlems Dagblad*, 14 maart 2017). Daarnaast verschijnen er af en toe ook rapporten van bijvoorbeeld de Inspectie Jeugdzorg en de Inspectie voor de Gezondheidszorg waarin de aanpak bij fatale gevallen kritisch wordt geanalyseerd, ook die zijn nieuwswaardig voor de media. Zo meldt *AD/De Dordtenaar* (28 oktober 2016):

‘Meldpunt schoot ernstig tekort in de hulpverlening – De gewelddadige dood van baby Elise in Papendrecht en kleuter Tygo in Dordrecht had mogelijk voorkomen kunnen worden als hulpverleners in Zuid-Holland Zuid beter hadden samengewerkt. Dat blijkt uit een gisteren verschenen rapport.’

Zeer sporadisch is er aandacht voor onterechte meldingen van kindermishandeling en de gevolgen daarvan voor ouders en kinderen. Ook hier speelt de bron van dat nieuws een belangrijke rol. Zo onderzoekt de Belangenvereniging Intensieve Kindzorg (Bvikz)⁵³ in 2016 achtendertig meldingen bij Veilig Thuis die volgens deze organisatie allemaal onterecht zijn (*De Gelderlander*, 30 september 2016, 'Melding "onveilig gezin" vaak onterecht. Belangenvereniging hekelt meldcultuur bij hulpverleners'). Dezelfde belangenvereniging is ook de bron van een item in *Eenvandaag* (16 februari 2016) over tientallen ouders die verdacht werden van kindermishandeling omdat er wellicht sprake zou kunnen zijn van Münchhausen by proxy of verkeerde behandelingen.

Het beeld dat uit deze incidentgerichte berichtgeving naar voren komt, wordt gedomineerd door extreem ernstige gevallen, vaak met fatale afloop, en achtergrondverhalen over falende hulpverleners die signalen hebben gemist of langs elkaar heen werken. Dat is een negatief beeld: kennelijk slaagt de samenleving er niet in om kinderen te beschermen tegen hun ouders. Overigens gaat het bij de fatale gevallen doorgaans niet om doorsnee ouders, maar om ouders die psychische stoornissen vertonen dan wel verslaafd of zwakbegaafd zijn. Ook bij de verschillende categorieën kinderdoding is dat het geval.⁵⁴

Ernst en omvang

De tweede categorie nieuws over kindermishandeling – een treetje lager qua nieuws-waarde – vormen alle berichten over de omvang en de ernst van het probleem. Deze zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek dan wel op rapportages van hulpverlenende instanties. Een belangrijk nieuwswaardecriterium dat hier speelt is *intensity increase* ofwel toename van de omvang van het probleem. Afnamen hebben daarentegen minder nieuwswaarde, omdat media sterk gefocust zijn op het signaleren van problemen. Sinds begin jaren negentig melden de media met grote regelmaat stijgingen in het aantal meldingen van kindermishandeling, in sommige jaren zelfs met tientallen procentpunten. Tussen 1996 en 2001 zou sprake zijn van een verdubbeling. Of iedere melding ook inderdaad een bewezen geval van kindermishandeling is, blijft onduidelijk. Het gaat om het 'aantal adviezen en meldingen'.

Sommige media verwarren de toename van het aantal meldingen met een toename van kindermishandeling zelf: 'Kindermishandeling stijgt in Rotterdam'

(*de Volkskrant*, 8 februari 2003). ‘Aantal meldingen kindermishandeling stijgt’, aldus een ANP-bericht van 15 september 2004. ‘De Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK’s) kregen in 2003 28.569 nieuwe vermoedens van mishandeling voorgelegd. Dat is een stijging van 13 procent.’ In 2006 meldt *de Volkskrant*: ‘Lawine aan meldingen kindermishandeling. Het Amsterdamse advies- en meldpunt kindermishandeling (AMK) heeft de afgelopen weken zo veel meldingen ontvangen dat een noodsituatie is ontstaan (...)’ (4 augustus 2006). Het AMK dringt aan op meer geld: ‘Van invloed zijn tevens de campagne die vorig jaar is begonnen om kindermishandeling te melden en de groeiende aandacht in de media voor het probleem.’ Ook de schattingen van het aantal dodelijke slachtoffers nemen toe, ‘Kindermishandeling leidt vaker tot dood’ (*de Volkskrant*, 12 juni 1996). Vaak wordt als aantal ongeveer vijftig per jaar genoemd, een getal dat nog steeds blijft terugkomen in de media (zie kader 7).

In de jaren daarna blijven de berichten over toenamen van (meldingen van) kindermishandeling met de regelmaat van de klok terugkeren. *AD* (27 april 2011): ‘Enorme toename van meldingen van kindermishandeling. Het aantal meldingen van kindermishandeling in de provincie Gelderland is de afgelopen twee jaar enorm toegenomen.’ *Nrc.next* schrijft op 5 juli 2011: ‘Meer meldingen van kindermishandeling – Volgens het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) is het aantal meldingen van pedagogische verwaarlozing de afgelopen drie jaar bijna verdubbeld tot ruim 14.000. De *NOS* meldt dat het dan gaat om kinderen die bijvoorbeeld worden uitgescholden, voortdurend worden genegeerd, alleen maar te horen krijgen wat ze fout doen of nooit een knuffel krijgen. Ook kinderen te veel verwennen, te weinig structuur bieden en te weinig grenzen stellen vallen daaronder. Volgens het AMK wordt steeds vaker ingezien dat naast slaan of seksueel misbruik ook verwaarlozing een vorm van kindermishandeling is. Dat verklaart de toename van het aantal meldingen.’ En *Omrop Fryslân* meldt: ‘Toename kindermishandeling: het aantal kindermishandelingen binnen het gezin is in 2012 weer toegenomen. Bij Jeugdzorg Friesland kwamen 758 hulpvragen binnen, 170 meer dan in 2011’ (23 maart 2013). Hulpvragen hoeven natuurlijk nog geen gevallen van kindermishandeling te zijn, laat staan dat kindermishandeling is toegenomen.

Pas in 2013 lijkt de jarenlange stijging van het aantal meldingen af te nemen. ‘Kindermishandeling neemt af’, meldt het *Reformatisch Dagblad* (15 augustus 2013). ‘Vorig jaar kreeg het meldpunt 65.340 meldingen van kindermishandeling binnen.

Dat zijn er iets minder dan het jaar ervoor, toen de teller stopte op 65.993. Dat maakte Jeugdzorg Nederland vanmorgen bekend.' Intussen neemt het aantal meldingen in ziekenhuizen sinds de invoering van de meldplicht sterk toe: 'Aantal meldingen is enorm toegenomen', aldus *AD* (24 september 2013). 'Na invoering van het protocol om bij kindermishandeling alarm te slaan, is het aantal meldingen in ziekenhuizen soms vertienvoudigd.' Het probleem van valse meldingen komt sporadisch aan bod, zo stelde *Trouw* in 2010 vast dat ongeveer tien procent van de 16.000 meldingen vals is. Nog eens 15 procent krijgt het stempel 'onbevestigd'. Gemelde gezinnen voelen zich vaak gestigmatiseerd.

Toenamen zijn nieuws, maar welke beeldvorming levert het op als media jaar in jaar uit melden dat het aantal meldingen van kindermishandeling weer fors is toegenomen? Dat is uiteraard een retorische vraag. De kans is klein dat de nieuwsconsument de jaarlijkse toenames als een groot succes interpreteren voor de aanpak van kindermishandeling. Integendeel, in combinatie met de uitgebreide aandacht voor de extreme gevallen en de falende hulpverleners versterken al die berichten over toenames eerder een negatief beeld van het maatschappelijk probleem. Dat is kennelijk enorm, terwijl de samenleving er maar niet slaagt om het probleem te verminderen.

KADER 7 | 'JAARLIJKS OVERLIJDEN VIJFTIG KINDEREN ALS GEVOLG VAN KINDERMISHANDELING'

Deze uitspraak komt vaak terug in de berichtgeving over kindermishandeling. Wie dit cijfer nader bestudeert ontdekt dat ook moord (met voorbedachten rade) onder mishandeling wordt gerangschikt. In de periode 2004 tot en met 2007 overleden 65 kinderen (tot twaalf jaar) in Nederland door menselijk toedoen, waarbij sprake was van opzet of schuld.⁵⁵ Gemiddeld zestien per jaar. Twintig kinderen overleden als gevolg van moord bij een zogenaamd 'gezinsdrama'. In negentien gevallen was er sprake van 'neonaticide', waarbij de moeder meteen na de geboorte het kind om het leven brengt. Als we moord buiten beschouwing laten, dan was het aantal overlijdensgevallen als gevolg van kindermishandeling in totaal 26, zo'n zes à zeven per jaar in de periode tussen 2004 en 2007. In zestien van de 26 gevallen ging het om baby's tot twee jaar, in tien gevallen om kinderen van twee tot twaalf jaar, respectievelijk vier en twee gevallen per jaar. Zelfs als we dit aantal verdubbelen,

omdat er ook gevallen niet worden ontdekt, dan nog blijven de cijfers ver onder de jaarlijkse vijftig die eindeloos worden herhaald in de media. Door ‘mishandeling met de dood tot gevolg’ (art. 302 Sr) op één hoop te vegen met die andere juridische categorieën: moord, doodslag (art. 287, 289 Sr) en dood door schuld (art. 307 Sr) ontstaat een verkeerd beeld. De slachtoffers bij gezinsdrama’s worden niet mishandeld maar vermoord met voorbedachten rade, hetzelfde geldt voor neonaticide (art. 291 SR).⁵⁶

.....

Wetenschappelijk onderzoek

Een derde categorie nieuws bestaat uit berichten over wetenschappelijk onderzoek naar de omvang van kindermishandeling in Nederland. Deze rapportages leveren altijd veel publiciteit op, niet in de laatste plaats omdat wetenschappelijk onderzoek voor de media als zeer betrouwbaar geldt. Bovendien leveren ze de getallen op die in veel artikelen over kindermishandeling blijven terugkomen. Het eerste grote onderzoek dateert van 2007: Leidse onderzoekers onder leiding van Rien van IJzendoorn schatten de omvang van kindermishandeling in Nederland op 107.200 gevallen per jaar (NPM-2005). De prevalentie voor 2005 is daarmee ongeveer dertig gevallen van kindermishandeling op iedere duizend kinderen.⁵⁷ De meerderheid van de gevallen betreft vormen van verwaarlozing, te weten fysieke en emotionele verwaarlozing en verwaarlozing van het onderwijs. Het onderzoek is gebaseerd op een steekproef van elfhonderd informanten, professionals in onderwijs en jeugdzorg. Van groot belang voor dergelijk prevalentieonderzoek is de gehanteerde definitie, want brede definities leveren uiteraard hogere cijfers op dan smalle. De onderzoekers nemen als leidraad de in 2005 in de Wet op de Jeugdzorg vastgelegde definitie en operationaliseren deze door middel van een eindeloze lijst van alle mogelijke vormen van kindermishandeling, variërend van licht tot zwaar. Vooral categorieën als emotionele verwaarlozing bieden veel interpretatieruimte.

In april 2007 lekt deze Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005) uit naar RTL en nemen andere media het nieuws over. Lekken verhogen de nieuwswaarde, bovendien beschikken de verslaggevers op dat moment nog niet over het rapport zelf. Als nieuwswaardige invalshoek – ontleend aan het persbericht van de Universiteit Leiden – geldt de constatering dat er in Nederland twee keer zoveel kinderen worden mishandeld

als gedacht. Tot dan toe ging men op grond van Amerikaans onderzoek uit van vijftig- tot tachtigduizend slachtoffers per jaar. *De Volkskrant* gebruikt als kop ‘Dubbel aantal mishandelde kinderen’ (24 april 2007). Fysieke en geestelijke verwaarlozing komt het meeste voor, aldus de krant. In een uitgebreider artikel twee dagen later: ‘Nederland is een land vol Oliver Twists en David Copperfields. Kindermishandeling komt in dit land vaker voor dan in de VS, een land met veel meer achterstandsgezinnen. En dat volgens een voorzichtige schatting.’ Wel staat hier een verwijzing naar de definitie en de methode:

‘Veel hangt af van de onderzoeksmethode (...) en de definitie van mishandeling. In de jaren zestig werd fysiek geweld vaak als de enige vorm van kindermishandeling erkend. Nu bestaat driekwart van de gevallen uit lichamelijke of emotionele verwaarlozing: het onthouden van medische zorg, of het niet goed voeden van kinderen.’ (*de Volkskrant*, 26 april 2007)

NRC Handelsblad meldt: ‘Kindermishandeling ernstig onderschat.’ In deze krant ook aandacht voor een ander onderzoek van de Vrije Universiteit Amsterdam, dat tot nog veel hogere schattingen komt, namelijk 160.000. Als redenen voor de verschillen wordt genoemd dat de onderzoekers aan de VU zelfrapportage als onderzoeksmethode gebruikten en dat zij bredere definities hanteerden. Ook in *Trouw* (‘Cijfers kindermishandeling vallen nog hoger uit’, 25 april 2007) komt deze kwestie aan bod. ‘Bovendien is de definitie van kindermishandeling in het Amsterdamse onderzoek breder, waardoor meer kinderen tot slachtoffer worden gerekend. Zo wordt ernstig geweld tussen ouders, waar de kinderen getuigen van zijn, meegerekend.’

Een interessant effect van deze controverse over de aantallen is dat gegevens uit het Leidse onderzoek min of meer als ondergrens gaan fungeren. Dat getal blijft daarna in de media telkens terugkeren in tegenstelling tot de 160.000 uit het VU-onderzoek. *NRC* in een commentaar: ‘De in onderzoeken gegeven percentages en aantallen zijn dus weinig hard. Het hangt er maar van af wat onder kindermishandeling wordt verstaan en hoe het is onderzocht.’ De krant constateert dat ‘de overheid zich het beste kan concentreren op de allerswaarste gevallen van kindermishandeling, volgens het Leidse onderzoek ongeveer 50.000.’ In de media verder weinig kritische geluiden over de cijfers, behoudens uitzonderingen zoals een opiniestuk in het *Financieele Dagblad* (27 juli 2007)

van Wim Orbons, voormalig bestuurder van gezondheidszorgorganisaties, die het heeft over het voortdurend oprekken van de definitie van zaken die in feite een opvoedingsprobleem vormen. Net als bij de definitie van huiselijk geweld ('vergaarbak') geeft dit volgens de auteur niet alleen verkeerde signalen af over de aard en omvang van huiselijk geweld, het staat daarmee ook een succesvolle aanpak in de weg. Later dat jaar in juni 2007 komt minister André Rouvoet met een actieplan om kindermishandeling aan te pakken met zo'n twintig miljoen extra.

Vier jaar later (2011) volgt de tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2010) naar de omvang van kindermishandeling. Was de vorige studie uitsluitend gebaseerd op een informantstudie met professionals, ditmaal is daar een zelfrapportage van scholieren aan toegevoegd. Het persbericht van de Universiteit Leiden meldt: 'Geen afname kindermishandeling. Ondanks de grotere aandacht voor kindermishandeling is het aantal gemelde gevallen de afgelopen zes jaar niet afgenomen, maar licht gestegen. Dat staat in het rapport Kindermishandeling 2010 van de Universiteit Leiden en TNO.' Het is opvallend dat dit persbericht de nadruk legt op de toename van het aantal meldingen, 'ondanks' de grotere aandacht voor kindermishandeling, want het zou meer voor de hand liggen om te stellen dat er meer meldingen zijn *dankzij* de toegenomen aandacht voor kindermishandeling. In het rapport zelf staat dat het toegenomen aantal meldingen niet zonder meer een stijging betekent van het feitelijk aantal slachtoffers van kindermishandeling. Maar het is ook niet gedaald schrijven de onderzoekers: 'Meer beleidsmatige en preventieve aandacht voor kindermishandeling heeft wel geleid tot een toename in het aantal meldingen maar nog niet tot een merkbare daling in het feitelijke aantal slachtoffers.' Het is niet duidelijk hoe de onderzoekers het feitelijke aantal slachtoffers los kunnen zien van het aantal meldingen, want alle aantallen in het onderzoek zijn gebaseerd op meldingen van professionals en scholieren. Overigens vertonen de twee opeenvolgende scholierenstudies geen toename in de cijfers.

De onderzoeker melden voorts:

'De prevalentie van het aantal kinderen dat in 2010 te maken heeft gehad met mishandeling wordt dus geschat op 118.836 gevallen (96.175 uit NPM-2010 + 22.661 uit AMK). Dit getal representeert 33,8, oftewel afgerond 34 per 1.000 kinderen in Nederland.'

Het onderzoek maakt verder melding van een spectaculaire stijging van het gevallen bij de AMK's, namelijk van 67 procent. Daarbij gaat het vooral om onderwijs en emotionele verwaarlozing (plus 253 procent) en geweld in het gezin (plus 196 procent). Getuige zijn van huiselijk geweld is een aparte categorie bij AMK- meldingen en maakt bij de informantenstudie deel uit van emotionele verwaarlozing. De onderzoekers:

‘In Nederland heeft kindermishandeling de afgelopen jaren in het brandpunt van de politieke belangstelling gestaan door parlementaire discussies over onze prevalentiestudie van 2005 en door de inrichting van een speciaal ministerie voor gezinsbeleid dat als een van zijn zwaartepunten de preventie van kindermishandeling had.’ (NMP 2010, p. 140)

De rapporteurs sluiten niet uit dat de toenames door deze ontwikkelingen worden veroorzaakt, maar grijpen de economische crisis vervolgens aan om de mogelijkheid van een feitelijke toename van kindermishandeling te onderbouwen, echter zonder dit daadwerkelijk te onderzoeken.

De media nemen de aangeboden interpretatie van de resultaten in hun berichtgeving zonder mankeren over. *Het Parool* (30 september 2011):

‘Nog evenveel ouders met losse handjes – Ondanks alle campagnes tegen kindermishandeling zitten de handen van ouders nog even los als voorheen. Elk jaar opnieuw zijn in Nederland zo'n 119.000 kinderen het slachtoffer van geweld, mishandeling of verwaarlozing. Dat blijkt uit een onderzoek van de Universiteit Leiden in samenwerking met TNO, dat vandaag werd gepresenteerd. (...) De onderzoekers schrijven in hun rapport dat de omgeving van kinderen weliswaar alerter is geworden op signalen van kindermishandeling, maar dat het helaas niet heeft geleid tot een daling van het aantal slachtoffers.’

Het *AD* (30 september 2011) legt een andere nadruk:

‘Seksueel misbruik bij zeker 3500 kinderen – Van de 119.000 slachtoffertjes van kindermishandeling worden er elk jaar zeker 3500 seksueel misbruikt. Bijna 19.000 kinderen worden geschopt of geslagen. Meer dan 15.000 kinderen

worden door hun ouders stelselmatig uitgescholden en gekleineerd, zo blijkt uit een groot onderzoek van de universiteit van Leiden en TNO.’

De Volkskrant refereert enige tijd later (24 november 2011) aan de 118.000 mishandelde kinderen naar aanleiding van een brandbrief van kinderombudsman Marc Dullaert in november 2011. In datzelfde stuk komt het geval voor van een mishandeld baby'tje van vier maanden met een schedelbreuk. 'De Kinderombudsman vreest het ergste voor de komende jaren.'

.....

KADER 8 | 118.00 OF 119.000 SLACHTOFFERS: AANPAK FAALT

Sinds het tweede prevalentie onderzoek vormen 118.000 en 119.000 de definitieve indicatie voor de omvang van kindermishandeling in de media. Veel artikelen waarin deze cijfers voorkomen zijn alarmerend: de aanpak van kindermishandeling schiet op alle fronten tekort door falende instanties en professionals. Van de 86 artikelen in de landelijke dagbladen⁵⁸ tussen september 2012 en februari 2017 waarin de cijfers 118.000 of 119.000 (slachtoffers) voorkomen bestaat 37 procent uit dit soort stukken. Gevolgd door 27 procent aan artikelen waarin voorstellen staan voor verbetering en die waarin de nadruk ligt op de ernst van het probleem, bij elkaar 83 procent.

Ver in de minderheid zijn de meer positief georiënteerde stukken, waarin nieuwe succesvolle initiatieven worden besproken (15 procent). En artikelen waarin tegenwicht wordt geboden aan het dominante beeld zijn vrijwel afwezig (twee artikelen in *Trouw*: 'Meldplicht geweld in gezin gaat te ver' (24 november 2015) en 'Noem niet alles wat gebeurt kindermishandeling' (21 november 2013).

.....

Inktzwarte berichtgeving

Het beeld dat uit de berichtgeving over de opeenvolgende onderzoeken en rapporten naar voren komt is dus inktzwart: kindermishandeling is een zeer ernstig probleem en ondanks alle initiatieven van de afgelopen decennia nauwelijks afgenomen. Integendeel, vaak valt te lezen dat het werkelijk aantal mishandelde kinderen nog veel hoger ligt dan de 118.000 uit het tweede onderzoek. Als argument daarvoor

wordt aangevoerd dat het aantal meldingen maar blijft stijgen (*NRC Handelsblad*, 22 september 2015). Kinderombudsman Dullaert doet hetzelfde in zijn brandbrief aan de Tweede Kamer eind november 2011 als hij schrijft dat de maatregelen die de overheid heeft genomen om kindermishandeling tegen te gaan geen effect hebben gehad. ‘Het aantal gevallen van kindermishandeling is sinds 2007 met 10 procent gestegen – van 107.000 naar 118.000 – en de verwachting is niet dat het aantal snel zal dalen.’ Dat deze ‘stijging’ voornamelijk het gevolg is van andere definities en onderzoeksmethoden is Dullaert kennelijk ontgaan. In een radioprogramma⁵⁹ zegt hij: ‘Als in Nederland 15 van de 10.000 mensen griep heeft, dan spreken we van een epidemie. Maar als je je realiseert dat 34 van de 1.000 kinderen wordt mishandeld, moet je spreken van een superepidemie.’ Met dit soort uitspraken krijgt hij veel publiciteit in alle media. Uit een onderzoek⁶⁰ naar de berichtgeving blijkt:

‘De brandbrief van Dullaert wordt door alle landelijke en regionale media opgepikt. De teneur van de brandbrief klinkt door in de berichtgeving; de meest gebruikte kop boven de nieuwsberichten is ‘Aanpak kindermishandeling faalt’. Het (ANP-)bericht met deze kop wordt o.a. gepubliceerd door RTL Nieuws, Radio 1, *Nu.nl*, *De Telegraaf*, *PowNed*, *de Volkskrant*, *Trouw* en *Het Parool*.’

Daarnaast verschijnen er ook nog andere rapporten die de beeldvorming rond de zorg voor de jeugd in Nederland nog zwarter inkleuren, zoals het rapport uit 2012 van de commissie Samsom over ‘Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden.’ En dit was weer een reactie op het rapport van de commissie Deetman over misbruik in de kerk (2011). ‘Kinderen in jeugdtehuizen “schokkend vaak” misbruikt’, meldt *de Volkskrant* op 1 mei 2012 naar aanleiding van een wederom uitgelekt deelrapport van dezelfde Leidse onderzoekers die ook het prevalentie onderzoek kindermishandeling hebben uitgevoerd. De negatieve beeldvorming rond kindermishandeling wordt bovendien sterk gevoed door de eerder besproken uitvoerige publiciteit over de extreme, maar zeldzame gevallen en door de eindeloze berichtenstroom over het telkens stijgend aantal meldingen van kindermishandeling. Het publiek, de ontvanger van die berichtenstroom, moet wel haast de indruk krijgen dat kindermishandeling een totaal onbeheersbaar probleem is geworden, ondanks al die maatregelen zoals verplichte meldcodes voor professionals.

Een tweede relevante conclusie is dat de bronnen in deze berichtgeving

voornamelijk bestaan uit professionals die zich als onderzoeker, hulpverlener of bestuurder met het probleem bezighouden. Burgemeester Eberhard van der Laan als voorzitter Taskforce kindermishandeling, kinderombudsman Marc Dullaert, een hoofdofficier van justitie, een minister, een politicus, maar vooral ook artsen, onderzoekers, leraren, hulpverleners en soms volwassenen die vroeger slachtoffer waren van ernstige kindermishandeling. De daders van kindermishandeling, de ouders, komen vrijwel nooit aan bod. Alleen als er sprake is van een valse beschuldiging. Tegenwicht wordt alleen geboden door buitenstaanders, professionals die in de sector werkzaam waren of een emeritus hoogleraar (VU) als Herman Baartman die in zijn Mulock Houwerlezing⁶¹ in 2013 kritiek levert op de inflatie van het begrip kindermishandeling: 'Hoe bonter de lading is die het begrip kindermishandeling dekt, hoe meer de betekenis ervan wordt uitgehold.' Alleen *Trouw* (21 november 2013) wijdt hier een interview aan met Baartman.

Het bronnengebruik en de nieuwsaanleidingen maken duidelijk dat de berichtgeving over kindermishandeling vrijwel geheel in handen is van een groep die er een zeker belang bij heeft om de perceptie van het probleem te beïnvloeden. Aangezien het om een issue gaat zonder tegenstanders (*valence issue*)⁶², ontbreekt enig tegenwicht of debat. De media spelen vooral een volgende rol en selecteren nieuws volgens de gebruikelijke criteria voor nieuws- en bronnenselectie. Met als gevolg dat het negatieve beeld telkens wordt versterkt, want media selecteren juist nieuws dat voldoet aan nieuwswaardecriteria als impact (schaalgrootte, toenamen), negativiteit (ernstige problemen) en drama (human interest). Als een onderwerp voldoet aan deze nieuwswaardecriteria leggen de media vooral veel nadruk op die aspecten die de gebeurtenis nieuwswaardig maken en vervolgens worden die aspecten eindeloos herhaald in de nieuwsketens. Het hoeft geen betoog dat daarmee veel van de nuances en keuzes die schuilgaan achter de cijfers, zoals de 118.000 jaarlijkse slachtoffers, verloren gaan.

Sector laat zich leiden door media

Het is de vraag hoe de beeldvorming in de media vervolgens weer inwerkt op de sector die zich bezighoudt met kindermishandeling en uiteraard op politiek en beleid. Actoren zoals de kinderombudsman spelen in op de nieuwswaardecriteria

(‘superepidemie’) om brede mediapubliciteit te krijgen en daarmee de aandacht van de politiek, het kabinet en de Tweede Kamer. Ministers of staatssecretarissen moeten in zo’n geval reageren en proberen de publiciteit in voor hun goede banen te leiden. Aan de andere kant kan massale publiciteit ook negatief uitpakken voor hulpverleners en professionals. De *high profile cases* aan het begin van deze eeuw – Rowena (2001), Savanna (2004) en Gessica (2005) zorgden voor een omslag. Baartman in zijn lezing in 2013: ‘De kentering die mede als gevolg van deze drama’s sinds ongeveer 2005 is opgetreden, is van tweeërlei aard. Lijfsbehoud kreeg uitdrukkelijk prioriteit boven gezinsbehoud en de aanpak is verhard en verzakelijk.’ De veiligheid van het kind komt centraal te staan ten koste van de ouders en van het ‘gezinsbehoud’. Dit leidde volgens Baartman tot een andere verschuiving: het gaat niet meer om de ouders die mishandelen, maar om de hulpverleners die erin falen om het kind te beschermen tegen de ouders: ‘Zodra zich rond een kind een drama voordoet, rijst de vraag: valt de jeugdzorg iets te verwijten?’⁶³ Het gevolg daarvan is weer een sterke verantwoordingsdruk, een indekultuur, bureaucratische afscherming en schijnveiligheid. Ook in andere landen⁶⁴ leiden extreme gevallen van kindermishandeling tot vergelijkbare processen: de massale publiciteit, de iconisering van de gevallen, de aanval op de hulpverlening, de instelling van onderzoekscommissies, nieuw beleid, strengere regels en controles, et cetera.

In zijn proefschrift⁶⁵ uit 2013 over het veiligheidsdenken schetst Willem-Jan Kortleven dat dit past in de opkomst van het veiligheidsperspectief dat concurreert met het tot dan toe dominante welzijnsperspectief waarin kindermishandeling gezien wordt als een opvoedingsprobleem dat op basis van vertrouwen en vrijwilligheid verholpen moet worden. Een van de uitingen daarvan is het verschijnen van het rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid uit 2011, waarin alleen ernstige en fatale gevallen zijn onderzocht. De *worst cases*, benadrukt Kortleven, vormen dus het uitgangspunt. Het ‘kindveiligheidsstelsel’ wordt alleen daarop onderzocht en vervolgens aangesproken.

‘Dat deze organisaties ook tot taak hebben vormen van kindermishandeling te bestrijden die niet acuut levensbedreigend zijn en om te werken aan verbetering van de thuissituatie van mishandelde kinderen, lijkt door de Onderzoeksraad als een hinderlijk gegeven te worden beschouwd.’ (Kortleven, 2013)

Volgens de Onderzoeksraad geven de Bureaus Jeugdzorg en de consultatiebureaus de ouders te veel vertrouwen en te vaak het voordeel van de twijfel. Eerder ingrijpen is vereist. En dat is inmiddels ook de trend, de aanpak van kindermishandeling is harder geworden en preventiever. Sinds 1 juli 2013 is de Wet verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling van kracht en zijn professionals in de kinderopvang, de jeugdzorg, de gezondheidszorg, onderwijs en justitie verplicht om actie te ondernemen bij vermoedens van huiselijk geweld of kindermishandeling. In 2016 is de code aangescherpt en minder vrijblijvend gemaakt.

Deze ontwikkeling in de aanpak van kindermishandeling kan niet los gezien worden van de negatieve beeldvorming in de media, gekenmerkt door topje-van-de-ijsbergverhalen, fatale gevallen als gevolg van falende hulpverleners en jaarlijks stijgende cijfers van (meldingen van) kindermishandeling. Zowel in de media als in de beleidsmatige en juridische aanpak van het probleem komen de extreme gevallen centraal te staan. In termen van medialogica betekent dit dat de sector zich laat leiden door de incidenten die in de media veel aandacht krijgen. De prioriteiten van de media worden die van de sector. Tegelijkertijd zorgt de definitieverbreiding voor almaar stijgende cijfers waardoor het lijkt alsof de extreme gevallen aan de orde van de dag zijn. Maar de hardere aanpak van eerder ingrijpen staat haaks op de benadering die nodig is bij opvoedingsproblemen. De 'lichte' gevallen van kindermishandeling halen natuurlijk nooit het nieuws, want ze voldoen niet aan de nieuwswaardecriteria, maar ze zijn wel dagelijkse kost voor de hulpverlening, die gedwongen wordt om ze onder de noemer te brengen van kindermishandeling en als zodanig te melden. Zo stelt Nic Drion⁶⁶, werkzaam in de jeugdzorg, dat 'we sinds de transitie met een sleepnet door de samenleving gaan, om zo veel mogelijk gevallen van kindermishandeling op te pikken. Alle mogelijke zorgen en signalen, waaronder onnoemelijk veel politiemeldingen, worden op de burelen van Veilig Thuis gedumpt.' Volgens Drion leidt deze werkwijze tot 'vervuiling van het begrip kindermishandeling.' Dat zorgt onherroepelijk voor stijgende cijfers in de media die weer leiden tot verontrusting en tot een roep om nog hardere maatregelen. Deze maatschappelijke ontwikkeling staat in de criminologie te boek als de amplificatiespiraal⁶⁷: schokkende incidenten zorgen voor veel media-aandacht en veel verontwaardiging, toenemende druk op politiek en bestuur zorgt voor een intensivering van de aanpak van het probleem, dat levert weer meer zaken op die ook weer in de publiciteit komen, waardoor de verontrusting over het probleem

weer verder toeneemt enzovoorts. Dit gaat meestal gepaard met uitbreiding van de sectoren die zich met de bestrijding bezig gaan houden en onvermijdelijk, een sterke verbreding van de definitie ('dit is ook een vorm van...').⁶⁸

Het maatschappelijk probleem krijgt crisisachtige proporties waardoor de indruk ontstaat dat de samenleving er maar niet in slaagt om het probleem aan te pakken. Of het probleem is toegenomen, blijft onbekend, duidelijk is wel dat in de perceptie en de constructie van het probleem grote veranderingen zijn opgetreden. De maatregelen die daaruit voortkomen, versterken weer de negatieve perceptie van het probleem. De media spelen in die perceptie een belangrijke rol met hun sterke voorkeur voor extreem, negatief of dramatisch nieuws. De media zien het als hun taak om het publiek te waarschuwen voor nieuwe bedreigingen of misstanden en oefenen zo druk uit op overheid, politiek en belangengroepen om actie te ondernemen. Bovendien zullen de media andere incidenten onder de noemer brengen van wat toch al in het nieuws is, waardoor steeds meer incidenten in het nieuws komen.

Toegepast op de ontwikkeling van de constructie van kindermishandeling: bredere definities en aanscherping van de aanpak zorgen voor meer gevallen, meer publiciteit, meer negatieve beeldvorming, meer verontrusting en meer druk op de overheid, wat weer leidt tot intensivering van de aanpak. Intussen wordt steeds meer als kindermishandeling gedefinieerd zonder dat het publiek – voornamelijk op de hoogte van de extreme gevallen – dat door heeft. Het gevolg is dat de resultaten die zijn bereikt bij de aanpak van kindermishandeling buiten beeld raken: de samenleving maakt momenteel veel meer werk van het beschermen van kinderen dan vroeger. Er valt veel meer onder mishandeling dan vroeger, er wordt eerder gesignaleerd en hulp geboden, er wordt beter samengewerkt en er zijn betere protocollen, screenings en codes.

Het moet toch te denken geven dat in een land als de VS, waar de maatschappelijke ongelijkheid groter en het sociale vangnet kleiner zijn, waar meer armoede en criminaliteit is, de cijfers van seksueel misbruik en kindermishandeling al jaren gestaag aan het dalen zijn. Tussen 1992 en 2010 is kindermishandeling gedaald met 56 procent en seksueel misbruik met 62 procent.⁶⁹ 'Despite some skepticism of reporting methods by various agencies, declines in child physical and sexual abuse since the 1990s, as reported to National Child Abuse and Neglect Data System (NCANDS), reflect a true decline in prevalence', aldus het Amerikaanse

ministerie van Justitie.⁷⁰ Het is de vraag wanneer de cijfers in Nederland eindelijk gaan dalen. Voorlopig is ook de beeldvorming rond kindermishandeling een *wicked problem*.

14 |

Lucht en licht in de aanpak van kindermishandeling

Nieuwe oplossingsrichtingen voor een wicked problem

CHRIS SIGALOFF & LOBKE VAN RIJN

Kindermishandeling, klimaatverandering, migratie, armoede en vergrijzing hebben één overeenkomst. Het zijn allemaal *wicked problems*. Een *wicked problem* is in essentie een probleem waar geen directe, simpele oplossing voor te vinden is. De onoplosbaarheid is onderdeel van het probleem. Het begrip dook in de jaren zeventig van de vorige eeuw voor het eerst in de bestuurskundige literatuur op en is de laatste jaren opnieuw in de belangstelling gekomen. *Wicked problems* – ook wel *hairy problems*, *thick problems*, *intractable problems*, brandende kwesties, weerbarstige beleidscontroversen, ongetemde problemen, duivelse problemen of taaie vraagstukken – zijn systemische problemen die meerdere, onafhankelijke oorzaken hebben en waar standaard veranderingsaanpakken tekortschieten. Panklare, technocratische oplossingen of effectief top-down beleid bestaan niet voor *wicked problems*. Ook zijn *wicked problems* verweven met andere, net zo ingewikkelde problemen en worden gekarakteriseerd door hun rommeligheid, reactiviteit en onvoorspelbaarheid. Het zijn de vraagstukken waarover we veel praten, maar waarmee we maar zelden verder lijken te komen. Ondanks dat taaie vraagstukken onoplosbaar lijken en dat per definitie ook zijn, kunnen we het ons niet veroorloven om het er dan maar bij te laten zitten. Daarvoor hebben de vraagstukken een te grote impact op de samenleving. Een taaie vraagstuk zoals kindermishandeling vraagt om een zoektocht naar nieuwe, creatieve aanpakken waarbij voorop staat dat geen van de betrokken partijen alleen de benodigde verandering tot stand kan brengen. De ambitie is niet om het vraagstuk in zijn geheel op te lossen, maar om er lucht en licht in te brengen waardoor vastgeroeste zienswijzen en ideeën weer in beweging komen.

In dit hoofdstuk verkennen we de mogelijkheden om stappen te zetten richting een alternatieve aanpak van kindermishandeling. Het vertrekpunt daarbij

is het uiteindelijke effect voor kinderen, niet de kaders van het huidige systeem. Het hoofdstuk kan ook gelezen worden als een pleidooi. Een pleidooi om te starten met zo'n nieuwe aanpak. Ondanks de zwaarte en ernst van het thema is het tijd om te experimenteren met een nieuwe benadering die niet zozeer leidt tot oplossingen, maar wel tot nieuwe perspectieven, nieuwe manieren van werken en nieuwe, doorleefde samenwerkingspraktijken.

Wicked problems zijn onoplosbaar

Horst Rittel en Melvin Webber beschrijven in 1973 een *wicked problem* als een vraagstuk zonder definitieve formulering waarbij verschillende waarden en perspectieven een rol spelen, dat vrijwel zeker nooit helemaal opgelost kan worden. In elk geval is er niet één partij die het vraagstuk op kan lossen en is er meer voor nodig dan één beleidsinterventie. Want elk *wicked problem* is, zo zeggen Rittel en Webber, ook een symptoom van een ander probleem. Dus waar begin je in de analyse en waar houd je op? Niet alle ingewikkelde problemen zijn *wicked problems*. Zo is het wel of niet beëindigen van de hypotheekrente een ingewikkelde beslissing, maar *wicked* is het niet aangezien het kabinet gewoon de politieke knoop dient door te hakken en het uit kan voeren. Bij klimaatvervuiling tegengaan bijvoorbeeld kan dat niet. Dit is een inhoudelijk vraagstuk, een structuur vraagstuk, een financieel vraagstuk en tevens een politiek issue, wat door bedrijven of de politiek vaak anders omschreven wordt dan door burgers.

Een veel voorkomend probleem bij *wicked problems* is dat de kennis die erover voorhanden is onvolledig, strijdig of juist eenzijdig is. Vaak bestaat er wel veel kennis, maar is er onzekerheid over de juistheid daarvan. Een ander probleem is het gebrek aan daadkracht en aan het vermogen om tot een gezamenlijke visie over waarden en oplossingen te komen. Voor Roel in 't Veld (2010) zit de sleutel in het versmelten van de kennis over een vraagstuk met de verschillende waarden van alle actoren om zo tot een gedeeld perspectief te komen. Ook Dunn (2012) benadrukt de multi-actor kant van *wicked problems* in relatie tot de beschikbare kennis. Er zijn veel partijen bij betrokken waardoor het probleem zowel van niemand als van iedereen is. Partijen moeten daarom bij elkaar aanschuiven om kennis te genereren en te delen, dus om samen verder te komen in het stellen van een diagnose en het vinden van mogelijke oplossingen. Ze moeten elkaar vinden in een proces van

overleg, onderhandeling en onderzoek. En daar zit vaak het probleem, als geen enkele partij alle taken, bevoegdheden, verantwoordelijkheden en middelen bezit om effectief te handelen en niemand juridische doorzettingsmacht heeft. Partijen zijn afhankelijk van elkaar en alleen door heel nauw samen te werken en samen te experimenteren en te leren, zijn nieuwe oplossingen mogelijk.

Alternatieve aanpakken

Het mag geen verrassing zijn dat er vooral veel geschreven is over de aard van *wicked problems* en veel minder over wat je er aan kunt doen. Het adagium van de maakbare samenleving dat door middel van kennis, technologie en middelen alles oplosbaar is, is voor *wicked problems* onbevredigend en niet acceptabel. Uit de literatuur over *wicked problems* blijkt het grootste advies te zijn dat je niet moet doen alsof het ‘tamme’ problemen zijn. Dan ontstaan er schijnoplossingen. Toch is dat wat in de praktijk vaak gebeurt. Een voorbeeld is dat de toenemende kosten van de overheid en het falende overheidsbeleid kunnen worden aangepakt door decentralisatie. Op deelgebieden heeft decentralisatie succes opgeleverd, maar het heeft ook een scala aan nieuwe problemen gecreëerd en het probleem van een falende, niet te financieren verzorgingsstaat blijft ondertussen voortwoekeren. Oude patronen en reflexen nemen toe, ruimte om te experimenteren wordt kleiner. Zo ontstaat frustratie, onvrede, verlamming waardoor de *wickedness* alleen maar lijkt toe te nemen.

In de literatuur worden wel aanknopingspunten geboden die kunnen helpen bij een aanpak voor *wicked problems*. De sleutel is experimenteren. Elk vraagstuk is uniek, er zijn dus geen mogelijkheden om vooraf oplossingen en een strategie te bedenken en die uit te voeren. Pas na het uitproberen van een oplossing wordt duidelijk wat het probleem eigenlijk inhoudt. Oplossingen zijn ook niet goed of fout. Ze worden gewaardeerd vanuit verschillende meningen en belangen en die kunnen per oplossing anders uitvallen. Dit betekent dat het probleem niet verdwijnt, maar zich steeds weer naar een ander knelpunt verplaatst. Het kunnen manoeuvreren van knelpunt naar knelpunt lijkt daarmee een belangrijke vaardigheid om met *wicked problems* om te gaan. Van de Grint (2011) beschrijft dat *wicked problems* alleen *clumsy* oplossingen kennen. Bijgeengeraapte en vaak gebrekkige oplossingen die er wel voor zorgen dat er beweging en nieuwe oplossingsrichtingen ontstaan.

Ronald Heifetz (2009) geeft aan dat voor *wicked problems* adaptief in plaats van lineair leiderschap nodig is. Adaptief leiderschap kenmerkt zich door het vermogen om actoren en organisaties bij elkaar te brengen en hen de kracht en het vertrouwen te geven om een onzekere toekomst tegemoet te gaan. Expertise en professionaliteit zijn daarbij vaak geen voordeel. Doel is namelijk niet om te komen tot *de* oplossing, maar eerder tot gedragen oplossingsrichtingen. De Nederlandse overheid is niet gewend aan experimenteren en *clumsy* oplossingen. De samenleving overigens ook niet. We verwachten een preventieve en resultaat-gerichte aanpak. Het liefst evidence based. Maar dat lijkt nu juist niet te passen bij de aard van het fenomeen en daarom pleiten wij voor een experimentele, gelaagde aanpak van kindermishandeling als *wicked problem*.

Kindermishandeling als *wicked problem*

In veel opzichten is kindermishandeling een overduidelijk voorbeeld van een *wicked problem*. Er bestaat genoeg inhoudelijke kennis over het onderwerp, er zijn talloze rapporten en adviezen geschreven en er zijn protocollen en beleidsvoorschriften te over. Toch blijft het probleem even hardnekkig bestaan. Sinds 2005 blijft het aantal gevallen van kindermishandeling in Nederland stabiel op 118.000 per jaar. Dat komt ongeveer neer op het schrikbarende cijfer van één kind in elke schoolklas. 65 procent van de sterfgevallen onder kinderen vindt in huis plaats – ter vergelijking: in Canada is dit 8 procent. En Nederland is het land met het hoogste aantal kinderbeschermingsmaatregelen in Europa (Vuijsje, 2016). Met de invoering van de Jeugdwet in 2015 is het hele jeugdzorgstelsel vernieuwd. Maar tekenen dat het aantal van 118.000 gevallen van kindermishandeling op korte termijn teruggebracht wordt, zijn er niet. Eberhard van der Laan, die voorzitter was van de Taskforce kindermishandeling, stelde dat ondanks alle vergaarde kennis en talloze inspanningen de cijfers niet dalen. Nog steeds duurt het soms heel lang voordat een kind over wie een melding is gedaan passende hulp krijgt. Nog steeds blijken hulpverleners onvoldoende met elkaar samen te werken. Nog steeds worden dossiers gesloten terwijl men toch duidelijk het gevoel heeft dat er iets niet pluis is. Het lijkt erop dat elke ingreep het jeugdzorgstelsel eerder complexer en bureaucratischer heeft gemaakt.

Devaney en Spratt (2008) schrijven in een artikel over de benadering van kindermishandeling in het Verenigd Koninkrijk dat het beleid te veel mikt op

sturing van bovenaf door het voorschrijven van samenwerking tussen de maatschappelijke dienstverlening, zorg, onderwijs en politie en door het opleggen van prestatienormen voor die samenwerking. Die prestatienormen instrueren tot het volgen van een preventieve aanpak, het tijdig signaleren van bedreigingen en het interveniëren bij probleemgezinnen. De prestaties van dit systeem worden gevolgd door metingen van de productie, zoals de aantallen kinderen die in behandeling zijn en de behandelingsduur. De auteurs betogen dat dit contraproductief werkt. Kindermishandeling is een *wicked problem* dat zich onttrekt aan meetcriteria en prestatiesturing. De mishandeling ontstaat doorgaans bij een samenloop van armoede, gebrekkige opleiding, een familietraditie van huiselijk geweld en psychiatrische problematiek. Ondersteuning van gezinnen over een breed front op langere termijn zal meer helpen dan *quick fixes* die alleen op korte termijn werken, zo stellen Devaney en Spratt.

Ook in Nederland wordt het beleid de laatste jaren verschoven van een model van jeugdbescherming naar *safeguarding*, een breed systeem van preventieve en ondersteunende maatregelen. In diezelfde lijn is de definitie van kindermishandeling de afgelopen jaren verbreed. In de Jeugdwet (2015) is die als volgt geformuleerd:

‘Elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.’ (NJI, 2015)

Dit is een brede definitie, die meerdere vormen van kindermishandeling omvat: lichamelijke mishandeling, lichamelijke verwaarlozing, psychische mishandeling, psychische verwaarlozing, seksueel misbruik, getuige zijn van huiselijk geweld. In de praktijk komen in een gezin waarin een of meer kinderen mishandeld worden, vaak meerdere vormen tegelijk voor (NJI, 2015).

Net als in het Verenigd Koninkrijk is ook in Nederland het bredere *safeguarding* perspectief geen garantie voor een effectieve aanpak van kindermishandeling. Het idee lijkt goed, maar de crux zit in de uitwerking. Als we kijken naar de uitwerking komen we bij wat volgens ons de belangrijkste oorzaken zijn van

de impasse waarin de aanpak van kindermishandeling steeds blijft steken: het domein van kindermishandeling is onmogelijk af te bakenen door de nauwe verwevenheid met andere vraagstukken én de belangrijkste actoren worden niet gehoord. De zienswijzen, gezichtspunten en waarden van kinderen zelf zijn namelijk sterk onderbelicht.

Jeugdzorg of ouderzorg?

Nederland kent een groot jeugdzorgstelsel. Iedereen wil de juiste dingen voor kinderen doen. De vraag is of het stelsel in de praktijk wel echt gericht is op kinderen. Er wordt volgens ons te weinig rekening gehouden met de expliciete en impliciete stem van kinderen. Het beleid richt zich in werkelijkheid grotendeels op de ouders. Niet op ouders als pleger van de mishandeling, maar als 'eigenaar' van de kinderen. Onze samenleving ziet kinderen niet als zelfstandige individuen, maar als kind van hun ouders. Ouders beslissen voor en over hun kinderen. En weten we niet allemaal hoe moeilijk het is om kinderen op te voeden? Wie heeft niet ooit eens de neiging gehad om z'n kinderen achter het behang te plakken? Dat maakt het lastig om mensen erop aan te spreken. Een oordeel over een ander is al snel een oordeel over jezelf. Tegelijkertijd leert de problematiek van *wicked problems* ons dat de stem van de doelgroep vanaf de start erbij betrokken moet worden.

In de aanpak van kindermishandeling wordt te vaak rekening gehouden met ouders ten koste van de kinderen. De omgeving – burens, school, familie – zijn dikwijls huiverig om ouders aan te spreken op vermoedens van kindermishandeling, omdat het grote gevolgen kan hebben voor de ouders in kwestie. Want wat is nu eigenlijk kindermishandeling? Wat als het vermoeden niet waar blijkt te zijn? Hoe reageren ouders? De huisarts zegt niets vanwege zijn beroepsgeheim, de school en de burens zeggen niets omdat ze niet goed weten hoe ze het moeten aanklaarten. Daarbij is de doelgroep zelf niet makkelijk om voor te werken. We hebben het hier over kinderen die te klein zijn om zelf te vertellen wat ze denken, voelen, willen. Over kinderen die letterlijk overschreeuwd worden door hun 'vechtscheidende' ouders. Over tieners met zulke psychische problematiek dat ze (verbaal) agressief zijn. Over meisjes die aangeven verliefd te zijn geworden op de loverboy, andere meisjes ronselen en geen hulp willen omdat ze het niet waard zijn

of omdat ze bang zijn, et cetera. Mishandelde kinderen zijn geen aantrekkelijke doelgroep. Het is een hele opgave om echt te luisteren naar deze kinderen en jongeren. En ondertussen zorgen ouders er wel voor dat ze gehoord worden. Luid en duidelijk. Het is voor professionals eenvoudiger om naar ouders te luisteren en voor beleidsmakers is het makkelijker om naar professionals te luisteren in plaats van naar kinderen.

Verwevenheid met andere vraagstukken

Kindermishandeling is een taai vraagstuk op zich en daarnaast nog verbonden met andere taaie vraagstukken. De gemeente Amsterdam heeft, in samenwerking met de wijkteams in Amsterdam, Veilig Thuis en twee gecertificeerde instellingen voor jeugdbescherming en jeugdreclassering, in 2016 een signaleringslijstje samengesteld met daarop ouderproblematiek die een risico vormt voor de veiligheid van kinderen:

- » Minderjarigheid ouder(s);
- » Licht verstandelijke beperking;
- » Verslaving (alcohol, drugs);
- » Verwardheid (psychiatrische problemen, agressie, angst);
- » Huisvestingsprobleem (dakloosheid, thuisloosheid, onveilige woning);
- » Geschiedenis van huiselijk geweld bij ouder(s);
- » Criminaliteit.

Dit lijstje is opgesteld op basis van de praktijk en getoetst aan de wetenschap. Hoewel de opsomming bedoeld is om professionals bewust te maken van het feit dat bepaalde ouderproblematiek een risico voor kinderen is (en dat er dus niet gewacht hoeft te worden met ingrijpen totdat kinderen zelf signalen gaan vertonen), laat het ook de verwevenheid zien van kindermishandeling met andere taaie vraagstukken, zoals verslaving, schuldenproblematiek en dergelijke. Dit maakt een doeltreffende aanpak lastig. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de relatie tussen kindermishandeling en psychiatrische problematiek bij ouders, zie je een opeenstapeling van complexiteit: twee *wicked problems*, twee sectoren die op de meeste plekken niet structureel samenwerken en weinig kennis hebben van

elkaars doelgroep en expertise. Het gebeurt nu dat psychiaters voorschrijven dat kinderen bij hun depressieve ouder moeten blijven wonen, omdat dat goed is voor die ouder. Op deze manier wordt de aanpak van kindermishandeling nog lastiger dan die al is.

Ook de neiging om onder het mom van 'privacy' een effectieve aanpak lam te leggen, versterkt het *wicked problem* gehalte van kindermishandeling. Denk maar aan de huisarts of de volwassenenpsychiatrie die geen gegevens mogen uitwisselen met de jeugdzorg. De doorgeslagen 'privacy' waan zit zelfs in het stelsel ingebakken. In aanloop naar de invoering van de Jeugdwet hebben de samenwerkende inspecties rondom jeugd geadviseerd om signalen van kindermishandeling op naam van het kind te registreren, zodat het gezien wordt als er meerdere meldingen over één kind komen. Tot dan toe werden meldingen namelijk geregistreerd op naam van de melder, met als gevolg dat signalen niet gestapeld konden worden en dus de volle omvang van het probleem niet gezien werd. Het advies van de inspecties is bij het opstellen, verrassend genoeg vinden wij, niet meegenomen in de wet. De reden: bescherming van de privacy.

Stelsel voldoende toegerust?

Om weer even terug te gaan naar Devaney en Spratt die betogen dat ondersteuning van gezinnen over een breed front op langere termijn meer zal helpen dan *quick fixes* die alleen op korte termijn werken, is het de vraag of het jeugdzorgstelsel hiervoor wel is toegerust. De indruk bestaat dat dit niet in het geval is. Veel van de aanmeldingen bij de gecertificeerde instellingen voor jeugdbescherming en jeugdreclassering komen op dit moment binnen via een politiemelding en Veilig Thuis (bijvoorbeeld 70 procent van de aanmeldingen bij Jeugdbescherming Regio Amsterdam kwam in 2016 via Veilig Thuis). Gegeven de inschatting dat pas na gemiddeld zeven voorvallen een politiemelding gedaan wordt, moet er al heel wat voorgevallen zijn voordat er hulp in het gezin komt. Een effectievere aanpak, waarbij signalen eerder en grondiger opgepakt worden, is denkbaar. Hoe zorgen we ervoor dat zo'n aanpak ook haalbaar wordt? Wat geeft ons voldoende lucht en licht om tot een werkbaar alternatief te komen?

Nieuwe oplossingsrichtingen

Op basis van de bovenstaande analyse zien wij twee mogelijke oplossingsrichtingen. We benadrukken dat het om oplossingsrichtingen gaat en niet om oplossingen. De eerste richting is die van de afstemming. Nu worden bepaalde partijen, ouders, professionals en bestuurders bijvoorbeeld, luid en duidelijk gehoord. Terwijl andere partijen, de kinderen en jongeren, niet of nauwelijks echt gehoord worden. Hun stem blijft achterwege in de huidige aanpak. Kinderen worden niet betrokken bij de zoektocht naar een effectievere aanpak. Wij denken dat een aanpak waar kinderen als volwaardige actor betrokken worden kansrijk is. Dit betekent echter dat de stem van andere actoren die nu veel dominanter zijn, zoals die van professionals en ouders, getemperd zou moeten worden. De tweede richting is een gedifferentieerde aanpak. Een aanpak voor zeer risicovolle gevallen en een voor jongeren en families waarbij het risico kleiner is. Hiermee nemen we afstand van de *one size fits all* benadering waarbij alle gevallen op dezelfde wijze worden voorgelicht, behandeld en ondersteund. Dit maakt het mogelijk om voor de risicovolle gevallen (wat maar een klein percentage is van het geheel) een heel gerichte, intensieve en scherp gemonitorde aanpak te kiezen en voor het overige deel voor een aanpak waarbij veel meer gebruik gemaakt wordt van een preventieve en experimentele benadering.

Vergroot de stem van kinderen

Het klinkt even voor de hand liggend als ingewikkeld tegelijk: neem kinderen als uitgangspunt bij het aanpakken van kindermishandeling. Kinderen weten hoe het is om als kind voor bepaalde problemen te staan en welke ondersteuning dan nodig is. Ook kunnen kinderen zelf een rol spelen als het gaat om het aanpakken van kindermishandeling, als vriendje of vriendinnetje, klasgenoot of op de sportclub. Een groep jongeren kan een enorm hechte ondersteunende factor zijn. Ze kunnen elkaar vaak als beste helpen. Een tv-documentaire als 'Over de streep' (Jessica Villerius, 2010) geeft een inkijkje in zo'n dynamiek.⁷¹ Natuurlijk biedt het luisteren naar en actief betrekken van kinderen en jongeren niet direct een oplossing voor het vraagstuk van kindermishandeling. Volgens ons geeft het wel nieuwe inzichten, lucht en ruimte om verder te werken en te starten met nieuwe aanpakken. Bovendien zijn kinderen en jongeren de experts in jong zijn. Zij

weten wat kinderen en jongeren willen en nodig hebben en zijn vaak heel goed in staat om elkaar te ondersteunen en te helpen. Villa Pinedo, een forum voor kinderen van gescheiden ouders, is in dit verband een goed voorbeeld. Dit online platform geeft kinderen van gescheiden ouders een stem richting hun ouders en beleidsmakers en helpt hen elkaar te ondersteunen

Een oproep voor het vergroten van de stem van kinderen betekent ook dat wij de indruk hebben dat er partijen zijn die juist minder gehoord moeten worden. Wij denken daarbij in eerste instantie aan ouders. Ouders laten per definitie eerder, sneller en duidelijker van zich horen dan de kinderen. Natuurlijk is het van belang om hen te erkennen in hun ouderschap. Het is echt niet niks om kinderen op te laten groeien tot verstandige participerende burgers. Voor het aanpakken van kindermishandeling is het echter van belang dat het ouderschap op tweede plaats komt, na de ontwikkeling van de kinderen. Ouders staan niet buiten spel, maar op de tweede plaats. Of het nu gaat om één gezin of over het opstellen van beleid voor alle gezinnen waarin kinderen mishandeld worden: de stem van kinderen staat op de eerste plaats.

Datzelfde geldt wat ons betreft voor professionals. Ook zij zouden in alle gevallen het belang van kinderen voorop moeten stellen, hoe moeilijk dat ook is. En misschien in sommige gevallen minder moeten ingrijpen zodat de verantwoordelijkheid voor dit vraagstuk meer door de samenleving zelf kan worden opgepakt. Hoe zorg je ervoor dat niet alleen jij als professional het kind hoort, maar dat ouders, burens, tantes, leraren, winkeliers het kind gaan horen? Dat zou het streven moeten zijn. Maar dat maakt het noodzakelijk dat we kindermishandeling zien als iets dat ons allen aangaat in plaats van een zaak van instanties en professionals. Nederland is in veel opzichten het meest geprofessionaliseerde land en het tegengaan van kindermishandeling wordt bij uitstek gezien als een zaak voor professionals. Hierdoor is maar weinig gelegenheid voor *peer-to-peer*achtige oplossingen à la Villa Pinedo. Dit is spijtig aangezien juist zo'n aanpak voor veel kinderen heel goed zou kunnen werken.

Gedifferentieerde aanpak

Natuurlijk zijn er ook veel gevallen waarbij een *peer-to-peer* oplossing niet werkt en waarbij veel meer nodig is. Denk aan gezinnen waar meerdere problematieken spelen, zoals psychische, financiële en sociale problemen. Juist voor deze gezinnen

is professioneel ingrijpen van levensbelang. In lijn van het gegeven dat voor een *wicked problem* niet één oplossing is, pleiten wij voor een gedifferentieerde aanpak. Of liever gezegd, voor een palet aan aanpakken. De grootte van het risico voor kinderen bepaalt de aanpak. Hoog risico betekent een intensieve aanpak door professionals gebaseerd op inzichten vanuit de wetenschap en de praktijk. Een aanpak waarbij er bovenop wordt gezeten, waarbij financiële en juridische kaders geen belemmering vormen, waar snel en slagvaardig wordt samengewerkt en waar heel goed wordt gemonitord. Voor de overgrote groep jongeren zien we echter een scala aan andere mogelijkheden die bijdragen aan de aanpak van kindermishandeling, zoals Villa Pinedo, programma's als 'Over de streep' en sociale vaardigheidslessen op school. Maar ook hiervoor geldt dat wij als buitenstaanders die mogelijkheden niet kunnen of hoeven bedenken. Veel zinvoller is het om kinderen te *empoweren* om te komen tot mogelijke aanpakken. Dit zou kunnen middels een *social lab*, een tijdelijk actieonderzoek waarbij kinderen zelf, samen met ouders, professionals en anderen, op zoek gaan naar nieuwe interventies en die uit proberen in de praktijk.

Experimenteren in een social lab

Durven we het aan om bij zo'n urgent en beladen onderwerp als kindermishandeling naast een *top-down, expert driven* aanpak te gaan voor een stapsgewijze, proefondervindelijke en experimentele aanpak voor de bulk van de kinderen in ons land? Waarbij we niet alleen gebruikmaken van de bestaande wetenschappelijke kennis, maar juist vanuit de praktijk en alle betrokken partijen zelf kennis gaan ontwikkelen? Waarbij we lokaal in kleine stappen te werk gaan in tijdelijke werkbare overeenkomsten waarin we alle actoren betrekken? Waarbij we bedachtzaam 'knutselen' om te zien wat in de praktijk al werkt en wat mogelijk nog beter zou kunnen werken? Om verder te komen met het taaie vraagstuk van kindermishandeling is een doorbraak nodig waarbij we de bestaande orde verlaten. Een experimenteerruimte – door ons een *social lab* genoemd – waarin we samen met kinderen met en zonder achtergrond van mishandeling, huisartsen, intern begeleiders en zorgcoördinatoren van scholen, politie, jeugdhulpverleners en gezinsmanagers aan de slag gaan om te zoeken naar hoe het beter kan (www.kl.nl). Een multidisciplinair team dat gedurende een afgebakende periode, van bijvoorbeeld maximaal een half jaar, doelgericht gaat samenwerken, experimenteren en

vooral ook leren vanuit de praktijk. Door te starten bij de verhalen van degenen om wie het echt gaat, worden werkelijkheden en onwerkelijkheden zichtbaar gemaakt en ter discussie gesteld. Zo ontstaan nieuwe inzichten, interacties en handelingsperspectieven om het vastgelopen vraagstuk in beweging te brengen. Met een lab worden wellicht kleine stappen gezet richting de toekomst, maar het zijn wel stappen die door alle betrokkenen samen gezet worden.

Juist vanwege de *wickedness* van het vraagstuk is experimenteer- en reflectieruimte nodig waar kinderen, ouders, professionals en bestuurders in de eigen realiteit op zoek gaan naar waar het schuurt en waar nieuwe vormen van samenwerking kunnen ontstaan. Waar we op zoek gaan naar vernieuwing aan de grenzen van geldende systemen, patronen en relaties zodat bestaande werkelijkheden en verschillen zichtbaar worden en ter discussie worden gesteld. Zo kan er gereflecteerd worden op ingesleten patronen en vanzelfsprekendheden, wordt de heersende orde blootgelegd en worden onderlinge relaties bespreekbaar. Een plek van variëteit en botsende logica's waar in een interactief proces praktijken voor een nieuwe, gewenste toekomst kunnen worden uitgeprobeerd; een plek waar doen, onderzoeken en leren hand in hand gaan.

Zo'n aanpak hoeft niet eeuwig voort te duren, liever niet zelfs. Het lab fungeert als een beschermde, gefaciliteerde omgeving waarin bestaande structuren in beweging gebracht worden. Een tijdelijk team moet geen doel op zich worden, noch een nieuwe speler in het veld. Zodra nieuwe inzichten leiden tot nieuwe interacties die zelfstandig verder kunnen, is het experiment klaar en kunnen de resultaten worden overgenomen door de betrokken spelers. Hoewel tijdelijk is deze plek allerminst vrijblijvend. De aanpak is geen simulatie buiten de werkelijkheid, zoals in een technisch of medisch lab. Het lab is niet afgesloten van de buitenwereld, maar bevindt zich juist in de werkelijkheid. Dit maakt het verre van vrijblijvend. Alles wat er tijdens dit experiment gebeurt, beïnvloedt de realiteit op positieve maar ook op negatieve wijze. De spanningen, conflicten en emoties die ontstaan zijn echt, zowel in de beleving als in de consequenties. Dit maakt het opzetten van een lab niet iets waar lichtvoetig mee om kan worden gegaan. Er zijn bereidheid, tijd en middelen van alle betrokkenen nodig. Die bereidheid kan niet worden opgelegd, maar moet intrinsiek tot stand komen en ontstaan vanuit een gedeeld belang om vooruit te bewegen en een doorbraak te forceren. Juist dit maakt het kansrijk.

KADER 9 | DE SOCIAL LAB-AANPAK IN EEN NOTENDOP

1. **Inclusief.** Van gesloten expertteams naar open multidisciplinaire teams met beleidsmakers, professionals, kinderen en jongeren.
2. **Onderzoekend.** Van cijfers naar verhalen, gecreëerd en geïnterpreteerd met de jongeren.
3. **Actiegericht.** Van aanbevelingen naar in situ experimenten en nieuwe (inter) acties.
4. **Open.** Van een vastomlijnde methode naar een methode waarin het hele team kan bijdragen aan vorm, inhoud en richting.

Bron Beter Oud in Amsteldorp: een social lab als brandstof voor vernieuwing. Kennisland, 2014.

Een dergelijke inclusieve aanpak doet volgens ons recht aan de veelzijdigheid en complexiteit van het vraagstuk. Het biedt een onderzoeksproces waarin iedereen, van bestuurder tot kind, een onderzoekende houding aanneemt zodat een gezamenlijke verkenning ontstaat tussen onderzoekers, burgers, professionals en beleidsmakers naar nieuwe handelingsperspectieven. Het blijft echter niet bij het produceren van collectieve kennis in een onderzoeksproces; het geeft ook handen en voeten aan deze nieuwe handelingsperspectieven in de praktijk. Door een gezamenlijke experimenteerruimte te creëren ontstaat eigenaarschap en samenwerking tussen alle actoren. Het doel is niet om oplossingen te creëren of deze op te schalen. De functie van de voorgestelde aanpak is om bestaande patronen op te rekken en ruimte te creëren voor nieuwe inzichten, perspectieven en aanpakken.

Begin met een open vraagstuk

Voor een lab-aanpak is het cruciaal om de juiste startvraag te formuleren. Er zijn namelijk vanuit verschillende perspectieven – van kinderen, ouders, professionals, ambtenaren en bestuurders – veel vragen te stellen: wie kan ervoor zorgen dat mijn ouders niet meer naar elkaar schreeuwen? Hoe kan ik ervoor zorgen dat mijn kinderen niet uit huis geplaatst worden? Hoe kunnen we zorgen dat alle kwetsbare kinderen veilig opgroeien? Hoe kunnen we voorkomen dat er een

kind in onze gemeente overlijdt door kindermishandeling? Hoe kunnen we de jeugdzorg betaalbaar houden? Elk van deze vragen verraadt een perspectief, een belang en waarden van de vragensteller. Het is juist belangrijk in het begin van een lab een zo neutraal mogelijke vraag te formuleren vanuit het perspectief van kinderen. Het is essentieel verhalen van de jongeren zelf te genereren en dus niet die van ouders, professionals, psychologen of beleidsmakers. Zo kun je je voorstellen dat het dan niet meer gaat om het voorkomen van mishandeling – een term die zo beladen is dat we er ons vaak machteloos door voelen –, maar over hoe kinderen fijn en veilig kunnen opgroeien. Zo'n openingsvraag biedt ruimte voor wat kinderen zelf belangrijk vinden en dat zou kunnen verschillen met dat wat ouders of professionals onder 'goed opgroeien' verstaan.

Creëer een tijdelijk partnerschap

Een maatschappelijk vraagstuk is typisch van niemand in het bijzonder, maar heeft negatieve effecten op een groep in de samenleving. Deze groep is dikwijls niet draag- of koopkrachtig genoeg om het vraagstuk in beweging te brengen. Het is dus zaak om een brede coalitie te vormen tussen betrokken organisaties die geld, energie, tijd en moeite willen investeren. Het is cruciaal om hierin ook vanaf het begin bestuurders en politici actief te betrekken zodat ze kunnen leren op basis van praktijkervaringen. Het labteam is vervolgens een afspiegeling van deze coalitie, waarin afgevaardigden van de coalitie het labwerk uitvoeren, terwijl bestuurders of politici op geregelde momenten meekijken of meedoen om het labwerk te ervaren en op basis daarvan systeemveranderingen door te voeren.

Gebruik verhalen als bron van innovatie

De eerste stap van het team is om gezamenlijk verhalen te verzamelen bij kinderen en jongeren en vervolgens bij ouders, professionals en bestuurders. Wat zijn hun drijfveren, wat gaat er nu goed en wat niet? Deze gesprekken vinden niet plaats op kantoor, maar in de leefomgeving van de jongeren zelf, dus gewoon thuis of op straat. Verhalen zijn een krachtige bron van innovatie die kunnen worden gebruikt om beleid te maken. Verhalen zetten vooral aan tot actie als ze de ervaringen, ideeën en oplossingsrichtingen van de verhalenverteller bevatten.

Daarbij gaat het niet om het verkrijgen van een representatief beeld, maar om het vinden van mogelijke aanknopingspunten, nieuwe perspectieven en interessante copingstrategieën. Heel vaak zie je dat bepaalde oplossingen in de praktijk van alledag al bestaan, ze worden alleen niet voldoende gezien. Het team ordent, interpreteert en deelt de verhalen met anderen en gaat op zoek naar kansrijke initiatieven voortgekomen uit de verhalen.

In de praktijk uittesten en overdragen

Ideeën zijn pas zo goed als de implementatie ervan. Om deze reden levert het social lab niet alleen adviezen of suggesties op, maar worden deze ook door het brede multidisciplinaire team in de praktijk uitgetest. Door ideeën direct te onderwerpen aan veelvuldige, kleinschalige praktijktests, te prototypen, ontdek je samen of en hoe ze werken en hoe ze aangescherpt kunnen worden. Ook is het een oefening in het samenwerken. Zo ontstaan er duurzame en gedragen initiatieven waarvoor men veel eigenaarschap en betrokkenheid voelt. En zoals eerder beschreven is het social lab een tijdelijk project en dient het zorgvuldig de resultaten over te dragen aan de bestaande partijen en actoren.

KADER 10 | GENERATION/D: HET SOCIAL LAB VOOR EN DOOR JONGEREN IN DORDRECHT

In 2016 werkten Dordrecht en Kennisland samen met de *social lab*-aanpak. Het thema: Hoe is het om jong te zijn in 'Dordt'? Ook als je geen werk hebt, niet op school zit en geen uitkering hebt? Wat hebben jongeren nodig om een zelfstandig en betekenisvol bestaan op te bouwen, wat helpt hen daarbij en welke drempels ervaren zij in het realiseren van hun plannen? En wat kan de stad daarin betekenen?

Hamza (22) heeft een grote wens: weer naar school gaan. Hij is al vier jaar werkloos, ondanks verwoede pogingen en flink wat ervaring in het vrijwilligerswerk. 'Ik hoor vaak: het is je leeftijd, je bent te oud. Ik wil me bewijzen in de maatschappij. Maar wat kan ik nog bijdragen?' Uit: medium.com/generation/d. Ik wil me bewijzen in de maatschappij, maar wat kan ik nog bijdragen?

Barbara (22) is opgewekt en welbespraakt maar, ondanks een afgeronde hbo-opleiding, al anderhalf jaar werkloos. Na honderden brieven en afwijzingen is haar zelfvertrouwen geknakt. Ze wil dolgraag stappen zetten – maar hoe kan ze haar levenservaring verzilveren? Uit: medium.com/generation/d. Werkervaring telt, levenservaring telt niet.

De gemeente Dordrecht durfde het aan: weg van de ‘tekentafel’ en in een jeugd-honk midden in de stad, onder regie van jongeren daadwerkelijk aan de slag met oplossingen vinden voor het taai maatschappelijke vraagstuk van jongeren zonder werk, opleiding of uitkering. Onder de naam Generation/D werkte een half jaar lang een team van jongeren, professionals uit verschillende werkvelden, medewerkers van Kennisland en gemeenteamttenaren samen in een social lab rondom het thema ‘Jong zijn in Dordt’. Het social lab startte met het ophalen van verhalen van jongeren. Er zijn zo’n vijftig verhalen uitgeschreven op medium.com/generation/d. Verhalen die laten zien wat jongeren boeit, hoe ze wonen, leven, wat ze doen, aan welke projecten ze werken en met welke instanties ze te maken hebben en waar het ze aan ontbreekt om hun toekomstdromen te realiseren. Het lab bouwt tegelijkertijd aan nieuwe netwerken, ontwikkelt en test slimme oplossingen voor langs elkaar heen werkende initiatieven en geeft ruimte aan door jongeren bedachte en uitgevoerde projecten. Zo is onder andere de ‘Citytrainer’ ontwikkeld waar jongeren elkaar trainen in allerlei verschillende sporten en ‘In de Lift’, een programma waar jongeren leren presenteren en zichzelf verkopen.

Uit alle verhalen wordt luid en duidelijk helder dat ondanks goede intenties en regelmatig monitoren van de resultaten van het beleid, er sprake is van ‘kapotte verbindingen’ tussen het aanbod, de programma’s van gesubsidieerde instellingen, en wat de jongeren willen en nodig hebben. Het social lab ontwikkelt daarom niet alleen nieuwe projecten, maar probeert de onderliggende structuur aan te pakken. Zo wordt er geoefend met een nieuwe manier van beleid maken, wordt er een verhalenkamer opgericht als onderdeel van de gemeentelijke rekenkamer en gaat de gemeente op andere manieren met jongeren communiceren, bijvoorbeeld via whatsapp. Het social lab zorgt ervoor dat de verschillende kokers binnen de gemeente gaan communiceren en samenwerken. Het social lab is daarmee de verbindende waarde die innovatie mogelijk maakt.

Hamza zegt erover: ‘Vroeger wist ik niet hoe ik moest beginnen, maar nu doen we dingen samen. Ik heb de hoop niet verloren.’ Uit: medium.com/generation/d. Ik wil me bewijzen in de maatschappij, maar wat kan ik nog bijdragen?

Lees meer op www.kl.nl > meer > projecten > social lab Dordrecht: generationd/

.....

Tijd voor licht en lucht

De Taskforce kindermishandeling die van 2012 tot en met december 2016 actief was, pleit voor een landelijk nationaal programma. Een programma waarin alle organisaties betrokken bij kindermishandeling samenkomen. En hoewel in het advies van de taskforce wordt gepleit voor meer preventie, betere samenwerking vooral tussen zorg en justitie, voor minder privacy en voor betere rechten voor kinderen tijdens vechtscheidingen, is het kindperspectief niet daadwerkelijk meegenomen in dit nationale programma. De voorgestelde aanpak loopt het gevaar weer tot een top-down instituut te leiden met veel aandacht voor sturings- en meetinstrumenten. Dit zal het innovatieklimaat niet ten goede komen.

Een innovatieklimaat met daarin licht en lucht is nu juist hard nodig. De decentralisatie in de jeugdzorg heeft niet geleid tot echte marktwerking. De ontwikkeling de komende tijd lijkt ook niet die kant op te gaan. Dat betekent ook nauwelijks ruimte voor innovatie en experiment. De organisaties die graag willen experimenteren worden nu aan alle kanten tegengewerkt. Dit draagt niet bij aan een doorbraak in de aanpak van kindermishandeling. Wij hopen dat ons pleidooi partijen aanspreekt die zin hebben om samen met kinderen en jongeren op zoek te gaan naar ruimte om andere aanpakken voor kindermishandeling te zoeken en te testen. Om zo stappen te zetten in de richting van het terugdringen van kindermishandeling.

15 | Slot

Agenda voor een wicked problem*We kunnen echt beter*

KRIJN VAN BEEK, MAJONE STEKETEE, LIA VAN DOORN & MARCEL HAM

In het voorgaande zagen we niet alleen hoe diep kindermishandeling in onze beschaving zit ingebakken, welke onvoorstelbare schade het aanricht, maar ook hoe lastig het is dit bespreekbaar te maken, laat staan er iets aan te doen. Terroristen en andere criminele elementen – dat is altijd de ander. En dat is prettig en geruststellend: in het verhaal over terroristen zijn ‘wij’ immers de goeden, zijn we strijders tegen de kwaden. Het wij-zij schema is herkenbaar en makkelijk te omarmen. Kindermishandeling daarentegen doet ons twijfelen aan onszelf – als de cijfers ook maar enigszins in de buurt komen van de werkelijkheid, dan is het met ‘ons’ eigenlijk helemaal niet zo goed gesteld. Misschien daarom ook verzamelen we weinig cijfers. Te confronterend. Het kan niet waar zijn en zolang we het niet goed in kaart brengen, kunnen we blijven doen alsof het bij ons niet zo erg is.

Maar het is wel erg. Geweld tegen kinderen – zowel fysiek als psychisch – treft in elk geval één op de vier kinderen ergens in hun jeugd. En dat doen we zelf. In onze eigen huishoudens. Met ons eigen gedrag. Precies daar waar we geneigd zijn te denken dat kinderen het veiligst zullen zijn. Dat is misschien wel de meest fundamentele reden waarom geweld tegen kinderen moeilijk te adresseren is. In voorgaande hoofdstukken zagen we ook andere lastige hobbels de revue passeren. Hoe je strafrecht effectief inzet, als dat al kan. Hoe ingewikkeld politici het vinden dit te agenderen. Hoe hulpverleners, als ze al willen, eigenlijk niet goed weten wat te doen. Voorbeelden van lastige hobbels, maar de allerlastigste is misschien wel de blik in de spiegel: hoe gaat het eigenlijk bij ons met de opgroeiende kinderen?

Waarnemingen uit de vorige hoofdstukken

Als we de voorgaande hoofdstukken door de oogzaren bekijken, dan beleven we twee verrassingen. Ten eerste de al decennialang steeds weerkerende collectieve verrassing dat kindermishandeling zoveel voorkomt, zo hardnekkig is. Ten tweede hoe ingewikkeld het is er iets aan te doen. We slagen er maar niet de aantallen terug te dringen. Sterker nog, het aantal meldingen en ‘hermeldingen’ van geweldssituaties in gezinnen neemt alleen maar toe.

De ernst

De hoofdstukken van de vier delen van dit boek vormen een soort parelketting rond het onderwerp – we zien het onderwerp omsingeld en ingesnoerd worden met pareltjes van inzicht en verheldering. Majone Steketee geeft in hoofdstuk 2 een overzicht hoe nieuw onderzoek in de afgelopen halve eeuw geleidelijk aan een zeker besef van de omvang van kindermishandeling heeft doen groeien. Tegelijk illustreren de cijfers nog altijd een onthutsend gebrek aan structurele dataverzameling.

Waar wel meer inzicht in is, zijn de factoren die kunnen bijdragen aan de mate waarin kindermishandeling wordt doorgegeven aan de volgende generatie. Hoezeer kinderen ook veerkracht kunnen tonen en hoezeer ze ondanks een getroebleerde jeugd toch een succesvol volwassen bestaan kunnen opbouwen, als ze zelf kinderen krijgen komen er soms beschadigingen aan het licht die hun eigen opvoedvaardigheden zeer in de weg kunnen zitten. Majone Steketee, Sietske Dijkstra en Katinka Lünemann schetsen in hoofdstuk 3 de verschillende theorieën die overdracht van geweld in gezinnen verklaren, en laten zien dat de rol van moeders en vaders als het gaat om het doorgeven van geweld verschillen. De beste preventie is om te zorgen dat het geweld in de gezinnen eindigt, maar dat lukt nog niet goed. Meer inzicht in de patronen van geweld is daarvoor nodig. Duidelijk is wel hoe belangrijk het is het mechanisme van de zwijgcultuur te doorbreken. Daartoe verdienen jongeren veel meer aandacht en ondersteuning van omringende volwassenen. Zij moeten kinderen een stem geven.

Esmah Lahlah schetst vervolgens in hoofdstuk 4 nog een andere vaak onderschatte doorwerking van kindermishandeling. De idee van een ‘moeilijke jeugd’ als verklaring voor later crimineel gedrag is na de jaren zeventig van de vorige eeuw

geleidelijk aan in diskrediet geraakt – deze verklaring werd te veel een vrijwaring van verantwoordelijkheid. De cijfers van Lahlah tonen aan dat deze notie een herwaardering nodig heeft: zouden we de verklaring kunnen omarmen zonder de vrijwaring daaraan te koppelen? Kunnen we misschien met elkaar vaststellen dat niet elk mishandeld kind later delictpleger wordt, maar dat het er wel op lijkt dat bijna elke delictpleger als kind mishandeld is? Dat we, met andere woorden, de criminaliteit enorm kunnen terugdringen als we de kindermishandeling weten te verminderen? Belangrijk is te bedenken dat we het hier niet hebben over overlastgevende jongeren en niet over hooliganisme of radicalisering en terrorisme. Allemaal terreinen waarvan het zeer de moeite waard zou zijn om beter te onderzoeken welke rol kindermishandeling erbij speelt.

De onmacht

De hoofdstukken in het eerste deel tezamen schetsen een beeld van de omvangrijke en sterk uitwaaiende kosten van kindermishandeling. Hiermee ontstaat ook een beeld van de ‘return on investment’ die te behalen valt met investeringen in het terugdringen ervan. De hoofdstukken van deel II schetsen vervolgens een onthutsend beeld van de reël bestaande pogingen – hoe goed bedoeld ook – om er iets aan te doen. Dat begint meteen goed met het nauwgezette verslag dat journalist Marijke Nijboer bij wijze van intermezzo schetst van een niet op haar taak berekende hulpsector. Voortdurende wisseling van mensen, hulpverleners die elk voor zich en allemaal tezamen niet opgewassen zijn tegen hun verantwoordelijkheden, met als resultaat een op het oog niet erg nodige en waarschijnlijk ook niet erg nuttige uithuisplaatsing. Wat een tragiek.

Katinka Lünemann en Sander van Arum beschrijven vervolgens in hoofdstuk 5 een voortdurend schipperen met maatstaven en principes tussen de werelden van zorg en straf, zonder dat de discussie echt van de tekentafel lijkt te komen. We zien wel een paradigmaverschuiving waarin niet vergelding en handhaving voorop staan, maar directe en duurzame veiligheid, en het versterken van de veerkracht van het slachtoffer. Organisaties van zorg en welzijn en van het strafrecht groeien in hun visie naar elkaar toe om de veiligheid van kinderen te garanderen en te zorgen dat het geweld daadwerkelijk stopt. Het strafrecht kan een bijdrage leveren aan een integrale aanpak waarin het strafrecht aanvullend kan zijn op

hulpverlening. Maar er zijn wel dilemma's aan de inzet ervan, Malou van Hintum gaat daar in hoofdstuk 6 nader op in. Dat beide werelden ontdekken dat samenwerken misschien ingewikkeld maar wel noodzakelijk is, lijkt onafwendbaar. Tegelijk oogt de geboekte voortgang in het licht van de monumentale opgave nogal schoorvoetend, alle begin is ook moeilijk.

Dat blijkt ook in hoofdstuk 7 als Dana Feringa, Jiske van der Sanden, Floor Peels en Lilian Linders de verbijsterende werkelijkheid van hulpverleners schetsen in de wereld van disfunctionele gezinnen. Het totaal gebrek aan handelingsvermogen, het ontbreken van enig zicht op de werkzaamheid van wat men aan het doen is, het ogenschijnlijke gemak waarmee professionals een andere kant opkijken, een gezin doorschuiven naar een ander, vrij nemen – het begrip verantwoordelijkheidsvakantie krijgt hier spontaan een nieuwe betekenis. Tegelijk lijkt het er ook op dat we mensen op pad sturen met ontoereikende kwaliteiten, vaardigheden en middelen voor complexe opgaven.

In het intermezzo aan het einde van dit deel vertellen drie jong volwassenen aan journalist Jan van Dam over de schrijnende impact die misbruik en mishandeling in hun jeugd teweegbracht. De eenzaamheid, en 'niemand om mee te praten' komen beklemmend in beeld.

Een streepje licht

Deel 3 schetst vervolgens een paar openingen waar het wel werkt. Te beginnen met een vergeten groep van ouders met een verstandelijke beperking. Professionals in de jeugdhulp vinden dat deze ouders niet meewerken, terwijl de ouders op hun beurt de hulpverlening niet altijd als helpend ervaren. Carlo Schuengel, Noud Frielink en Petri Embregts (hoofdstuk 8) laten zien dat motiverende gespreksvoering bij ouders met een lichte verstandelijke handicap leidt tot meer motivatie van ouders om samen te werken met professionals. Essentieel is daarbij dat de professional zijn handelen niet oplegt maar uitlegt en zich verplaatst in het perspectief van de ouders met een lichte verstandelijk beperking. Dat is bruikbare kennis voor jeugdhulpprofessionals die ervoor willen zorgen dat kinderen van deze ouders veilig opgroeien.

Breder is de benadering in de tekst van het hoofdstuk daarna van Hilde Bakker en Hanan Nhass die het voorzichtige begin beschrijven van een integrale aanpak waarbij professionals uit verschillende werelden samenwerken en

kindermishandeling niet als apart probleem wordt gezien. ‘Sociale wijkteams, specialisten, maar ook de familie en burens, het sociale netwerk rond een gezin, de kerk en de moskee, allen kunnen een belangrijke rol vervullen bij het signaleren en bespreekbaar maken van geweld in gezinnen’, betogen Bakker en Nhass.

Hoe contrasterend is de blik die Caroline Vink in hoofdstuk 10 ons gunt in de wondere wereld van een ander land – niet eens ver hiervandaan – waar ze bijna veertig jaar geleden al zijn begonnen met werken aan een cultuur die onomwonden stelt dat ‘geweld tegen kinderen niet kan’. Zweden, het lijkt vlakbij, maar het is een andere planeet als het gaat om kindermishandeling.

Je zou het kunnen vergelijken met de omgang in Nederland met dronken autorijden. Dat was ooit een verzachtende omstandigheid, daarna werd het strafbaar en inmiddels is het een verzwarende omstandigheid – dat heeft onmiskenbaar betekenis voor de effectiviteit van (verplichte, door de rechter opgelegde) cursussen voor betrapte alcoholische bestuurders. Je zou het ook kunnen vergelijken met onze omgang met roken in openbare gelegenheden. Een verzoek aan een roker om zijn sigaret te doven was in de jaren tachtig van de vorige eeuw ronduit raar, in de jaren negentig gingen we het nog ‘samen oplossen’ en inmiddels is het volstrekt *not done* om in een publieke gelegenheid een peuk op te steken. Zo’n verandering kan dus wel. Als we het samen echt willen en we voor een overheid kiezen die bereid is hierin consequent stelling te nemen.

Het hoofdstuk van Vink legt hiermee dus bloot dat er voorbeelden zijn van landen die het echt anders doen en dat dit tot aanzienlijk betere resultaten leidt. Zet dit af tegen het geringe aantal bewezen effectieve interventies dat we in Nederland hebben (Steketee in hoofdstuk 2) en de vraag rijst: is Zweden niet een lichtend voorbeeld?

There is no silver bullet...

Met deze bagage gewapend, komen we in deel 4 van dit boek tot de kern van de materie: waarom lukt het eigenlijk niet of maar mondjesmaat om iets aan kindermishandeling te veranderen? We zien hier drie hoofdstukken die elk een lastige dimensie aansnijden en een vierde dat het complexe geheel probeert te kraken. De drie specifiek lastige dimensies zijn de professionele, de politieke en de media.

Mariëtte van den Hoven (hoofdstuk 11) geeft een scherp beeld van de dilemma's waarvoor hulpverleners zich geplaatst zien. Ingrijpen of aanzien, meebewegen of tegengas geven, vertrouwen wekken of afstand bewaren. Tegelijk maakt haar hoofdstuk twee dingen helder. Ten eerste dat de professionals die we eropuit sturen te weinig bagage hebben op dit vlak van de ingewikkelde afwegingen. Dat vergt een opleidings- en ervaringsniveau dat we in de jeugdhulp en gezinstherapie doorgaans alleen op managementniveau tegenkomen. Het vereist dat er in alle geleidingen een praktijk kan ontstaan – en ook bekostigd gaat worden – waarin de zwaarste professionals ook op de zwaarste casuïstiek worden gezet. Ten tweede maakt haar hoofdstuk duidelijk dat het handelingsrepertoire van gezinscoaches en andere opvoedprofessionals veel te beperkt is. Het lijkt erop alsof ze voortdurend een afweging moeten maken tussen nietsdoen en uithuisplaatsing, terwijl er tussen die twee uitersten een wereld aan mogelijkheden ligt waarvan je zou hopen dat de gezinscoach zich daarin heeft bekwaamd.

Rien Fraanje en Rutger Staffleu geven vervolgens een mooi inkijkje in de complexiteit waar politici tegenaan lopen als ze zich met kindermishandeling willen bezighouden. Aan het woord komen twee CDA-politici die heel verschillend aankijken tegen interveniëren in het privé domein en zij schetsen zo de dilemma's van overheidsingrijpen. Aan politici de schone taak om een begaanbaar paadje te banen tussen een te gulzige en een te fatalistische staat. Laten we hopen dat dit boek politici helpt om dat paadje ook daadwerkelijk te vinden.

Waar wij als redacteuren van deze bundel een groeiend probleem denken te zien en een weinig effectieve bestrijding, is de media-analyse van Peter Vasterman een verrassend tegengeluid. Hij stelt vast dat de berichtgeving wordt bepaald door uitgebreide publiciteit over extreme gevallen, over alsmear stijgende cijfers (als gevolg van definitieverbreiding) en over falende hulpverleners. Met als gevolg volgens de auteur: 'een inktzwart beeld van het probleem dat almaar erger lijkt te worden'. De sector speelt als belangrijkste bron voor de media een voorname rol in die negatieve beeldvorming, vooral door in te spelen op wat nieuwswaarde heeft voor de media (medialogica). Het probleem lijkt zo als maar groter te worden, terwijl volgens Vasterman al veel bereikt is op het gebied van kindermishandeling. Hij verwijst naar de VS, waar de cijfers al jaren dalen.

Ouch. Het is zonder meer verleidelijk in dit slothoofdstuk te proberen zijn redenering te ontmantelen, maar daarmee doen we onszelf en u als lezer tekort.

Misschien is er namelijk wel iets anders aan de hand en is het allebei waar: is er zowel sprake van ‘overaandacht’ als van een tekort. Zo kan de media-aandacht zich richten op de extreemste gevallen en tegelijkertijd blind zijn voor de vele lichtere gevallen die een heel andere benadering vereisen. Daarbij kan er vanuit de handelingsverlegenheid van professionals wel een voortdurende roep ontstaan om extra middelen, maar aangezien er niet echt een werkzaam plan is, zullen deze middelen bijna per definitie slecht besteed zijn. Zo leggen de waarnemingen van Vasterman een extra claim op elk (uit dit boek) volgend overheidsplan om alsjeblieft iets te doen dat een beetje hout snijdt en al het andere graag achterwege te laten.

Als deel vier de spil is waar dit boek om draait, dan is het hoofdstuk van Chris Sigaloff en Lobke van Rijn op zijn beurt de kern daar weer van, met als centrale waarneming: het is de aard van een *wicked problem* dat er geen snelle oplossing voor is. Er is geen manier om dit even te fiksen. Er is geen eenduidigheid over kennis, over wat zou kunnen werken, er zijn te veel partijen betrokken, van zeer verschillende aard en statuur. Het probleem is van iedereen en dus eigenlijk van niemand en het is zonneklaar dat het ernstig is. Het simpele feit dat *wicked problems* geen oplossing kennen, betekent niet dat we daar niet aan moeten werken. Integendeel.

Een agenda

Geweld tegen kinderen – we kunnen echt beter dan we nu doen. Maar waar te beginnen? We presenteren een agenda in drie stappen. We maakten die als boekredacteuren op basis van de hoofdstukken én met hulp van een auteursbijeenkomst. Een groot deel van onze auteurs brainstormde daar in een ‘ontwerpsessie’ over wat er eerst en vooral moet gebeuren. Als boekredacteuren kozen we daar de kersen uit.

De agenda is bedoeld als voer voor politici en beleidsmakers. Maar we hopen ook dat die professionals en hun organisaties die zich specifiek bezighouden met opvoeding en gezin kan helpen om hun rol en inzet opnieuw te bepalen. De sector kan wel wat succes gebruiken en druk van buiten kan helpen. De agenda telt drie kernpunten, die we hierna in grote lijnen nader uitwerken: focus op de zwaarste gevallen; meer lichtheid rond de vraagstukken van opgroeien; en een heldere morele lijn. We zijn ons ervan bewust dat deze agenda een focus betekent op opvoeden en opgroeien en dat factoren als armoede en ongelijkheid daarmee buiten beeld blijven.

I. KIES VOOR DE ERNSTIGSTE GEVALLEN

Waarin de professionals die niets te bieden hebben naar huis worden gestuurd, terwijl een elite van professionals die wel wat te bieden heeft, zich gaat concentreren op de ernstigste gevallen.

Het is absoluut noodzakelijk dat we effectiever en succesvoller worden in de gevallen waarin het echt misgaat. We zien nu dat in gezinnen waar geweld tegen kinderen aantoonbaar ontoelaatbaar is, het geweld niet binnen een of twee jaar stopt. Ondanks interventies, ondanks goedwillende inzet van professionals. Om dit voor elkaar te krijgen zijn drie dingen noodzakelijk:

1. Om middelen vrij te maken, kunnen we radicaal stoppen met alle dingen die we nu doen en die niet werken. Om te beginnen is het zonde van de collectieve middelen. Maar belangrijker misschien is dat er ook een negatief effect van uit kan gaan: door professionals op gezinnen af te sturen, ontnemen we de samenleving haar verantwoordelijkheid. Om even het voorbeeld uit het relaas van Nijboer aan te halen: waarom heeft niemand bedacht om aan dit gezin een handvol vrijwilligers te koppelen die een beetje kunnen helpen met structuur, verzorging, boterhammen smeren en voorlezen? Het lijkt erop dat dit gezin in een volstrekt sociaal vacuüm verkeerde en daar ook werd gehouden mede door de inzet van de professionals. Met minder professionals in situaties die toch niks gaan helpen, ontstaat ook nieuwe ruimte voor *villages to raise our children*.
2. Zorg en hulp bieden aan die gezinnen waar het echt niet goed gaat. Het lijkt erop dat we in toenemende mate weten in welke gezinnen de hoogste risico's voorkomen – laten we daar beginnen. De combinatie van steeds meer professionals die geweld tegen kinderen kunnen signaleren, steeds meer big data die ons op het pad van risicogezinnen kunnen zetten en steeds meer mogelijkheden om verschillende bronnen samen te voegen, maken het mogelijk in elke gemeente in te zetten op de 1 procent-gezinnen waar het echt niet goed gaat. Daar kan dan ook de professionele hulp op worden gefocust; daar kan vervolgens ook de benodigde energie ontstaan om een juiste mix

van verleiding en dwang te ontwikkelen; daar kan wellicht ook de benodigde bewijslast verzameld worden om seriële daders te corrigeren. De complexiteit van de materie dwingt om de beste mensen op de ingewikkeldste gevallen te zetten, met als enig en legitiem doel: dat het geweld stopt.

3. Als we ons focussen op de ernstige zaken is het van belang om telkens af te wegen of en zo ja op welke wijze het strafrecht ingezet moet worden. Zulke inzet doet recht aan het normstellend kader van de wet dat elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld strafbaar is. Maar het (straf)recht kan meer zijn dan een kader, het kan ook richting geven aan de ontwikkeling en verbetering van ouderlijke vaardigheden en verantwoordelijkheden. Daar zou met meer creativiteit gebruik van kunnen worden gemaakt.
4. Labs om nieuwe methodieken te ontwikkelen en uit te proberen. Het blijkt dat de zwaarst denkbare inzet er vaak niet toe leidt dat het geweld afneemt. Er is dringend een nieuwe methodiek nodig, met behulp van daders die hun leven willen beteren; slachtoffers die hun ervaringskennis kunnen inbrengen; andere omstanders die wellicht op andere manieren betrokken kunnen worden; en professionals zelf die op basis van hun ervaring vaak wel degelijk een idee hebben van wat wel zou kunnen werken. Zoals Sigaloff en Van Rijn bepleiten, zijn labs zowel een lichte als effectieve vorm om in complexe settings als deze tot nieuwe vormen te komen.

II. PREVENTIE, PREVENTIE, PREVENTIE

Waarin we lichtheid proberen te organiseren zodanig dat een lerende gemeenschap kan ontstaan van ouders en gemeenschappen, zodat we ons samen, stap voor stap beter leren beheersen.

Het gros van de ouders die hun kinderen mishandelen, doet dit ongewild, onbedoeld, onmachtig, misschien zelfs onbewust. Waarmee dit bepaald niet minder ongewenst en schadelijk is. Met het bespreekbaarder maken van de dingen die mis kunnen gaan bij het opvoeden is dan ook veel winst te behalen. Of positief

geformuleerd: winst bij het waardevol grootbrengen van kinderen. We gebruiken hier bewust de term ‘grootbrengen’ omdat dit zo’n mooie mix impliceert van zorgen dat een kind (op) kan groeien, van verheffen en van corrigeren – daar waar het Nederlandse ‘opvoeden’ vooral de associatie oproept met correctie.

Preventie gaat dus in eerste instantie om het bewust cultiveren van plezier met opgroeiende kinderen, de lol van het grootbrengen, genoeg scheppen in de ingewikkeldheid van het ouderschap. Het centrale motto kunnen we één op één overnemen van de Zweden: kinderen opvoeden zonder geweld. Maar om dat preventief te laten werken, is een positieve lading vereist. Het zaaien van die positieve lading richt zich op twee doelgroepen:

- » De ouders zelf – Kunnen we meer ouders laten ervaren dat ze van alles verkeerd kunnen doen in de opvoeding maar dat je van je fouten kan leren, dat je opvoeden kan leren? Dat als je je kind een keer hebt geslagen, dit niet betekent dat je een slechte ouder of een slecht mens bent, maar dat je wel iets moet bijleren om te voorkomen dat je dat nog een keer doet? Dat iedereen dat kan leren.
- » De tweede doelgroep is de omgeving van kinderen – Kunnen we mensen helpen die naast een dysfunctioneel gezin wonen om daar net die ene actie te ondernemen die het verschil gaat maken? Kunnen we mensen helpen om hun medemens op het onvermijdelijke pad van leren te zetten?

Het helpt als we het probleem lichter weten te maken, lichter in de zin van bespreekbaarder. Daarmee wordt het paradoxaal genoeg tegelijk serieuzer. Want voor iets dat zoveel voorkomt, is het zeer ongelukkig dat er zo’n taboe op rust. Misschien is hier zelfs wel nieuwe taal voor nodig. Kindermishandeling is een verzamelbegrip waar alles onder valt. Zowel de lichte vorm van een ‘corrigerende tik’ tot zware mishandeling of verwaarlozing waaraan kinderen overlijden. Het leidt ertoe dat mensen zich niet herkennen in de zware vormen van kindermishandeling, terwijl ook de corrigerende tik volgens de wet strafbaar en niet toelaatbaar is. Waar een ‘corrigerende tik’ vergoelijkend werkt, waar ‘pedagogische tik’ zelfs de schijn wekt van een wetenschappelijk alibi, daar dekt ‘kindermishandeling’ weer niet de zwaarste categorie.

Taalcreatievelingen kunnen hier ongetwijfeld betere ideeën voor aanleveren, maar woorden als opvoedstress, opvoedonmacht, ouderverlegenheid, vader- of moederzwakheid, wijzen de aard van tenminste een deel van de daden beter aan (mishandeling suggereert een intentie), en spreken bovendien direct de verantwoordelijke aan (kindermishandeling laat de dader in het abstracte). Tegelijk is ook duidelijk dat we de meer intentionele categorieën van bewuste mishandeling of incest hier niet mee benoemen – die vallen dan ook onmiddellijk weer in de ernstigste gevallen van het eerste punt van deze agenda.

Als we proberen preventie concreter te maken, zien we ruwweg twee wegen. De eerste, gericht op de ouders zelf, zit in het versterken van het idee van opvoedingsvreugde. In het normaliseren van het plezier van kinderen en het uitbreiden van het opvoedrepertoire. Van het bevorderen van de mogelijkheden van ouders om betekenisvol met elkaar over opvoedingsvragen te spreken. Deze route van opvoedvreugde zit ook in het derde agendapunt hierna waar het gaat om het uitdragen van een collectieve norm. De tweede route om preventie vorm te geven, is specifiek gericht op de probleemsituaties zelf. Voorbeelden van invulling zijn:

- » Kinderen op school leren hoe geweldloze communicatie gaat. Vaak is dit al onderdeel van burgerschapsvorming, democratisch burgerschap of sociaal-emotionele vorming. Deze bagage kan kinderen helpen om later zelf geweldloze ouder te worden – het is maar de vraag of het betekenisvol is voor actuele slachtoffers van geweld.
- » Buddies: kinderen helpen kinderen.
- » Veilige plekken waar kinderen kunnen schuilen. Gebruik bestaande netwerken, bijvoorbeeld ouderkamers ('ruimte' in de school, een ontmoetingsplaats waar ouders elkaar kunnen treffen). Docenten kunnen hier sturend in zijn – dat zou onderdeel van hun opleiding kunnen zijn: signalen benutten en vervolgens bewust en gericht insluitend werken.
- » *High Dosage Tutoring* maar dan gericht op prille ouders kan een methode zijn om mishandeling te voorkomen

Net als bij het eerste agendapunt geldt dat we preventie vooral moeten vormgeven als een lerende strategie. Dat wil zeggen dat we niet alleen dingen doen, maar ook voortdurend – de labsetting is hiervoor opnieuw een aangewezen instrument – bewust en expliciet op zoek gaan naar nieuwe vormen en mogelijkheden. Mogelijkheden die gebruikmaken van nieuwe technologie, die inspelen op onze voortdurende sociaal-culturele ontwikkeling en die lering trekken uit opgedane ervaring.

III. EEN MOREEL ANKER

Waarin wordt betoogd dat er niet aflatend campagne moet worden gevoerd om ons tot betere opvoedingsmethoden te verleiden. In het bijzonder door duidelijk te maken wat niet kan.

De cruciale les van Zweden – waar kindermishandeling succesvol is teruggedrongen tot ongeveer een tiende van het Nederlandse niveau – is het belang van een landelijk en helder signaal over wat onacceptabel is. De eerste laag van een moreel anker is dat alleen de landelijke overheid een dergelijk signaal kan uitzenden. Dat is ingewikkeld. Immers, wat een ‘goede opvoeding is’, daarvan hebben we afgesproken dat mensen dat zelf mogen bedenken. Een overheid die wil uitzenden moet de maatschappelijke verscheidenheid expliciet aan het woord laten. Tegelijk is het cruciaal dat de overheid zeer consequent en strikt uitzendt wat een onacceptabele opvoeding is. Geweld tegen kinderen is onacceptabel. Elke opvoedmoraal is aanvaardbaar, maar opvoedmoralen die geweld tolereren (of zelfs aanprijzen) zijn verboden. Het heeft zin die eenduidige grens voortdurend te expliciteren.

De tweede laag van een moreel anker ligt in een voortdurend voeren van het gesprek via alle denkbare kanalen over wat onacceptabele opvoedpraktijken zijn. Film, jeugdjournaal, de soapserie GTST, BN’ers als ambassadeurs, bedrijven die met hun werknemers het gesprek aangaan, een brede maatschappelijke discussie over wanneer je moet handelen enzovoort, enzovoort. Er zijn veel meer mogelijkheden om het gesprek over geweld tegen kinderen op gang te brengen dan de – overigens zeer rake – campagne ‘Het houdt niet op, niet vanzelf’. De derde laag van een moreel anker is gelegen in data en onderzoek. Een jaarlijkse

rapportage door het CBS van geweld tegen kinderen in Nederland is een must om de bespreekbaarheid te vergroten. Maar vooral zijn data nodig om onze gezamenlijke voortgang in beeld te krijgen in relatie tot de inspanningen. Ze zijn nodig om op enig moment iets van maatschappelijke trots te kunnen laten zien, van het type 'kinderen in Nederland zijn niet alleen gelukkig, maar ze zijn ook nog maar zelden slachtoffer van geweld'.

Postscriptum

‘We zijn de humane reflex kwijtgeraakt’

Interview met Jacques Wallage, voorzitter van de Kring van Veiligheid

JURRE VAN DEN BERG

Toen hij nog burgemeester van Groningen was, deed Jacques Wallage al mee aan een proef waarin burgemeesters verstrekende bevoegdheden kregen om in te grijpen bij vermoedens van kindermishandeling zonder gerechtelijke tussenkomst. ‘Eigenlijk grijpen we pas in als het te laat is. Dat begon mij behoorlijk te ergeren’, zegt hij. Het onderwerp liet hem niet los. In 2015 werd hij voorzitter van de Kring van Veiligheid, een gezelschap bestuurders uit de wereld van jeugdhulp, welzijn, justitie en openbaar bestuur. Vorig jaar stelde de Kring een manifest op: Huiselijk geweld te lijf. Daaruit: ‘Ondanks een uitgebreid stelsel van preventie, hulpverlening, wetgeving en de grote inzet van deskundige beroepskrachten en vrijwilligers, daalt het aantal slachtoffers niet.’ Wallage: ‘We hadden allemaal het gevoel: het is toch onbegrijpelijk dat we ondanks zoveel inzet en kennis van zaken elk jaar vijftig doden moeten betreuren. Dan kunnen we nooit tevreden zijn.’

Hoe verklaart u dat de bestaande aanpak tekortschiet?

‘Toen we de Kring zijn gestart, heb ik voorgesteld een paar rapporten zoals over het meisje Savanna te analyseren. Ik vond dat behoorlijk ingrijpend. Je ziet steeds hetzelfde patroon: iedereen doet wel wat, maar van werkelijke dwarsverbindingen is geen sprake. Als er geluidsoverlast is, rukt de noodhulp uit. Die gaan soms vijf of tien keer naar een huis. Dan kun je op je klompen aanvoelen dat er in dat huis iets aan de hand is. Maar de wijkagent – een collega – krijgt geen seintje. Dat soort verbindingen ontbreken.

Voor ieder van de betrokken disciplines kun je vaststellen dat ze verticaal – binnen de eigen discipline – doen wat ze moeten doen. Dat is uitstekend geprotocolleerd en geregeld. Maar tussen disciplines? Als een jongen wordt opgepakt voor

een winkeldiefstal, wordt hij naar HALT gestuurd. Maar krijgt school ook een seintje? Daar had die jongen toch eigenlijk moeten zitten? Je loopt aan tegen de achterkant van specialisatie. Onze organisaties zijn ook in internationaal opzicht heel goed. Maar dit is een ernstig probleem: juist omdat het zo gespecialiseerd is, ontbreekt de reflex: wie moet ik er nog meer bij betrekken? Alle betrokken instanties beroepen zich heel snel op privacy. We hebben in Nederland een privacy-norm die niet misselijk is. Maar ben jij er voor die regels, of zijn de regels er voor jou? Als je als huisarts een kind met ernstig letsel behandelt, hoort het bij je professionaliteit dat je een verband zoekt met school of met jeugdzorg. Dat kan ook op een subtiele manier, zonder dat je beroepsgeheimen schendt. Als het signaal maar overkomt. Maar we zijn zo bedreven in formaliteit.'

Huiselijk geweld is een sluipmoordenaar, stelt het manifest. Wallage: 'Het gaat vaak van kwaad tot erger. Heel vaak betreft het daders die zelf als kind mishandeld zijn. Dat maakt dat sommige mensen dingen gewoon zijn gaan vinden. Dat is cultuur. Toch: mensen uit de directe omgeving van een gezin weten vaak heel veel. Maar zij vinden het moeilijk om mensen aan te spreken. Je niet bemoeien met andermans zaken is vaak het devies. Misschien loop je zelf wel risico. De publieke campagne die daar nu over gevoerd wordt, vind ik prima. Het is vaak ondenkbaar dat niemand iets gemerkt heeft.'

Dit is een belangrijk aspect uit ons manifest. Sluit de kring van veiligheid. Geef alle betrokkenen – ook omstanders, burens, familieleden en vrijwilligers – handvatten om de ernst van partnergeweld en kindermishandeling beter te duiden. Maar het belangrijkste is dat organisaties leren samenwerken. Dat de grondtroepen hun zelfrespect mede ontleen aan wat ze met anderen doen. Het gaat om het zelfbeeld: wanneer ben ik een goede jeugdwerker, wanneer ben ik een goede buurtagent, wanneer ben ik een goede huisarts? De verticale aanpak heeft enorme voordelen. Het geeft professionals identiteit en houvast. Maar, wie moet je nog meer bellen? Horizontale verbindingen, daar gaat het om.'

'Waar nodig moeten professionals de grenzen van hun formele taak durven overschrijden', stelt het manifest. Dat is nogal wat.

'Dit is een cruciaal maar ook heel gevoelig onderwerp. Al die regels zijn er om houvast te bieden in ingewikkelde omstandigheden. Maar nergens staat dat je op moet houden met nadenken. We lopen soms bijna zombieachtig achter formele

regels aan. In ons privéleven begrijpen we heel goed dat formele regels pas veel later komen. Als je een conflict hebt met de buurman, ga je een kop koffie drinken. Je haalt er niet meteen een kadasterkaart bij.

Voor professionals hebben we een belangrijke intuïtieve reflex vertaald naar formele regels. Die regels heb je natuurlijk nodig. Ik zeg ook niet: vergeet het protocol. Maar het probleem is dat we de humane reflex zijn kwijtgeraakt. Als je een kind treft dat is toegenakeld door een vader, hoe is het dan eigenlijk met de moeder? Dan moet je in gesprek gaan. Maar al die hulpverleners werken in een keurslijf van zoveel minuten per geval. We hebben vastgesteld dat de empathische professionaliteit, je zorgen maken, je verantwoordelijk voelen – dat die vorm van professionaliteit in het geding is. Al is het risico dat die vorm van professionaliteit ook weer gaat protocolleren.'

Een van de uitgangspunten van de huidige reorganisatie van de jeugdzorg is: integraal werken, meer gericht op betrokkenheid van de eigen sociale omgeving. Dat moet u deugd doen.

'Dat is zeker zinnig. Ik hoor ook dat er op het departement belangstelling is voor de ideeën uit ons manifest. Maar je moet het trainen. Je moet een vorm van werkoverleg hebben waarin alle betrokkenen bij elkaar aan tafel zitten. Niet in theorie, maar in de praktijk. Die horizontale verbinding moet decentraal, op een schaalniveau waar mensen elkaar kennen.'

Wat heeft het manifest opgeleverd?

'De hoofdlijn wordt onderschreven. Maar op het departement had men aanvankelijk zoiets van: dit is nu aan gemeenten. Daar hebben we ons fel tegen uitgesproken. Die fout – gooi het maar over de schutting – is eerder gemaakt, bijvoorbeeld met Nederlands als tweede taal. Het moet niet zo'n verhaal worden: zoek het allemaal op lokaal niveau maar uit.'

Bestuurskundigen als Willem Trommel (Gulzig bestuur) en Paul Frissen (De fatale staat) hebben erop gewezen dat we ons erbij moeten neerleggen dat meer en indringender beleid niet op alle problemen een antwoord biedt.

'Er is zeker een grote overschatting van social engineering. De politiek alleen kan niks. Als ik terugkijk op mijn loopbaan, is een van de conclusies: je moet selectief

zijn. Maar er zijn een paar hoekvlaggen. Bijvoorbeeld dat we mensen wier veiligheid in het geding is beschermen. Ik denk dat bij huiselijk geweld de discussie heel kort kan zijn. We moeten ook achter de voordeur beschermen. Maar de vraag is: wie moet dat doen, en hoe?

In Groningen lag een man drie weken dood in zijn huis. Tijdens een bijeenkomst in de wijk stond iemand op: wat heeft de gemeente gedaan? Ik zei: de gemeente woont niet in die straat, ú woont in die straat, ú heeft die gordijnen gezien. “Wij gaan dit regelen”, is een valse belofte. Je regelt bijna niets. Je moet groepen in de samenleving zover krijgen dat ze samen iets doen.’

Preventief ingrijpen kan ook negatieve neveneffecten hebben. Zie bijvoorbeeld de recente discussie over Veilig Thuis, dat ervan beschuldigd wordt ouders ten onrechte te verdenken van het ziek maken van hun eigen kind. ‘Beter safe than sorry’ kan ingrijpende gevolgen hebben.

‘Niet elke klacht is gegrond. Je moet daar ontzettend zorgvuldig in zijn, zeker bij ernstige verwijten van misbruik of geweld. Dat is een taak voor het strafrecht. Maar het is een smal pad tussen twee ravijnen. Je wilt niet dat je achteraf moet concluderen dat je te laat bent. En je wilt ook niet iemand ten onrechte beschuldigen. Maar, we hebben jaarlijks een paar honderdduizend signalen van huiselijk geweld, die soms met de dood bekocht worden. Wie komt er eigenlijk voor de kinderen op?’

De waarheid is lang niet altijd makkelijk vast te stellen. Bijna elk verhaal heeft twee kanten. Maar je wilt niet op je geweten hebben dat een vaag signaal niet serieus genomen hebt. Zie Savanna. De opeenstapeling van dat soort casussen maakt ook dat hulpverleners gaan denken: in zo’n rapport wil ik straks niet voorkomen. Als je niet meer de zorgvuldigheid in acht neemt, zit je ook fout. Maar je kunt je beter vergissen door iemand ten onrechte uit huis te plaatsen, dan ten onrechte niks doen. Inderdaad: *better safe than sorry.*’

Noten

1. De cijfers zijn gebaseerd op schattingen van professionals in de omgeving van de kinderen (Barlow & Minns, 2000, Alink et al., 2011; Bureau Beke, 2010).
2. Bron: www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies.
3. De erkenningscommissie van het NJi beoordeelt of de interventie in voldoende mate voldoet aan de criteria voor erkenning. Op grond daarvan wordt de interventie wel of niet erkend. Er zijn vier niveaus waarop de commissie een interventie kan erkennen:
  - Goed onderbouwd
  - Effectief volgens:
    - ▷ eerste aanwijzingen voor effectiviteit
    - ▷ goede aanwijzingen voor effectiviteit
    - ▷ sterke aanwijzingen voor effectiviteit
4. *Developmental* trauma is trauma dat ingrijpt op de ontwikkeling van een kind door de jonge leeftijd waarop de vaak chronische traumatisering plaatsvindt (Van der Kolk, 2014).
5. GIPS staat voor een gezamenlijke aanpak die beschadigde gezinnen omhult en ondersteunt en waarbinnen het gezin kan genezen en herstellen, zoals een GIPSverband voor een gebroken ledemaat. De GIPS biedt de casusregisseur en professionals die betrokken zijn bij het gezin een gestructureerde manier van samenwerken via GIPSoverleggen onder leiding van een daartoe getrainde GIPSmeester, en biedt een gestructureerde vorm van samenwerken met de gezinsleden.
6. Deze handleiding kwam tot stand in samenwerking met de deelnemers van de werk-leergemeenschappen van het Collectief tegen Kindermishandeling Leeuwarden en Weststellingwerf.
7. Ik krijg toestemming van Martina en Stefan en van het CJG Rijnmond, Flexus Jeugdplein en de dienst Maatschappelijke Ontwikkeling Rotterdam die achtereenvolgens verantwoordelijk zijn voor hun begeleiding, om mee te

- kijken met de hulpverlening. Van maart 2011 tot zomer 2016 ga ik regelmatig met de gezinscoaches mee op bezoek bij Martina en Stefan.
8. Deelgemeentelijke Organisatie Sluitende Aanpak.
  9. Ik dank de gezinscoaches en gezinsvoogden en hun organisaties, Flexus Jeugdplein, CJG Rijnmond, Pameijer, de William Schrikker Groep en de dienst Maatschappelijke Ontwikkeling Rotterdam voor hun vertrouwen. Ik heb grote bewondering voor de nuchterheid en toewijding waarmee zij hun zware beroep uitoefenen
  10. In het inspectierapport *Leren van calamiteiten 2* uit 2016 waarin tien casussen kindermishandeling zijn geanalyseerd, wordt nergens gesproken over de rol die het strafrecht zou kunnen hebben (Samenwerkend Toezicht Jeugd/Toezicht Sociaal Domein, 2016).
  11. Dit sluit aan bij de veiligheidsvisie ontwikkeld op initiatief van de VNG, en vastgelegd in het in het visiedocument 'Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risicogestuurde zorg' (2016), geschreven door L. Vogtländer en S. van Arum.
  12. ZSM startte in 2011 en staat voor Zo Snel, Slim, Selectief, Simpel, Samen en Samenlevingsgericht Mogelijk afdoen van veel voorkomende delicten. Strafrechtketenpartners zitten bij elkaar, vaak op het politiebureau, om het OM van informatie te voorzien, zodat zo snel mogelijk een beslissing kan worden genomen welke route ingeslagen moet worden; afdoen door het OM op ZSM, doorsturen naar een TOM-zitting (Taakstraf OM) of dagvaarden. *Factsheet ZSM*, <https://www.om.nl/actueel/opportuun/@24445/factsheet-zsm/> (geraadpleegd augustus 2017).
  13. Veilig Thuis is een fusie tussen het Advies en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) en Steunpunt Huiselijk Geweld (SHG).
  14. RICHTLIJN 2012/29/EU VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ. Zie voor een inventarisatie van de beschermende maatregelen die er mogelijk zijn ter uitvoering van deze richtlijn: Lünemann en Mein, 2014.
  15. Ter voorbereiding op het wetsontwerp is een (rechtsvergelijkend) onderzoek gedaan naar de wet tijdelijk huisverbod in Oostenrijk en Duitsland, die van

- oorsprong bedoeld was voor partnergeweld (Lünnemann, Tak & Piechocki, 2002). Overtreding van het huisverbod is een misdrijf. Het is de burgemeester die het huisverbod oplegt, en dit kan worden gemandateerd aan de hulpofficier van justitie (politie).
16. Het betrof twaalf casussen, elf met partnergeweld en een casus met een meerderjarige broer die zijn zus mishandelde. In alle gevallen was de man de pleger. In negen van de elf casussen partnergeweld was ook sprake van fysieke kindermishandeling. In zeven van deze casussen met fysieke kindermishandeling verbrak de vrouw de relatie.
  17. Het gaat om cijfers over 2016, waar de instroom rond de 9000 huiselijk geweldzaken betrof. De categorie oudermishandeling betreft ongeveer 6 procent. De categorie overig bedraagt 40 procent. Onduidelijk is wat hieronder wordt verstaan, het kunnen incidenten zijn gepleegd door familie en huisvrienden.
  18. De werkwijze van Veilig Thuis staat beschreven in het VNG-model Handelingsprotocol voor het advies- en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling 'Veilig Thuis', 2014.
  19. Vanaf 2018 zullen alle Veilig Thuis-organisaties hetzelfde triage-instrument gebruiken, namelijk triage-instrument Veilig Thuis 2017. Dit instrument is een vervolg op het triage-instrument uit 2015, dat is geëvalueerd door het Verwey-Jonker Instituut in 2016 (Lünnemann, Lünnemann & Tierolf, 2017) en is doorontwikkeld door Vogtländer & Van Arum (Triage-instrument Veilig Thuis versie 1.0 – veiligheidstaxatie & toewijzing zorg bij alle vormen van geweld en onveiligheid in huiselijke kring).
  20. In 2017 hebben marathonzittingen plaatsgevonden met medewerkers van politie en Veilig Thuis om een verbeteringsplan te maken in de politiemeldingen aan Veilig Thuis. Zie rapportage Veiligheid voorop (2). Verbeterslag Politie-meldingen aan Veilig Thuis, 2017.
  21. Model voor de samenwerkingsafspraken tussen Veilig Thuis, politie en Openbaar Ministerie (mei 2015). Een ondersteuningsteam van VNG, politie, OM en Veilig Thuis, Raad voor de Kinderbescherming en reclassering diende ter ondersteuning van het opzetten van een afstemmingsoverleg in de verschillende regio's. Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde de ontwikkelingen van 2015 tot 2017.

22. Er is discussie of Veilig Thuis een plaats moet krijgen op ZSM. In Den Haag zit Veilig Thuis op ZSM waardoor de lijnen kort zijn en de verbinding tussen straf en zorg goed verloopt.
23. Zie bijvoorbeeld www.nji.nl/Kindermishandeling-Probleemschets-Definitie of richtlijnenjeugdhulp.nl/kindermishandeling/waar-gaat-deze-richtlijn-over/definitie-en-afbakening/ of <https://nl.wikipedia.org/wiki/Kindermishandeling>
24. Het is wel zo dat het begrip ‘intergenerationele overdracht’ hiernaar verwijst. Het idee is dat – begeleiding naar – sensitief ouderschap ook een effect heeft op het latere opvoedgedrag van de huidige kinderen.
25. Zie wetten.overheid.nl/BWBR0036269/2015-03-01
26. Dit laatste staat niet in de Richtlijn, maar heeft Eva Kwakman op verzoek toegevoegd.
27. Bijna driekwart van de huisverboden wordt opgelegd bij (ex)partnergeweld, bij ruim de helft van de huisverboden is sprake van kindermishandeling. In de eerste vier jaar sinds de inwerkingtreding van de Wet tijdelijk huisverbod (op 1 januari 2009) zijn er in Nederland 11.692 huisverboden opgelegd. Daarvan werd ongeveer veertig procent verlengd. Bron: samenvatting ‘Effectief uit huis geplaatst?’ https://www.wodc.nl/binaries/2035-samenvatting_tcm28-71795.pdf, pagina’s II-III.
28. Eerder onderzoek wees ook al in deze richting. Wetenschappers die in de provincie Groningen over de periode 2009-2010 het huisverbod onderzochten, concluderen dat het een effectieve (aanvullende) interventie is om geweld te stoppen. Een jaar na oplegging is er minder sprake van herhaald geweld en hebben betrokkenen vaker en sneller contact met de hulpverlening. Maar, zeggen ze ook, of het huisverbod ook op langere termijn helpt en in welke gevallen het wel of niet effectief is, is niet duidelijk. L. van Eijkern et al.
29. B. Tierolf et al., pagina 202.
30. ‘Het risico op kindermishandeling is ruim acht keer groter in gezinnen met zeer laag opgeleide ouders, terwijl werkloosheid van beide ouders het risico bijna vijf keer vergroot. Verder is het risico op mishandeling groter in eenoudergezinnen, in gezinnen met drie of meer kinderen en in stiefgezinnen. Een andere risicogroep vormen kinderen met een verstandelijke, lichamelijke of visuele beperking. Deze kinderen zijn extra kwetsbaar.’ Kinderen Veilig, p. 13.

31. Een onderzoek dat op initiatief van zeven organisaties voor jeugdzorg, jeugd-welzijn en jeugdgezondheidszorg en zes gemeenten in de regio Zuidoost-Brabant is gestart vanuit de behoefte zicht te krijgen op hoe de transformatie vorm krijgt in de praktijk. Het onderzoek wordt uitgevoerd door het lectoraat van Fontys Hogeschool sociale studies. We zijn de organisaties die hun dagelijkse werkpraktijk voor ons hebben opengesteld veel dank verschuldigd. Met hun openheid tonen zij zich lerende organisaties en een voorbeeld voor samen leren.
32. Voorafgaand aan het schrijven van dit hoofdstuk hebben we de bevindingen uit dit onderzoek teruggekoppeld bij de negen praktijken waar data zijn verzameld. Betrokkenen geven aan in deze bevindingen hun praktijk te herkennen.
33. www.bing.com/videos/search?q=Mama%2c+ik+moet+je+iets+vertellen&view=detail&mid=BE3BDA39266E38CE0B3FBE3BDA39266E38CE0B3F&FORM=VIRE
34. www.team-kim.nl/
35. Onderbouwing en verantwoording van de gerapporteerde bevindingen van het onderzoek dat heeft plaatsgevonden binnen de William Schrikker Groep i.s.m. de Vrije Universiteit Amsterdam: Vanuit de vraag in hoeverre er sprake kan zijn van autonome motivatie binnen een gedwongen kader, onderzochten medewerkers van de William Schrikker Groep in samenwerking met de Vrije Universiteit Amsterdam bij 160 ouders (waarvan er 70 een verstandelijke beperking hadden) welke type motivatie voor verandering bij ouders binnen het gedwongen kader kon worden beluisterd. Het type motivatie voor verandering werd in kaart gebracht aan de hand van de antwoorden op vijf open vragen: (1) Waarom is een ondertoezichtstelling over uw kind nodig?; (2) Wat verwacht u van een ondertoezichtstelling?; (3) Waarom werkt u (wel of niet) mee met de gezinsvoogd?; (4) Wat zou u willen veranderen aan de gezinssituatie?; (5) Wat verwacht u zelf te kunnen doen om uw gezinssituatie te verbeteren? De antwoorden werden letterlijk uitgetypt en beoordeeld aan de hand van de volgende beoordelingsschaal: amotivatie (score 1), externe verplichting (gecontroleerde motivatie; score 2), interne verplichting (gecontroleerde motivatie; score 3), persoonlijke overtuiging (autonome motivatie; score 4) en passie (autonome motivatie; score 5) (Pelletier, Tuson, & Haddad, 1997; Ryan & Deci, 2000). De scoring vond plaats door twee of drie beoor-

delaars; intraclass-correlatiecoëfficiënten (ICC) van boven de 0,72 lieten een goede overeenstemming tussen de beoordelaars zien.

De gemiddelde score van ouders op de vijf open vragen was 2,83 met een standaarddeviatie van 0,88. Met uitzondering van 'passie' kwamen alle typen motivatie voor. De meest voorkomende reden om gedrag te willen veranderen was het ervaren van een 'interne verplichting': ouders voelden zich schuldig of schaamden zich voor hun huidige situatie tegenover andere mensen, onder wie hun kind. Bij ongeveer een kwart van de respondenten was sprake van autonome motivatie. Dat geen enkele respondent 'passie' aangaf als de reden was om gedrag te veranderen, was te verwachten. Immers, het veranderen van gedrag ten aanzien van de opvoeding van je kind is op zichzelf niet plezierig of interessant, het gaat om het resultaat in de vorm van verbeterd functioneren van gezin, ouders en kind. Hierbij dient opgemerkt te worden dat er geen verschillen gevonden werden in het type motivatie van ouders zonder een lichte verstandelijke beperking en ouders met een lichte verstandelijke beperking.

Op basis van de scores van dezelfde 160 ouders bleek er tevens een significante samenhang te zijn tussen het type motivatie en de ervaren werkalliantie van ouders met professionals ($r = 0,36, p < 0,001$). De ervaren werkalliantie werd in kaart gebracht door middel van de korte versie van de Werkalliantie Vragenlijst van Vertommen en Vervaeke (1990), bestaande uit twaalf items over de wijze waarop ouders denken of voelen omtrent de relatie met hun therapeut. Binnen de Werkalliantie Vragenlijst komen vergelijkbare thema's naar voren die ook centraal staan binnen een autonomie-ondersteunende omgeving; beide concepten zijn daardoor nauw aan elkaar verwant. Des te beter ouders de werkalliantie ervoeren (er is dus sprake van een goede werkrelatie), des te beter het type motivatie. Deze bevinding werd zowel gevonden voor ouders met een lichte verstandelijke beperking als voor ouders zonder een verstandelijke beperking. Gezien de gelijkens tussen werkalliantie en het bieden van een autonomie-ondersteunende omgeving, onderstreept deze uitkomst bij ouders (met een lichte verstandelijke beperking) die ondersteund worden binnen een gedwongen kader, het belang van een autonomie-ondersteunende omgeving.

36. kindermishandeling.hetklokhuis.nl/vertellers/coen/

37. Uit een interview met Jozé van Kooten Niekerk, teamleider sociaal wijkteam Overvecht van 2015-2017.
38. Uit een interview met Gerriane Rozema, strategisch expert Huiselijk geweld en Kindermishandeling, Projectleider Centrum Seksueel Geweld West-Midden Brabant/ Family Justice Center Midden-Brabant.
39. Manifest Stop huiselijk geweld (2014). Gevonden via [hetlock.nl/wp-content/uploads/2014/05/manifest-stop-huiselijk-geweld.pdf](https://www.hetlock.nl/wp-content/uploads/2014/05/manifest-stop-huiselijk-geweld.pdf)
40. www.canonsociaalwerk.eu/nl_vrh/details.php?cps=21
41. Aldus de Inspectie Jeugdzorg en de Inspectie Gezondheidszorg, die in 2015 het functioneren van 26 Veilig Thuis-regio's onderzochten. In: Vuijsje (2016).
42. Uit een interview met Jozé van Kooten Niekerk, teamleider sociaal wijkteam Overvecht van 2015-2017.
43. Voor een overzicht van de 35 centrumgemeenten vrouwenopvang/geweld in huiselijke kring, zie https://www.regioatlas.nl/indelingen/indelingen_indeling/t/centrumgemeenten_vrouwenopvang_geweld_in_huiselijke_kring
44. MDCK Kennemerland, MDCK Friesland, Centrum Seksueel Geweld, Mutsaersstichting/FJC Venlo, Code Rood aanpak Veiligheidshuis Twente, Intersectorale aanpak Kindermishandeling Gelderland, Veilig Thuis/Interventieteam Huiselijk Geweld West Brabant, Veilig Verder Teams Den Haag, Veilig Thuis/FJC Midden Brabant.
45. MDA++ is een integrale aanpak van zowel kindermishandeling, huiselijk als seksueel geweld en is specialistisch én multisectoraal. Specialistisch: de professionals hebben kennis over de aanpak van het geweld en over trauma's na geweld op individuen en relaties (de 1e +). Multi-sectoraal: samenwerking tussen de hulpverleningsketen, de veiligheidsketen en het medische zorgcircuit (de 2e +).
46. Zie voor een overzicht van deze benadering Loseke & Best, 2015.
47. Zie voor overzichtsartikelen over framing De Vreese, 2005; Gagastein, 2012.
48. Zie de literatuur over de issue attention cycle (geïntroduceerd door Anthony Downs in 1972) Brossard, Shanahan, & McComas, 2004; Nisbet & Huges, 2006.
49. Zie voor een overzicht van de theorieën over nieuwswaardecriteria en nieuwsselectie de twee artikelen van Harcup en O'Neill uit 2001 en 2016.

50. Zie Peter Vasterman, *Mediahype*, 2004 en 2014.
51. Zie voor Nederlands onderzoek naar medialogica de rapporten van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling uit 2003 en 2006. En zie het proefschrift van Iris Korthagen uit 2015, *Media Logic Versus the Logic of Governance Networks*.
52. Commissie Deetman, 2011; Commissie Samsom, 2012.
53. Zie: www.bvikz.nl/
54. Zie het overzichtsartikel van Liem en Haarhuis, 2015.
55. Onderzoeksraad voor Veiligheid, 2011.
56. Zie Artikel 291 Wetboek van Strafrecht: De moeder die, ter uitvoering van een onder de werking van vrees voor de ontdekking van haar aanstaande bevalling genomen besluit, haar kind bij of kort na de geboorte opzettelijk van het leven berooft, wordt, als schuldig aan kindermoord, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste negen jaren of geldboete van de vijfde categorie.
57. Overigens is de term prevalentie niet op zijn plaats, het is een incidentie onderzoek: hoeveel (nieuwe) gevallen in een bepaald tijdsbestek. Prevalentie verwijst naar bestaande gevallen: mensen die ooit slachtoffer waren van.
58. De landelijke dagbladen: *AD/Algemeen Dagblad*, *De Telegraaf*, *Het Parool*, *Nederlands Dagblad*, *NRC Handelsblad*, *nrc.next*, *Reformatorisch Dagblad*, *Spits*, *Trouw*
59. Radio 5, *De Zondag Van Willigenburg*, 20 november 2011.
60. Online analyse 'Kinder mishandeling onvoldoende aangepakt.' In opdracht van de Nederlandse Public Health Federatie maakte Politiek Online een analyse van de online berichtgeving over de brandbrief die Kinderombudsman Marc Dullaert de Tweede Kamer op woensdag 23 november 2011 heeft aangeboden. nphf.nl/footage/fm/File/20111129_kindermishandeling.pdf
61. Herman Baartman, 2013, www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Eigen-kracht,-daadkracht-en-de-kracht-van-solidariteit.pdf
62. Zie Nelson, 1984, *valence issues* staan tegenover *position issues*, waarover grote verdeeldheid heerst.
63. Baartman, 2013, p. 12.
64. Zie bijvoorbeeld de Victoria Climbié en Baby P. affaires in het VK, beschreven in het Laming Report 2003 en artikelen van Joanne Warner, 2013, 2014.
65. Willem-Jan Kortleven, 2013.

66. Zie <https://kennisnetjeugd.nl/blog/379-sleepnet-aanpak-kindermishandeling-geeft-veel-ongewenste-bijvangst>, 8 december 2016.
67. Zie voor een analyse van de amplificatiespiraal rond fraude het proefschrift van Chrisje en Kees Brants (1991). Een ander voorbeeld: Coke bij de vis door Dirk J. Korf
68. Joel best noemt dit 'domain expansion', 1990.
69. Zie David Finkelhor en Lisa Jones, 2012 en Child Trends Databank (2016). Child Maltreatment, Indicators of Child and Youth Well-Being. <https://www.childtrends.org/indicators/child-maltreatment/>
70. Zie <https://www.nsopw.gov/en/Education/FactsStatistics?AspxAutoDetectCookieSupport=1>
71. In de film gaan vijfenzeventig leerlingen van het Amsterdamse IJburg College voor het eerst in Nederland een bijzondere uitdaging aan: Challenge Day. Dit is een grensverleggende methode uit Amerika, die onder andere wordt ingezet om pesten op scholen tegen te gaan en wederzijds respect te stimuleren.

Literatuur

2 | De geschiedenis van kindermishandeling

- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2011). *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2010)*. Leiden: Casimir.
- Baartman, H. (2009). *Het begrip kindermishandeling. Pleidooi voor een herbeziinning en bezonnen beleid*. Driebergen: Augeo.
- Baartman, H. (2010). *40 jaar kindermishandeling; een terugblik*. Rede bij gelegenheid van de herdenking van het 40-jarig bestaan van de Vereniging tegen Kindermishandeling. Leiden, 10 december 2010.
- Barlow, K.M., & Minns, R. (2000) Annual incidence of shaken impact syndrome in young children. *The Lancet*, 356, 1571-1572.
- Blok, G. (2001). De mist rond incest. *NRC*, 14 september 2001.
- Boer, M. de (2005). *Juridische aspecten van huiselijk geweld. Informatie voor slachtoffers en hun adviseurs*. Utrecht: TransAct.
- Chan, Y.C., & Yeung, J.W.K. (2009). Children living with violence within the family and its sequel: a meta-analysis from 1995–2006. *Aggression and Violent Behavior*, 14 (5), 313-322.
- Danese, A., & Tan, M. (2014). Childhood maltreatment and obesity: systematic review and meta-analysis. *Molecular Psychiatry*, 19 (5), 544-554.
- Davis, D.A., Luecken, L.J., & Zautra, A.J. (2005). Are reports of childhood abuse related to the experience of chronic pain in adulthood? A meta-analytic review of the literature. *Clinical Journal of Pain*, 21 (5), 398-405.

- De Jonghe, E.S., Eye, A. von, Bogat, A., & Levendosky, A.A. (2011) Does witnessing intimate partner violence contribute to toddlers' internalizing behaviors? *Applied Developmental Science*, 15 (3), 129-139.
- Draijer, N. (1990). *Seksuele traumatisering in de jeugd. Gevolgen op lange termijn van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*. Amsterdam: SUA.
- Evans, S.E., Davies, C., & DiLillo, D. (2008). Exposure to domestic violence: a meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior*, 13 (2), 131-140.
- Gemeente Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht. (2013). *Een veilig thuis. Gemeentelijke visie op de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling*. Den Haag.
- Hemmingsson, E., Johansson, K., & Reynisdottir, S. (2014). Effects of childhood abuse on adult obesity: a systematic review and meta-analysis. *Obesity Reviews*, 15 (11), 882-893.
- Infurna, M.R., Reichl, C., Parzer, P., Schimmenti, A., Bifulco, A., & Kaess, M. (2016). Associations between depression and specific childhood experiences of abuse and neglect: a meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 190, 47-55.
- Inspectie Jeugdzorg & Inspectie voor de Gezondheidszorg (2017). *De kwaliteit van Veilig Thuis. Stap 2 Landelijk beeld*. Utrecht: Inspectie Jeugdzorg & Inspectie voor de Gezondheidszorg.
- Keenan, H.T., Runyan, D.K., Marshall, S.W., Nocera, M.A., Merten, D.F., & Sinal, S.H. (2003). A population-based study of inflicted traumatic brain injury in young children. *Journal of the American Medical Association*, 290, 621-626.
- Kitzmann, K.M., Gaylord, N.K., Holt, A.R., & Kenny, E.D. (2003). Child witnesses to domestic violence: a meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71 (2), 339-352.
- Komen, M.M. (1999). *Gevaarlijke kinderen – kinderen in gevaar: De justitiële kinderbescherming en de veranderende sociale positie van jongeren, 1960-1995*. Utrecht: SWP.
- Lahlah, E. (2013). *Kindermishandeling tijdens de jeugd kan leiden tot jeugdcriminaliteit*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Lamers-Winkelmann, F., Slot, N.W., Bijl, B., & Vijlbrief, A.C. (2007). *Scholieren Over Mishandeling. Resultaten van een landelijk onderzoek naar de omvang*

- van kindermishandeling onder leerlingen van het voortgezet onderwijs. Amsterdam: Vrije Universiteit, PI-research.
- Lans, J. van der (2016). *Met geweld opvoeden. Waarom de zorg voor verwaarloosde kinderen zo lang verwaarloosd werd.* Essay in opdracht van de Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg. Amsterdam
- Lelij, B. van der, Ruysenaars, W., & Motivaction (2010). *Bouwstenen voor de campagne kindermishandeling. Rijksvoorlichtingsdienst/DPC en ministerie voor Jeugd en Gezin.* Geraadpleegd op: www.motivaction.nl/sites/default/files/Onderzoeksrapportage_Campagne_Kindermishandeling.pdf
- Lindert, J., Ehrenstein, O.S. von, Grashow, R., Gal, G., Braehler, E., & Weisskopf, M.G. (2014). Sexual and physical abuse in childhood is associated with depression and anxiety over the life course: Systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 59 (2), 359-372.
- Lünnemann, K.D., Goderie, M., & Tierolf, B. (2010). *Geweld in afhankelijkheidsrelaties. Ontwikkelingen in vraag naar en aanbod van hulp en opvang.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., Hermens, N., & Roeleveld, W. (2012). *Mannen over partnergeweld en vaderschap.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., & Pels, T. (2013). *Gezinsgeweld van generatie op generatie en de invloed van geweld op opvoeding.* Literatuurstudie. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Madigan, S., Wade, M., Tarabulsky, G., Jenkins, J.M., & Shouldice, M. (2014). Association between abuse history and adolescent pregnancy: a meta-analysis. *Journal of Adolescent Health*, 55 (2), 151-159.
- Mak, J., & Steketee, M. (2013). *Prevent and Combat Child Abuse and Neglect. International Report of Workstream 2. Experiences of parents and professionals: what works?* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Mandelli, L., Petrelli, C., & Serretti, A. (2015). The role of specific early trauma in adult depression: a meta-analysis of published literature. Childhood trauma and adult depression. *European Psychiatry*, 30 (6), 665-680.
- Manly, J.T., Kim, J.E., Rogosch, F.A., & Cicchetti, D. (2001). Dimensions of child maltreatment and children's adjustment: contributions of developmental timing and subtype. *Development and Psychopathology*, 13, 759-782.

- Meerding, W.J. (2005). De maatschappelijke kosten van kindermishandeling. In: H. Baartman, R. Bullens & J. Willems (red.), *Kindermishandeling: de politiek een zorg*. Amsterdam: SWP.
- Mejdoubi, J. (2014). *The primary prevention of child maltreatment in early life. Study on the effectiveness of VoorZorg*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Metin, S., Krikke, H., & Simsek, J. (2006). *Huiselijke vrede. Allochtone mannen over huiselijk geweld, mannelijkheid en eer*. Stichting Ada Awareness.
- Montfoort, A. (1994). *Het topje van de ijsberg. Kinderbescherming en de bestrijding van kindermishandeling in sociaal-juridisch perspectief*. Utrecht: SWP.
- Nanhoe, A.C. (2011). *Pionieren in de mannenopvang. Een evaluatiestudie na 2 1/2 jaar ervaring met de opvang en hulpverlening aan mannelijke slachtoffers van (dreiging van) geweld in afhankelijkheidsrelaties in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht*. Rotterdam: GGD Rotterdam.
- Nieuwenhuis, A., & Ferwerda, H. (2010). *Tot de dood ons scheidt. Een onderzoek naar de omvang en kenmerken van moord en doodslag in huiselijke kring*. Arnhem: Bureau Beke.
- Paymar, M. (2000). *Violent no more. Helping men and domestic abuse*. 2nd rev. ed. Alameda CA: Hunter House Publisher.
- Pels, T., Lünemann, K.D., & Steketee, M. (2011). *Opvoeden na partnergeweld. Ondersteuning van moeders en jongeren van diverse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Polak, G., Romijn, G., Snoeren, F., Speetjens, P., & Hoefnagels, C. (2013). *Onderzoek naar voorspellers van herhaalde meldingen van huiselijk geweld*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Put, C. van der, Boekhout van Solling, N., & Gubbels, J. (2017). *Effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling*. Den Haag: ZonMw. *Richtlijn Familiaal Huiselijk Geweld bij kinderen en volwassenen (2009)*. Utrecht: Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie.
- Rijksoverheid (10 oktober 2016, 15:15). *Aanscherping meldcode met nieuwe beroepsnormen voor slachtoffers van ernstige kindermishandeling en huiselijk geweld*. www.rijksoverheid.nl > nieuwsberichten.
- Smith-Marek, E.N., Cafferky, B., Dharnidharka, P., Mallory, A.B., Dominguez, M., High, J., & Mendez, M. (2015). Effects of childhood experiences of family

- violence on adult partner violence: a meta-analytic review. *Journal of Family Theory & Review*, 7 (4), 498-519.
- Sprokkenreef, J.D. (2016). *Aanscherping en verbetering Meldcode en werkwijze Veilig Thuis*. Advies.
- Steketee, M., Römken, R., Pels, T., Lünemann, K.D., Smits van Waesberghe, E., Mak, J., Mejdoubi, J., & Harthoorn, H. (2016). *Preventie van intergenerationeel geweld Nederland en EU. Verkenning van wat werkt*. Utrecht / Amsterdam: Verwey-Jonker Instituut / Atria.
- Stith, S.M., Rosen, K.H., Middleton, K.A., Busch, A.L., Lundeberg, K., & Carlton, R.P. (2000). The intergenerational transmission of spouse abuse: a meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (3), 640-654.
- Swaan, A. de (1979). *Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding*. Oratie 28 mei 1979. Amsterdam: Meulenhoff.
- Tierolf, B., Gilsing, B., & Steketee, M. (2017). *Kinderen in tel. Het leven en de ontwikkeling van kinderen tussen 2013 en 2015*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Tierolf, B., Lünemann, K.D., & Steketee, M. (2014). *Doorbreken geweldspatroom vraagt gespecialiseerde hulp. Onderzoek naar effectiviteit van de aanpak huiselijk geweld in de G4*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Tweede Kamer (2006). *Behandeling wetsvoorstel 30316*, 20 september 2006.
- Vaan, K.B.M. de, Timmermans, M., & Homburg, G.H.J. (2014). *Effectief uithuisgeplaatst. Evaluatie van de Wet tijdelijk huisverbod*. Amsterdam: Regioplan.
- Verdurmen, J., et al. (2007). *Psychische gevolgen van kindermishandeling op latere leeftijd*. Utrecht: Trimbos Instituut.
- Vink, R., Pal, S. van der, Eekhout, I., Pannebakker, F., & Mulder, T. (2016). *Ik heb al veel meegemaakt. Ingrijpende gebeurtenissen (ACE) bij leerlingen in groep 7/8 van het reguliere basisonderwijs*. Leiden: TNO.
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2015). *Regionale Aanpak Huiselijk geweld en kindermishandeling*. Den Haag: VNG.
- Vogtländer, L., Arum, S. van, Lünemann, K.D., Eijkern, L. van, & Hummeling, T. (2014). *Triage Veilig Thuis. Bij huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel misbruik*. Utrecht: GGD GHOR Nederland.
- Vogtländer, L., & Arum, S. van (2016). *Eerst samenwerken voor veiligheid, dan voor risicogestuurde zorg. Een duurzame visie op ketenzorg bij kindermishan-*

- deling, huiselijk geweld en seksueel misbruik en de centrale rol hierbij van het triage-instrument Veilig Thuis*. Den Haag / Utrecht: VNG / GGD GHOR Nederland.
- Vuisje, H. (2016). *Huiselijk geweld te lijf. Manifest Kring van Veiligheid*. Utrecht: Movisie.
- Wilson, H.W., Stover, C.S., & Berkowitz, S.J. (2009). Research review: the relationship between childhood violence exposure and juvenile antisocial behavior: a meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50 (7), 769-779.
- Winter, M. de (2016). *Rapport Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg*. Den Haag: Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg.
- Widom, C.S., Czaja, S.J., Bentley, T., & Johnson, M.S. (2012). A prospective investigation of physical health outcomes in abused and neglected children: new findings from a 30-year follow-up. *American Journal of Public Health*, 102 (6), 1135-1144.
- IJzendoorn, M.H. van, Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., Noort-van der Linden, A.M.T. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, J., Mesman, J., Klein Velderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland anno 2005. De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005)*. Leiden: Casimir.

3 | Het doorbreken van patronen

- Baas, N.J. (2001). *Probleemouders, probleemkinderen? Een literatuurstudie van transgenerationale overdracht van problemen die tot kinderschermingsmaatregelen (kunnen) leiden*. Onderzoeksnotitie 2001/06. Den Haag: WODC.
- Bacon, H., & Richardson, S. (2001). Attachment theory and child abuse: an overview of the literature for practitioners. *Child Abuse Review*, 10, 377-397.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Belsky, J., & Jaffee, S. (2006). The multiple determinants of parenting. In: D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology. Risk, disorder and adaptation*, 38-85. NY: Wiley.

- Berthelot, N., Ensink, K., Bernazzani, O., Normandin, L., Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). Intergenerational transmission of attachment in abused and neglected mothers: the role of trauma-specific reflective functioning. *Infant Mental Health Journal*, 36 (2), 200-212.
- Boom, A. ten, Witkamp, B., & Mertens, N. (2016). *De samenloop en samenhang van huiselijk geweld en kindermishandeling binnen gezinnen. Een literatuurverkenning*. Den Haag: WODC.
- Browne, K., & Herbert, M. (1997). *Preventing family violence*. Chichester, J. Willey.
- Browne, K., Hamilton-Giachristis, C., & Vettor, S. (2007). *Child abuse. Prevention and control intergenerational relational violence*. Rome: WHO European Centre for Environment and Health.
- Cooper, A. (2005). Surface and depth in the Victoria Climbié Inquiry Report. *Child and Family Social Work*, 10, 1, 1-9.
- Coppens, L. (2016). Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen. *Basisschoolmagazine*, 2016/2017, 15-19.
- Coid, J.W., Feder, G., Moorey, S. et al. (2001). Relation between childhood sexual and physical abuse and the risk of revictimisation in women: a cross-sectional survey. *The Lancet*, 358 (9280), 450-454.
- Cummings, E.M., & Davies, P.T. (2010). *Marital conflict and children. An emotional security perspective*. New York: Guilford Press
- Cummings, E.M., Schermerhorn, A.C., Davies, P.T., Goeke-Morey, M.C., & Cummings, J.S. (2006). Interparental discord and child adjustment: Prospective investigations of emotional security as an explanatory mechanism. *Child Development*, 77, 132-152.
- Davies, P.T., Forman, E.M., Rasi, J.A., & Stevens, K.I. (2002). Assessing children's emotional security in the interparental relationship: the security in the Interparental Subsystem Scales. *Child Development*, 73, 544-562.
- Davies, P.T., Sturge-Apple, M.L., Cicchetti, D., Manning, L.G. & Zale, E. (2009). Children's patterns of emotional reactivity to conflict as explanatory mechanisms in links between interpartner aggression and child physiological functioning. *Child Psychology and Psychiatry*, 50 (11), 1384-1391.
- Dixon, L., Browne, K., & Hamilton-Giachritsis, C. (2009). Patterns of risk and protective factors in the intergenerational cycle of maltreatment. *Journal of Family Violence*, 24 (2), 111-122.

- Dijkstra, S. (2000). *Met vallen en opstaan*. Hoe vrouwen en mannen betekenis geven aan geweld uit hun kindertijd. Proefschrift. Delft: Uberon.
- Dijkstra, S. (2001). *Kinderen die getuige zijn van geweld tussen hun ouders*. Een basisverkenning van korte en lange termijn effecten. Den Haag/Bilthoven. Te downloaden op www.huiselijkgeweld.nl.
- Dijkstra, S. (2007). *Geweld en veerkracht in gezinnen. Over posities, professionals en preventie van overdracht*. Bilthoven: Van Arkel.
- Dijkstra, S. (2009). Geweld en hardnekkige normen over gebrekkig moederschap. *Ouderschap en Ouderbegeleiding I-nummer*, 12 (2), 113-121.
- Dijkstra, S. (2009). Kennis van trauma voor pleeg- en adoptieouders en professionals. Bespreking van B. Perry en M. Szalavitz: de jongen die opgroeide als hond en andere verhalen uit het dagboek van een kinderspsychiater. *Ouderschap en Ouderbegeleiding*, I-nummer, 12 (2), 169-174.
- Dijkstra, S. (2016). Actieagenda hoofdstuk 13 voor complexe scheiding: betere analyses, normstelling bij beschadigend gedrag en passende hulp. In: *E-bundel Sociale Innovatie in beeld: kansen en uitdagingen*, Kenniscentrum Sociale Innovatie, 138-149. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Dijkstra, S., Krechtig, L., & Menger, A. (2017). *Leerateliers Verdiepingsomgeving ZSM Jeugd, Gezin en Zeden Reflectie op basis van drie leerateliers in Noord-Holland, Limburg en Midden-Nederland*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Dutton, D.G., Golant, S.K., & Pijnaker, H. (2000). *De partnermishandelaar: een psychologisch profiel*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Egeland, B., Jacobvitz, D., & Papatola, K. (1987). Intergenerational prospective study of an at-risk sample. In: R. Gelles & J. Lancaster (Eds.), *Child Abuse & Neglect. Biosocial dimensions*, 255-276. New York: Hawtrone.
- Eijkern, L., & Hoek, M. (2017). *Handleiding Houding & Handelen bij (vermoedens van) kindermishandeling. Het normaliseren van praten over kindermishandeling*. Gemeente Weststellingwerf/gemeente Leeuwarden.
- Edleson, J.L. (1999). The overlap between child maltreatment and woman battering. *Violence against Women*, 5 (2), 134-154.
- Edleson, J.L., & Williams, J. (2007). *Parenting by men who batter. New direction for assessment and intervention*. Oxford: University Press.

- Egeland, B., Jacobvitz, D., & Papatola, K. (1987). Intergenerational prospective study of an at-risk sample. In: R. Gelles & J. Lancaster (Eds.), *Child Abuse & Neglect. Biosocial dimensions*, 255-276. New York: Hawtrone.
- Emery, C.R. (2006) *Consequences of Childhood Exposure to Intimate Partner Violence. Final Technical Report*. NCJ 215347, Washington DC: United States Department of Justice.
- Glaser, D. (2000). Child abuse and neglect and the brain review. *Journal Child Psychology Psychiatry*, 41 (1), 97-116.
- Godbout, N., Dutton, D.G., Lussier, Y., & Sabournin, S. (2009). Early exposure to violence, domestic violence, attachment representations, and marital adjustment. *Personal Relationships*, 16, 365-384.
- Gomperts, W. (2009). De multiculturele binnenwereld. Observaties uit de psychoanalytische psychotherapie bij allochtonen. *Sociologie*, 5 (2), 180-2013.
- Groen, M. (2015). Schaamte en geweld. In: M. Groen & J. van Lawick, *Intieme oorlog. Over de kwetsbaarheid van familierelaties*, 211-232. Amsterdam: Van Genneep.
- Groen, M. (2015). De reproductie van geweld. In: M. Groen & J. van Lawick, *Intieme oorlog. Over de kwetsbaarheid van familierelaties*, 246-264. Amsterdam: Van Genneep.
- Herman, J. (1993). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Heyman, R.E., & Smith Slep, A.M. (2002). Do child abuse and interparental violence lead to adulthood family violence? *Journal of Marriage and Family*, 64, 864-870.
- Johnson, M.P. (2006). Conflict and control: gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women*, 12 (11), 1003-1018.
- Johnson, M.P. (2008). *A typology of domestic violence. Intimate terrorism, violent resistance and situational couple violence*. Hanover & London: University Press of New England.
- Johnson, M.P., Leone, J.M., & Xu, Y. (2014). Intimate terrorism and situational couple violence in general surveys: ex-spouses required. *Violence Against Women*, 20 (2) 186-207.

- Katz, E. (2016). Beyond the physical incident model: how children living with domestic violence are harmed by and resist regimes of coercive control. *Child Abuse Review*, 25 (1), 46-59.
- Kaufman, J., & Zigler, E. (1987). Do abused children become abusive parents? *American journal of Orthopsychiatry*, 57, 186-192.
- Keller, P.S., Gilbert, L.R., Koss, K.J., Cummings, M., & Davies, P.T. (2011). Parental problem drinking, marital aggression and child emotional insecurity: a longitudinal investigation. *Journal of studies on alcohol and drugs*, 9, 711-722.
- Knaap, L.M.van der, Idrissie, F., & Bogaerts, S. (2010). *Daders van huiselijk geweld*. Boom Juridische uitgevers / WODC.
- Kolk, B. van der (2014). *The body keeps the score. Mind, brain and body in the transformation of trauma*. New York: Viking.
- Langeland, W., & Dijkstra, S. (1995). Intergenerational transmission of violence. Beyond the mother-child relationship. *Child Abuse Review*, 4, 4-13.
- Lawick, J. van (2015). Over jonge heersers en terreur in huis. In: M. Groen & J. van Lawick, *Intieme oorlog. Over de kwetsbaarheid van familierelaties*, 265-316. Amsterdam: Van Genneep.
- Lünnemann, K., Hermens, N., & Roeleveld, W. (2012). *Mannen over partnergeweld en vaderschap. Een exploratief onderzoek*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., & Pels, T. (2013). *Gezinsgeweld van generatie op generatie en de invloed van geweld op opvoeding*. (Literatuurstudie). Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., Drost, L. & Klein, M. van der (2013). *Neerbosch, leren van het verleden. Seksueel misbruik op het kinderdorp 1975-1985*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Martinez-Torteya, C., Bogat, A., Eye, A. von, & Levendosky, A.A.(2009). Resilience among children exposed to domestic violence: the role of risk and protective factors. *Child development*, 80 (2), 562-577.
- McWey, L.M., Pazdera, A.L., Vennum, A., & Wojciak, A.S. (2013). Intergenerational patterns of maltreatment in families at risk for foster care. *Journal of Marital and Family Therapy*, 39 (2), 133-147.
- McGowan, P., Sasaki, A., D'aleccio, A., Dymov, S., Labonté, B., Szyf, M., Turecki, G., & Meaney, M.J. (2009). Epigenetic regulation of the glucocorticoid re-

- ceptor in human brain associates with childhood abuse. *Nature Neuroscience*, 12 (3), 342-348.
- Mejdoubi, J., Heijkant, S.C. van den, Leerdam, F.J. van, Heymans, M.W., Crijnen, A., & Hirasing, R.A. (2015). The effect of VoorZorg, the Dutch nurse-family partnership, on child maltreatment and development: a randomized controlled trial. *PloS one*, 10 (4), e0120182.
- Munro, E. (2002). *Effective child protection*. London / New Dehli: Thousand Oaks / Sage.
- Omer, H. (2011). *Nieuwe autoriteit. Samen werken aan een krachtige opvoedingsstijl thuis, op school en in de samenleving*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Paymar, M. (2000). *Violent no more. Helping men end domestic abuse*. Hunter House Publishers.
- Pels, T., Lünemann, K., & Steketee, M. (2011). *Opvoeden na partnergeweld. Ondersteuning van moeders en jongeren van diverse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Perry, B.D., & Szalavits, M. (2007) *De jongen die opgroeide als hond en andere verhalen uit het dagboek van een kinderpsychiater*. Schiedam: Scriptum Psychologie.
- Peled, E. (2000). The parenting of abusive men. Issues and dilemma's. *British Journal of Social Work*, 30, 25-36.
- Radford, L., & Hester, M. (2006) *Mothering through domestic violence*. Jessica Kingsley Publications.
- Rooij, F.B. van der, Schuur, W. van der, Steketee, M., Mak, D.J., & Pels, T. (2015). Interparental violence: similarities and discrepancies between narratives of mothers and their children. *Journal of Child and Family Studies*, 24 (11), 3350-3362.
- Salter, D. et al. (2003). Development of sexually abusive behaviour in sexually victimized males: a longitudinal study. *Lancet*, 361, 471-476.
- Sneddon, H., Iwaniec, D. & Stewart, M.C. (2010). Prevalence of childhood abuse in mothers taking part in a study of parenting their own children. *Child Abuse Review*, 19 (1), 39-55.
- Steketee, M., Römken, R., Pels, T., Lünemann, K., Smits van Waesberghe, E., Mak, J. Mejdoubi, J., & Harthoorn, H. (2016). *Preventie van intergenerationeel geweld Nederland en EU. Verkenning van wat werkt*. Utrecht / Amsterdam: Verwey-Jonker Instituut / Atria.

- Spuijnt, E., & Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen*. Zutphen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Stith, S.M., Rosen, K.H., Middleton, K.A., Busch, A.L., Lundeberg, K., & Carlton, R.P. (2000). The intergenerational transmission of spouse abuse: a meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 62 (3), 640-654.
- Stith, S.M., McCollum, E.E. & Rosen, K.H. (2011). *Couples therapy for domestic violence. Finding safe solutions*. Washington DC: American Psychological Association.
- Swan, S.C., & Snow, D.L. (2006). The development of a theory of women's use of violence in intimate relationships. *Violence Against Women*, 12 (11), 1026-1045.
- Tierolf, B., Lünemann, K., & M. Steketee (2014). *Doorbreken geweldspatroom vraagt specifieke hulp. Onderzoek naar de effectiviteit van de aanpak van huiselijk geweld in de G4*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Thiara, R., & Humphreys, C. (2015). Absent presence: the ongoing impact of men's violence on the mother-child relationship. *Child and Family Social Work Online*.
- Thijssen, J., & Ruiter, de, C. (2010). De relatie tussen subtypenrelationeel geweldplegers en de adviezen van de reclassering. *Proces*, 89 (6), 416-428.
- Travis, J. (1996). *The cycle of violence revisited*. Washington: National Institute of Justice.
- Turnell, A., & Edwards, S. (1999). *Signs of safety. A solution and safety oriented approach to child protection casework*. New York- London: Norton.
- Vaan, K. de, Dijkstra, S., & Witkamp, C. (2016). *Gendersensitiviteit van preventieonderzoek huiselijk geweld: een advies aan het WODC*. Amsterdam / Utrecht: Regioplan / Bureau Dijkstra.
- Vink, R., Goes, A., Doornink, N., Broerse, A., Pannebakker, F., Zwan, R. van der, & Schakenraad, W. (2014). *Huiselijk geweld door kinderen en jongeren tegen hun ouders. Verkennend onderzoek*. Utrecht / Leiden: Movisie / TNO.
- Vogtländer, L., & Arum, S. van (2016). *Eerst samenwerken voor veiligheid, dan voor risicogestuurde zorg. Een duurzame visie op ketenzorg bij kindermishandeling, huiselijk geweld en seksueel misbruik en de centrale rol hierbij van het triage-instrument Veilig Thuis*. Den Haag / Utrecht: VNG / GGD GHOR Nederland.

- Vogtländer, L., Tan, S. & Lünemann, K.D. (2016). *De GIPS. Methodiek voor intensieve intersectorale (bemoei)zorg bij kindermishandeling. Fundamenten, praktijk en uitkomsten van de pilot*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- WHO (2007). *The cycle of violence. The relationship between child maltreatment and the risk of later becoming a victim or perpetrator of violence. Key facts*. WHO Europe.
- Widom, C.S. (1989). The cycle of violence. *Science*, 244, 160-166.
- Wilkes, G. (2002). Introduction: a second generation of resilience research. *Journal of Clinical Psychology*, 58 (3), 228-232.
- IJzendoorn, M.H. van, & Bakermans-Kranenburg, M.J. (1997). Intergenerational transmission of attachment: a move to the contextual level. In: L. Atkinson & K. Zucker (Eds.), *Attachment and psychopathology*, 135-170. New York: Guilford Press.

4 | Crimineel in de dop

- Agnew, R. (2006). General strain theory: current status and directions for further research. *Taking stock: The status of criminological theory*, 15, 101-123.
- Akyüz, G., Kugu, N., Sar, V., & Dogan, O. (2007). Trauma and dissociation among prisoners. *Nordic Journal of Psychiatry*, 61, 167-172.
- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2011). *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen*. Leiden: Casimir.
- Baas, N.J. (2001). *Probleemouders, probleemkinderen? Een literatuurstudie van transgenerationale overdracht van problemen die tot kinderbeschermingsmaatregelen (kunnen) leiden*. Den Haag: Ministerie van Justitie, WODC.
- Barnett, O., Miller-Perrin, C., & Perrin, R.D. (1997). *Family violence across the lifespan. An introduction*. London: Sage.
- Berge, I. ten (1998). *Besluitvorming in de kinderscherming. De ontwikkeling en evaluatie van een checklist voor de beoordeling van meldingen bij de Raad voor de Kinderbescherming*. Dissertatie Universiteit Utrecht. Delft: Eburon.

- Bicanic, I. (2002). Geweld in de hersenen: over de neurobiologische gevolgen van kindermishandeling. *Kinder- en Jeugdpsychiatrie*, 29, 33-45.
- Blokland, A., Grimbergen, K., Bernasco, W., & Nieuwebeerta, P. (2010). Criminaliteit en etniciteit: criminele carrières van autochtone en allochtone jongeren uit het geboortecohort 1984. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51, 122.
- Boersma, N. (2004). Gedwongen ingrijpen in risicogezinnen: waar draait het eigenlijk om? *Pedagogiek*, 3, 216-229.
- Bol, M.W., Terlouw, G.J., Bles, L.W., & Verwers, C. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jeugdigen*. Den Haag: WODC.
- Bowlby, J. (1973). *Separation. Vol. 2: Attachment*. New York: Basic Books.
- Dijkstra, S. (2001). *Kinderen die getuige zijn van geweld tussen hun ouders. Een basisverkenning van korte en lange termijn effecten*. Bilthoven: Bureau Dijkstra.
- Edwards, V.J., Holden, G.W., Felitti, V.J., & Anda, R.F. (2003). Relationship between multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health in community respondents: results from the adverse childhood experiences study. *American Journal of Psychiatry*, 160, 1453-1460.
- Eichelsheim, V.I. (2011). *The complexity of families assessing family relationships and their association with externalizing problems*. Doctoral dissertation Utrecht University.
- Fagan, A.A. (2005). The relationship between adolescent physical abuse and criminal offending: support for an enduring and generalized cycle of violence. *Journal of Family Violence*, 20, 279-290.
- Finkelhor, D., & Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: a conceptualization. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55, 530-541.
- Hakkert, A. (2001). *Huiselijk geweld en straatgeweld: een relatie?* Den Haag: Ministerie van Justitie: Directie Preventie, Jeugd en Sanctiebeleid.
- Hay, C., & Evans, M.M. (2006). Violent victimization and involvement in delinquency: examining predictions from general strain theory. *Journal of Criminal Justice*, 34, 261-274.
- Heck, C., & Walsh, A. (2000). The effects of maltreatment and family structure on minor and serious delinquency. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44, 178-193.

- Hotaling, G.T., Straus, M.A., & Lincoln, A.J. (1989). Intrafamily violence, and crime and violence outside the family. *Crime and Justice*, 11, 315-375.
- Howing, P.T., Wodarski, J.S., Kurtz, P.D., Gaudin, J.M., & Herbst, E.N. (1990). Child abuse and delinquency: the empirical and theoretical links. *Social Work*, 35, 244-249.
- Jonson-Reid, M. & Barth, R.P. (2000). From maltreatment report to juvenile incarceration: the role of child welfare services. *Child Abuse & Neglect*, 24, 505-520.
- Lahlah, E. (2013). *Invisible victims? Ethnic differences in the risk of juvenile violent delinquency of Dutch and Moroccan-Dutch adolescent boys*. Doctoral dissertation, Ph. D. Tilburg University. Tilburg: Ridderprint.
- Leerdam, F.J.M., Kooijman, K., Ory, F., & Landmeer, M. (2001). *Systematische review naar effectieve interventies ter preventie van kindermishandeling*. Leiden / Utrecht: TNO / NIZW.
- Liefwaard, T., Doek, J.E., & Bolscher, K.G.A. (2016). *Vooronderzoek Juridisch kader in situaties van geweld tegen kinderen*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Marle, H.J.C. van (1995). *Een gesloten systeem. Een psychoanalytisch kader voor de verpleging en behandeling van TBS-gestelden*. Arnhem: Gouda Quint.
- Roe-Sepowitz, D., Bedard, L.E., & Pate, K. (2007). The impact of child abuse on dissociative symptoms: a study of incarcerated women. *Journal of Trauma & Dissociation*, 8, 7-26.
- Ross, C.A. (2008). Case report: a convicted sex offender with dissociative identity disorder. *Journal of Trauma & Dissociation*, 9, 551-562.
- Salter, D., McMillan, D., Richards, M., Talbot, T., Hodges, J., Bentovim, A., Hastings, R., Stevenson, J., & Skuse, D. (2003). Development of sexually abusive behaviour in sexually victimised males: a longitudinal study. *The Lancet*, 361, 471-476.
- Schellingerhout, R., & Ramakers, C. (2017). *Scholieronderzoek Kindermishandeling 2016*. Nijmegen: ITS & Radboud Universiteit.
- Schoemaker, B. (1991). *Niet gehoord en niet gezien. Verwerking van trauma's bij vrouwen en mannen*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Smith, C.A., Ireland, T.O., & Thornberry, T.P. (2005). Adolescent maltreatment and its impact on young adult antisocial behavior. *Child Abuse & Neglect*, 29, 1099-1119.

- Smith, C., & Thornberry, T.P. (1995). The relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency. *Criminology*, 33, 451-481.
- Steketee, M., Römken, R., Pels, T., Lünemann, K., Mak, J., & Mejdoubi, J. (2016). *Preventie van intergeneratieel geweld Nederland en EU*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R., Homish, D.L., & Wei, E. (2001). Maltreatment of boys and the development of disruptive and delinquent behavior. *Development and Psychopathology*, 13, 941-955.
- Uchinuma, Y., & Sekine, Y. (2000). Dissociative identity disorder in Japan: a forensic case report and the recent increase in reports of DID. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 4, 155-160.
- Vanderkolk, B.A., & Fislser, R.E. (1994). Childhood abuse and neglect and loss of selfregulation. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 58, 145-168.
- Vink, R., Pal, S. van der, Eekhout, I., Pannebakker, F., & Mulder, T. (2016). *Ik heb al veelgemaakt. Ingrijpende jeugdervaringen (ACE) bij leerlingen in groep 7/8 van het regulier basisonderwijs*. Leiden: TNO.
- Welsh, B.C., & Farrington, D.P. (2007). Save children from a life of crime. *Criminology & Public Policy*, 6, 871-879.
- WHO & ISPCAN (2006). *Preventing child maltreatment. A guide to taking action and generating evidence*. Geneva: WHO.
- Widom, C.S., & Maxfield, M.G. (1996). A prospective examination of risk for violence among abused and neglected children. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 794, 224-237.
- Widom, C. (1994). Criminal consequences of childhood sexual victimization. *Child Abuse and Neglect*, 18, 303-318.
- Widom, C. (1991). Avoidance of criminality in abused and neglected children. *Psychiatry*, 54, 162-175.
- Widom, C. (1989). Does violence beget violence? A critical examination of the literature. *Psychological Bulletin*, 106, 3-28.
- Wijk, A. van (2002). *Een verkennend onderzoek naar jeugdige zedendelinquenten*. Arnhem / Amsterdam: Beke / VU.

5 | Waarom het strafrecht kindermishandeling zo slecht past

- Advies aan bestuurders samenwerkingspartners huiselijk geweld en kindermishandeling*, februari 2017, opgesteld door het ondersteuningsteam van het model voor samenwerking.
- Alberda, D.L., & Wartna, B.S.J. (2013). *Recidive na huiselijk geweld. Ontwikkelingen in de strafrechtelijke recidive van plegers van huiselijk geweld vervolgd in de periode 2007-2009*. Factsheet 2013-02. Den Haag: WODC.
- Boutellier, H., & Lünemann, K. (2007). Dokteren aan disciplineren: Noties achter straf en zorg bij mensen met een psychische of psychiatrische stoornis die crimineel gedrag vertonen. In: RMO, *Strafen zorg: een paar apart. Passende interventies bij delictplegers met psychische en psychiatrische problemen*, 87-118. Den Haag: RMO.
- Dijkstra, S., Krechtig, L., & Menger, A. (2017). *Leerateliers Verdiepingsomgeving ZSM Jeugd, Gezin en Zeden. Reflectie op basis van drie leerateliers in Noord-Holland, Limburg en Midden-Nederland*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Drost, L., Kooij, T. van der, & Lünemann, K.D. (2015). *The protection of IPV victims. Legal framework and criminal procedures – the Netherlands*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Ferwerda, H., & Hardeman, M. (2013) *Huiselijk geweld geteld en verdiept*. Arnhem: Bureau Beke.
- Geest, Th. van der (2015). Als het thuis misgaat. Zoeken naar een betekenisvolle interventie. *Opportuun*, 21 (5), 16-18.
- GGD Rotterdam-Rijnmond (2013). *Evaluatierapport pilot geplande screening huisverbod bij kindermishandeling*. Rotterdam.
- Groen, M. (2015). Spanningen tussen twee systemen: zorg en recht. In: M. Groen & J. van Lawick, *Intieme oorlog. Over de kwetsbaarheid van familierelaties*, 141-158. Amsterdam: Van Gennep.
- Handreiking voor gemeentebesturen Regie op de aanpak van kindermishandeling* (2016). Koplopersgroep wethouders Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik. <https://vng.nl/files/vng/publicaties/2016/20161207tfe031-handreiking-digitaal-wt-161206-mvl.pdf>
- Lünemann, K.D (1996). *Vrouwenmishandeling strafrechtelijk afgedaan?* Deventer: Gouda Quint.

- Lünnemann, K.D., Römken, R., & Roos, Th.A. de (2009). Wie slaat, die gaat! Kanttekening bij het huisverbod als nieuw instrument in de aanpak van geweld achter de voordeur. *Nederlands Juristenblad*, 84 (15), 940-946.
- Lünnemann, K.D., Tak, P.J., & Piechocki, D.J.G. (2002). *Interventie door uithuisplaatsing. De juridische mogelijkheden van uithuisplaatsing van plegers van huiselijk geweld in Oostenrijk en Duitsland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., Goderie, M., & Tierolf, B. (2010). *Geweld in afhankelijkheidsrelaties*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., & Mein, A.G. (2014). *Maatregelen ter voorkoming van secundaire en herhaald slachtofferschap*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., Drost, L., Jansma, A., & Lünnemann, M. (2016). *The protection of IPV victims. File analysis and victims interviews. The Netherlands*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, M.K.M., & Lünnemann, K.D. (2016). *Samenwerking VT, politie en OM. Regiobijeenkomsten juni 2016. Een verslag*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Vindplaats: https://vng.nl/files/vng/201606_regiobijeenkomsten_afstemming_tussen_vt_politie_en_om.pdf
- Lünnemann, K.D., Lünnemann, M.K.M., & Bel, K. (2017). *Van afstemming naar actieoverleg. Twee jaar na het afsluiten van de modelovereenkomst voor de samenwerkingsafspraken tussen Veilig Thuis, politie en Openbaar Ministerie (mei 2015)*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, M.K.M., Lünnemann, K.D., & Tierolf, B. (2017). *Het prototype triage-instrument 0.6 in de praktijk. De belangrijkste bevindingen in het kort*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lünnemann, K.D., Bosker, J., Dijk, M. van, Broekhuizen, J. & Doornebal, M. (2017). *Ruim baan voor betekenisvol reclasseren*. Utrecht: HU / Verwey-Jonker Instituut.
- Rensen, B. ([z.j.]). *Kindermishandeling*. In: *Praktijkboek Jeugdgezondheidszorg*. Elsevier BI.
- Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein (2016). *Leren van calamiteiten 2. Veiligheid van kinderen in kwetsbare gezinnen*. Utrecht.
- Tierolf, B., Lünnemann, K.D., & Steketee, M.J. (2014). *Doorbreken geweldspatroun vraagt gespecialiseerde hulp. Onderzoek naar effectiviteit van de aanpak huiselijk geweld in de G4*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

- Vaan, K.B.M. de, Timmermans, M., & Homburg, G.H.J. (2013). *Effectief uit huis geplaatst? Effectevaluatie van de Wet tijdelijk huisverbod: eindrapport*. Regioplan publicatienr. 2193. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.
- Vaan, K.B.M. de, & Smit, W. (2014). *De Wet tijdelijk huisverbod. Een Handleiding voor gemeenten en professionals*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.
- Veiligheid voorop (2). Verbeterslag Politiemeldingen aan Veilig Thuis* (2017).
- Veiligheidsagenda 2015-2018. Ministerie van Veiligheid en Justitie*.
- Vianen, R.T. van, Boer, R. de, Jong, B.J. de, & Amersfoort, P. van (2010). *De inzet van het strafrecht bij kindermishandeling*. Woerden: Adviesbureau Van Montfoort, WODC.
- Vink, R.M., Broek, H. van den, Harten, L.V. van, Lenting, E., & Elzinga, P. (2015). *Huiselijk geweld gemeld en dan...? TNO*.
- Vogtländer, L., & S., van Arum (2016). *Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risicogestuurde zorg. Een duurzame visie op ketenzorg bij kindermishandeling, huiselijk geweld en seksueel misbruik en de centrale rol hierbij van het triage-instrument Veilig Thuis*. Den Haag / Utrecht: VNG / GGD GHOR Nederland.

6 | Is kindermishandeling een misdrijf?

- Boom, A. ten, & Zebregs, S. (2017). *Factsheet 2017-2. Registratie kindermishandelingszaken in de justitieketen*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie, WODC. https://www.wodc.nl/binaries/FS%202017-2_2842a_tcm28-256609.pdf
- Eijkern, L. van, Baan, L., & Veenstra, R. (2011). *Een onderzoek naar de effectiviteit van huisverboden in de provincie Groningen in 2009-2010*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. www.gmw.rug.nl/~veenstra/CV/Rapport-Huisverbod.pdf
- Kidsrights. *Kidsrights Index 2017: Nederland vijftiende op internationale ranglijst kinderrechten*. <https://kidsrights.org/nl/nieuws/kidsrights-index-2017-nederland-vijftiende-op-internationale-ranglijst-kinderrechten>
- Kinderen Veilig. Actieplan aanpak kindermishandeling 2012-2016*. (2011). Den Haag: Ministerie van VWS & Ministerie van VenJ.

- Kinderrechten.nl. <https://www.kinderrechten.nl/professionals/verdragstekst/>
- Montfoort, A. van (1994). *Het topje van de ijsberg. Kinderbescherming en de bestrijding van kindermishandeling in sociaal-juridisch perspectief*. Utrecht: SWP.
- Montfoort, A. van (2016). *Taskforce kindermishandeling slaat alarm*. <https://www.vanmontfoort.nl/vmblog/entry/taskforce-kindermishandeling-slaat-alarm>
- Openbaar Ministerie (2015). *Richtlijn voor strafvordering kindermishandeling*. <https://www.om.nl/onderwerpen/week/@88317/richtlijn-4e/>
- Schreienberg, A., Vaan, K.B.M. de, Vanoni, M.C., & Homburg, G.H.J. (2010). *Procevaluatie Wet tijdelijk huisverbod. Regioplan Beleidsonderzoek*. Amsterdam: WODC.
- Tierolf, B., Lünneken, K., & Steketee, M. (2014). *Doorbreken geweldpatroon vraagt gespecialiseerde hulp. Onderzoek naar effectiviteit van de aanpak huiselijk geweld in de G4*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/1366_Doorbreken%20geweldspatroon%20vraag%20gespecialiseerde%20hulp_Web.pdf
- Vaan, K.B.M. de, Timmermans, M., & Homburg, G.H.J. (2013). *Effectief uit huis geplaatst? Effectevaluatie van de Wet tijdelijk huisverbod. Regioplan Beleidsonderzoek*. Amsterdam: WODC.
- Vaan, K. de (2016). *Wet tijdelijk huisverbod: de volgende stap. Advies aan het ministerie van Veiligheid en Justitie. Regioplan Beleidsonderzoek*. Amsterdam: WODC.
- Vianen, R.T. van, Boer, R. de, Jong, B.J. de, & Amersfoort P. van (2010). *De inzet van het strafrecht bij kindermishandeling*. Den Haag: Ministerie van Justitie, WODC.
- Vögtlander, L., & Arum, S. van (2016). *Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risicogestuurde zorg. Een duurzame visie op ketenzorg bij kindermishandeling, huiselijk geweld en seksueel misbruik en de centrale rol hierbij van het triage-instrument Veilig Thuis*. Utrecht: GGD GHOR Nederland.
- Vuijsje, H. (2016). *Ik kijk niet weg. Eindrapport Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik*. Den Haag: Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik.

7 | Mishandeld kind verdwijnt naar achtergrond

- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M., Pannebakker, F., Vogels, T. & Euser, S. (2011). *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen* (NPM-2010). Leiden: Casimir. Geraadpleegd op media.leidenuniv.nl/legacy/rapportnrm-2010-screen.pdf.
- Euser, S., Alink, L., Pannebakker, F., Vogels, T., Bakermans-Kranenburg, M.J. & IJzendoorn, M.H. van (2013). The prevalence of child maltreatment in the Netherlands across a 5-year period. *Child abuse & Neglect*, 37, 841-851.
- Feringa, D., Sanden, J. van der, & Peels, F. (2016). Jeugdhulpverlening, landschap van uiteenlopende emoties. In: L. Linders, D. Feringa, M. Potting & M. Jager-Vreugdenhil (red.). *Tussen regels en vertrouwen. Veranderende rollen in de verzorgingsstaat*. Amsterdam: Van Genneep.
- Feringa, D., Sanden, J. van der, & Peels, F. (2015). Jeugdhulpverlening: 'Ik hoop en bid dat het beter wordt'. www.socialevraagstukken.nl, 22 december 2015.
- Feringa, D., Sanden, J. van der, Peels, F., & Linders, L. (2015). *Jeugdhulpverlening in opschudding (rapportage)*. Eindhoven: Fontys Hogescholen.
- Health Council of the Netherlands (2011). *Treating the effects of child abuse*. Geraadpleegd op https://www.gezondheidsraad.nl/sites/default/files/201111Echild_abuse.pdf.
- Linders, L., & Feringa, D. (2014). *De kunst van het laten*. Utrecht: Movisie.
- Sanden, J. van der, Feringa, D., & Peels, F. (2016). Jeugdhulpverlening in beroering. Juichende en sceptische professionals. In: A.J. Kruiter, F. Bredewold & M. Ham (red.), *Hoe de verzorgingsstaat verbouwd wordt*. Amsterdam: Van Genneep.
- Tonkens, E. (2014). *Vijf misvattingen over de participatiesamenleving*. Geraadpleegd op 7 juni 2017 www.actiefburgerschap.nl/wp-content/uploads/2014/04/Afscheidsrede-16april14.pdf

8 | Wat wil je zelf?

- Damashek, A., Doughty, D., Ware, L., & Silovsky, J. (2011). Predictors of client engagement and attrition in home-based child maltreatment prevention services. *Child Maltreatment*, 16, 9-20.

- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2002). *Handbook of Self-Determination Research*. Rochester: University Rochester Press.
- Euser, E.M., IJzendoorn, M.H. van, Prinzie, P., & Bakermans-Kranenburg, M.J. (2010). Prevalence of child maltreatment in the Netherlands. *Child Maltreatment*, 15, 5-17.
- Frielink, N., & Embregts, P. (2013). Modification of motivational interviewing for use with people with mild intellectual disability and challenging behaviour. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 38, 279-291.
- Frielink, N., Schuengel, C., & Embregts, P.J.C.M. (2017). Autonomy support, need satisfaction, and motivation for support among adults with intellectual disability: testing a self-determination theory model. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*.
- Frielink, N., Schuengel, C., Kroon, A., & Embregts, P.J.C.M. (2015). Pretreatment for substance-abusing people with intellectual disabilities: intervening on autonomous motivation for treatment entry. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59, 1168-1182.
- Hodes, M.W., Meppelder, M., Moor, M., Kef, S., & Schuengel, C. (2017). Alleviating parenting stress in parents with intellectual disabilities: a randomized controlled trial of a video-feedback intervention to promote positive parenting. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30, 423-432.
- Koolen, J., Oorsouw, W.M.W.J. van, & Embregts, P.J.C.M. (2017). *Support needs of parents with intellectual disabilities: a systematic review about the perceptions of parents, professionals, and informal network members*. Manuscript ingediend voor publicatie.
- Kroon, A.C.C., Frielink, N., & Embregts, P.J.C.M. (2013). *Sterker dan de kick. Een handleiding voor trainers*. Gennep: Dichterbij Kennisn@.
- Lindsay, W.R. (2009). Adaptations and developments in treatment programmes for offenders with developmental disabilities. *Psychiatry, Psychology and Law*, 16 (Suppl. 1), S18-S35.
- Lundahl, B., & Burke, B.L. (2009). The effectiveness and applicability of motivational interviewing: a practice friendly review of four meta-analyses. *Journal of Clinical Psychology*, 65, 1232-1245.

- McConnell, D., Llewellyn, G., & Ferronato, L. (2006). Context-contingent decision-making in child protection practice. *International Journal of Social Welfare*, 15, 230-239.
- McLaughlin, D.F., Taggart, L., Quinn, B., & Milligan, V. (2007). The experiences of professionals who care for people with intellectual disability who have substance-related problems. *Journal of Substance Use*, 12, 133-143.
- Meppelder, M., Hodes, M., Kef, S., & Schuengel, C. (2014). Parents with intellectual disabilities seeking professional parenting support: the role of working alliance, stress and informal support. *Child Abuse & Neglect*, 38, 1478-1486.
- Miller, W.R., & Rollnick, S. (2012). *Motivational interviewing. Helping people change*. New York: Guilford Press.
- Pelletier, L.G., Tuson, K.M., & Haddad, N.K. (1997). Client motivation for therapy scale: a measure of intrinsic motivation, extrinsic motivation, and amotivation for therapy. *Journal of Personality Assessment*, 68, 414-435.
- Pixa-Kettner, U. (1998). Parents with intellectual disability in Germany: results of a nation-wide study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 11, 355-364.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Schuengel, C., Kef, S., Hodes, M.W., & Meppelder, M. (2017). Parents with intellectual disability. *Current Opinion in Psychology*, 15, 50-54.
- Tuffrey-Wijne, I., & McEnhill, L. (2008). Communication difficulties and intellectual disability in end-of-life care. *International Journal of Palliative Nursing*, 14, 189-194.
- Vertommen, H., & Vervaeke, G.A.C. (1990). *Werkalliantievragenlijst (WAV). Vertaling voor experimenteel gebruik van de WAI (Horvart & Greenberg, 1986)*. Leuven: Departement Psychologie KU Leuven.
- Willems, D.L., Vries, J.N. de, Isarin, J., & Reinders, J.S. (2007). Parenting by persons with intellectual disability: an explorative study in the Netherlands. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51, 537-544.

9 | Integrale gezinsaanpak MDA++

- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2012). *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2010)*. 2^e editie. Leiden: Casimir.
- Arum, S. van, et al. (2017). *Kwaliteitskader MDA++*. Een effectieve aanpak van kindermishandeling, huiselijk geweld en seksueel geweld in Nederland. Utrecht: Movisie/NJi.
- Dijkstra, S. (2007). *Geweld en veerkracht in gezinnen. Over posities, professionals en preventie van overdracht*. Bilthoven: Van Arkel.
- Dijkstra, S. (2010). *Partnergeweld en kindermishandeling. Een gespannen verhouding*. blog.sbo.nl/zorg/partnergeweld-en-kindermishandeling-een-gespannen-verhouding/.
- Kitzmann, K.M., Gaylord, N.K., Holt, A.R., & E.D. Kenny (2003). Child witnesses to domestic violence: a meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2003 Apr, 71 (2), 339-52.
- Samenwerkend Toezicht Jeugd (2015). *Gezinnen met geringe sociale redzaamheid. Casuïstiek Groningen*. Utrecht: Samenwerkend Toezicht Jeugd.
- Slep, A.M.S., & O'Leary, S.G. (2001). Examining partner and child abuse: are we ready for a more integrated approach to family violence? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4 (2), 87-107.
- Tierolf, B., Lünemann, K., & Steketee, M. (2014). *Doorbreken geweldspatroom vraagt gespecialiseerde hulp. Onderzoek naar effectiviteit van de aanpak huiselijk geweld in de G4*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Vogtländer, L., & Arum, S. van (2016). *Visiedocument Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risicogestuurde zorg*. Den Haag / Utrecht: VNG / GGD GHOR Nederland.
- Vuijsje, H. (2016). *Huiselijk geweld te lijf*. Utrecht: Kring van Veiligheid.
- Willemsen, B. (2017). *Keuzes en beslissingen van de sociaal werker van het sociaal wijkteam ter zake geweld in afhankelijkheidsrelaties*. Onderzoek in het kader van een onderzoeksstage. Universiteit Utrecht (niet gepubliceerd).

10 | Zweedse ouders slaan hun kinderen niet

- Angman, I., & Gustafsson, M. (2011). *Combating child abuse and neglect in Sweden. National Report EU Daphne project on preventing child abuse*. Orebro.
- Gustafsson, L.H. (1983). *Leva med barn*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Jansson, S. (2001). Barn och misshandel. A report to the Swedish Governmental Committee on Child Abuse and Related Issues. *Statens Offentliga Utredningar*. Stockholm.
- Janson, S., Langberg, B., & Svensson, B., (2007). *Violence against children 2006-2007*. Skriftserie 2007, 4. The Swedish Child Welfare Foundation & Karlstad University.
- Jansson S., Jernbro, C., & Langberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan krankande behandling av barn I Sverige – en nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Karlstads Universitet.
- Langberg, B., & Svedin, C.G. (2013). *Barnabus, a quality review of 23 Swedish Barnabus*. Save the Children Sweden & the University of Linköping.
- Modig, C. (2009). *Never violence – thirty years on from Sweden’s abolition of corporal punishment*. Government offices of Sweden and Save the Children Sweden.
- Zeijl, E., & Crone, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag / Leiden: SCP / TNO.

11 | Over aankarten, melden, ingrijpen en niets doen

- CBS (2016). Een op de tien jongeren krijgt jeugdhulp. CBS Nieuws, 29 april 2016. Geraadpleegd op 8 juni 2017 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/17/een-op-de-tien-jongeren-krijgt-jeugdhulp>.
- Feinberg, J. (1986). *The moral limits of the criminal law*. Volume 1: *Harm to others*. New York: Oxford University Press.
- Hoven, M. van den (2014). Wikken en wegen: culturele en religieuze verschillen binnen de jeugdzorg. *Filosofie en Praktijk*, 35 (4), 34-43.
- Hoven, M. van den, & Kole, J. (red.) (2015). *Even stilstaan. Beroepsethiek in de jeugdzorg*. Thema: Handelingsverlegenheid, p. 12. Amsterdam: SWP.

- Keinemans, S., & Kanne, M. (2011). Nood aan morele reflectie. *Maatwerk*, juni 2011, 27-30.
- Kole, J. (2013). *Woorden met waarde. Kernbegrippen bij de aanpak van kindermishandeling*. Amersfoort.
- Kole, J., Hoven, M. van den, & Janssens, M. (red.) (2012). *Goed aangepakt. Gesprekken over beroepsethiek bij kindermishandeling*, p. 55. Amsterdam: SWP.
- NBC news (2007). Children's health. Obese British boy will stay with mom. Geraadpleegd op 8 juni 2017 van www.nbcnews.com/id/17366915/ns/health-childrens_health/t/obese-british-boy-will-stay-mom/#.WTlvWRhh2i4.
- NJi (2017). Kindermishandeling – Probleemschets – Cijfers. Geraadpleegd op 8 juni 2017 van www.nji.nl/Kindermishandeling-Probleemschets-Cijfers.
- NJi (2007). Eén kind, één plan, onder lokale regie. Geraadpleegd op 5 juli 2017 van www.nji.nl/nl/Publicaties/NJi-Publicaties/en-kind,-n-plan,-onder-lokale-regie.
- NJi (z.j.). Het vaststellen van goed genoeg ouderschap. Geraadpleegd op 8 juni 2017 van richtlijnenjeugdhulp.nl/multiprobleemgezinnen/het-vaststellen-van-goed-genoeg-ouderschap/beoordelen-van-ouderschap/
- NPO (2012). *Rauw*. Documentaire. Geraadpleegd op 8 juni 2017 van https://www.npo.nl/rauww/16-12-2012/VPWON_1191761.
- RVZ (2008). *Dilemma's op de drempel. Signaleren en ingrijpen van professionals in opvoedingssituaties*. Signalering ethiek en gezondheid 2008/2. Den Haag: Centrum voor Ethiek en Gezondheid. Geraadpleegd van https://www.ceg.nl/uploads/publicaties/Dilemmas_op_de_drempel1.pdf
- Rossum, W.M. van, & Hoven, M.A. van den (2016). Paucity and the need for value-sensitivity in dealing with youth care. Why legal and youth professionals should take cultural and religious considerations seriously. *Utrecht Law Review*, 12 (2), 7-23. Geraadpleegd van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/343752>.
- Schouten, M. (2017). *Systematic screening for child abuse in out-of-hours primary care*. Dissertation. Utrecht: UMCU.
- Spruyt, G.H. (2016). Politicians and epidemics in the Bible Belt. *Utrecht Law Review*, 12 (2), 114-126.
- Unicef (1989). Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Geraadpleegd op 18 juni 2017 van https://www.unicef.nl/files/20091116_kinderrechtenverdrag.pdf.

- de Volkskrant* (2007). Rechtbank spreekt gezinsvoogd Savanne vrij. Geraadpleegd op 8 juni 2017 van www.volkskrant.nl/binnenland/rechtbank-spreekt-gezinsvoogd-savanna-vrij~a863982/.
- Wet op de jeugdzorg (2015). Geraadpleegd op 5 juli 2017 van www.nji.nl/nl/Download-NJi/Jeugdwet-publicatie-Staatsblad-14-3-2014.pdf.
- Willems, D.L., Vries J. de, Isarin, J., & Reinders, J.S. (2007). Parenting by persons with intellectual disability: an explorative study in the Netherlands. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51 (7), 537-544.
- WRR (2008). *Onzekere veiligheid. Verantwoordelijkheden rond fysieke veiligheid*. Rapport nr. 82. Geraadpleegd van <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2008/10/01/onzekere-veiligheid>.

12 | Tussen gulzigheid en fatalisme

- Eeten, M. van (2011). Het taboe op fatalisme: kan de politiek haar eigen onmacht onder ogen zien? *Bestuurskunde*, 20 (1), 72-83.
- Frissen, P. (2007). Gevaar van goede bedoelingen. *Trouw*, 18 juli 2007.
- Frissen, P. (2013). *De fatale staat. Over de politiek noodzakelijke verzoening met tragiek*. Amsterdam: Van Gennep.
- Hoogerwerf, A., & Herweijer, M. (2008). *Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschap*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- NJi (2008). *Meldplicht kindermishandeling: een toegevoegde waarde? Recente inzichten over het nut van een meldplicht*. Utrecht.
- Rosenthal, U., Schendelen, M.P.C.M. van, & Ringeling, A.B. (1987). *Openbaar bestuur. Organisatie, politieke omgeving en beleid*. Alphen aan den Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink.
- Trommel, W. (2009). *Gulzig bestuur*. Amsterdam: Boom Juridische Uitgevers.
- Vuijsje, H. (2016). *Ik kijk niet weg. Eindrapport Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik*. Den Haag: Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik.
- Woldring, H.E.S. (2003). *Politieke filosofie van de christen-democratie*. Budel: Damon.

13 | Medialogica: kindermishandeling in de media

- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2012). *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2010)*. Den Haag: WODC.
- Baartman, H. (2013). *Eigen kracht, daadkracht en de kracht van solidariteit*. Mullock Houwer-lezing 2013. Utrecht / Leiden: Nederlands Jeugdinstituut / Het Kinderrechtenhuis.
- Best, J. (1990). *Threatened children. Rhetoric and concern about child victims*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brants, C., & Brants, K. (1991). *De sociale constructie van fraude*. Arnhem: Gouda Quint.
- Brossard, D., Shanahan, J., & McComas, K. (2004). Are issue-cycles culturally constructed? A comparison of French and American coverage of global climate change. *Mass Communication and Society*, 7 (3), 359-377.
- Child Trends Databank (2016). Child maltreatment. Indicators of child and youth well-being. September 2016. <https://www.childtrends.org/indicators/child-maltreatment>
- Deetman, W., Draijer, N., Kalbfleisch, P., Merckelbach, H., Monteiro, M., & Vries, G. de (2011). *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk*. Amsterdam: Balans.
- Downs, A. (1972). Up and down with ecology: the issue-attention cycle. *Public Interest*, 28, 38-50.
- Drion, N. (2016). *Sleepnet-aanpak kindermishandeling geeft veel ongewenste bijvangst*. Kennisnet Jeugd (8 december 2016). www.kennisnetjeugd.nl.
- Finkelhor, D., & Jones, L. (2012). Have sexual abuse and physical abuse declined since the 1990s? *Crimes Against Children Research Center*, 11, 2012.
- Gagestein, S. (2012). Natuurramp, bonuscultuur, of kans: crisisframes. Waarom frames interpretatie beïnvloeden en waarom dit onvermijdelijk is. *Bestuurskunde*, 4, 11-20.
- Harcup, T., & O'Neil, D. (2001). What is news? Galtung and Ruge revisited. *Journalism Studies*, 2 (2), 261-280.

- Harcup, T., & O'Neil, D. (1 maart 2016). What is news? News values revisited (again). *Journalism Studies*, 2016. DOI: 10.1080/1461670X.2016.1150193
- IJzendoorn, R. van, Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., Noort-van der Linden, A.M.T. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, J., Mesman, J., Klein Velderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland anno 2005. De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen* (NPM-2005). Den Haag: WODC. Kinderombudsman (2013). *Is de zorg gegrond? Analyse van het feitenonderzoek aan de basis van ingrijpende jeugdzorgbeslissingen*. Advies: KOM/008/2013, 10 december 2013.
- Korf, D.J. (2010). *Coke bij de vis. Misdaad en moraal*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Korthagen, I. (2015). *Media logic versus the logic of governance networks. The impact of mediatisation on decision-making processes*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Kortleven, W.J. (2013). *Voorzorg in Nederland. Ontwikkelingen in de maatschappelijke omgang met kindermishandeling, verkeersonveiligheid en genetische modificatie*. Oosterwijk: Wolf Legal Publishers.
- Laming, L. (2003). *The Victoria Climbié Inquiry*. Norwich: HMSO.
- Liem, M., & Haarhuis, S. (2015). De epidemiologie van kinderdoding in Nederland, 2009-2014. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 14 (0304), 65-70.
- Loseke, D.R., & Best, J. (2015) Introduction to constructionist futures: new directions in social problems theory. *Qualitative Sociology Review*, XI (2), April 30.
- Nelson, B.J. (1984). *Making an issue of child abuse. Political agenda setting for social problems*. Chicago: Chicago University Press.
- Nisbet, M.C., & Huge, M. (2006). Attention cycles and frames in the plant biotechnology debate: managing power and participation through the press/policy connection. *International Journal of Press/Politics*, 11 (2), 3-40.
- Onderzoeksraad voor Veiligheid (2011). *Over de fysieke veiligheid van het jonge kind. Themastudie: voorvallen van kindermishandeling met fatale of bijna fatale afloop*. Den Haag.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2003). *Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*. Den Haag.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2006). *Ontsnappen aan medialogica. Tbs in de maatschappelijke beeldvorming*. Amsterdam: SWP.

- Rapport commissie-Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Amsterdam: Boom.
- Vasterman, P. (2004). *Mediahype*. Amsterdam: Aksant.
- Vasterman, P. (2014). Mediahype: de turbo van de nieuwsvoorziening. Kenmerken van zelfversterkende processen in het nieuws. In: Jo Bardeel & Huub Wijffes, *Journalistieke cultuur in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vreese, C.H. de (2005). News framing: theory and typology. *Information Design Journal + Document Design*, 13 (1), 51-62.
- Warner, J. (2014). 'Heads must roll'? Emotional politics, the press and the death of baby P. *British Journal of Social Work*, 44, 1637-1653.

14 | Lucht en licht in de aanpak van kindermishandeling

- Delden, P.J. (2014). *Wicked problems. Venijnige vraagstukken als vuurproef voor de publieke dienstverlening*. Tilburg: AEF / Tias Business School.
- Devaney, J., & Spratt, T. (2008). Child abuse as a complex and wicked problem: reflecting on policy developments in the United Kingdom in working with children and families with multiple problems. *Children & Youth Services Review*, 31 (6), 635-641.
- Dunn, W.N. (2012). *Public policy analysis. An introduction*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Grint, K. (13 juli, 2011). *Presentation at the Consulting and Coaching for Change-program Oxford Saïd Business School*.
- Korsten, A.F.A. (2016). *Succes en falen in het omgaan met wicked problems*. www.arnokorsten.nl.
- Heifetz, R., Grashow, A., & Linsky, M. (2009). *The practice of adaptive leadership*. Boston Massachusetts: Harvard Business Press.
- Ministerie van VWS en ministerie van Veiligheid en Justitie (2014). *Jeugdwet wettekst*. Den Haag: ministerie van VWS en ministerie van VenJ.
- Rittel, H.W.J., & Webber, M.M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4, 155-169. doi:10.1007/bf01405730. Retrieved 25 April 2013

- Sigaloff, C., Kieboom, M., & Exel, T. van (2014). *Beter oud in Amsteldorp. Een social lab als brandstof voor vernieuwing*. Kennisland, www.kl.nl.
- Sigaloff, C., Kieboom, M., Exel, T. van, & Vrouwe, W. (2015). *Lab Practice, creating spaces for social change*. Kennisland, www.kl.nl.
- Sigaloff, C., Kieboom, M., Exel, T. van, & Vrouwe, W. (2015). *Social lab Dordrecht: Generation/D*. Kennisland, www.kl.nl.
- Veld, R.J. in 't (2010). *Kennisdemocratie. Opkomend stormtij*. Den Haag: Academic Service/Sdu.
- Vuijsje, H. (2016). *Ik kijk niet weg. Eindrapport Taskforce kindermishandeling*. Den Haag: Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik. www.villapinedo.nl
- Villierius, J. (6 oktober 2010). *Over de streep*. Documentaire. https://www.npo.nl/over-de-streep/POMS_S_KRO_123938

Over de auteurs

Sander van Arum is vrijgevestigd expert systeemgerichte multisectorale samenwerking bij partnergeweld, kindermishandeling en seksueel misbruik in huiselijke kring. Hij ontwikkelde, initieerde en implementeerde intersectorale behandelprogramma's die een individuele en systemische aanpak integreren bij het werken met volwassenen en kinderen, plegers en slachtoffers.

Hilde Bakker is senior beleidsadviseur Huiselijk en Seksueel Geweld bij Movisie. Ze is onder andere betrokken bij de ontwikkeling van MDA++, samen met het Nederlands Jeugdinstituut.

Krijn van Beek is oprichter van de Policy Design Studio en redacteur van het *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*.

Jurre van den Berg is journalist en redacteur van www.socialevraagstukken.nl en *de Volkskrant*.

Jan van Dam is freelance journalist.

Lia van Doorn is lector en directeur van het Kenniscentrum Sociale Innovatie bij de Hogeschool Utrecht. Daarnaast is ze lid van de redactie van het *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* en van www.socialevraagstukken.nl.

Sietske Dijkstra is expert huiselijk geweld. Zij werkt sinds 1998 in haar bureau Dijkstra aan scholing voor professionals en praktijkgericht onderzoek. Ze is als programmaleider huiselijk geweld verbonden aan het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI) van de HU. Ze was bijna acht jaar lector op een andere hogeschool en maakte deel uit van de commissie Samson.

Petri Embregts is hoogleraar bij het departement Tranzo, Tilburg University, waar zij leiding geeft aan de Academische Werkplaats Leven met een verstandelijke beperking.

Dana Feringa is van oorsprong orthopedagoog en werkt als associate lector bij het lectoraat Beroepsinnovatie Social Work aan Fontys Hogeschool Sociale Studies. Hier doet zij onderzoek naar de invloed van de transitie en transformaties in het sociale domein op burgers, professionals en overheid die betrokken zijn bij het realiseren van wensen en doelen van mensen in een kwetsbare positie.

Rien Fraanje is secretaris-directeur van de Raad voor het openbaar bestuur.

Noud Frielink werkt als postdoc onderzoeker bij de Academische Werkplaats Leven met een verstandelijke beperking bij Tranzo, Tilburg University. Zijn promotieonderzoek richtte zich op de zelf-determinatie theorie en motiverende gespreksvoering bij mensen met een lichte verstandelijke beperking.

Marcel Ham is hoofdredacteur van het *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* en van www.socialevraagstukken.nl.

Malou van Hintum publiceert over (psychische) gezondheid en ziekte. Haar laatste boek, *Brein onder druk. Over stress, agressie en veerkracht* verscheen zomer 2017.

Mariëtte van den Hoven werkt als universitair hoofddocent aan het Ethiek Instituut aan de Universiteit Utrecht. Zij specialiseert zich in beroepsethiek en filosofie van educatie. Ze heeft verschillende projecten in de jeugdzorg gedaan (ZONmw gesubsidieerd), waaronder een over het opsporen van kindermishandeling.

Esmah Lahlab is ontwikkelingspsycholoog en werkt als universitair docent bij INTERVICT aan Tilburg University. Daarnaast is zij als lector Aanpak Kindermishandeling verbonden aan de academie voor Sociale Studies aan de Hanzehogeschool Groningen.

Lilian Linders is lector bij het lectoraat Beroepsinnovatie Social Work bij Fontys Hogeschool Sociale Studies. Haar onderzoek richt zich op het samenspel tussen

alle actoren die betrokken zijn bij het vormgeven van zorg en ondersteuning aan mensen in een kwetsbare positie. Ze is programmaleider van de Werkplaats Sociaal Domein Noord-Brabant Fontys.

Katinka Lünemann is werkzaam bij het Verwey-Jonker Instituut. Samen met Majone Steketee leidt ze het programma Geweld en Veiligheid in gezinnen. Zij is ook verbonden aan het lectoraat Werken in Justitieel Kader (HU).

Hanan Nhass is senior communicatieadviseur Huiselijk en Seksueel Geweld bij Movisie.

Marijke Nijboer werkte lang voor dagbladen. Sinds 2007 is zij freelance journalist. Nijboer volgde vijf jaar een Rotterdams gezin dat gedwongen opvoedondersteuning ontvangt. Haar complete verslag verscheen in november 2017 in boekvorm bij uitgeverij De Graaff onder de titel *Achter de voordeur*.

Floor Peels is van oorsprong orthopedagoog. Ze is docent en onderzoeker bij Fontys Hogeschool Sociale Studies. Als onderzoeker is zij verbonden aan het Bijzonder Domein Jeugd van het lectoraat Beroepsinnovatie Social Work.

Lobke van Rijn is bestuurskundige en werkt als bestuurssecretaris bij Jeugdbescherming Regio Amsterdam.

Jitske van der Sanden is van oorsprong psycholoog. Ze is docent en onderzoeker bij Fontys Hogeschool Sociale Studies. Zij is als onderzoeker van het lectoraat Beroepsinnovatie Social Work betrokken bij het project Bijzonder Domein Jeugd.

Carlo Schuengel is hoogleraar Orthopedagogiek en leider van de sectie Ontwikkelingspedagogiek, onderdeel van faculteit der Gedrags- en Bewegingswetenschappen en Amsterdam Public Health van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Chris Sigaloff was tien jaar directeur van Kennisland, een denktank voor maatschappelijke vernieuwing. Haar ambitie is om nieuwe creatieve aanpakken te ontwikkelen voor complexe maatschappelijke vraagstukken.

Rutger Stafleu is beleidsmedewerker van de CDA-Tweede Kamerfractie.

Majone Steketee is voorzitter van de Raad van Bestuur van het Verwey-Jonker Instituut en bijzonder hoogleraar intergenerationele overdracht van geweld en verwaarlozing in gezinnen bij de Faculteit der sociale wetenschappen van de Erasmus Universiteit.

Peter Vasterman is mediasocioloog en werkte tot medio 2017 bij de afdeling Mediastudies van de Universiteit van Amsterdam. Expertisegebieden: mediahypes en twitterstorms, en de rol van de (social) media bij maatschappelijke issues, schandalen, crises, rampen en risico's. Begin 2018 verschijnt: Peter Vasterman (Ed.). *From Media Hype to Twitter Storm. News Explosions and Their Impact on Issues, Crises and Public Opinion*. Amsterdam University Press.

Caroline Vink is senior adviseur bij het Nederlands Jeugdinstituut. Zij adviseert en ondersteunt gemeenten en zorgaanbieders over de transitie en transformatie van de zorg voor jeugd en de basiszorg voor jeugd en gezin. Vink is ook expert internationaal jeugdbeleid en adviseert overheden, onderzoekers en organisaties. Zij signaleert buitenlandse trends die belangrijk kunnen zijn voor binnenlands gebruik en vertaalt werkzame oplossingen naar de Nederlandse situatie.